

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСІЛКИ
«ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ»
(ПУЕТ)**

О. М. Таран-Лала

**МЕТОДОЛОГІЯ ТА ПРАКТИКА
ФУНКЦІОНУВАННЯ І РОЗВИТКУ
СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ УКРАЇНИ**

МОНОГРАФІЯ

**Полтава
ПУЕТ
2018**

УДК [334.735:005.56:658.818](477)

T19

Рекомендувала до видання, розміщення в електронній бібліотеці та використання в освітньому процесі вчена рада Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі», протокол № 12 від 25 жовтня 2018 р.

Автор:

О. М. Таран-Лала

Рецензенти:

Ю. М. Сафонов, д. е. н., професор, професор кафедри макроекономіки та державного управління Державного вищого навчального закладу «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»;

М. Ю. Барна, д. е. н., доцент, перший проректор Львівської комерційної академії;

Г. В. Козаченко, д. е. н., професор, завідувач кафедри фінансів і банківської справи Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка.

Таран-Лала О. М.

T19 Методологія та практика функціонування і розвитку споживчої кооперації України : монографія / О. М. Таран-Лала. – Полтава : ПУЕТ, 2018. – 489 с. + 4 с рис.

ISBN 978-966-184-325-6

Монографію присвячено дослідженню та вирішенню актуальних проблем функціонування і розвитку споживчої кооперації України, зокрема створенню теоретико-методологічного підґрунтя та практичних рекомендацій щодо активізації її функціонування у структурі національної економіки.

Для керівників великих компаній, організацій, підприємств, науковців та викладачів, аспірантів та студентів, а також спеціалістів консалтингових компаній.

УДК [334.735:005.56:658.818](477)

ISBN 978-966-184-325-6

© О. М. Таран-Лала, 2018

© Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі», 2018

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМ ТА ЇХ РОЗВИТКУ	11
1.1. Теоретичні основи фундаментальних характеристик систем	11
1.2. Адаптивно-гомеостатичні показники функціонування систем	31
1.3. Концептуальні пріоритети функціонування та розвитку систем	56
Висновки до розділу 1	74
РОЗДІЛ 2 ТЕНДЕНЦІЇ СУЧАСНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ УКРАЇНИ ТА ЇЇ РОЗВИТКУ У СТРУКТУРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	76
2.1. Взаємодія національної економіки та споживчої кооперації України.....	76
2.2. Генезис функціонування споживчої кооперації України.....	95
2.3. Аналіз проблем функціонування та розвитку споживчої кооперації України в нових економічних умовах	115
Висновки до розділу 2.....	130
РОЗДІЛ 3 НАУКОВО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ УКРАЇНИ.....	132
3.1. Науковий підхід до дослідження параметрів функціонування споживчої кооперації України	132
3.2. Системно-організаційний підхід до дослідження функціонування та розвитку споживчої кооперації України.....	150
3.3. Методологічний підхід до розвитку споживчої кооперації України у структурі національної економіки	160
Висновки до розділу 3.....	182

РОЗДІЛ 4 НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ УКРАЇНИ У СТРУКТУРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	184
4.1. Концептуальні засади розвитку споживчої кооперації України.....	184
4.2. Методичні засади діагностики функціонування споживчої кооперації України	197
4.3. Методичні засади оцінювання надійності розвитку споживчої кооперації України у структурі національної економіки	220
Висновки до розділу 4.....	253
РОЗДІЛ 5 КОНЦЕПТУАЛЬНА МОДЕЛЬ ПОБУДОВИ КОМПЛЕКСУ СЦЕНАРІЇВ РОЗВИТКУ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ УКРАЇНИ У СТРУКТУРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	256
5.1. Аналітичне стратегічне планування процесу функціонування та розвитку споживчої кооперації України у структурі національної економіки	256
5.2. Сценарій функціонування споживчої кооперації України в умовах сталості наявних тенденцій розвитку	274
5.3. Сценарій можливостей розвитку споживчої кооперації України у структурі національної економіки	287
5.4. Імітаційна модель розвитку споживчої кооперації України на основі узгодження її інтересів та держави	304
Висновки до розділу 5.....	317
ВИСНОВКИ.....	319
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ	324
ДОДАТКИ.....	356

ПЕРЕДМОВА

Головною ідеєю покладеною в основу цієї монографії є сучасна парадигма функціонування та розвитку споживчої кооперації України, яка полягає в підході до споживчої кооперації як до органічного структурного елементу нової економічної системи, що формується в Україні. Це передбачає формування теоретико-методологічних положень, науково-методичних засад, механізмів, інструментів та засобів щодо її функціонування та перспектив розвитку, застосування ринкових законів і методів конкурентної боротьби, їх адаптацію в середині споживчої кооперації України.

Функціонування та розвиток споживчої кооперації можливі за умови співвідношення параметрів, що характеризують стан соціально-економічної системи в національній економіці та громадянського суспільства. Зміна в будь-якій із зазначених сфер без відповідних змін в інших сферах може привести до порушення динамічної рівноваги, до дестабілізації і, в певних випадках, до повної деградації взаємодії. Тому для науки та практики управління предметом підвищеної уваги мають стати питання визначення загроз і розробки заходів щодо забезпечення функціонування споживчої кооперації та її розвитку.

Теоретичною основою категоріального аналізу теоретико-системних досліджень стали праці класиків економічної теорії Р. Акоффа, В. Афанасьєва, Л. фон Берталанфі, І. Блауберга, О. Богданова, А. Богомоллова, Р. Джонсона, О. Ємел'янова, Ф. Каста, М. Кагана, Е. Квейда, В. Острейковського, Ф. Перегудова, Д. Розенцвейга, В. Сагатовського, В. Свидерського, А. Уйомова, Ю. Урманцева, А. Цвіркуна, М. Чумаченка, Г. Югай та ін., у яких обґрунтовано ідеї розвитку теорії систем і системного аналізу.

Теоретико-методологічні аспекти функціонування систем висвітлені у працях таких вітчизняних та зарубіжних дослідників, як О. Авер'янова, В. Афанасьєва, О. Глухова, В. Дуболазової, В. Ейтингтона, У. Ешбі, О. Козлової, Д. Клиланда, Б. Кузіна, Г. Кунца, А. Маліновського, С. Ніколенка, О. Пет-

рова, А. Пилипенка, Г. Ракицької, М. Сетрова, Е. Сороко, Є. Ясіна та ін.

Багатоаспектні питання теорії та практики споживчої кооперації в умовах трансформації економіки України розглянуто в працях В. Алімана, В. Апопія, С. Бабенка, Г. Башнянина, М. Ванівського, В. Власенка, О. Вовчака, В. Гончаренка, М. Демчишина, А. Драбовського, О. Манжури, Н. Міценко, О. Нестулі, А. Пантелеймоненка, Н. Пархоменко, Н. Педченко, М. Рогози, Г. Скляра, Ф. Хміля, Л. Шимановської-Діанич та ін.

Позитивно оцінюючи наукові надбання зазначених учених, слід підкреслити, що до цього часу відсутні комплексні наукові дослідження з проблем функціонування та розвитку споживчої кооперації України. У зв'язку з цим виникає об'єктивна потреба створення теоретико-методологічного підґрунтя й практичних рекомендацій щодо активізації та вирішення вищезазначених проблем, що дозволить розкрити специфіку функціонування та перспективи розвитку споживчої кооперації разом із становленням національної економіки та формуванням нового громадянського суспільства.

З огляду на це, на основі результатів дослідження теоретичних основ фундаментальних характеристик систем у монографії узагальнено теоретико-методологічні положення функціонування систем та їх розвитку, які дають можливість активізації, забезпечення функціонування та ефективного розвитку споживчої кооперації України. Теоретико-методологічні положення функціонування систем та їх розвитку формують основу для синтезу їх характеристик шляхом об'єднання та розвитку позитивних рис розглянутих у дослідженні підходів, а також вносять ті уточнення та доповнення, які необхідні для повноцінної реалізації своєї ролі в організаційній практиці. Виокремленні положення створюють наукове підґрунтя для розкриття специфіки функціонування та перспектив розвитку споживчої кооперації разом із становленням національної економіки та формуванням громадянського суспільства.

У процесі дослідження теоретико-методологічних засад функціонування систем окреслено фундаментальні характери-

стики систем, що стало основою для виділення адаптивно-гомеостатичних показників параметрів головної та функціональної цілей системи та визначення взаємозв'язків пріоритетів функціонування та розвитку систем. Це дало змогу виокремити характеристики системи, що створюють необхідні передумови існування системи і є підґрунтям для виявлення особливостей пізнання систем, розробки методологічних засобів системно-аналітичного дослідження функціонування споживчої кооперації та її розвитку.

На основі проведеного дослідження функціонування споживчої кооперації в Україні визначено аналітичні положення стосовно особливостей та проблем розвитку споживчої кооперації України у взаємодії з національною економікою. Використання запропонованих положень дало змогу систематизувати актуальні соціально-економічні протиріччя, що лежать в основі негативних тенденцій функціонування споживчої кооперації та сприяло впровадженню адекватних особливостям ринкової економіки пропозицій, спрямованих на підвищення ефективності й активізацію процесів розвитку споживчої кооперації України у структурі національної економіки.

У монографії сформовано науково-методологічні положення щодо дослідження функціонування споживчої кооперації України. Науково-методологічні положення включають у собі науковий підхід до дослідження параметрів функціонування споживчої кооперації України, який є циклічним комплексом дослідницьких етапів і обґрунтованим у межах системно-аналітичного дослідження та системно-організаційний підхід до дослідження функціонування споживчої кооперації України. Вище зазначене сприяло розв'язанню системно-організаційних проблем, розробці методик діагностичного аналізу, побудови оптимізаційного алгоритму вибору комплексних завдань та вирішенню методологічних орієнтирів до розвитку споживчої кооперації.

На основі дослідження функціонування споживчої кооперації України сформульовано методологічні положення розвитку споживчої кооперації України у структурі національної еконо-

міки. До цих положень увійшли: блок-схема завдань побудови системи управління споживчої кооперації; модель надійного розвитку споживчої кооперації України за регіонами; комплекс заходів щодо стабілізації функціонування та розвитку споживчої кооперації. Запропоновані положення ґрунтуються на комплексі заходів щодо стабілізації функціонування та перспектив розвитку споживчої кооперації з урахуванням ступеня їх відносної значущості для процесу формування вітчизняної споживчої кооперації та враховують особливості розвитку соціально-орієнтованої національної економіки. Використання методологічних положень сприяло розробці конкретних варіантів організаційних, економічних та соціальних заходів у дослідженнях щодо розвитку споживчої кооперації України.

В роботі розроблено методологічні та методичні підходи до діагностики функціонування споживчої кооперації України, який за своєю повнотою містить у собі чинники, що впливають на рівень її функціонування, дає об'єктивну оцінку її поточного стану та дозволяє забезпечити раннє виявлення ознак спаду рівня функціонування як окремих споживчих спілок, так і споживчої кооперації України в цілому. Розроблені підходи до діагностики споживчої кооперації України базуються на всіх необхідних чинниках, що впливають на рівень її функціонування, кожен із яких має свій визначений критерій та системні характеристики. Використання запропонованих підходів сприятиме обґрунтуванню, вибору та реалізації стратегій функціонування споживчої кооперації і конкретизації форм та методів її подальшого розвитку.

З метою отримання відносної оцінки надійності розвитку споживчої кооперації та відображення їх місця в розвитку національної економіки розроблено методичні підходи до оцінювання надійності розвитку споживчої кооперації України у структурі національної економіки на основі визначеного переліку індикаторів та розрахунку інтегрального показника надійності розвитку суб'єктів національної економіки та споживчої кооперації України. Перелік індикаторів, використовуваний під час розрахунку інтегрального показника, дає можливість з до-

стовірністю визначити ступінь надійності розвитку споживчої кооперації України у структурі національної економіки. Використання цієї методики сприятиме виокремленню найбільш суттєвих ознак, які характеризують розвиток споживчої кооперації України та національної економіки в цілому.

З метою проведення аналітичного стратегічного планування процесу функціонування та розвитку системи споживчої кооперації України у структурі національної економіки розроблено концептуальну модель побудови комплексу сценаріїв її розвитку. За рахунок реалізації розроблених сценаріїв досягнуто мету – спроектувати логічне майбутнє згідно з припущенням сталості наявних тенденцій функціонування споживчої кооперації України та ідентифікувати найвагоміші заходи найсуттєвіших завдань параметрів системи, реалізація яких сприятиме наближенню ймовірного (логічного) сценарію функціонування споживчої кооперації України у структурі національної економіки та бажаного майбутнього сценарію розвитку цієї системи. Характерною особливістю, яка відрізняє цю модель від існуючих, є виокремлення та систематизація характеристик параметрів, цілей, завдань та заходів споживчої кооперації України в нових трансформаційних умовах. Вище зазначене дало змогу ідентифікувати найсуттєвіші завдання параметрів системи споживчої кооперації, реалізація яких сприяла проектуванню сценаріїв розвитку споживчої кооперації України у структурі національної економіки.

На основі процесу аналітичного стратегічного планування та систематизації характеристик параметрів основної мети, завдань і заходів споживчої кооперації України розроблено імітаційну модель розвитку споживчої кооперації України на основі узгодження її інтересів з державними. Розроблена модель є, з одного боку, методичною основою для прогнозування розвитку споживчої кооперації України у структурі національної економіки, а з іншого – є практичним інструментом, який ґрунтований на системному аналізі проблеми, всебічно враховує та використовує: всі чинники-обмеження розвитку споживчої кооперації України; всі цілі, завдання та заходи, проблеми та можливості

параметрів системи споживчої кооперації; всі альтернативи й можливості сценаріїв розвитку подій. Реалізація цієї моделі сприятиме ефективній взаємодії з державою й використанню визначених можливостей та запобіганню проблемам, що перешкоджають розвитку споживчої кооперації України.

Співпраця з керівниками обласних спілок споживчих товариств України, які зацікавлені в розвитку споживчої кооперації, постала головним стимулом не тільки для появи даної роботи, але й подальшого дослідження проблем функціонування споживчої кооперації України та визначення перспектив її розвитку. Монографія орієнтована на широкий загаль читачів – керівників великих компаній, організацій, підприємств, науковців та викладачів, аспірантів та студентів, а також спеціалістів консалтингових компаній.

Автор висловлює щирі вдячність рецензентам книги за об'єктивність оцінки, критичність зауважень, а також усім тим, хто сприяв її опублікуванню.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМ ТА ЇХ РОЗВИТКУ

1.1. Теоретичні основи фундаментальних характеристик систем

Становлення національної економіки України потребує всебічного поглиблення наукових розробок із питань теорії та практики трансформаційних перетворень, що відбуваються у всіх сферах політичної, економічної, соціальної та суспільної діяльності. Саме система споживчої кооперації є органічним структурним елементом нової національної економіки, що формується в Україні.

Проте в сучасних умовах спостережено відсутність комплексних наукових досліджень із проблем функціонування та ефективного розвитку споживчої кооперації у структурі національної економіки України. Тому багато нагальних питань щодо функціонування та розвитку споживчої кооперації потребують системного теоретико-методологічного обґрунтування. У зв'язку з цим виникає об'єктивна потреба створення теоретико-методологічної основи й обґрунтування практичних рекомендацій щодо активізації, забезпечення функціонування та ефективного розвитку споживчої кооперації у структурі національної економіки України, що дозволить розкрити специфіку функціонування та перспективи розвитку споживчої кооперації разом із становленням національної економіки та формуванням нового громадянського суспільства.

Зазначимо, що все вищезазначене неможливо здійснити без глибокого теоретико-методологічного осмислення функціонування та розвитку систем взагалі та формування комплексного змістовного категоріального апарату фундаментальних характеристик систем, який можна використовувати у розробці всіх напрямів теоретичних досліджень функціонування та розвитку споживчої кооперації у структурі національної економіки України.

Результати теоретичних досліджень свідчать, що логіка формоутворення, генезису системного апарату має самостійне фундаментальне значення для створення категоріальної бази теоретичних досліджень систем у працях ряду дослідників О. Авер'янова [1], Р. Акоффа [4], В. Афанасьєва [9, 12], Л. фон Барталанфі [38], І. Блауберга [43], О. Богданова [44], А. Богомолова [46], В. Буркова [48], Н. Бусленка [49], Г. Прохорова [51], Р. Джонсона [86], О. Ємел'янова [94], Н. Захаоченка [98], П. Йолона [105], М. Кагана [106], К. Капури [108], Е. Квейда [111, 112], Л. Колєснікова [117], Б. Кузіна [124], О. Ларичева [133], В. Острейковського [176], Ф. Перегудова [182, 183], В. Сагатовського [220], В. Свідерського [223], Ю. Урманцева [227], Е. Сороки [238], А. Уйомова [299], А. Цвіркуна [319], М. Чумаченка [323], Г. Югая [331] та ін. і утворює великий масив знань про загальні закономірності систем, методи системної діяльності, напрями розвитку системної теорії та методології. Проте вона наразі недостатньо розроблена, тому необхідно удосконалити її, більш розвинути й окреслити чіткі позиції на істотно оновленому матеріалі. Зробивши аналіз, можна без перебільшення стверджувати, що накопичений вагомий теоретичний потенціал. Наявні результати досліджень інших авторів, незважаючи на те, що в них містяться багато цінних результатів і досягнень – не орієнтовані на комплексний аналіз і синтез. Отже, назріла нагальна необхідність системно синтезувати наявні досягнення, виокремити фундаментальні загальносистемні закономірності, перетворити їх на цілісний, конструктивний методологічний апарат теоретичних досліджень, прогнозування, проектування, системної оцінки, евристичного пошуку тощо.

Фундаментальні характеристики систем належать до основних сутнісних параметрів системних утворень. Виявлення, систематизація, всебічне дослідження цих характеристик є основою для розуміння природи системних явищ, формування концептуальних орієнтирів системного мислення та світогляду, побудови методологічних апаратів адекватного пізнання та ефективної організації складних систем.

Аналіз фундаментальних характеристик систем, які були ґрунтовно розглянуті у роботах автора [261–264, 267–270,

273–275, 280], дає підстави для системного синтезу цих характеристик, виокремлення й розвитку позитивних надбань, внесення уточнень і доповнень для подальшої ефективної реалізації й організаційної практики. Результатом цього синтезу й систематизації є виокремлення нами ряду фундаментальних характеристик систем, до яких (так чи інакше) зводяться всі інші. Принциповою відмінністю цього виокремлення є те, що до фундаментальних характеристик систем загального характеру належать ті, які зумовлені не специфічними особливостями, а системною природою носіїв, створюють необхідні передумови існування й обумовлюють характер прояву специфічних системних якостей.

Розглянемо виокремлені нами фундаментальні характеристики систем, а також їх основні параметри, компоненти, ознаки більш детально (рис. 1.1.).

Організованість – ефективність системи для вирішення актуальних протиріч у заданих умовах середовища. Організованість характеризує ступінь організації – найбільш істотної і практично значимої системної якості. Аналіз природи та сутнісних характеристик організації, формування категорії «організація» утворюють теоретичне ядро розвитку загальної теорії організації як складової частини теоретико-системних досліджень. В основу визначення категорії «організація» повинні бути покладені теоретичні узагальнення, що відображають сутнісне ядро організаційних явищ різної природи. Е. Винограй зазначає [60], що такими теоретичними узагальненнями є: принцип фокусованої дії, принцип функціональної додатковості.

Конкретизацією принципу фокусованої дії на рівні функціональних параметрів є принцип зосередження функцій, що демонструє одне з основних положень «функціональної теорії організації» М. Сетрова. Ефект фокусування розглядають як основну характеристику організації також і представники ряду конкретних наук і сфер практики. Так У. Ешбі зазначає плідність твердження А. Зоммергофа про те, що «ідея» якісної організації «у всіх випадках є, по суті, ідеєю про взаємодію частин для досягнення деякої «фокальної умови»» [329, с. 304].

Рисунок 1.1. – Фундаментальні характеристики систем

Джерело: систематизовано автором монографії

Аналогічну думку висловлює відомий американський фахівець у сфері прикладного системного аналізу Д. Кліланд, який стверджує, що основне призначення керівника проекту – забезпечувати фокусування зусиль усіх виконавців на головних проблемах проекту [113]. Характеризуючи принцип фокусованої дії, слід звернути увагу на його ставлення до правила концентрованої дії, сформульовані А. Богдановим у «Тектології» [44]. Ілюстрація сенсу концентрованої дії демонструє, що А. Богданов об'єднував у відповідному правилі методи підвищення організаційного ефекту системи за рахунок кількісної концентрації її дії у просторі (локалізована концентрація) і в часі (динамічна концентрація). Що ж до принципу фокусованої дії, то він розкриває якісний механізм організації, що має визначальне значення для розуміння природи організаційних явищ. Хоча цей аспект не відображено у «Тектології», вищенаведені ідеї А. Богданова стали імпульсом для розвитку ідеї фокусованої дії.

На нашу думку, принцип фокусованої дії відображає сутнісну ознаку організації, що складається із фокусування до властивостей і потенційних можливостей системи на досягнення функціональних результатів. Тобто, організована система за механізмом дії подібна до фокусованої лінзи: вона концентрує потенціал елементів, зв'язків, ресурсів, процесів на досягненні тих функціональних результатів, які уможливають актуальні суперечності. Якісна організація відрізняється від неефективної більш високою здатністю до фокусування. Чим точніше сфокусовані всі системоутворювальні характеристики у функціональному напрямку, тим вищий організаційний ефект дії системи під час одних і тих же ресурсних витрат. Зауважимо, що таким є основний зміст принципу фокусованої дії, який відображає сутнісне ядро організаційних явищ. Цей принцип, який є головним узагальненням організаційної практики та результатів конкретних організаційних наук, – основа для формування вихідного визначення організації: організація – це цілеспрямоване зосередження дій системи на вирішенні актуальних протиріч. Це визначення характеризує організацію як процес. Організованість є мірою розвиненості властивості організації і характеризує ступінь сфокусованості дій системи на досягненні функціональних

результатів. Принцип фокусованої дії є основою багатьох ефективних методів, усталених в системному аналізі. Наприклад, концепція «дерево цілей», яку використовують в ряді методик організаційного проектування, прогнозування та управління, є складовою ядра програмно-цільового підходу. Цей підхід передбачає виконання сукупності процедур і логічних умов фокусування приватних цілей усіх рівнів для досягнення глобальної мети системи.

Принцип функціональної додатковості є другою із найважливіших теоретичних основ, що розкривають сутнісний механізм організації. Ідея цього принципу змістовно розроблена А. Богдановим як уявлення про «додаткові відносини». Аналізуючи питання про тенденції зміни систем у процесі розвитку, автор зробив висновок, що тенденцію до стійкості забезпечує формування таких відмінностей між частинами системи, які збільшують їх взаємодоповнюваність. «Досвідчений організатор... – писав А. Богданов, – завжди намагається комбінувати людей так, щоб вони доповнювали один одного в інтересах справи, якщо необхідно, спрямовує відповідним чином підготовку, навчання кожного з них, тобто безпосередньо виявляє бажану їх розбіжність з метою додаткових зв'язків...» [44, ч. II, с. 22]. Фундаментальну роль функціональної додатковості в організації великих систем відзначають і фахівці конкретних наук: «Взаємна доповнюваність... функціональних можливостей і способів синтезу лежить в основі утворення і життєдіяльності високоорганізованих систем», – стверджує, наприклад, А. Богомолів [46, с. 44]. Важливо звернути увагу і на суттєву роль ідеї функціональної додатковості в теорії матеріалістичної діалектики. Ця ідея в розвитку дозволяє розкрити системний сенс однієї з особливостей закону єдності та боротьби протилежностей: організаційна єдність системи може бути досягнута лише в поєднанні таких протилежностей, які функціонально доповнюють одна одну під час вирішення актуальних протиріч.

Підсумовуючи вищезазначене, зауважимо, що для розвитку поняття організації та побудови теоретико-організаційного апарату суттєвим є зв'язок принципів фокусованої дії і функціональної додатковості. Характер цього зв'язку простежено в

тому, що функціональна доповнюваність елементів утворює структурований механізм досягнення сфокусованості дій системи: чим точніше елементи цієї системи доповнюють у функціональному відношенні один одного, тим вищий рівень сфокусованості її дій у функціональному напрямі. Логічну природу цієї залежності неважко зрозуміти, адже вимога функціональної додатковості полягає в досягненні таких відносин між елементами системи, які забезпечують узгодженість і взаємодію цих елементів у процесі досягнення функціональних результатів, тобто фокусують їх на вирішенні актуальних протиріч.

На основі принципів сфокусованої дії й функціональної додатковості нами сформульовано більш точне визначення поняття організації, що становить основу розгортання теоретико-організаційного апарату: організація – це сфокусоване зосередження дій системи на вирішенні актуальних протиріч, що досягається на основі функціональної доповнюваності елементів цієї системи. Зауважимо, що сфокусоване зосередження дій системи на вирішенні актуальних протиріч характеризує організованість цієї системи, яку оцінюють через три основні критеріальні характеристики: ефективність, результативність і надійність [25]. Ці характеристики становлять критеріальний базис організаційного аналізу. Вони визначають оціночно-орієнтаційний кут зору, під яким здійснюють процес системного дослідження. По відношенню до визначення організації ці критерії доповнюють методологічні орієнтири, направлені на процес розгортання теоретичного ядра відповідно до критеріальних вимог організаційної практики. На більш детальному розгляді цих понять ми зупинимось у підрозділі 2.3.

Цілісність – здатність системи до збереження якісної специфічності в мінливих умовах середовища, найбільш складна, багатовимірна системна якість [9, 139]. У літературі її часто трактують спрощено, виокремлюють одну-дві найбільш очевидні ознаки: зв'язність, взаємозалежність елементів, відмежованість від середовища, емерджентність тощо. Комплексний аналіз природи цієї якості виявляє не тільки її багатогранність, але і багатшаровість.

Серед якісних характеристик цілісності нами виокремлено два різних щабелі, що мають різний сутнісний порядок: базові якості-компоненти, що утворюють сутнісне ядро цілісності, і феноменологічні якості-аспекти. Базовими якостями-компонентами є інтегрованість, активність і стійкість. До феноменологічних аспектів цілісності належать зв'язність, ієрархічність, корелятивність, емерджентність, циклічність, функціональна завершеність, вибірковість контактів із середовищем, фрактальність. Феноменологічні характеристики цілісності є чинниками формування її базових компонентів, насамперед інтегрованості та стійкості. Розглянемо характеристики цілісності, найбільш істотні для розвитку методологічних апаратів теоретико-системних досліджень.

Інтегрованість – провідний компонент цілісності. Деякі фахівці, зокрема Б. Кузін, відводять цій якості провідну роль у розумінні системності загалом: «...Різниця сумативних і цілісних множин полягає у феномені інтеграції... У певному сенсі системний підхід і є методологічним засобом вивчення інтеграції» [124, с. 105]. Інтегрованість зазвичай пов'язують зі згуртованістю частин у ціле, внутрішньою єдністю системи.

Активність – другий сутнісний компонент якості цілісності, що найбільше проявляється на рівні систем. Головною ознакою активності є здатність до саморуху, саморегулювання, самодетермінованості функціональних дій системи [4, 300]. Активність спостережено у випереджальному відображенні дійсності, ціннісній вибірковості відображення та поведінки, інтенсивності та енергонасиченості динаміки, спрямованості дій на адаптацію та перетворення зовнішнього та внутрішнього середовища у функціональному напрямі. Результативний ефект цих проявів – збереження і розвиток якісної специфічності системи, тобто її цілісності. Слід зазначити, що системно-організаційна роль чинника активності досягає вищого значення на соціальному рівні, де він загалом майже не досліджений. Недооцінка потенціалу та характеру активності особистості, колективу, великих соціальних груп – один із найбільш серйозних дефектів господарського та соціального механізму епохи застою.

Стійкість, тобто здатність системи протистояти руйнівним діям – третій суттєвий компонент якості цілісності. З якістю стійкості пов'язаний закон відносних опорів, сформульований А. Богдановим у «Тектології». Згідно з цим законом «стійкість цілого залежить від найменших відносних опорів усіх його частин у будь-який момент» [44, ч. I, с. 217]. Цей закон можна застосувати не тільки до стійкості, але і до функціональності системи загалом, що надає йому більшого масштабу [60, с. 44–46].

Отже, виокремлені нами характеристики інтегрованості, активності та стійкості є базовими компонентами якості цілісності.

Тепер розглянемо феноменологічні аспекти цієї якості, у яких, зазначимо, вона найбільше виявлена. Це зв'язність, ієрархічність, корелятивність. Поняття цілісності О. Січівіца, визначає, як «...насиченість системи взаємозв'язками елементів, залежність елементів... один від одного. Чим вища цілісність системи, тим істотніша взаємозалежність її елементів, тим більшою мірою їх властивості підлягають включенням цих елементів до складу цілого і впливам з боку інших елементів» [231, с. 30]. Подібну думку висловлює і М. Сетров. «Саме істотність і велика сила зв'язків цих частин одна з одною, ніж із іншими об'єктами, і створює цілісність» [225, с. 26]. Безсумнівно, сила, істотність взаємозв'язків, насиченість ними системи – важливий аспект формування цілісності, на що звертають увагу й інші автори [227, 229]. Разом із тим помітна певна однобічність узагальнень кількісних пояснень цілісності силою, масою та інтенсивністю зв'язків, що простежено в багатьох працях [225, 227, 229, 231].

Аналіз функціонування систем показує, що наростання маси, інтенсивності зв'язків може призвести і до руйнування цілісності, тому що існують не тільки системоутворювальні, але й системоруйнівні зв'язки. У багатьох випадках посилення цілісності досягається у разі збільшення інтенсивності того чи того зв'язку лише до певної межі, за яким виявлено зворотний ефект. До того ж той чи той рівень сили зв'язку може бути і функціональним, і дисфункціональним, що залежить від специфіки середовища. Недостатнім є і вказівка на суттєвість зв'язків, тому що для цілісної системи суттєвим є і інтегрувальний, і руйнів-

ний зв'язок. Тому основним під час аналізу зв'язків як джерел цілісності є врахування їх організаційної якості. Однією з особливостей цієї якості є, наприклад, виокремлена М. Сетровим властивість сумісності, без якої елементи неможливо поєднати в цілісну систему [226]. Найбільш суттєвою структурною умовою цілісності, зазначимо, є функціонально-додатковий характер зв'язків, який забезпечує фокусування взаємодії елементів на збереженні, функціонуванні та розвитку цілого.

Важливими аспектами зв'язності є ієрархічність і корелятивність. Ієрархічність означає супідрядність рівнів системи по вертикалі, підпорядкованість нижчих рівнів вищим. Структурна схема ієрархії, в якій верхні рівні пов'язують і об'єднують елементи нижніх рівнів, спрямовуючи їх функціональний потенціал на вирішення актуальних для системи протиріч, є одним із найбільш явних структурних втілень принципу цілісності, інтеграції частин у ціле, фокусування дій. Цим, можливо, обумовлена поширеність у живій природі й суспільстві ієрархічних структур. «Ієрархічна побудова систем не тільки є економною і перешкодостійкою, але в принципі єдиним можливим засобом побудови досить складних систем» [52, с. 24].

Корелятивність, на відміну від ієрархічності, характеризує структуру головним чином в «горизонтальному» розрізі, під кутом координації, а не субординації. Корелятивність – це закономірна взаємозалежність (зчепленість) характеристик цілісної системи, наявність стійких пропорцій між ними. З-поміж таких пропорцій можна вказати «золотий перетин», вурфові пропорції [227, 238], що характеризують будову, ріст і розвиток систем. У працях Е. Сороко, присвячених аналізу структурної гармонії систем, зроблена спроба виокремити структурні пропорції, властиві гармонійному цілому [238]. Основна ідея, на якій ґрунтується підхід цього автора до проблеми гармонізації, – «...приведення безлічі частин цілого, структурних компонентів системи до того їх середнього значення, яке фігурує як структурний інваріант» [238, с. 64].

Емерджентність – це наявність у цілісній системі нададдитивних властивостей, відсутніх у її окремих елементах. Завдяки емерджентності ця система має здатність до вирішення акту-

альних протиріч: інтегральні функції, що забезпечують цю здатність, як правило, відсутні у виокремлених компонентах. М. Сетров називає одне із джерел емерджентності: «Інтенсивність внутрішніх зв'язків об'єкта... створює нові властивості, робить якісно відмінним цей об'єкт від усіх інших...» [226, с. 16–17]. А. Маліновський звертає увагу на такий чинник, як нерівномірність взаємодії властивостей елементів у разі їх включення в систему. Через це частина властивостей елементів взаємопогашуються, інші взаємопідсилюються, треті модифікуються за рахунок нового співвідношення в системі. Внаслідок цього виникають якісно нові властивості [139]. А. Богданов, який також приділяв увагу зазначеній проблемі, вважав, що наддодативність властивостей цілого зумовлена «активністю» частин, тоді як «опір», який протидіє їм, не відбувається [44, ч. І]. Гіпотези зазначених авторів про чинники емерджентності, безсумнівно, заслуговують на серйозну увагу. Разом із тим робимо висновок, що виокремлені чинники, не зважаючи на їх значущість, не визначають основне джерело емерджентності. Зауважимо, що таким ефектом є фокусування, кумуляція системи на вирішенні актуальних протиріч. Саме концентрація потенціалу великого комплексу у вузьких фокальних зонах функціональних напрямів створює ступінь інтенсивності взаємодії, який є умовою якісного стрибка властивостей. У багатьох системах це забезпечує головна частина якісно нового наддодативного ефекту.

Зауважимо, що циклічність динаміки систем полягає в тому, що основні процеси відтворення, функціонування, розвитку організовані як послідовність фаз, які змінюють одна одну, спільно утворюють замкнутий або розімкнутий цикл. Прикладами циклічності є життєві або формаційні цикли великих систем, що включають етапи зародження, становлення, зрілості, деградації, руйнування. Властивість циклічності є основою динамічної архітектоніки цілісних систем, істотно детермінує їх організацію й стійкість. Циклічність, будучи динамічним проявом цілісності, є одним із найважливіших чинників економності та результативності великих систем. Зауважимо, що саме на замкнутості циклів життєдіяльності ґрунтована безвідходність (чи маловідходність) функціонування систем, можливість нескінченного

розвитку живої природи та суспільства на обмеженій ресурсній базі. Через те, що кожен етап циклу створює базу для подальшого функціонування, він впливає на характер, темпи, спрямованість подальшої динаміки, обумовлює саму можливість її продовження. Тому так важливо будувати функціонування і розвиток, спираючись на природні цикли системи, не протидіючи їм, не деформуючи їх структуру. В іншому випадку неминуче знижується ефективність цієї системи, сповільнюється темп її руху.

Функціональна завершеність конструкції системи – структурна аналогія циклічності і є, мабуть, найбільш характерною особливістю властивості цілісності. Нерідко цілісність взагалі ототожнюють з повнотою, завершеністю системи. Слід зазначити, що функціональна роль завершеності полягає не тільки в тому, що забезпечується повнота складу компонентів, як умова повноцінної реалізації функцій, але і в тому, що завдяки цій повноті виникає або посилюється взаємозчеплення, синергізм дії елементів, що може істотно підвищувати кількісний і якісний рівень функціонального ефекту. Наприклад, в організаційному контексті неефективність дії методом «напівмір» багато в чому пов'язана з тим, що без повноти та завершеності комплексу не досягається необхідний синергізм частин. А без цього загальний ефект дії цілого часто виявляється меншим за суму часткових ефектів.

Вибірковість контактів із середовищем. На думку ряду авторів, суттєвою ознакою цілісної системи є наявність зовнішнього кордону із середовищем. «Зовнішня відмежованість предмета і є вираженням його внутрішньої цілісності», – пише М. Сетров [226, с. 16]. А. Авер'янов вважає ознаку відмежованості настільки суттєвою, що навіть будує на ній основні поняття системи: «...система є відмежованою безліччю взаємодії елементів» [1, с. 43]. Ці уявлення, безсумнівно, відображають реальні особливості багатьох типів систем. Разом із тим, необхідно відзначити неточність вищенаведених узагальнень, якщо їх розуміти в загальносистемному контексті. Існує чимало прикладів розосереджених системних комплексів, що володіють яскраво вираженою цілісністю, проте взагалі не мають зовнішньої межі, що

відокремлює комплекс загалом від середовища. Отже, зауважимо, що в загальносистемному контексті ознаку цілісності доцільно фіксувати не як наявність зовнішньої межі, а як функціональну відокремленість системи із середовища і вибіркової засіб контактів із нею та забезпечення збереження якісної індивідуальності. Вибірковість контактів із середовищем дозволяє цій системі отримувати від навколишнього оточення речовину, енергію та інформацію, всебічно взаємодіяти із середовищем, не змішуючись із нею, зберігаючи якісну специфічність.

Фрактальність, тобто відбиття в елементарних одиницях системи властивостей і характеристик, притаманних цій системі як цілому, становить її якісну специфіку [238]. Завдяки властивості фрактальності обсяг і структура пам'яті, регуляційний потенціал системи є істотно вищі, ніж потенціал її інформаційно-управлінських підсистем. Слід зазначити, що системна природа властивості фрактальності, її прояву на соціальному рівні, практично не досліджені. Мабуть, основну роль у її виникненні відіграють інформаційно-генетичні системні механізми, модифікативний вплив «пресу» інтегральних властивостей цілого на характеристики елементів, симетрійні закономірності будови, росту та розвитку. Дослідження природи фрактальності досить актуальне для розробки адекватних методів системно-діалектичної редукції, декомпозиції і спрощення, розвитку нових підходів до прогнозування та управління, виявлення нових граней і форм єдності вищих і нижчих рівнів. Із погляду цих завдань значний інтерес має виявлення фрактальних «локусів» системи, у яких концентрація цієї властивості досягає найвищих значень. Зауважимо, що тими «локусами» можуть бути одиниці, для яких характерні такі ознаки:

а) елементи, що виконують функцію «породження ядер» системи (концептуальні засади наукових досліджень тощо);

б) елементи, що перебувають у фокусі впливу основних підсистем, у перехресті наскрізних функціональних зв'язків і взаємодій із іншими елементами. Таке становище неминує формувати адаптованість властивостей цих елементів до характеру осяжності їх системи, приводить до більш глибокого відображення в них інтегральних властивостей цілого;

в) цілісні, саморегульовані щодо автономності елементи, що виникають або починають активно функціонувати в найбільш розвиненій, інтенсивній фазі життєвого циклу системи. Підвищена фрактальність таких одиниць зумовлена інтенсивністю впливу на них властивостей цілого, а також тим, що найбільш повне відображення однієї цілісної системи може реалізувати лише інша цілісна система.

Отже, аналіз основних характеристик системної якості цілісності показав багатовимірну природу цієї якості на рівні системи в рамках теоретико-системних досліджень, що дає концептуальне уявлення компонентів і граней цієї якості в їх взаємозалежності та єдності.

Підбиваючи підсумки аналізу системних якостей цілісності та організованості, важливо звернути увагу на їх співвідношення. З викладеного вище робимо висновок, що ці якості мають фундаментальні загальні риси, є головними характеристиками системи, однак різнобічно характеризують системність та методологічно орієнтовані на різні форми суб'єктно-об'єктної взаємодії. Так, поняття організованості, з погляду ефективності функціонування системи для вирішення актуальних протиріч, становить концептуальну основу розвитку організаційно-практичної методології, поняття цілісності з погляду якісної специфічності системи, покладено в основу побудови системно-дослідного апарату.

Складність – третя з характеристик системи, що має вагоме значення для розуміння системності. Дослідження системно-діалектичної природи якості складності набуває особливої актуальності на сучасному етапі соціально-економічних перетворень у нашій країні. Зауважимо, що діалектична концепція складності повинна бути ґрунтована на новому методологічному мисленні, що протистоїть таким стереотипам, як метод «простих» рішень, «однаковість» соціально-економічних структур і процесів, «уніфікація» світогляду і мислення. «Забуття ідеї складності... призвело до втрати істотного сенсу діалектики... Ускладнення... є однією із провідних характеристик розвитку...» [45]. Складність, як і цілісність, є багатогранною системною якістю. Вона характеризує суб'єктно-об'єктну взаємодію.

У процесі дослідження виокремлено такі об'єктні межі складності: різноманітність, суперечливість, лабільність, альтернативність, стохастичність. Розглянемо їх більш детально.

Різнманітність, тобто кількісне і якісне розходження елементів, зв'язків, процесів, найбільш повно характеризує складність, що іноді призводить до ототожнення цих понять. Концепцію різноманітності свого часу інтенсивно розвивав У. Ешбі, який визначив її основною у побудові теоретичної кібернетики. З ім'ям У. Ешбі пов'язаний закон необхідної різноманітності, що характеризує важливу рису управління та інформації у великих системах. Згідно з цим законом «тільки різноманітність може знищити різноманітність» [328, с. 248]. Інакше кажучи, адекватний регулятор системи може бути лише таким, різноманітність впливів якого не менше від розмаїття варіацій регульованих параметрів. Суттєвим аспектом розвитку концепції різноманітності є системне вчення про поліморфізм, що розробив Ю. Урманцев [302]. Поліморфізмом є належність системи до множини родових форм, «...що розрізняються кількістю або відношенням їх «складових» елементів» [302, с. 80]. Ю. Урманцев справедливо надає властивості поліморфізації статус системного закону, що має велике евристичне значення в системному аналізі під час побудови спеціальних системних теорій. Надалі методологічні наслідки цього закону розглянемо більш докладно. За останні роки отримано ряд результатів, суттєвих для поглиблення системної концепції різноманітності. Зокрема С. Мейен встановив, що органічній різноманітності притаманні важливі структурні закономірності: властивості рефренів і транзитивного поліморфізму [151]. Загальний зміст цих закономірностей полягає в тому, що досить багата органічна різноманітність не є хаотичною масою, вона закономірно структурована. Властивістю рефренів є наявність різноманітності стійких форм, тенденцій, типів перетворень, накладення яких у тій чи тій пропорції утворює досліджувану різноманітність. Слід зазначити, що поряд із розглянутими структурними властивостями різноманітності, воно має ряд актуальних для складних систем функціональні аспекти: життєздатність, адаптаційна пластичність і здатність до прогресу. «Високий рівень різноманітності струк-

турних складових системи, велика кількість ступенів свободи у безлічі її елементів обумовлюють гнучкість, рухливість, пристосовуваність, здатність відновлюватися, а отже, стійкість... Структурна різноманітність є резервом життя, створює канали корекції видів, шляхи для відступу, тобто виконує функцію накопичення виходів із екстремальних ситуацій» [238, с. 120].

Суперечливість є характеристикою складності системи в аспекті поляризованості складу, напруженості взаємодії протиборчих сил, множинності тенденцій, які формують динаміку. У цьому ракурсі система є складною динамічною мережею взаємодієвих «центрів сили» і напруг, «розтягуючи» ціле в різних напрямках.

Досить поширеними є уявлення про гармонію цілого як пропорційності, погодженості. Пропорційність частин необхідно доповнити таким аспектом, як динамічна рівновага центрів «сили» і системних напружень, без цього концепція гармонії була б статичною, однобічною, недіалектичною. Множинність взаємодієвих протиріч, взаємонакладання їх наслідків обумовлюють ряд характерних системних ефектів. Одним із них є поширена в складних системах нелінійність причинних зв'язків і заплутаність їх конфігурацій. Інший характерний ефект, який багато в чому пояснює множинну суперечливість системи, є «парадоксальність» поведінки, коли ця система спонтанно змінює свої характеристики на протилежні або виявляє протилежні якості в різних середовищах. Спонтанна зміна характеристик на протилежні у разі зміни середовища, а також реагування за принципом протидії особливо характерна для високоінтегрованих соціальних об'єктів, наприклад, особистості [219]. «Не можна не погодитися з тим, що саме становлення і розвиток людини пов'язані з психологічним механізмом протидії, заперечення» [299, с. 120]. У ракурсі множинності та різнонаправленості формувального впливу протиріч на динаміку системи відчуємо абстрактність класичної тези: «протиріччя – джерело розвитку». Слід зазначити, що в ході аналізу реальної системної динаміки необхідно розрізняти протиріччя рушійні, гальмівні, руйнівні, а також бачити всі ці тенденції в одній і тій ж суперечності, як його різноспрямовані прояви.

Лабільність – мінливість характеристик системи. Ступінь лабільності визначають насиченістю і темпом системних перетворень. Лабільність системи є одним із показників її здатності до відновлення стійкого (оптимального) стану під час впливу різних збурень, перешкодних чинників. Ступінь «безболісності» переходу системи на інший режим функціонування або якісно новий щабель розвитку також істотно залежить від її лабільності. Отже, лабільність є важливим системним параметром, від якого залежать стійкість (живучість) системи, її еволюційна перспективність. Зазначимо, що, зважаючи на потреби методологічного аналізу, важливо розрізняти кількісний і якісний аспекти цього параметра. Кількісний аспект лабільності схарактеризовано мобільністю, тобто ступенем динамічності, своєчасності реакцій системи. Якісний аспект схарактеризовано адекватністю змін параметрів системи актуальним потребам функціонування і розвитку.

Альтернативність – багатоваріантність тенденцій (траєкторій) функціонування і розвитку системи. Альтернативність динаміки складних систем обумовлена їх суперечливістю, дією різноспрямованих сил, впливом випадкових чинників, мінливістю умов середовища. Основним змістом якості альтернативності є наявність у самій дійсності (а не тільки в суб'єктивному відображенні) безлічі варіантів вирішення системою актуальних протиріч. Тому альтернативне бачення системної динаміки, на нашу думку, є важливою рисою системно-діалектичного мислення, охоплює реальну складність системних явищ, що протидіє одномірно-фаталістичному підходу. В контексті діалектичного розуміння альтернативності необхідно розглядати цю якість у єдності з його протилежністю – каналізованістю або інваріантністю основних тенденцій.

Стохастичність – імовірнісний характер станів і процесів у системах – одне з доповнень і, одночасно, прояв складності. «Величезна кількість випадкових чинників, вплив яких посилюється їх тісним взаємозв'язком, є істотною і, ймовірно, принципово не виправною ознакою великих систем» [145, с. 9]. Зауважимо, що основні причини стохастичності пов'язані з різноманітністю взаємовпливових чинників, зіткненням безлічі різно-

сторонніх тенденцій, множинністю якісних стрибків, які одночасно відбуваються, лабільністю характеристик, автономністю підсистем, нежорсткістю зв'язків, внутрішньою і зовнішньою змагальністю. Стохастичність великих систем є одним із чинників їх стійкості та прогресивного розвитку. Слід зазначити, що системи з жорсткими зв'язками, що надмірно обмежують різноманітність імовірнісних процесів, як правило, вирізняються вузькістю діапазону напрямів функціонування, зниженням стійкості, пригніченістю розвитку. У джерелі [115, с. 28] наголошено, що «...стохастичність, різноспрямованість» векторів «індивідуальної поведінки... призводить на рівні системи до спрямованого прогресивного руху. Динамічна стійкість певної соціальної структури як цілого заснована на тому, що на рівні індивідів існує імовірно-статистичний розкид... який... підтримує наявну соціальну структуру...».

Для функціональної анізотропності системи характерні неоднорідність і нерівнозначність функціональних можливостей для її перетворень і дій у різних напрямках. У процесі дослідження виокремлено такі основні аспекти функціональної анізотропності: функціональна нерівноцінність елементів і зв'язків системи; організаційна різноопірність і різночутливість до впливів; асиметричність потенційних можливостей здійснення функціональних і дисфункціональних змін.

Функціональна нерівноцінність елементів і зв'язків великих систем обумовлена нерівномірністю розвитку внутрішніх і зовнішніх характеристик, еволюцією актуальних протиріч, гетерогенністю середовища. З цих причин складна система в будь-який конкретний момент містить елементи та зв'язки різного ступеня функціональності: функціональність одних тільки починає проявлятися, в інших вона досягла вищої фази, треті – можуть її втрачати, нарешті, можливі елементи, що стали дисфункціональними [231]. Зауважимо, що особливе значення має такий тип функціональної нерівноцінності, який можна назвати розгалуженою іррадіацією функціональних впливів, коли деякі елементи, зв'язки або процеси поширюють свій функціоналізований вплив на цілий ряд суміжних із ними елементів і процесів, покращуючи їх якість, підвищуючи економність, прискорюючи

розвиток тощо. Зазначимо, що першочерговість концентрації уваги та зусиль на таких об'єктах істотно прискорює, полегшує і підвищує якість виконання ряду залежних від них функціональних дій. Наприклад, формування в колективі сприятливого психологічного клімату прискорює, полегшує і підвищує якість виконання колективом найрізноманітніших функцій; зростання методологічної культури вченого сприяє підвищенню якості всіх аспектів його наукової діяльності тощо. Основною формою методологічного використання функціональної нерівноцінності елементів і зв'язків складних систем є організація системної діяльності відповідно до принципу вирішальної ланки.

Організаційна різноопірність і різночутливість до впливів на різних структурних фрагментах, функціональних напрямках, етапах динаміки. Одним із аспектів цієї якості є різна морфологічна й еволюційна пластичність системи в різних напрямках поведінки та еволюціонування. К. Уодцінгтон зазначив: «...не може бути живої істоти, яка була б здатна однаково легко змінюватися у всіх можливих напрямках» [301, с. 177]. Якість різножорсткості (різнопластичності) характерна для систем, що має вагоме значення у процесі здійснення перетворень, реорганізацій тощо. Отже, зазначимо, що вивчення особливостей реалізації цієї якості в системах дозволить вибирати такі напрями та способи перетворень, які мають на найменший опір, а значить – більш економні й надійні. Однією з важливих форм різночутливості є наявність у системі пунктів (параметрів), що володіють екстраординарною чутливістю до впливів певного виду та інтенсивності. Незначний, але цілеспрямований і точно дозований вплив на такі параметри здатний викликати значні функціональні реакції або навіть перебудови, яких неможливо або важко досягти іншими способами. Таким чином, виявлення чутливих параметрів і адекватних способів впливу на них – суттєві чинники ефективного управління.

Асиметрія потенційних можливостей здійснення функціональних і дисфункціональних (в окремому випадку прогресивних і регресивних) змін у великих системах зумовлена тим, що для підвищення (або хоча б збереження) функціональності цих систем необхідно одночасно цілеспрямовано пов'язати і скоор-

динувати велику кількість суттєвих характеристик, тоді як дисфункціональна зміна хоча б однієї з них може різко погіршити стан системи аж до дезорганізації. Отже, зауважимо, що підвищення ефективності функціонування і досягнення прогресу в розвитку можливе лише завдяки активній дії організаційних процесів і витрат ресурсів, тоді як зниження ефективності та деградація системи можуть мимовільно ініціюватися природними умовами її існування і після припинення організованого (самоорганізованого) впливу починають переважати. У найбільш розвинених і складних системах, що мають суттєву кількість параметрів, особливо велика асиметрія можливостей досягнення прогресу та регресу виявлена найбільш сильно.

Інерційність – інтегральна якість систем, що складається зі здатності зберігати своє становище, особливо спрямованість функціонування і розвиток, і чинити опір силам, що спричиняють його зміну. Закон системної інерції є теоретико-системним аналогом закону інерції, який відомий в механіці, включає останній як своєрідний процес на рівні систем. Інерційність систем відома і в ряді випадків її використовують практично. Наприклад, екстраполяційний підхід в економічному, соціальному та науково-технічному прогнозуванні заснований саме на інерційності тенденцій функціонування та розвитку досліджуваних об'єктів.

У процесі дослідження виокремлено три основні ефекти інерційності системи, облік яких важливий в ході системного аналізу:

а) ефект запізнювання: у разі будь-яких дій на систему час її переходу з одного стану в інший не може бути зведений до нуля. Так у науці визнання нової, більш досконалої теорії відбувається лише через певний час із моменту її створення, що зумовлено опором традиційних уявлень; в економіці випуск продукції запізнюється з моменту реалізації витрат на її виробництво тощо. Знання часу запізнювання – важлива умова ефективності управлінських впливів;

б) ефект перехідних процесів, тобто організаційних збурень у системі, що виникають під впливом інерційних сил. Цей ефект необхідно враховувати, по-перше, як перешкодний чинник, що

знижує ефективність протягом своєї дії. Перехідні процеси є однією з форм інерційного опору системи силам, що впливають на неї;

в) пороговий ефект інерційності: для системи існують об'єктивні пороги величин керівних впливів що залежать від рівня інерційності. Перевищення цих порогів призводить до втрати її якості (руйнування) під дією інерційних сил.

Отже, в процесі дослідження були виокремлені найважливіші фундаментальні характеристики систем. З огляду на подальшу концептуалізацію теоретичного уявлення про них необхідно аналізувати мережі взаємозв'язків і відносин між ними. У цьому підрозділі відзначені лише ті взаємозв'язки, які є суттєвими для нашого дослідження.

Таким чином, систематизований та синтезований нами теоретичний апарат фундаментальних характеристик систем є істотним підґрунтям для виявлення особливостей пізнання систем, розробки адекватних методологічних засобів системно-аналітичного дослідження функціонування та розвитку споживчої кооперації, а також сприятиме просуванню теоретичних досліджень під час визначення адаптивно-гомеостатичних показників її функціонування. Вищезазначеним аспектам присвячено наступний підрозділ дослідження.

1.2. Адаптивно-гомеостатичні показники функціонування систем

Система як впорядкована стійка самоуправлінська цілісність має гомеостатичну природу, що дозволяє описувати властивості впорядкованості та стійкості певним набором істотних змінних параметрів та їх адаптивно-гомеостатичних показників, значення яких можуть змінюватися лише в певних допустимих межах.

Особливу увагу вивченню показників функціонування систем приділили О. Авер'янов, О. Берг, У. Ешбі, І. Гельфанд, О. Генисарецький, В. Глушенко, Д. Кліланд, Г. Кунц, А. Маліновський, В. Олігін-Нестеров, Л. Перепелова, Н. Петраков, Л. Петрушенко, А. Пилипенко, М. Сетров, Е. Сороко, Б. Холод та ін. Однак визначення адаптивно-гомеостатичних показників

функціонування систем, пояснення законів їх збереження, доцільного й оптимального самоуправління й управління на сучасному етапі залишається предметом дискусій. Це зумовило мету дослідження під час формування і обґрунтування означеного кола проблем.

Поняття «гомеостат» увів до наукового обігу У. Кеннон 1932 р. Термін означає утримання певних (істотних) змінних у заданих межах. У гомеостаті керовану змінну підтримує на необхідному рівні механізм управління.

Критерієм досягнення головної і функціональної цілей системи на кінцевому інтервалі часу є виконання трьох підцілей:

а) збереження як власної впорядкованої цілісності, так і вищої системи, до якої ця частина входить, у стандартних умовах;

б) збереження власної впорядкованої цілісності і вищої системи в нестандартних умовах, що зазнають змін (розвиток, саморозвиток);

в) збереження стійкості (стабільності) функціонування обох систем.

Упорядкованість і стійкість системи залежать як від самоуправління, так від управління з боку вищої системи. Якщо управління суперечить головній меті системи, то впорядкованість і стійкість буде порушена.

Цілісність, упорядкованість, стійкість, самоуправління і управління – це загальні властивості (істотні ознаки) системи. Загальні властивості визначають загальні параметри – якості (визначеності) систем, від стану яких залежить їх існування, а процеси підтримки в нормі якісних і кількісних показників параметрів – суть самоуправління й управління. Загальні параметри системи названі параметрами головної і функціональної цілей системи.

Функціями системи, тобто критеріями самоврядування і управління, є адаптивно-гомеостатичні (нормативні) показники параметрів головної і функціональної цілей системи. Повноцінне використання допоміжних функцій (адаптації, координації, контролю, діагностики, оперативного планування, корекції) і головних функцій управління під час швидкого розвитку системи на основі об'єктивних критеріїв їх функціонування було більш детально розглянуто автором у працях [261–264, 267–270, 280].

Отже, критеріями цілісного функціонування системи щодо досягнення головної функціональної мети є нормативні (цільові) показники – якісні та кількісні значення параметрів головної і функціональної мети. Ці значення названі адаптивно-гомеостатичними показниками. Вони, з одного боку, стабільні, з іншого – схильні до зміни залежно від умов, часу й місця.

Адаптивно-гомеостатичні показники залежать від хронологічних фаз розвитку систем: у підготовчій і функціональній фазах показники параметрів різні.

Таким чином, на основі вищезазначеного, нами були визначені загальні параметри головної мети системи залежно від її загальних властивостей.

Якісними та кількісними показниками цілісності є адаптивно-гомеостатичні (нормативні) показники стану:

- а) домінантної керуючої частині інтелекто-програмоносія;
- б) керованих частин;
- в) зв'язків: інформаційних, просторових, причинно-наслідкових.

Отже, параметрами головної мети систем, що визначають їх цілісність, є:

а) інтелект у значенні інтелекто-програмоносія, програмоносія у системах, де адаптація не здійснюється. Поняття «інтелекто-програмоносій» та «програмоносій» набув широкого використання у таких технічних науках, як кібернетика та програмування, проте вважаємо за доцільне використання цих понять у межах нашого дослідження;

б) природна та виробнича база, що включає енергоносії, керовані частини і зв'язки (інформаційні й транспортні).

Упорядкованість – структура цілісності, в якій кожна частина займає своє місце і виконує відповідні функції. Збереження і розвиток упорядкованої цілісності підтримують два компоненти самоуправління: самоорганізація й самоадаптація. Отже, управління – це організація і адаптація, основними засобами здійснення яких є програмування.

Критеріями впорядкованості є показники організованості та самоорганізованості: якість структури, кількість і якість стандартних і нестандартних програм, рівень стандартизації і уні-

версалізації, інтеграції, диференціації відтворення, діагностики, контролю, корекції.

Отже, параметр головної мети системи, що визначає її впорядкованість, є її організованість – самоорганізованість, що включає організацію, адаптацію і, відповідно, самоорганізацію і самоадаптацію.

Стійкість – підтримка показників гомеостазису системи в допустимих межах. Засобом підтримки стійкості є регулювання з боку вищої системи та саморегулювання, а засобом здійснення саморегулювання й регулювання.

Критеріями стійкості є силові показники. Для стійкості системи характерний нормальний стан усіх її частин, якість регулювання й саморегулювання. Нормальний стан усіх частин системи називають здоров'ям. Щоб не вводити нового терміна, застосуємо це поняття, що визначає її нормальний стан, оскільки воно чітко та недвозначно виражає його сутність. Таким чином, стійкість системи визначають такі параметри: здоров'я, регулювання, саморегулювання.

Отже, параметрами системи, що визначають її цілісність, упорядкованість, стійкість, самоуправління й управління, є:

- а) інтелект (інтелекто-програмоносій – керована частина);
- б) природна та виробнича база (енергоносій, керовані частини, зв'язки);
- в) здоров'я (нормальний стан усіх частин системи);
- г) організованість (організація й адаптація) – самоорганізованість (самоорганізація й самоадаптація);
- г) регулювання (гомеостат, дисципліна) саморегулювання (самогомеостат, самодисципліна).

Оскільки всі підсистеми виконують функції з підтримки на певному нормальному рівні поточних показників параметрів головної мети вищої системи (реалізують функціональну мету), то параметрами функціональної мети цих підсистем є параметри головної мети цієї системи: інтелекто-програмоносій, природна та виробнича база, здоров'я, організованість-самоорганізованість, регулювання-саморегулювання. Тому необхідною умовою функціонування системи є оптимальне співвідношення між управлінням і самоуправлінням, критеріями яких є адаптивно-

гомеостатичні показники параметрів головної і функціональної цілей системи.

Інтелекто-програмоносій (інтелект) системи – це сукупність тих частин системи, які здійснюють функції організації (диференціації, інтеграції, стандартизації, універсалізації, відтворення, перспективного та поточного планування) і функції адаптації (координації, контролю, діагностики, оперативного планування і корекції).

Природну та виробничу базу системи становлять її енергоносій, керовані частини: адміністративно-територіальні, виробничі й інші підсистеми; зв'язки: інформаційні, ресурсні, транспортні.

Здоров'я – це якісна характеристика стану головних життєстворюваних і життєзабезпечуваних параметрів: інтелекту, природної та виробничої бази, якості самоуправління й управління, самоорганізованості (самоадаптації – саморегулювання) відповідно до організації (адаптації – регулювання).

Отже, система здатна зберегти себе, якщо у неї досить високий інтелект (інтелекто-програмоносій), природна та виробнича база, що відповідає місцю і часу, високі показники здоров'я, а також якщо в межах норми є її організованість – самоорганізованість і дисципліна – самодисципліна.

У процесі цього дослідження покажемо, як визначити адаптивно-гомеостатичні показники (АГП) виокремлених нами параметрів головної мети системи, використавши за основу методику, запропоновану Г. Кунтцем [350].

До АГП параметра головної мети «інтелект» належать еталонні для цього інтервалу часу показники параметрів функціональних цілей тих підсистем, які забезпечують цей параметр, а саме: рівень науки, рівень автоматизації виробництва й управління (продуктивність праці), якість навчальних систем, рівень вихованості та вченості.

АГП природної та виробничої бази системи – це показники, що визначають рівень і якість автоматизації виробництва й управління в реалізації закону доцільного й оптимального самоуправління й управління, і еталонні для цього інтервалу часу показники, що визначають стан технічного та природного середовища.

АГП здоров'я є еталонні для цього інтервалу часу показники: тривалість життя (етапи життєвого циклу), чисельність персоналу, кваліфікація персоналу тощо.

АГП організованості-самоорганізованості – це еталонні для цього інтервалу часу показники: міра досконалості структури системи, доцільні співвідношення органів самоуправління й управління, рівень організації й адаптації тощо.

До АГП дисципліни-самодисципліни належать еталонні для цього інтервалу часу показники, що характеризують етичні якості системи, міра відповідності поведінки правовим нормам і законам тощо.

Слід зазначити, що критерії досягнення головної мети систем – АГП (певні показники властивостей систем) у певній мірі вивчені та на цьому тимчасовому інтервалі обчислені з тим чи іншим ступенем наближення. З часом унаслідок мінливих умов існування вони можуть змінюватися – кількість переходити в якість. Під впливом нових умов можуть формуватися нові показники – критерії. Оскільки розвиток систем відбувається еволюційно, на основі методу проб і помилок – повільно, то тимчасові інтервали в них відносно тривалі, відповідно й показники змінюються повільно. Тому на певному історичному інтервалі часу вони є відносно стабільними, тому їх можна називати гомеостатичними (постійними).

АГП цільових параметрів (об'єктивних або суб'єктивних) систем швидко через вплив високого інтелекту та свідомості.

Система має дві мети – головну і функціональну. Вони безумовно, взаємопов'язані. З поняття функціональної мети випливає, що будь-який параметр головної мети вищої системи є параметром функціональної мети конкретної підсистеми, що входить до неї, і існує для підтримки цього параметра. Сукупність параметрів головної мети вищої системи – системи.

$j + 1$ -го рангу залежить від сукупності параметрів функціональних цілей усіх складових цієї системи підсистем. В операційному вигляді залежність головної мети системи $j + 1$ -го рангу від сукупності функціональних цілей складників її підси-

стем (систем 1-го рангу) може бути записана у вигляді функціонала у формулі 1.1.:

$$\Gamma_j + 1 \ A_1, A_2, \dots, A_n = L \ \Phi_{ij} \ A_1 \ , \quad (1.1.)$$

де Γ – головна мета системи;

Φ – функціональна мета;

L – оператор;

A – параметри головних цілей систем;

i – номер системи;

j – ранг (порядок) системи;

$\Phi_{ij} \ A_i$ – функціональна мета 1-ї системи j -го рангу по параметру A_i .

Наприклад:

$$L \ \Phi_{ij} \ A_i = \sum_{i=1}^n \Phi_{ij} \ a_i A_1 \ ,$$

чи

$$L \ \Phi_{ij} \ A_i = \prod_{i=1}^n \Phi_{ij} \ a_i A_i \ .$$

Можливі й інші класи операторів, що можуть бути представленими формулою 1.2.:

$$\Phi_{ij} \ A_1 = \Phi \left[f_{ij} \ A_1 \right] opt, \Gamma_{ij} \ B_{1j}, B_{2i}, \dots, B_{mij} \ opt \ , \quad (1.2.)$$

де A, B – параметри головних цілей систем;

m – номер параметра;

f – функція, яку виконує система;

opt – оптимум;

a – ваговий коефіцієнт.

Отже, за формулою 1.3. отримаємо взаємопов'язаність головної та функціональної цілей системи, що виражена у співвідношенні:

$$\Gamma_{j+1} \ A_1, A_2, \dots, A_n = L \ \Phi \left[f_{ij} \ A_i \right] opt, \Gamma_{ij} \ B_{1j}, B_{2i}, \dots, B_{mij} \ opt \quad (1.3.)$$

Символ L і знаки \sum і \prod (у формулі 1.1.) – це функціональна залежність; вирази з індексами – вектор-функції, розмірність, залежна від відповідних індексів.

Із залежності, що представлена у формулі 1.1., видно, що усі параметри головної мети системи $j + 1$ -го рангу визначають параметри функціональних цілей усіх складових відповідної системи підсистем (систем j -го рангу), а отже, функціональна мета окремої підсистеми j -го рангу за конкретним параметром, що визначає функцію системи j -го рангу, визначає у свою чергу, головну мету системи $j + 1$ -го рангу за параметром A_j . Із залежності, що представлена у формулі 1.2., видно, що досягнення функціональної мети i -ї системи j -го рангу за будь-яким конкретним параметром (A_j) залежить від якості виконання нею своїх функцій за цим параметром і від реалізації нею своєї головної мети. Доведемо це.

Досягнення функціональної мети i -ї системи j -го рангу передусім залежить від якості виконуваної нею функції (f_{ij}) відносно певного параметра (A_i) системи $j + 1$ -го рангу, тобто

$$\Phi_{ij} A_i = \Phi_i [f_{ij} A_i]_{opt}.$$

Виконання вказаної функції залежить від стану i -ї системи j -го рангу, визначуваного параметрами (АГП) її головної мети $\Gamma_{ij} B_{1i}, B_{2i}, \dots, B_{mij}$, тобто якісне виконання функцій

$$[f_{ij} A_i]_{opt} \text{ залежить від досягнення цією системою головної мети: } [f_{ij} A_i]_{opt} = F_i [F_{ij} B_{1i}, B_{2i}, \dots, B_{mij}]_{opt}.$$

Отже, досягнення функціональної мети i -ї системи j -го рангу за певним параметром залежить не лише від якісного виконання нею функції за цим параметром, але передусім від реалізації нею головної мети, що і вимагалось довести. Із формул 1.1. та 1.2. впливає залежність, яка представлена у формулі 1.3. – закон збереження систем: досягнення головної мети – самозбереження будь-якої системи $j + 1$ -го рангу залежить від якісного

виконання усіма її підсистемами (системами j -го рангу) функцій, тобто реалізації функціональної мети, спрямованої на збереження вищої системи та головної мети – їх самозбереження.

У символічній (логічній) формі закон збереження систем виражено гранично просто і природно. Схоже, що сама природа створила і оперує алгеброю логіки, яка і стала найпотужнішим апаратом кібернетики, обчислювальної техніки, програмування. В основі алгебри логіки лежить двійкова система числення. Ця система описує рішення і стратегії, обчислювальні операції і процеси у вигляді ряду дихотомій, тобто у вигляді двох взаємовиключних альтернатив: одиниця – твердження (життя), нуль – заперечення (смерть). У алгебрі логіки двом простим висловлюванням, поєднаних сполучником «і» (головна і функціональна мета), відповідає логічне утворення. Таким чином, закон збереження систем в логічній формі виражено логічним утворенням, що дорівнює одиниці та представлено у формулі 1.4.:

$$\Gamma_{ij} \Phi_{ij} = 1. \quad (1.4.)$$

Це логічне утворення дорівнює одиниці тільки в одному випадку, якщо одночасно $\Gamma_{ij} = 1$ і $\Phi_{ij} = 1$. Це означає, що життя системи як цілого і як частини може зберегтися тільки за однієї умови: одночасної реалізації головної і функціональної цілей.

Протилежним закону збереження є закон руйнування, або закон смерті, який виражено логічним утворенням між головною і функціональною цілями системи, що дорівнює нулю та представлено у формулі 1.5.:

$$\Gamma_{ij} \Phi_{ij} = 0. \quad (1.5.)$$

Цьому логічному утворенню відповідають три варіанти стану системи:

- 1) $\Gamma_{ij} = 0$, $\Phi_{ij} = 0$ – мертва система, система зруйнована;
- 2) $\Gamma_{ij} = 1$, $\Phi_{ij} = 0$ – система-паразит;
- 3) $\Gamma_{ij} = 0$, $\Phi_{ij} = 1$ – система-частина (колонія).

Отже, якщо порушено закон збереження систем, то автоматично починає діяти закон руйнування (смерті). Розглянемо три варіанти руйнування детальніше.

1. $\Gamma_{ij} = 0$, $\Phi_{ij} = 0$. Такому варіанту відповідають мертві системи.

2. Система (як ціле) не досягає головної мети $\Gamma \rightarrow 0$ і руйнується. Наприклад, нехтування формуванням параметрів головної мети, які повинні забезпечувати стійкість, упорядкованість і розвиток цих систем на основі загальних і специфічних законів, призводить до розкладання, деградації особи, суспільства.

3. У разі недосягнення функціональної мети системою як частиною $\Phi \rightarrow 0$ можливі такі варіанти розвитку подій:

а) цю систему розформовують і замінюють іншою. Установи як підсистеми, що не виконують функцій по відношенню до систем, сприяють їх руйнуванню. Такі установи необхідно розформувати;

б) системи, що не виконують творчої функції по відношенню до вищої системи, стають паразитами, що руйнують її. Невиконання (чи неякісне виконання) особами функцій по відношенню до суспільства та природи призводить до їх деградації.

Оскільки загальними цільовими параметрами систем є інтелект, природно-виробнича база (ПВБ), здоров'я, самоорганізованість, саморегулювання (самодисципліна), які є фундаментом системи, і в разі відсутності хоча б одного з них система не може нормально існувати, то тут також необхідно застосувати алгебру логіки і виразити взаємозв'язок між параметрами за допомогою логічного утворення. Враховуючи те, що життя – 1, руйнування (смерть) – 0, виразимо у формулі 1.6. сукупність параметрів головної й функціональної мети у вигляді логічного утворення:

$$K_1 K_2 K_3 K_4 K_5 \Phi L = 1, \quad (1.6.)$$

де K_1 – інтелект;

K_2 – ПВБ;

K_3 – здоров'я;

K_4 – самоорганізованість;

K_5 – самодисципліна;

ΦL – параметр вищестоящої системи, для збереження якого ця система виконує свої функції.

Це логічне утворення дорівнює одиниці тільки в одному випадку, коли одночасно $K_1=1$; $K_2=1$; $K_3=1$; $K_4=1$; $K_5=1$; $\Phi L=1$ (формула 1.7.):

$$\Phi_i \prod_{i=1}^n A_i = 1. \quad (1.7.)$$

Із залежності, яку представлено у формулі 1.7. видно, що зневага до формування будь-якого з цих параметрів, а також невиконання функції по відношенню до вищої системи за параметром ΦL , призведе систему до деградації.

Самоуправління й управління завжди доцільні, тому що визначають головну і функціональну мету кожної системи, тобто спрямовані на їх досягнення. Залежність між цілями визначена у формулах 1.3. і 1.4.

Оскільки самоуправління і управління – це часові процеси, спрямовані на досягнення вищезгаданих цілей за допомогою інформації і ресурсів, то від залежності між цілями (див. формулу 1.3.) перейдемо до залежності між управлінням і самоуправлінням. Запишемо її в найзагальнішому операторному вигляді у формулі 1.8., оскільки наше завдання обмежується тим, щоб показати, що така залежність існує:

$$\begin{aligned} C_{j+1} \ A_{j+1} \ A_1, A_2, \dots, A_n \ J, E, T &= C_{j+1} \left(L \ F \left[\begin{array}{c} f_{ij} \ A_i \ opt, \\ \Gamma_{ij} \ B_{1i}, B_{2i}, \dots, B_{mij} \ J, E, T \end{array} \right] \right) = \\ &= L \ Y_{ij} \left[\begin{array}{c} f_{ij} \ A_i \ opt, \\ J, E, T \end{array} \right], C_{ij} \ \Gamma_{ij} \ B_{1i}, B_{2i}, \dots, B_{mij} \ J, E, T \bigg/ \bigg/ opt \end{aligned} \quad (1.8.)$$

де i – номер системи;

j – ранг (порядок) системи;

C – самоуправління;

Y – управління;

Γ – головна мета системи;

Φ – функціональна мета;

J – інформація;

E – ресурси;

T – час;

L – оператор, який може бути представлений різними класами (формули 1.9. і 1.10.):

$$L Y_{ij}, C_{ij} = \sum_{i=1}^n a_{ij}, Y_{ij}, ij C_{ij} \quad (1.9.)$$

чи

$$L Y_{ij}, C_{ij} = \prod_{i=1}^n \beta_{ij}, Y_{ij}, ij C_{ij} \quad (1.10.)$$

(можливі й інші класи операторів); K_{opt} – критерій оптимальності; a, β – вагомі коефіцієнти.

Залежність (див. формулу 1.4.) пояснюємо таким чином: самоуправління системи $j+1$ -го рангу – процес, спрямований на досягнення головної мети (Γ), що визначають АГП параметри головної мети A_1, A_2, A_3 і таке інше, складається з управління і самоуправління i -х систем j -го рангу, які реалізуються за допомогою інформації, ресурсів у часі. Тут управління – дії, що управляють, які сприяють якісному виконанню функцій її підсистем (систем j -го рангу), тобто досягненню функціональних цілей останніх; самоуправління – дії, що управляють, спрямовані на досягнення головних цілей i -х систем j -го рангу.

Будь-якій дії (регулюванню), спрямований на досягнення головної і функціональної цілей системи, передуює аналіз її діяльності та виявлення доцільних можливостей, визначення (передбачення) напрямів розвитку та програмування, спрямоване на реалізацію доцільних можливостей, на створення умов для формування нових можливостей і обмеження випадковостей, що не відповідають меті, тобто на формування алгоритмів самоуправління і управління (адаптація і організація). Ці алгоритми

можуть бути стандартними: спадковими та придбаними й нестандартними, сформованими унаслідок адаптації.

Програм, спрямованих на досягнення головної і функціональної цілей системи, може бути нескінченна множина. З-поміж будь-якої безлічі можливих програм є така, яка сприятиме досягненню системою мети оптимальним способом. Оскільки така програма можлива, то, щоб її скласти або вибрати з-поміж безлічі варіантів програм оптимальну, потрібний ключ, тобто алгоритм її складання – правило й орієнтири правильного напрямку досягнення мети. Алгоритмом подібної програми є закон доцільного й оптимального самоуправління й управління, спрямований на реалізацію закону збереження систем (на одночасну реалізацію її головної і функціональної цілей), тобто на збереження власної і вищої системи, частиною якої вона є. Критеріями реалізації цього закону є АГП параметрів головної і функціональної цілей системи, а орієнтирами правильного напрямку на шляху до досягнення мети – функції та принципи управління.

Система складається з безлічі підсистем, яка має свій гомеостазис – упорядкованість і стійкість, також свої функції, що відповідають місцю і часу. Для реалізації цих функцій кожна підсистема отримує з керованої частини вищої системи завдання (програми) і засоби (ресурси) для досягнення функціональної мети. Водночас кожна підсистема (система j -го рангу) використовує власні програми та засоби для самозбереження – реалізації головної мети.

Отже, закон доцільного й оптимального самоуправління і управління спрямований на підтримку оптимального співвідношення між управлінням і самоуправлінням, що забезпечує нормальний стан як самої системи, так і вищої – системи $j + 1$ -го рангу, яка є частиною цієї системи.

Дотримання закону здійснюється за допомогою контролю і корекції, в основу яких полягає оцінювання станів, тобто зіставлення поточного стану з нормативним, вироблення рішень (програмування) і їх реалізації (регулювання за допомогою енергії) найоптимальнішим з усіх можливих способів. Здійснення цього закону викладено у формулі 1.11.:

$$\begin{aligned} C[A, J, E, T] &= C\left[\left[\Delta S^r, J, E, T\right] K_{opt}^r\right]; \\ Y[\Phi, J, E, T] &= Y\left[\left[\Delta S^f, J, E, T\right] K_{opt}^f\right]; \end{aligned} \quad \text{згідно (1.4.)}$$

$$\begin{aligned} C_{j+1}\left[\Delta S_{j+1}^r, J, A, T\right] &= \\ &= L\left[Y_{ij}\left[\Delta S_{ij}^f, J, A, T\right], C_{ij}\left[\Delta S^r, J, E, T\right] K_{opt}\right], \end{aligned} \quad (1.11.)$$

де
$$L[Y_{ij}, C_{ij}] = \sum_{i=1}^n a_{ij} Y_{ij}, \beta_{ij} C_{ij} - \Gamma_{ij} \Phi_{ij} = 0$$

чи
$$L[Y_{ij}, C_{ij}] = \prod_{i=1}^n a_{ij} Y_{ij}, \beta_{ij} C_{ij},$$

(можуть бути й інші варіанти операторів),

$$\begin{aligned} \Delta S &= S - SI; \\ \Delta S &\rightarrow 0; \\ S_{min} &\leq SH \leq SH_{max} \end{aligned}$$

де j – ранг (порядок) системи;

i – номер системи;

C – самоуправління;

Y – управління;

J – інформація;

E – ресурси (I, E – інформаційні і енергетичні (матеріальні) ресурси (засобу управління);

T – час;

Γ – головна мета системи;

Φ – функціональна мета системи;

S – поточний стан;

SI – нормативний стан;

$\Delta S^r, \Delta S^f$ – відхилення поточних показників від адаптивно-гомеостатичних нормативних показників параметрів головної й функціональної цілей системи, тобто цільові функції системи;

S_{min}, S_{max} – максимальне та мінімальне значення нормативних показників (адаптивно-гомеостатичних) показників параметрів головної й функціональної цілей визначають теоретично або на основі досвіду;

L – оператор;

α, β – вагові коефіцієнти;

K_{opt} – критерій оптимальності (тензор).

Оптимальність – це досягнення цілей при мінімальних витратах речовини, інформації і ресурсів.

У системах умову оптимальності обирають свідомо на основі наукових розрахунків передбачення, інакше руйнування системи відбувається передчасно. Тому в залежність (див. формулу 1.8.) уведений критерій оптимальності K_{opt} , який є вектором критеріїв якості, досліджуваних різними математичними методами.

Залежність між цілями зумовлює існування подібної залежності між самоуправлінням й управлінням, як між засобами реалізації цих цілей. Існуванню (життю) відповідає самоуправління, спрямоване на стратегію життя, а руйнуванню – управління, спрямоване на стратегію руйнування (смерті). Відповідно, залежність між самоуправлінням й управлінням виражена логічним утворенням між самоуправлінням й управлінням. Оскільки життю відповідає одиниця, а смерті – нуль, то логічне утворення між самоуправлінням й управлінням дорівнює одиниці, відповідає стратегії життя, а логічне утворення між самоуправлінням й управлінням дорівнює нулю й відповідає стратегії руйнування (смерті):

$$C_{ij}Y_{ij} = 1. \quad (1.12.)$$

Логічне утворення між самоуправлінням й управлінням дорівнює одиниці $C_{ij}Y_{ij} = 1$ тоді і тільки тоді, коли одночасно

$$C_{ij} = 1 \text{ і } Y_{ij} = 1.$$

Це означає, що самоуправління й управління – невід’ємна властивість системи, і вони не можуть бути роз’єднаними.

Логічне утворення між самоуправлінням й управлінням, яке дорівнює нулю, відображає закон управління, спрямований на стратегію руйнування (смерті):

$$C_{ij}Y_{ij} = 0. \quad (1.13.)$$

У цьому випадку можливі три варіанти:

$C_{ij} = 0, Y_{ij} = 0$ – свавілля, хаос;

$C_{ij} = 1, Y_{ij} = 0$ – самоправство;

$C_{ij} = 0, Y_{ij} = 1$ – диктатура.

Згідно із законом збереження систем (див. формули 1.3. і 1.4.) необхідними й достатніми умовами її функціонування є:

а) одночасна реалізація двох об'єктивних цілей системи – головної і функціональної ($A_{ij}\Phi_{ij} = 1$ – закон життя);

б) цілеспрямовані взаємодії – самоуправління й управління;

в) оптимальне (чи близьке до оптимального) співвідношення між самоуправлінням й управлінням, визначуване законом доцільного й оптимального самоуправління й управління (вирішення протиріч).

Отже, система, як доведено вище, має не одну, а дві мети – головну (самозбереження) і функціональну (збереження вищої системи). Це зумовлено тим, що система двоїстісна: одночасно є і цілим, і частиною. Головна і функціональна цілі завжди перебувають у стані боротьби, зумовленої прагненням реалізувати в процесі самоуправління й управління принцип оптимальності – збереження системи з мінімумом ресурсів. Тому в основі протиріч між частиною й цілим однієї і тієї ж системи, між цілим і його частинами, між частинами цілого, між системами, усередині частин лежить боротьба за існування, боротьба між головною й функціональною цілями. Боротьба між керуючими і керованими підсистемами полягає в тому, що кожна з цих частин прагне передусім зберегти себе, а отже, узяти більше, але віддати менше, і, якщо трапиться нагода – взагалі не віддавати.

Засобом вирішення вказаних протиріч є реалізація закону доцільного й оптимального самоуправління й управління (див. формули 1.4.–1.11.) – забезпечення оптимального співвідношен-

ня між управлінням і самоуправлінням, що забезпечує оптимальну взаємозалежність між головною і функціональною цілями системи.

Оптимальна взаємозалежність між головною і функціональною цілями системи здійснюється за допомогою програм організації й адаптації та оптимального регулювання, що досягли високої досконалості внаслідок боротьби за існування. Оптимальна взаємозалежність між головною й функціональною цілями в системі на більш пізніх щаблях розвитку здійснюється за допомогою програм, що є результатом свідомого управління, ефективність якого залежить від розвитку суспільства, його культури (знань), соціально-генетичного фонду.

У разі неправильного управління, яке не відповідає об'єктивним законам природи, взаємини материнської і дочірньої систем між керуючими й керованими частинами, усередині частин, між системами можуть скластися таким чином:

1. Дочірні системи вимушені виконувати програми материнської системи, керовані підсистеми – програми підсистем, що управляють, в збиток собі, тобто реалізовувати передусім функціональну мету. Це, в кінці кінців, призводить до деградації (страйки, конфлікти – реалізується закон руйнування: $\Gamma_{ij}\Phi_{ij} = 0$, де $\Gamma_{ij} = 0$), внаслідок якої системи або руйнуються, або їх замінюють нові.

2. Дочірні системи не виконують приписів материнської системи: керовані підсистеми – приписи підсистем, що управляють. Дочірні системи, керовані підсистеми існують тільки для себе, тобто реалізують головну мету (реалізується закон руйнування $\Gamma_{ij}\Phi_{ij} = 0$, де $\Phi_{ij} = 0$).

Тоді материнська система знищує або розформовує дочірні та замінює їх іншими, або підсистеми стають паразитами. В обох випадках функціонування системи суперечить закону їх збереження, що призводить до їх регресивного розвитку. Проте прагнення останніх до самозбереження спонукає їх інтелекто-програмоносії виробляти нові програми, шукати нові можливості, що більшою мірою відповідають закону доцільного й

оптимального самоуправління і управління, що зумовлює реалізацію закону збереження систем.

В основі процесів управління і самоуправління лежать процеси програмування (організації і адаптації) і регулювання. Регулювання – це реалізація програм організації і адаптації за допомогою енергії – життєвих ресурсів. Отже, завданнями програмування є оптимальний розподіл життєвих ресурсів між материнськими та дочірніми системами, між керуючими й керованими підсистемами, усередині них і між ними для реалізації програм організації і адаптації. Розподіл у них здійснюється за спадковими та набутими стандартними й оперативними нестандартними програмами, що безперервно виробляють інтелекто-програмоносії систем. Якщо інтелекто-програмоносії не здатні або не встигають виробляти нові програми, відповідно до певного інтервалу часу, то неминучий регрес, деградація, руйнування. Материнська та дочірні системи, керуючи й керовані частини системи, а також частини всередині останніх виступають у ролі супротивників, але таких, які не можуть бути збережені один без одного.

Отже, в основі вирішення протиріч лежить закон доцільного й оптимального самоуправління й управління, що забезпечує реалізацію закону збереження систем. Зазначимо, що зміст закону доцільного й оптимального самоуправління й управління такий: забезпечення нормального стану (реалізація головної мети) системи залежить від забезпечення якості виконуваних по відношенню до неї принципів усіма її підсистемами – управління і одночасно від забезпечення добробуту останніх їх самоуправління за мінімальних витрат інформації, ресурсів і часу.

Враховуючи закон доцільного й оптимального самоуправління та управління, загальні принципи управління полягають у спрямованості функціонування систем на збереження себе при мінімальних витратах інформації, енергії й часу як власної, так і вищої системи, тобто спрямованості на реалізацію закону її збереження [1].

Отже, щоб назвати принципи управління, у процесі дослідження виокремлені ті умови, які забезпечують оптимальне досягнення цілей. Для цього процес управління було поділено на

його складові частини: організацію, адаптацію, регулювання, а самоуправління – на самоорганізацію, самоадаптацію, саморегулювання, та визначені засоби досягнення цілей цих частин, і, відповідно – умови оптимального їх використання.

1. Необхідною умовою досягнення цілей системи є оптимальне використання її засобів: спадкових і неспадкових стандартних програм. Чим досконаліший набір стандартних програм, тим досконаліша ця система [113].

Отже, однією з необхідних умов досягнення мети системи є оптимальне використання усієї накопиченої попередніми поколіннями систем спадкової інформації, а також запозичення усієї умовно отриманої стандартної кодової інформації (програм) – усе це і становить спадкоємність.

2. Необхідною умовою досягнення мети адаптації є оптимальне використання засобів адаптації – навчання і вироблення її інтелекто-програмоносії нестандартних алгоритмів самоуправління й управління [113].

Отже, однією з необхідних умов досягнення мети адаптації є збереження системи в умовах, що змінюються, оптимальним способом є безперервне навчання, що дозволяє цій системі поповнювати набір стандартних програм і оперативно виробляти нестандартні алгоритми управління, адекватні певним ситуаціям. Це і є принципом адаптивності.

3. Необхідною умовою досягнення цілей системи є цілісність системи – єдність керуючих і керованих частин, що забезпечується інформаційними, ресурсними, транспортними (просторово-часовими та причинно-наслідковими) зв'язками, вона потрібна для реалізації її головної й функціональної цілей. Джерело зберігання, накопичення і формування програм і ресурсів є інтелекто-програмо-енергоносій (керована частина) системи [125].

4. Необхідною умовою якісного (ефективного) самоуправління і управління є висока міра досконалості інтелекто-програмо-енергоносія системи – принцип домінантності [125].

5. Необхідною умовою досягнення цілей системи є відповідність її поточних показників своїй нормі, що можливо тільки в разі постійного зіставлення поточного стану з нормальним (впорядковано стійким), визначуваним АГП параметрів її голов-

ної і функціональної цілей, і корекції, що полягає у виробленні нових рішень, адекватних умовам, що змінилися, і їх реалізації. Указані умови ґрунтуються на принципах доцільності та прямого і зворотного зв'язків [139].

Отже, реалізація системою доцільного й оптимального самоуправління й управління можлива за умови її функціонування відповідно до таких об'єктивних принципів: спадкоємності, адаптивності, цілісності, домінантності, оптимальності, доцільності, прямого та зворотного зв'язків. Зупинимось на характеристиці принципів управління детальніше.

Спадкоємність. В основі створення нової системи (підсистеми) лежить система алгоритмів управління (програми) старої (батьківської) системи. Нова система використовує усю корисну інформацію, накопичену внаслідок адаптації та відбору попередніми поколіннями систем, а також іншими системами.

Адаптивність. Система постійно адаптується, тобто навчається. Результатом цього навчання є формування нових алгоритмів управління. Від адаптаційного періоду залежить ефективність самоуправління, де переважає не силова його частина (регулювання), а адаптивно-організаційна. Будь-яка зміна у бік удосконалення є результатом адаптивності.

Цілісність – неодмінна умова існування системи. Єдність керівних і керованих частин системи, забезпечувана інформаційними, ресурсними, транспортними (просторово-часовими та причинно-наслідковими) зв'язками, необхідна для реалізації її головної і функціональної цілей – цілісності, яка визначається наявністю:

а) домінантної частини – керуюча (інтелекто-програмо-енергоносії), що виконує функції управління;

б) керованих частин, що реалізують програми, вироблені керуючою частиною;

в) зв'язків – енергетичних, інформаційних, транспортних [334].

Виокремивши з цих трьох частин домінанту – інтелекто-програмоносії (інтелект), що виконує головну функцію – програмування, енергоносії та інші дві частини ми об'єднали в одну. Це ресурси системи, за допомогою яких вона реалізує свої програми та програми вищої системи. Ця частина названа при-

родною та виробничою (штучною – матеріально-технічною) базою (ПВБ). Системи, отримавши природні ресурси, програми, закони, виробляють ті ресурси, які потрібні для їх самозбереження (реалізація головної мети) та збереження материнської системи (реалізація функціональної мети) [330].

Домінантність. Керуюча частина системи – інтелекто-програмо-енергоносії має бути домінантна, тобто «сильніша» за керовані частини (підсистеми), більш організованою та навченою. Функціонує тільки та система, в керованій частині якої кругозір ширший, більше програм, якість їх вища, ніж у частин її керуючих підсистем (керованих частин), бо керуюча частина системи «підкується» не лише про збереження свого стану, але і про свої підсистеми, від яких залежить «благополуччя» підсистем і системи в цілому.

Оптимальність (екстремальність) – максимізація самоуправління й мінімізація управління, що полягає в максимізації засобів здійснення самоуправління за рахунок їх мініатюризації. Принцип оптимальності «орієнтує» управління на максимальну ефективність за мінімального використання засобів і джерел засобів здійснення та рівномірний розподіл функцій управління. Принцип домінантності (екстремальності) є передумовою автоматизації управління. Необхідними умовами реалізації цього принципу є:

- 1) мінімізація управління при максимізації самоуправління;
- 2) максимізація засобів самоуправління (інформації і енергії) за рахунок їх мініатюризації;
- 3) лінія найменшої дії (шлях найменшого опору) [330].

Максимізація самоуправління досягається за рахунок:

- а) максимізації досконалості засобів і джерел засобів здійснення самоуправління (програм, джерел енергії);
- б) багатократного дублювання;
- в) досконалості контролю (багатократна транскрипція програм, їх обробка, відбір тощо);
- г) мінімізації засобів і джерел засобів здійснення самоуправління [238].

Мініатюризація засобів самоуправління дозволяє:

- а) мати максимальний обсяг інформації;

б) зберігати безліч варіантів програм, які можуть знадобитись у нестандартних ситуаціях;

в) зберігати універсальні спадкові програми [139].

Третя умова (шлях найменшого опору) забезпечує мінімальне використання власних засобів для реалізації головної й функціональної цілей системи.

Якість реалізації першої умови – максимізація самоуправління і мінімізація управління залежить від якості реалізації функцій організації на підготовчій стадії у фазі відтворення. Це дозволяє їй у зрілій фазі реалізувати першу умову принципу оптимальності (максимізація самоуправління при мінімізації управління). Мінімізація управління і максимізація самоуправління полягає в тому, що інтелекто-програмоносій вищої системи «віддає у власність» своїм підсистемам природні ресурси і надає їм загальні програми (закони) їх використання. Системи, отримавши природні ресурси, програми (закони), виробляють ті життєві ресурси, які потрібні для їх самозбереження й збереження материнської системи. Зберегти себе і виконувати функції ця система може тільки у тому випадку, якщо усі оперативні рішення щодо реалізації головної й функціональної мети прийматиме інтелекто-програмоносій у процесі самоуправління так, щоб, реалізуючи функціональну мету, не перешкодити реалізації головної мети (не зашкодити собі). Саме у цьому й полягає мінімізація управління й максимізація самоуправління.

Максимізація самоуправління відбувається в два етапи. Перший етап – зародження системи. При цьому вступають в дію функції самоорганізації: універсалізація, стандартизація, спеціалізація, інтеграція, планування, в результаті формуються органи, кожен із яких займає своє місце і виконує специфічні функції. Кожна підсистема через спадкоємність отримує максимум засобів і джерел засобів здійснення самоуправління. Другий етап відповідає іншому (адаптивно-організаційному) періоду життя, коли керуюча підсистема безперервно забезпечує максимум засобів здійснення самоуправління своїм керованим підсистемам і таким чином сприяє стабілізації самоуправління. Особлива роль у цьому належить адаптації, тобто навчанню підсистем умінню формувати алгоритми самоуправління. Керуюча частина є

джерелом засобів здійснення самоуправління, а керована – їх споживачем, отже, підсистеми завжди випробовують потребу в алгоритмах, інших засобах і джерелах засобів здійснення самоуправління. Максимальне задоволення цих потреб і становить сутність максимізації самоуправління. Проте, як показано вище, максимізація самоуправління – це тільки один бік принципу екстремальності. Другий його бік – мінімізація (мінімізація енергії, управління, мініатюризація засобів) здійснення самоуправління.

Доцільність. Критерієм функціонування системи й управління є її спрямованість на досягнення кінцевої мети – збереження своєї життєздатності, а також на збереження вищого $j + 1$ -го рангу системи, де основними показниками є: науковий і культурний рівень, стан джерел здійснення самоуправління, матеріально-технічне забезпечення тощо.

Прямий і зворотний зв'язок. Основним засобом здійснення корекції управління і самоуправління є прямий і зворотний зв'язок, що забезпечує ухвалення правильних рішень, спрямованих на збереження і розвиток упорядкованості та стійкості на основі достовірної інформації за допомогою керуючих і керованих частин системи, де потужні керуючі дії, спрямовані на механізм зворотного зв'язку, виконує свідомість людей. Свідомість (розум) відкриває можливість участі в управлінні (обробці інформації і ухваленні рішень) усіх осіб. Кожен може не лише реалізовувати рішення і видавати інформацію про стан системи, але і пропонувати свої варіанти рішень, впливаючи на дію керуючої системи. У цьому варіанті можливі три ситуації розвитку подій: 1) більшість тих, що беруть участь в управлінні, видають точну (достовірну) інформацію і пропонують правильні варіанти рішень (прогрес); 2) видають неточну інформацію і пропонують неправильні варіанти рішень (регрес); 3) видають точну інформацію і пропонують неправильні варіанти рішення (регрес) [207]. Отже, участь усіх в управлінні та самоуправлінні не завжди веде до прогресу і можлива в широкому сенсі тільки за умов озброєності знаннями об'єктивних законів (компетентності) тих, хто бере участь в управлінні, та дотримання принципу домінантності – найвищого рівня АГП керуючої частини.

Зазначимо, що зворотний зв'язок є потужним засобом здійснення контролю і корекції управління. Він є однією з обов'язкових умов гнучкого управління, пристосованості системи до умов, що змінюються, і відповідно до цього, дозволяє безперервно змінювати та коригувати алгоритми управління (програми). Єдність керуючих і керованих частин систем і усередині кожної з них забезпечується зв'язками: інформаційними, енергетичними, транспортними (просторово-часовими, причинно-наслідковими). Прямі та зворотні інформаційні зв'язки здійснюють постійний взаємозв'язок між керуючими і керованими частинами цієї системи і чим ці зв'язки досконаліші, тим досконаліше функціонують системи.

Зауважимо, що системи функціонують в умовах, що постійно змінюються. З метою зменшення диспропорцій відносно функціонування систем закону доцільного й оптимального самоуправління й управління, а значить – закону їх збереження інтелекто-програмоносійм цих систем слід безперервно проводити діагностику, постійно оцінювати поточний стан системи, зіставляти його з нормальним для певного інтервалу часу, виявляти причину відхилень і виробляти адекватні до них рішення, тобто формувати нові алгоритми управління, що в найбільшій мірі відповідають закону збереження систем.

Оцінка поточного стану правильна, а вироблення адекватних до відхилень рішень – оперативна, якщо будуть забезпечені такі умови: достатність, достовірність і своєчасність інформації, відомостей про поточний стан підсистем і системи в цілому; об'єктивне самооцінювання і оцінювання. Забезпечення достатності, достовірності та сучасності інформації можливе, якщо в основі функціонування системи лежить правильне управління, засноване на об'єктивних законах природи, однією з головних умов функціонування яких є реалізація принципу прямого та зворотного зв'язку. Технічною базою здійснення цього принципу є створення потужних мобільних центрів, завдяки яким можливо своєчасно й оперативно отримувати, обробляти та передавати будь-яку інформацію, на основі якої можливе ухвалення правильних рішень. У міру розвитку суспільства інформація стає неодмінною умовою ухвалення обґрунтованих управ-

лінських рішень. Засобом реалізації другої умови (правильне самооцінювання й оцінювання) є високий рівень інтелекто-програмоносія (принцип домінантності), здатного об'єктивно виробляти діагностику та приймати доцільні оперативні рішення.

Руйнівну дію на механізм зворотного зв'язку виявляє порушення принципу цілісності та домінантності. Якщо керуюча частина системи є формальною (управляє підсистемою вища система), то зворотний зв'язок втрачає сенс.

Отже, з усього вищезазначеного зробимо загальний висновок: АГП цілісного функціонування системи є одночасна реалізація головної і функціональної цілей системи за допомогою самоуправління й управління, а закон збереження систем (закон життя) і закон доцільного й оптимального самоуправління й управління є об'єктивними законами існування систем. Також проведене нами дослідження дозволяє стверджувати, що за умов дотримання виокремлених нами загальних для систем принципів функціонування: спадкоємності, адаптивності, цілісності, домінантності, оптимальності, доцільності, прямого та зворотного зв'язку, сприятиме більш ефективному функціонуванню систем.

Загалом, результати вищезазначених наукових досліджень сприятимуть: розробленню стандартів до кожного параметра головної і функціональної цілей кожної системи, визначення їх АГП; прийняттю АГП цільових параметрів систем як об'єктивних критеріїв самоуправління і управління, тобто представлення АГП параметрів головної мети системи як критеріїв реалізації головної мети, тобто критеріїв самоуправління; прийняттю універсальної теорії самоуправління й управління за наукову базу управління, в якій би відбивались об'єктивні закони існування; оптимізації законів, що забезпечують реалізацію принципів самоуправління й управління.

У цілому, наукове формування і обґрунтування АГП функціонування систем і пояснення законів їх збереження та доцільного й оптимального самоуправління та управління є відправними точками щодо розуміння та дослідження систем, у подальших теоретико-методологічних пошуках умов цілісного функціонування та розвитку систем відповідно до їх концептуальних ознак. Більш детально розглянемо це питання в наступному підрозділі.

1.3. Концептуальні пріоритети функціонування та розвитку систем

Дослідження процесів функціонування та розвитку споживчої кооперації на основі їх теоретико-методологічних засад, потребують визначення умов її функціонування, з'ясування розвитку, визначення й обґрунтування взаємозв'язку основних пріоритетів відповідно до їх концептуальних ознак та пріоритетів.

У наукових публікаціях В. Афанас'єва [11], Б. Алхибинського [15], Гегеля [65], І. Германа [69], У. Джеймса [85], Я. Зеленецького [99], Т. Котарбинського [121], Б. Кучина [128], Т. Петерса [192], О. Урсула [204], Д. Рікардо [209], М. Солодкої [237], В. Іванова [239], Д. Тейлора [292], В. Трубнікова [297], Б. Флейшмана [307], Дж. Харрінгтона [315], Г. Емерсона [326] та ін. проблеми надійності, якості й ефективності розглянуто ізольовано одна від одної. Хоча у значній частині публікацій з управління відзначався тісний взаємозв'язок ефективності, надійності та якості, проте його розкриття не було завданням теоретичних досліджень фахівців із управління. Це зумовило той факт, що поняттям «надійність», «ефективність» і «якість» надавали зовсім різні значення, змішували їх між собою, а іноді й ототожнювали. Про це свідчать матеріали відомих зарубіжних учених: «Необхідно перебудувати всю систему управління з орієнтацією на якість – якість насамперед» – так писав відомий фахівець із менеджменту Т. Дж. Питерс у передмові до книги Дж. Харрінгтона «Управління якістю в американських корпораціях» [315, с. 20]; «У системах управління питання про надійність – це питання першорядного значення», – проголошував не менш відомий у своїй галузі Дж. Тейлор [292, с. 17]; «Основною турботою управлінця повинна бути ефективність», – вважав один із основоположників менеджменту Г. Емерсон [326, с. 117], поділяють цю думку наразі багато управлінців-практиків.

Спочатку в управлінні історично обговорювали проблему ефективності. По суті, перші теорії менеджменту сформовані в процесі реакції на ефективність використання робочої сили й техніки в промисловому виробництві. Так, основна робота одного з «батьків» менеджменту Г. Емерсона, яку побачив світ

1912 р., називалася «Дванадцять принципів ефективності» [326]. Проблематику надійності науковці починають розробляти пізніше, з кінця 40-х – на початку 50-х рр. ХХ ст., причому переважно представники напряму, пов'язаного з управлінням технічними системами. А приблизно з початку 70-х рр. цього ж сторіччя переважно фахівці з менеджменту звернули увагу й на проблему якості.

У філософії, навпаки, спочатку розроблена проблематика якості, що є однією з основних філософських категорій. Першим категорію якості проаналізував Аристотель. Пізніше їй приділяли увагу схоласти. Але, мабуть, найбільш вагомий внесок у розробку категорії якості зробив Г. Гегель, який у «Науці логіки» визначив якість «як логічну категорію, яка є складником початкового щабеля пізнання речей і становлення світу, як безпосередню характеристику буття об'єкта» [65, с. 255]. З того часу категорія якості посідає важливе місце в системі категорій діалектики. Основний вибух філософських публікацій з проблеми надійності спостерігався в період «кібернетичного буму» у Радянському Союзі в 60–70-х рр. ХХ ст. Публікації у філософській літературі з проблеми ефективності з'явилися пізніше – у середині 80-х рр., але здебільшого вони стосувалися ефективності наукових досліджень [57, 59, 70, 204, 222, 351, 355].

Отже, з'ясуємо спочатку зміст поняття «ефективність», його філософсько-методологічне й соціально-філософське значення. Почнемо з ефективності, тому що, з одного боку, саме ефективність була першим пріоритетом управління, а з іншого – поняття ефективності, прагматичне за своєю суттю, останнім часом визначається філософами як «якщо не основним, так одним з найважливіших для дієвого підходу» [204, с. 18].

Прийнято вважати, що термін «ефективність» з'явився спочатку в економічній літературі, зокрема у працях Дж. Кліра [360], одного із засновників класичної політекономії, і глави школи фізіократів Дж. Гуліча [346]. Однак як самостійне економічне поняття «ефективність» вони не розробляли. Вони вживали цей термін у значенні результативності й використовували його для оцінки тих чи тих урядових або окремих засобів

залежно від того, сприяли вони пожвавленню економічного життя чи ні.

Зазначимо, що хоча термін зароджується в економічній літературі, але використовується він стосовно дій суб'єкта управління – уряду. Вважаємо, що саме цей факт і став основною причиною появи нового терміна. У новому терміні «ефективність» відображена зміна поглядів на роль уряду, який уже не сприймали тільки як суб'єкт влади, а ставились до нього вже як до суб'єкта управління. Це підтверджується тим, що для оцінки його діяльності пропонували деякі раціональні підходи, пов'язані з об'єктивним виміром результату діяльності стосовно певної мети.

Оскільки на той час інші суб'єкти управління ще не вийшли на соціально-історичну сцену, то цей термін після своєї появи не увійшов відразу в ужиток навіть серед економістів. Так, класик політекономії Адам Сміт не вживав у своїх працях термін «ефективність». Однак цей термін не міг зникнути назавжди. Розвиток промислової буржуазії, мануфактурного виробництва сприяли становлення нових соціальних суб'єктів управління – менеджерів. Інший класик політекономії Дж. Коммонс знову звертається до поняття «ефективність», спробувавши оцінити ефективність капіталу. Він, зокрема, довів, що чим менш довговічний капітал, тим більше потрібно постійно витрачати зусиль для збереження його первісної ефективності [343, с. 650]. У Рікардо термін «ефективність» використовувався вже не в значенні результативності, а як відношення результату до певного виду витрат, тобто він набув уже того специфічного значення, що було важливим з погляду економіки при оцінці певних дій. Із цього часу поняття «ефективність» набуває статусу економічної категорії.

Разом із тим уже наприкінці XIX ст. термін «ефективність» починає втрачати своє суто економічне значення й використовується для оцінки різноманітних дій. Цьому сприяє цілий ряд причин.

По-перше, економіка вже не належить тільки економістам. Машинне виробництво, що розширювалося, спонукало до певної зміни завдань, функцій і сфери відповідальності інженерів.

Звичайно, автори американської енциклопедії професійного менеджменту вважають відправною точкою розвитку менеджменту виступ Г. Тауна на зборах Американського суспільства інженерів-механіків 1886 р. із доповіддю «Інженер як економіст». Ця доповідь дуже вразила Ф. Тейлора й стимулювала його до створення теорії «наукового менеджменту» [292, с. 16].

Природно, що потреба інженерів займатися як економічними завданнями, так і організацією виробництва, зокрема організацією спільних дій і розробкою нових раціональних прийомів і методів дій робітників, неминуче призвела до того, що вони стали використовувати термін «ефективність» не тільки в його економічному значенні.

Слід зазначити, що один із перших представників теоретиків менеджменту Г. Емерсон уважав ефективність основним завданням управління. Так, 1900 р. він публікує книгу «Ефективність як основа для управління й оплати праці», а 1912 р., як згадувалось раніше, «Дванадцять принципів ефективності», що вважається його основною працею в сфері менеджменту. Г. Емерсон при цьому не переймався «чистотою» самого поняття «ефективність», уживаючи його в зовсім різних значеннях. Однак він зробив надзвичайно важливий внесок у розвиток цього поняття. Він побачив в ефективності те, чого зовсім не виявили економісти – її зв'язок із функціональністю.

По-друге, поширенню поняття «ефективність» на інші сфери діяльності сприяли теоретичні розробки, пов'язані з діями загалом і зокрема, розробки в праксеології. У цей час існують різні визначення предмета праксеології, але Т. Котарбінський, якого вважають засновником праксеології як галузі наукових досліджень, визначив її як «загальну теорію ефективної організації діяльності» [121, с. 20].

В економічній літературі розуміння ефективності як відношення обсягу виробленої продукції до здійснених витрат також змінювалося. З одного боку, воно було пов'язано з тим, що доводилося переглядати відомі подання про те, що є «економічним ефектом», особливо стосовно його інвестиційної і результативної складової, тенденцій багаторазового використання споживчої вартості, множинності й різнонаправленості ефектів, від-

сутності твердої детермінації результатів діяльності від додаткових витрат. З іншого боку, економісти намагалися реагувати на критику, у зв'язку з поняттям «ефективність». Сутність критичних зауважень на їх адресу полягала в тому, що під час визначенні ефективності вони виходили з того, що ефект адекватно об'єктивує мету діяльності. Однак, на нашу думку, насправді, це далеко не так, оскільки зв'язок цілей і результатів діяльності не є настільки прозорим.

Намагаючись урахувати зазначені претензії, економісти спочатку змушені були ввести поняття абсолютної й порівняльної економічної ефективності. Попереднє розкриття змісту поняття вони залишали за порівняльною ефективністю, підкреслюючи її суто економічну функцію – її розрахунок необхідний для вирішення питання про те, як провадити, тобто вибрати, по суті, найбільш економічний спосіб задоволення певної потреби (спосіб виконання функції). У понятті абсолютної ефективності, яку повинно було сприяти вирішенню питання, що провадити, намітився вихід за межі суто економічного змісту.

Пізніше, коли до витрат змушені були зарахувати й забруднення водних і повітряних басейнів Землі, і невідновне споживання природних ресурсів, і прискорене зношування організму людини в умовах інтенсифікації виробництва, і багато інших чинників, які раніше не вивчали, то як вихідну й основну категорію суспільного виробництва стали розглядати соціально-економічну ефективність [361]. Такий вихід за вузькоекономічні межі зміст поняття «ефективність» потребує введення нової критеріальної основи, у визначенні якої дотепер немає жодної єдності.

Аналіз спроб введення критеріїв соціально-економічної ефективності (або просто ефективності) демонструє, що їх можна поділити на два напрями. Представники першого напрямку намагалися, як і раніше, визначати ефективність, орієнтуючись тільки на економічні критерії. Тому й не дивно, що його розробляли переважно економісти. У рамках цього напрямку соціально-економічна ефективність, як правило, трактувалася як алгебраїчна сума прямого й непрямого економічного ефекту. Незважаючи на різні доповнення, у рамках цього напрямку ефективність була й

залишається «одномірною», тому що виражається в остаточному підсумку в грошовому еквіваленті. Природно, що подібна «одномірність» зручна з різних поглядів, зокрема, урахувавши процедури й методи прийняття рішень. Але зручність застосування тих або тих процедур не є найбільш вагомим чинником у вирішенні питання про вибір критеріїв ефективності. Тут ми в першу чергу повинні керуватися тим, щоб обрані критерії адекватно описували мету. Представники другого напрямку дотримувались думки, що під час визначення ефективності слід враховувати не тільки й навіть не стільки економічні аспекти, скільки соціально-політичні, психологічні тощо. Така позиція є більше адекватною, бо враховує «багатомірність», багатоаспектність поняття «ефективність». Правда, у цьому контексті автори не мали можливості запропонувати зручні й універсальні критерії визначення ефективності, що знижує практичне значення ефективності як засобу порівняння напрямів, способів і методів діяльності.

Зазначимо, що в управлінні одним із найбільш значимих критеріїв діяльності є успіх, що був філософськи обґрунтований представниками прагматизму. Відповідно до позиції У. Джеймса, «істину створюють успіхи нашого досвіду» [85, с. 405]. Тому було необхідно знайти та виокремити ту характеристику діяльності, яка була б пов'язана саме з успіхом, і ефективність у цьому випадку була найбільш доречною. Зовсім не випадково, що творець праксеології Т. Котарбінський використав поняття «ефективність» як одне із центральних. У праксеології спочатку ефективність, правильність і успішність не розрізнялися одна від одної. Успішність діяльності визначена у Т. Котарбінського за допомогою таких критеріїв: корисність, точність, майстерність, чистота. У зв'язку з цим корисним з погляду заданої мети є така дія, завдяки якій досягнення мети стає можливим або легшим. Точність автор визначає як ступінь розбіжності (невідповідності продукту зразку). Майстерність означає облік великої кількості додаткових міркувань у процесі обробки продукту або, з іншого боку, багатфункціональність продукту. Чистоту учений визначає як ступінь наявності невідповідності головним і побічним цілям, тобто як своєрідна частина «домішок» [121, с. 108].

Загалом у Т. Котарбінського поняття «ефективність» вирізняється багатозначністю вживання, що зумовлює якоюсь мірою теоретичну невизначеність цього поняття в рамках праксеології.

Поняття ефективності у сфері праксеології в подальшому досліджував Я. Зеленевський. Учений розглядав ефективність, вигідність і економічність як основні критерії діяльності. Я. Зеленевський ототожнював ефективність з доцільністю або, як і Т. Котарбінський, – з результативністю. Я. Зеленевський вводить міру ефективності як «відношення сумарної цінності фактичних результатів діяльності до очікуваної сумарної цінності відповідних цілей» [99, с. 123]. Отже, він визначає ефективність не просто як відношення між результатом і метою, а як відношення, опосередковане цінностями, причому він не зводить тут цінності до матеріального. Для характеристики відношення результату діяльності до витрат Я. Зеленевський вводить поняття «економічність», що за змістом і способом близьке до поняття «економічна ефективність». У певному сенсі Я. Зеленевський знову повертає поняттю «ефективність» його первісний зміст результативності, не пов'язуючи його з поняттям «витрати». Термін увійшов до вжитку для оцінки будь-якої діяльності, а не тільки використання в економічній сфері.

Оскільки поняття «ефективність» знову застосовують до будь-якої діяльності, але воно дещо вже втратило своє первісне значення результативності або продуктивності, то виникла необхідність розширити це поняття так, щоб воно стосувалось не тільки результату діяльності, але й, наприклад, мети діяльності або потреби, із задоволенням яких пов'язана ця діяльність, тобто в певному розумінні додати йому той зміст, що побічно вкладав у нього Т. Котарбінський. Ураховуючи це, були введені поняття «потребнісної» ефективності, «яка виражає ступінь відображення потреби в меті, вибір найбільш ефективних засобів відображення» [121, с. 27], і «цільової» ефективності – «як відношення результату діяльності до мети» [121, с. 29], за поняттям же економічної ефективності було збережене відношення результату до витрат.

Введення зазначених нових тлумачень ефективності деякі філософи розглядали як «соціалізацію» економічного поняття

«ефективність» [11, с. 63], тобто поширення його на всю соціальну сферу, а не тільки на сферу економіки. Отже, поняття «ефективність» необхідно не тільки осмислити з філософсько-методологічного погляду, але й соціально-філософського.

Особливий інтерес із погляду управління здобуває питання про взаємозв'язок понять «ефективність», «оптимальність», «екстремальність». Цей зв'язок не є очевидним, хоча багато дослідників вважають, що ефективність повинна ґрунтуватися на принципах оптимальності й екстремальності [307, с. 30].

Цільову функцію в управлінні можна інтерпретувати по-різному. Найбільш уживаними є критерій якості, критерій оптимальності, критерій ефективності тощо. У цих назвах відображена певна цільова орієнтація, але, по суті, вона є досить умовною. Головне, що в цільовій функції відображені деякі вихідні характеристики системи. Оскільки поводження системи є або детермінованим, або ймовірнісним, то природно й раціонально з технічного погляду порушувати питання про досяжність екстремальних значень уведеного цільового функціонала для систем із деякого класу. Отже, подібний зв'язок ефективності з оптимальністю й екстремальністю є наслідком технічної раціональності, що ґрунтується на припущенні про детермінований або ймовірнісний характер поводження систем.

Якщо поводження системи не є детермінованим або ймовірнісним, то парадигма оптимальності перестав працювати навіть у техніці. Від системи перестають вимагати оптимальних значень «вихідних» параметрів, задовольняючись припустимими. У цій ситуації ефективність втрачає свій зв'язок із оптимальністю й екстремальністю, вона стає все більше пов'язаною з гарантованістю й надійністю.

Отже, розширення поняття ефективності було покликано відобразити відношення різних аспектів діяльності: результату й витрат, результату й цілей, результату й потреб, результату й цінностей. Отже, ефективність є багатоаспектним поняттям і її визначають за різними критеріями. Будь-яка багатокритеріальність потребує особливих способів узгодження критеріїв між собою, способів пошуку компромісу. Залежно від того, як вони будовані, можна одержувати різні значення ефективності. Щоб

знати, які саме аспекти переважають у тому або іншому випадку, необхідно з'ясувати, який саме спосіб узгодження критеріїв використано.

Наприклад, первісне економічне трактування ефективності як відношення результату до витрат є граничним випадком, який відповідає методу суперкритерію, коли останній введено як адитивну функцію окремих критеріїв, де всі коефіцієнти значимості дорівнюють нулю, крім критерію, що характеризує зазначене відношення (для нього коефіцієнт значимості дорівнює одиниці). Соціально-економічна ефективність також відповідає методу суперкритерію, де коефіцієнти значимості всіх окремих критеріїв відмінні від нуля, але розмірність всіх критеріїв виражена в грошовому (витратному) еквіваленті. У цьому випадку доцільно використати схему Я. Зеленецького. Він розглядає три рівнозначних критерії: економічність (відношення результату до витрат), вигідність (відношення результату до потреб) і ефективність (відношення результату до цілей), використовуючи метод Парето для їхнього узгодження. Як додатковий критерій (як того вимагає метод Парето) він вводить відношення «цінності» результату й мети.

Отже, на основі наведених міркувань нами зроблений висновок, що ефективність, введена як характеристика діяльності, відображає відношення результату як одного з «елементів» діяльності до всіх її інших «елементів» – цінностей, потреб, цілей і витрачених коштів (витрат). Кожне з виокремлених відношень є критерієм ефективності. Різні погляди на ефективність і методи її оцінки пов'язані з різними способами узгодження окремих критеріїв і мають прагматичну, а не теоретичну основу.

Як відзначено вище, поняття «ефективність» відображене у відношенні результату діяльності до цілей, яке деякі дослідники називають «цільовою ефективністю», і є певною мірою відповідності результату й меті. Цю відповідність прийнято вважати надійністю. Таким чином, якщо система функціонує надійно, тобто результат її діяльності відповідає цілям, то відношення результату до мети близьке до максимального.

Зазначимо, що якщо при визначенні ефективності розглянути граничний випадок, задавши великий пріоритет окремого кри-

терію, що характеризує відношення результату до цілей, то одержимо тотожність ефективності й надійності. У загальному випадку підвищення надійності може різним чином відбитися на підвищенні ефективності: остання може залишитися без змін, підвищитися або понизитися – тут багато чого залежить від того, як зростуть витрати, тобто що відбудеться з економічною ефективністю, цінною і потребнісною складовими ефективності. Підвищення ефективності загалом також не викликає неминучого підвищення надійності. Перше може відбутися незалежно від другого за рахунок збільшення інших відносин, що визначають ефективність. Однак останнім часом саме надійність, виражена відносно результату до цілей, починає відігравати домінуючу роль у визначенні ефективності.

Систематизація й узагальнення поняття «надійність» та вивчення можливостей його застосування в теорії управління системами, що були більш детально представлені у працях автора [129–132, 261, 266, 274, 277, 280, 285, 289] дозволяє стверджувати, що надійність систем варто розглядати в тісному зв'язку з їхньою здатністю забезпечувати безпомилковість і безвідмовність у процесі їх функціонування. Надійність повинна забезпечувати відповідність процедури функціонування системи певній нормі, а найбільш простим і наочним показником надійності (ненадійності) можна вважати величину відхилення значень параметрів, що відображають поточний їх стан, від значень, які використовують для визначення мети. Тобто, урахувавши це, надійність – це комплексний фактор, об'єктивно властивий системам, який дає можливість встановлювати оптимальний ступінь відповідності процесів і їх вихідних характеристик функціональному призначенню. Отже, основною вимогою до ефективного управління сьогодні, його необхідною умовою є надійність як властивість, що забезпечує відповідність процесу функціонування системи його нормі.

Вище зазначено, що в управлінні поняття «якість» стали використовувати самостійно пізніше, ніж поняття «ефективність» і «надійність». Її поява була багато в чому зумовлена тим, що кількість виробленої продукції перестала гарантувати успіх на ринку, що в остаточному підсумку не дозволяло забезпечувати

відповідну «якість життя» і безпеку країни. Тому на зміну кількості прийшла якість. Саме вона стала тим новим пріоритетом, на досягнення якого передбачено спрямувати всі основні сили й ресурси. Предметом професійної відповідальності менеджерів була проголошена якісна робота [192, с. 13].

Основним змістом поняття «якість» в управлінні стала бездефектність. Прагнення задовольнити зростаючий попит, який після Другої світової війни значно перевищував пропозицію, призвело до розширення виробництва як у сфері збільшення виробничих площ, закупівлі нового обладнання, так і в сфері залучення нової, часто не досить навченої робочої сили. Все це разом із технологією, що весь час ускладнювалась, спричиняло появу великої кількості браку. Певний час це вважалося природним, тому під час планування виробництва заздалегідь передбачали ділянки з виявлення й виправлення дефектів. Ці ділянки комплектувалися найбільш кваліфікованими робітниками, оскільки завжди значно складніше щось переробляти, ніж відразу робити правильно. Швидке усунення дефектів уважалося більш кращим, ніж розробка довгострокових заходів щодо їхнього запобігання. Таке положення вважали нормальним, поки це приносило успіх.

Але збільшення пропозиції на ринку товарів і послуг призвело до того, що продукцію з наявністю навіть незначних дефектів споживачі перестали купувати навіть за зниженими цінами. Емпіричні виміри показали, що «високоякісна продукція приносить приблизно на 40 % більше прибутку на інвестований капітал, ніж продукція низької якості» [361]. Тому інвестори прагнули вкладати фінанси туди, де якість продукції була вищою, стимулюючи таким чином інше ставлення до наявності дефектів випущеної продукції. У результаті висока якість японських товарів сприяла їй підвищеному попиту в усьому світі, що й забезпечило Японії успіх у конкурентній боротьбі на світовому ринку товарів і послуг.

У разі перевищення пропозиції над попитом споживач диктує свої умови виробникові. У першу чергу його починають хвилювати «якість і надійність за помірною ціною», що побічно підтверджено змістом реклами. «Якість» і «надійність» стали одни-

ми із ключових слів, що використовують з рекламною метою. Отже, споживача вже не задовольняє наявність дефектів у продукції, і корпорації втрачають досить великі гроші на бракованій продукції (так, 1984 р. США втратили на цьому понад 7,8 млрд дол.) [15, с. 26]. Основним змістом поняття «якість» в управлінні стає саме відсутність дефектів, правильність, безпомилковість. Останні, як відзначалось, є однією з умов надійності. Тому, по суті такий зміст поняття якості був вузьким і перетворювало якість на один із критеріїв надійності.

З іншого боку, зазначене трактування поняття «якість» аналогічне з тим, що Т. Котарбінський вкладав у це поняття правильність й ефективність, оскільки воно відповідає введеним їм критеріям корисності, точності, майстерності й чистоти. Отже, поняття якості, що склалося в управлінні, стає тотожним поняттю ефективності, уведеному Т. Котарбінським.

Однак, найпоширенішою думкою із приводу співвідношення якості й ефективності в управлінні є визнання того, що якість є одним із критеріїв ефективності. «Одним із оптимальних способів підвищення ефективності є будь-яке підвищення якості» [192, с. 33]. У теорії менеджменту сформувався новий підхід – «управління якістю», основними представниками якого вважаються Г. Кунц, Б. Доунінг, Л. Гуліч, Дж. Хей, Дж. Харрінгтон та ін. Методологічною основою цього підходу є визнання основних принципів діяльності компанії:

1. Працівники, які виконують доручену їм роботу, повинні розуміти її суть і відповідати за якість результатів своєї діяльності.

2. Необхідно створити механізм контролю за ефективністю праці кожного виконавця та одночасно право на внесення змін у процесі праці й забезпечення його засобами постійного підвищення якості роботи [192, с. 55].

Ключовими моментами будь-якої діяльності згадані вище науковці проголошували якість і відповідальність, причому відповідальність вони розглядали як необхідну умову забезпечення якості.

Необхідно відзначити, що прихильники цього підходу принципово не прагнули до єдиного трактування поняття «якість».

Першим основним правилом вони проголосили: «Якість – це суб’єктивне поняття, і кожний визначає його по-своєму» [192, с. 68]. Наприклад, Г. Кунц визначає її як «відповідність вимогам» [126], Б. Доунинг вважає, що якість – це «відповідність запитам ринку» [340], Л. Гуліч розглядає якість як «відповідність призначенню» [346], Дж. Хей називає якість «сукупністю складних ринкових технічних, виробничих і експлуатаційних характеристик виробу (або послуги), завдяки яким використаний виріб (або послуга) відповідає очікуванням споживача» [347], Д. Харрінгтон визначає якість як «задоволення або навіть перевищення вимог споживача за прийнятною для нього ціною» [315] і т. ін.

Важливо підкреслити що, незважаючи на розмаїтість в управлінні формулювань поняття «якість», мета удосконалення, сформульована в «третьому основному правилі», єдина для всіх – усунення помилок [204, с. 70]. Подібна єдність мети цілком природна, оскільки якість завжди визначають як відповідність чому-небудь, та «не якість» визначається як «невідповідність», а невідповідність трактують потім як помилку. Отже, усунення помилок – це є ліквідація невідповідностей, це є усунення «неякості», тобто підвищення якості.

Часто ототожнюють поняття «помилка» й «відмова», або принаймні помилки вважають основною причиною настання відмови. Така тенденція є наслідком ототожнення функціонування людини й техніки. Саме на цій підставі, наприклад, традиційна для соціальної психології проблематика помилок у професійній діяльності була включена у виниклу набагато пізніше проблематику надійності. З огляду на це можна констатувати, що проблематика якості в управлінні пов’язана переважно з усуненням помилок і належить до більш загальної проблематики надійності.

Особливо варто підкреслити такий факт: у теорії надійності визнають об’єктивний характер помилок, помилки розглядають як «нормальне» явище, отже, побічно застосовують принцип, що безпомилкової діяльності не буває – «не помиляється той, хто нічого не робить». Тому в теорії надійності основний акцент

наголошують на тому, як за наявності помилок у функціонуванні окремих елементів системи домогтися необхідного функціонування системи загалом і соціально-економічної системи зокрема. Це призводить до того, що особливу роль у забезпеченні надійності має усунення наслідків помилок, а не причин.

В управлінні в теоретичних розробках стосовно проблеми якості акценти розставляють зовсім інші. Це пов'язано з тим, що визнають переважно суб'єктивний характер помилок. Отже, більш доцільно усувати причини помилок, а не боротися з їхніми наслідками.

Якщо в теорії надійності прийнято вважати, що можливо побудувати надійну систему з ненадійних елементів, то в розробках з управління якістю особливого значення надають тому, що недостатньо говорити про якість продукції (деякій цілісній характеристиці), необхідно вимагати високої якості від кожного елемента цієї системи. Тільки якісна робота всіх елементів може дійсно забезпечити якість продукції. Якщо брати до уваги те, як впливають помилки на якість і надійність, то можна стверджувати, що і якість, і надійність системи істотно пов'язані з безпомилковістю. Однак теорія надійності й теорія «управління якістю» обстоюють протилежні позиції як стосовно головних причин помилок, так і впливу помилок окремих елементів на помилки всієї системи. Це свідчить про їх методологічне різне підґрунтя і про те, що вони доповнюють одна одну. У теорії надійності мова йде про холістичний принцип – «ціле більше за свої частини»; управління якістю ґрунтується на тому, що «якість системи складається з якості її елементів», тобто ґрунтована на принципі редукціонізму.

Відзначимо, що виявлені розходження багато в чому детерміновані тим, що зазначені теорії розвивалися в межах різних напрямів дослідження управління. Теорія надійності спочатку була сформована у сфері управління технічними системами, а управління якістю – розроблена в менеджменті. Розходження об'єктів управління, предметів дослідження і сформованої методології обумовили відзначені істотні розходження відносно помилок у теорії надійності та в управлінні якістю.

Зазначимо, що розробки у сфері управління якістю принесли певні практичні результати, на підставі цього можна зробити висновок про її теоретичну значимість. Загалом розробленість теорії якості досить незадовільна, що й призвело згодом до того, що чергова мода в управлінні поступово зійшла нанівець. Зауважимо, що насамперед ця незадовільність пов'язана з досить обмеженим трактуванням якості, що було зведено, по суті, до безпомилкової роботи. Спроби контролю за якістю на кожному робочому місці й за кожним виробничим процесом допомогли спочатку домогтися певних результатів, але потім вони стали усе менш помітні. У цьому цілком виражений принцип системності. Підвищення якості в окремих елементах системи не завжди призводить до підвищення її якості в цілому, а іноді навіть знижує її, оскільки, щоб змінити якість окремого елемента необхідно перебудувати усю систему, а на це потрібно чимало часу. Крім того, подібна перебудова може призвести до суттєвої зміни якості інших елементів, що не завжди можливо передбачати й оцінити і може знизити якість системи в цілому.

Результати дослідження дозволяють стверджувати, що поняття «якість» в управлінні повинно ґрунтуватися на філософсько-методологічному аналізі категорії «якість», для якої характерні такі необхідні ознаки, які, з одного боку, виражають універсальні зв'язки речей і явищ об'єктивного світу, а з іншого – дозволяють зрозуміти всі значеннєві відтінки різних ситуацій, у яких може бути використане це поняття.

Г. Гегель визначив якість як тотожну з буттям визначеність [65, с. 148]. Незважаючи на всю абстрактність цього визначення, воно дозволяє зробити ряд висновків, які характеризують найбільш істотні аспекти якості. Якість, будучи тотожною з буттям визначеністю, не далека від існування відповідного об'єкта, тому вона відокремлює його від усіх інших об'єктів, тобто є межею його існування. Втрачаючи якість, об'єкт стає чимось іншим. Тому якість характеризує об'єкт із погляду збереження його визначеності. Оскільки одним із вагомих аспектів управління є функціональний, то якісна визначеність системи і її елементів переважно пов'язана із виконуваними функціями. Саме через функції і виражена якість системи. Вона залишається

системою, тобто має свою якість, лише настільки, наскільки виконує свою функцію. Отже, в управлінні самототожність об'єкта пов'язана з його здатністю виконувати задані функції, а не з іншими проявами його існування. Таким чином, особливий інтерес до функціонування системи зумовив виокремлення функціонального аспекту її якості. Аналіз якісної визначеності в її функціональному аспекті дозволяє ввести поняття «ефективність». Це можливо на тій підставі, що функціональність припускає наявність цілком певного ефекту (дії) у тих взаємодіях, у яких виявлена якісна визначеність системи.

Отже, простежено ледве помітний зв'язок ефективності та якості. Саме якість елементів принципово обмежує можливості функціонування синтезованої з ними системи. Певна якість системи в цілому і її окремих елементів обумовлює ефективність як самої системи, так і її окремих елементів. Сама можливість змінити ефективність системи залежить від зміни якості її елементів або її структури.

Оскільки задане функціонування системи може бути забезпечене тільки цілком певною якістю, то проблему якості у функціонуванні цієї системи слід розв'язувати в єдності як із проблемою ефективності, так і із проблемою надійності.

Велику роль в дослідженні якості відіграє перехід до кількісних оцінок. У ході дослідження було відзначено, що серед усіх робіт, пов'язаних із дослідженнями ефективності, надійності та якості, переважна більшість присвячена саме кількісним методам оцінювання.

Г. Гегель визначив кількість як визначеність, байдужну до буття [65, с. 197]. Тобто у загальній формі виразив відносну незалежність кількісної визначеності від якості тих же об'єктів. Це визначення фіксує двоякий аспект незалежності кількості від якості. По-перше, та сама кількісна визначеність властива якісно різним об'єктам. І, по-друге, кількісна визначеність може мати сенс і логічно мислитися навіть у тих випадках, коли не існує об'єктів із такою якісною визначеністю. Однак, слід зазначити відносну незалежність кількісної визначеності від відповідної якості не можна переоцінювати, тому що існує певна єдність якості й кількості, яку Г. Гегель назвав мірою [65, с. 205]. Міра

як єдність якості й кількості має кілька аспектів, що відображені в трьох законах міри, які коротко можна сформулювати так. Відповідно до першого закону будь-яка кількісна зміна є зміною якісною. Другий закон свідчить, що будь-яка кількісна зміна не зачіпає безлічі властивостей об'єкта, і саме тому вона кількісна. Третій закон полягає в тому, що кількісні зміни будь-якої властивості матеріального об'єкта мають верхню і нижню межу. Загалом, ця межа визначена як поверхня, що розділяє простір міри для відповідної якості та простір мір інших якостей. Під час переходу від одного якісного стану до іншого утворюється деякий простір станів [15, с. 121]. Тому виникає питання про виокремлення деякої ознаки, що характеризує типи станів об'єкта. Однією із таких ознак є стабільність.

Зазначимо, що стабільність є результатом розвитку поняття міри. Універсальність поняття міри призводить до універсальності поняття стабільності. Саме тому будь-яка наука, що досліджує визначену сферу із погляду закономірного зв'язку кількісних і якісних змін, обов'язково зіштовхується з поняттям стабільності. Стабільність характеризує здатність об'єктів протистояти зовнішнім впливам, коли вони досить малі. Слід відзначити, що проблема стабільності набула значення в конкретній науці тільки тоді, коли були відкриті основні закони, якими описані поведінки об'єктів цієї сфери дослідження. Розглядаючи якісну визначеність об'єктів на рівні стабільності, ми виходимо на рівень цілісності, що побічно відображає той факт, що поняття стабільності відіграє завершальну роль у системі категорій міри.

Слід зазначити, що поняття «надійність» з'явилося унаслідок розвитку поняття «стабільність». Із цього погляду воно повинно бути включене, як і стабільність, у систему категорій міри. При цьому досить поширеною серед філософів є думка про те, що надійність є лише аспектом дослідження стабільності в технічних системах, але ми не погоджуємось із цією думкою, оскільки надійність не є окремим випадком стабільності. Саме тому останнім часом автор усвідомлює особливу роль дослідження надійності системи у разі втрати нею стабільності, тому що визначення надійності систем управління повинно супроводжуватися аналізом їхньої стабільності, якості й ефективності.

Отже, з'ясування основних пріоритетів функціонування та розвитку систем у межах цього дослідження дозволило зробити висновок, що у теоретичних розробках із проблем управління проблематики ефективності, надійності та якості формувалися досить незалежно й у різні періоди, для яких характерні якісно різні ознаки соціально-історичної ситуації. Так у межах управлінської проблематики переважали дослідження, пов'язані з кількісними методами оцінювання якості, ефективності й надійності, а категоріальний апарат розроблявся недостатньо ґрунтовно, тому поняття «ефективність», «якість», «надійність» мали досить невизначений обсяг і зміст. У працях, пов'язаних із філософсько-методологічним аналізом цих понять, їхній взаємозв'язок, по суті, не обговорювали, також як не виокремлювали їхню специфічну роль у дослідженні систем управління.

Обґрунтування у цьому дослідженні головних пріоритетів функціонування та розвитку систем дозволило виявити специфіку понять «якість», «ефективність» і «надійність» систем, визначити їх послідовність, взаємозв'язок і стверджувати, що реалізація виокремлених нами основних пріоритетів у сукупності може сприяти тривалому функціонуванню систем стосовно процесу функціонування та розвитку споживчої кооперації.

Отже, на основі результатів теоретико-методологічних засад дослідження функціонування та розвитку систем було створено підґрунтя та схарактеризовано теоретичні рекомендації з активізації й забезпечення функціонування та ефективного розвитку споживчої кооперації, а саме:

- а) узагальнено теоретичні основи фундаментальних характеристик систем;
- б) виділено адаптивно-гомеостатичні показники функціонування систем;
- в) досліджено концептуальні пріоритети функціонування та розвитку систем.

Це сприятиме прискоренню просування у сфері практичних напрацювань у цьому напрямі, розкриттю специфіки функціонування та перспектив розвитку споживчої кооперації разом із становленням національної економіки та формуванням грома-

дянського суспільства. Тому логічним продовженням дослідження у наступному підрозділі буде визначення особливостей функціонування споживчої кооперації України у структурі національної економіки.

Висновки до розділу 1

Дослідження теоретико-методологічних засад функціонування систем та їх розвитку дає підстави для формулювання таких теоретичних узагальнень і висновків:

1. Сформовано основні критерії фундаментальних характеристик систем для їх системного синтезу, виокремлені та уточнені позитивні ознаки; доповнення й рекомендації яких необхідні для повноцінної реалізації цих систем в організаційній практиці. Узагальнено фундаментальні характеристики систем загального характеру, до яких належать ті, що зумовлені не специфічними особливостями, а системною природою своїх носіїв. Доведено, що описані характеристики створюють необхідні передумови існування й обумовлюють характер прояву специфічних системних якостей і в порівнянні з ними мають більш глибокий сутнісний порядок, а також є підґрунтям для виявлення особливостей пізнання систем, розробки адекватних методологічних засобів системно-аналітичного дослідження функціонування та розвитку споживчої кооперації.

2. Наукове визначення та виокремлення адаптивно-гомеостатичних показників функціонування систем, пояснення законів збереження систем і доцільного й оптимального самоуправління й управління демонструє, що результати вищезазначених наукових досліджень важливі для:

а) розроблення стандартів до кожного параметра основної і функціональної цілей кожної соціальної системи, визначення їх АГП;

б) прийняття АГП цільових параметрів систем як об'єктивних критеріїв самоуправління й управління, тобто представлення АГП параметрів основної мети соціальної системи як критеріїв реалізації мети, тобто критеріїв самоуправління;

в) урахування універсальної теорії самоуправління й управління за наукову базу управління, ґрунтовані на об'єктивних законах існування;

г) оптимізація законів, що забезпечують реалізацію принципів самоуправління і управління.

Принциповою відмінністю від попередніх наукових надбань є те, що виокремлені у результаті дослідження загальні для систем принципи функціонування сприятимуть їх розвитку.

3. Доведено, що для подальшого функціонування системи у стадії планування необхідно дотримуватися спадкоємності (використання минулої спадщини та запозичення прогресивного нового), безперервного навчання, підготовки та формування домінантної керуючої частини (інтелекто-програмоносія і енергоносія), досягати максимуму ефекту за мінімальних відносних витрат (часу і енергії), визначати параметри основної і функціональної цілей, зворотний зв'язок. Виявлено, що внаслідок недотримання загальних принципів, ігнорування їх у процесі програмування відбувається нецілісне функціонування системи, що призводить до нездатності досягати основної та функціональної цілей, тобто до деградації системи (регресу).

4. Визначено та обґрунтовано значення концептуальних пріоритетів функціонування та розвитку систем та їх подальший розвиток. Обґрунтування у цьому дослідженні головних пріоритетів функціонування систем дозволило виявити специфіку понять «якість», «ефективність» і «надійність» систем, визначити їх послідовність, взаємозв'язок. Принциповою відмінністю отриманих результатів є те, що виокремлені пріоритети функціонування систем за умови їх ефективного застосування сприятимуть тривалому розвитку систем.

РОЗДІЛ 2

ТЕНДЕНЦІЇ СУЧАСНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ УКРАЇНИ ТА ЇЇ РОЗВИТКУ У СТРУКТУРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

2.1. Взаємодія національної економіки та споживчої кооперації України

Практика зарубіжних країн свідчить, що споживча кооперація є невід'ємною частиною національної економіки, що забезпечує їй сталий розвиток. Так, у більшості країн кооперація займає одне з провідних місць у розвитку національної економіки та соціальному прогресі та відіграє важливу роль у багатьох аспектах: економічному, соціальному, екологічному тощо. Так як на сучасному етапі Україна проходить новий етап розвитку – становлення національної економіки, яка покликана забезпечити зростання загального добробуту та зміцнити репутацію держави у світовій спільноті, саме споживча кооперація України і може стати одним з першочергових напрямів стабілізації та розвитку національної економіки.

Для становлення національної економіки країни необхідно сформувати принципово нову державну політику, орієнтовану на довгострокові завдання, визначити стратегічні напрями розвитку. Державна завдання має бути цілісною, розумною, раціональною і ефективною, її слід формувати, ураховуючи історичні умови та національні особливості, економічної ситуації, культурні традиції, вона обов'язково має бути науково обґрунтованою.

Становлення національної економіки не можливе, якщо суспільство не усвідомить, що для успішної діяльності (мова йде про підвищення добробуту всіх громадян без виключення), зростання терпимості до чужого успіху, зміцнення відповідальності за власні вчинки, прагнення до розвитку та самовдосконалення, потрібне відродження суспільства України, в першу чергу його духовності та моральності. Тому виникає необхідність сформувати групи громадських інтересів, що пов'язують українське суспільство і забезпечують його єдність. Об'єднання

таких груп осіб становить споживча кооперація, що розвивається незалежно від держави та впливає на процес змін в економіці.

У дослідження концептуальних аспектів національної економіки зробили вагомий внесок автори, які ототожнюють її зі змішаною економікою: С. Бабенко, П. Бєленький, О. Бірман, О. Валентієва, З. Варналій, В. Гончаренко, В. Губін, Л. Дідківська, А. Мельник, І. Мітюков, С. Ніколенко, М. Окландер, І. Сторонянська, Д. Хайман, Ю. Харазішвілі, С. Хейнман, С. Чистов, О. Чукурна та ін. З теоретичного погляду національна економіка є специфічною формою організації господарства, для якої характерна узгодженість основних економічних і соціальних процесів. Із практичного погляду національна економіка є реальністю, що склалася, сукупністю чинників сучасного економічного життя. При цьому процеси формування і розвитку національної економіки функціонують через установаження наявності ряду її відтворюваних елементів, які в сучасному економічному житті визначають функції життєзабезпечення й виробництва людського капіталу.

Соціально-економічну сутність споживчої кооперації розкрито у працях багатьох вітчизняних і зарубіжних учених М. Алімана [241], В. Апопія [7, 210, 242], О. Білої [16], С. Бабенка [17–24, 243], Г. Башнянина [27–33, 96], О. Бєля [34], Б. Берештейна [37], О. Білої [42], М. Ваніловського [55], М. Ванівського [56], О. Вовчака [61, 62], В. Гайця [63], С. Гєля [66], В. Гончаренка [72, 73], Л. Горкіна [74], Т. Григорової [75], Б. Гриніва [76], Г. Гутмана [79], М. Демчишина [80, 81], І. Дєнісова [82], А. Драбовського [88], М. Дроздової [89], Л. Ільїної [100], Е. Ісаєнко [102], К. Вахітова [120], С. Максимова [138], М. Маліка [140–142], О. Манжури [143], К. Маркса [148], В. Марцина [149], І. Масюка [150], Н. Міценка [152–155], Л. Молдавана [157], В. Небрата [161], О. Оніщенка [170], Б. Панісюка [177], А. Пантелеймоненка [178], Н. Пархоменка [179, 180], В. Перхуна [185, 186], Є. Рєхлецького [208], В. Ситника [230], Г. Склєра [232–235], В. Єлагіна [240], О. Степанова [256], В. Теплова [293, 294], Д. Терновського [295], М. Туган-Барановського [298], Т. Футали [312], Ф. Хміля [317], В. Цимбала [320], Л. Шимановської-Діанич

[325], Д. Ройєра [356] та ін. Споживча кооперація в сучасному суспільстві покликана виконувати найважливішу соціальну функцію – підвищувати рівень і якість життя населення, забезпечуючи доступними товарами та послугами.

На основі вищевикладеного зазначимо, що споживча кооперація є однією із соціально-економічних систем національної економіки та громадянського суспільства, утворена з метою економічного зростання і підтримки стабільності. Вона є рівноправним учасником ринкових відносин, що враховує інтереси усіх зацікавлених груп, діяльність яких залежить від виконуваних нею дій (рис. 2.1.).

Ніхто не заперечує приналежність споживчої кооперації до структури національної економіки (рис. 2.2.). Але в умовах сьогодення споживча кооперація України перебуває у кризовому стані, її частка у структурі національної економіки складає лише 0,095 % [255]. Це ще раз підтверджує про актуальність дослідження споживчої кооперації у структурі національної економіки, як складову громадянського суспільства для оцінки взаємовпливу та взаємозалежності елементів, ролі й вкладу споживчої кооперації в розвиток національної економіки.

Отже, визначимо особливості державного управління та національної економіки на основі аналізу позицій авторів, описаних в економічній літературі. Природно, що система державного управління зазнає значних змін, зумовлених як загальносвітовими тенденціями, так і процесами, які відбуваються усередині країни. Справедливо відзначають деякі автори [21, 22, 72, 77, 168, 293, 295], що «складність сучасного державного управління зумовлена переважно збільшенням кількості як суб'єктів управління, так і суб'єктів впливу на ухвалення управлінських рішень». До суб'єктів впливу належать політичні партії, професійні спілки, неурядові громадські організації, транснаціональні, національні та регіональні корпорації, фінансові інститути, інститути громадянського суспільства тощо. На основі цього можна зробити висновок: система управління є досить складною й відкритою, схильною до впливу на неї різноманітних чинників, а суб'єкт управління має ієрархічний характер.

Рисунок 2.1. – Споживча кооперація України у структурі національної економіки

Джерело: розроблено автором монографії

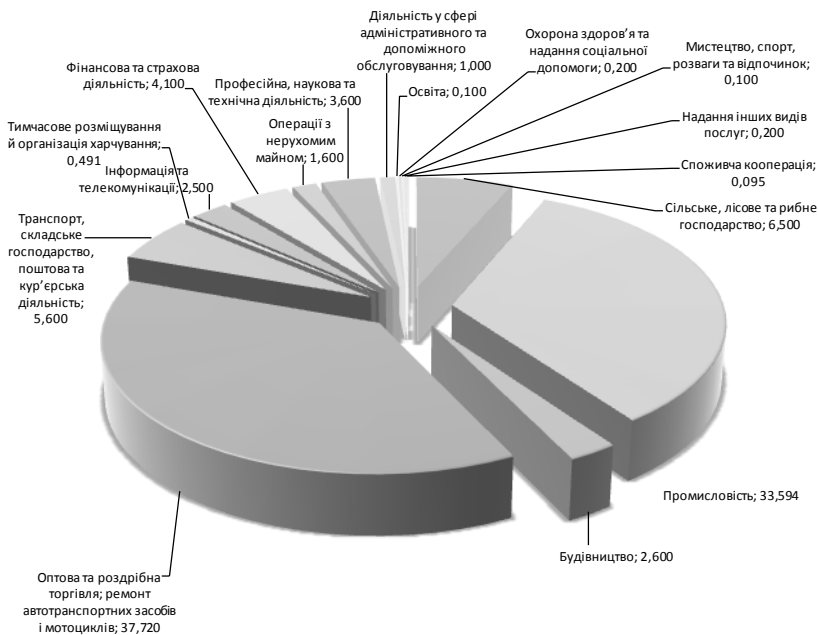

Рисунок 2.2. – Структура національної економіки України

Джерело: побудовано автором монографії за даними [255]

Сучасне управління засноване на концепції активної участі в ньому держави не лише як держави-регулювальника, яка встановлює «правила гри» на ринку і регулювання, що реалізовує механізм, але і як держави-власника в ринковій економіці, його суб'єкта.

Форми й методи державної завдання відмінні в різних країнах і в межах однієї країни залежно від стану економіки: стабільно ринкова, яка розвивається; перехідна від однієї системи господарювання до іншої; та, що розвивається в надзвичайних ситуаціях тощо. Посилення регулятивної ролі владних структур – це природна реакція на зниження стійкості соціально-економічної системи, втрату керованості.

У міжнародних дебатах про національну економіку висвітлено різні концепції щодо її трактування. Європейський Союз (ЄС) визначив національну економіку як ту, що має певну юридичну форму [87]. Існують також підходи, у яких використовують інші терміни. Наприклад, поняття «економіка загальних інтересів» поширене в Німеччині і репрезентує діяльність державних підприємств, профспілок та інших асоціацій [83]. Термін «некомерційні організації» (NPO) набув популярності в США, Великобританії та інших країнах, де мова йде про діяльність підприємств, які не розподіляють прибуток серед своїх працівників [103].

Посилення економічної і соціальної інтеграції, подолання диспропорцій між різними галузями та відсталості регіонів є метою європейської державної завдання. Державна завдання ЄС заснована на концепції партнерства та субсидіарності. Завдання регіонів і муніципалітетів тісно переплетена з політикою Євро-союзу. Загальна інтеграційна мета державної завдання ЄС кон-кретизована в шести програмних завданнях:

1) сприяння розвитку та структурному вирівнюванню галузей, що відстають в економічних відносинах;

2) перетворення регіонів, прикордонних районів або частин регіонів, серйозно постраждалих від промислового спаду;

3) боротьба із застійним безробіттям і допомога у входженні в трудове життя молоді й особам, схильним до ризику бути витісненими з ринку праці;

4) допомога працівникам в адаптації до змін у промисловості та виробничих систем;

5) сприяння сільськогосподарському розвитку за рахунок прискореного вирівнювання сільськогосподарських структур у межах реформування загальної аграрної завдання;

6) стимулювання розвитку та структурного вирівнювання сільських районів [83, с. 205].

Державній політиці світової спільноти властиві такі цілі, що генерують:

а) формування єдиного економічного простору, забезпечення економічних, соціальних, правових, організаційних основ державності;

б) відносно вирівнювання умов соціально-економічного розвитку держави;

в) пріоритетний розвиток галузей, що мають стратегічне значення для держави;

г) максимальне використання ресурсних особливостей держави;

г) запобігання забрудненню довкілля [83, с. 207].

Ключовим терміном сучасної національної завдання ЄС, як наголошує Л. Дідківська [87], є «cohesion», що в перекладі з англійської означає «об'єднання». Мета «завдання об'єднання» – зміцнення взаємодії між різними державами ЄС, підвищення його цілісності. Пріоритетами державного розвитку ЄС, що визначені Л. Дідківською [87, с. 10–11] є:

1) посилення поліцентричного розвитку й інновацій завдяки створенню мережі регіонів і міст;

2) налагодження нових форм партнерства і територіального управління між сільськими і міськими територіями;

3) просування національних кластерів конкуренції інновацій у Європі;

4) посилення і розширення транс'європейських мереж;

5) просування транс'європейського управління ризиками, зокрема впливу зміни клімату;

6) посилення екологічних структур і культурних ресурсів, як додаткової цінності для розвитку.

Отже, програма державного розвитку ЄС є інструментом досягнення глобальної конкурентоспроможності та стійкості усіх держав Європи.

На сучасному етапі для розвитку українського суспільства загальновизнаним стає значення національного чинника. У працях ряду авторів з'являється синонім поняття «соціальна економіка», яку визначають як «некомерційний / неурядовий сектор», «третя система», «економіка співтовариства» або «економіка сусідів» і т. ін., що включає «усі організації, які не мають на меті отримання прибутку і не є державними» [22, 41, 72, 83, 104 та ін.]. Створення «неурядового» сектора економіки зумовлене виникненням проблем, які не можуть вирішити ринкова економіка і держава.

Зазначимо, що утворення громадянського суспільства – це не лише підприємства й організації різних галузей народного господарства, не лише величезна кількість задіяних ресурсів і результатів їх використання. Громадянське суспільство – це величезна кількість соціально-економічних систем, їх різноманітних комбінацій, що можуть бути представлені у вигляді кооперативних підприємств, страхових товариств й об'єднань, некомерційних організацій, товариств й інших видів підприємств. Вони ґрунтовані на демократії і солідарності та здійснюють економічну діяльність із значною часткою добровільної праці, які в сучасній ринковій системі господарства мають вагоме значення в обслуговуванні національної економіки, активізуючи в ній трансформаційні процеси. Саме до такого утворення належить споживча кооперація, що є однією із систем національної економіки та громадянського суспільства, створеною з метою економічного зростання та підтримки стабільності.

Отже, вивчення споживчої кооперації у структурі національної економіки як складника громадянського суспільства для оцінювання взаємовпливу та взаємозалежності між ними, ролі та внеску споживчої кооперації в розвиток національної економіки потребує уточнення ряду теоретико-методологічних положень, і передусім категоріального апарату, у тому числі й основних понять – «кооператив», «кооперація» і «споживча кооперація».

У сучасних наукових працях поняття «кооператив» репрезентовано різними значеннями: по-перше, кооператив як добровільне об'єднання осіб; по-друге, – як господарське підприємство (юридична особа); по-третє, – як об'єднання людей з метою задоволення соціально-економічних і інших потреб; по-четверте, – як об'єднання осіб, яке організовує свою діяльність на кооперативних принципах і цінностях.

Так, Б. Мартос зазначив: «Кооператив – це добровільне, засноване на принципах рівності та самодопомоги об'єднання людей із метою поліпшення добробуту шляхом ведення спільного господарства підприємства, що збільшує трудовий заробіток його учасників або зменшує їхні витрати на споживання» [72, с. 19].

На думку М. Туган-Барановського, кооперативні підприємства – «це єдина форма господарської організації, що виникла внаслідок свідомих зусиль широких суспільних груп із метою перетворення капіталістичної системи господарства» [298, с. 118]. Також учений зазначав, що «кооператив не тільки не є капіталістичним підприємством, але саме в боротьбі з капіталізмом і полягає сутність кооперативного руху. Отже, кооперація є однією з форм самозахисту працюючих класів від натиску капіталу» [298, с. 119].

Досліджуючи соціально-економічну сутність поняття «кооператив», В. Теплов дав таке визначення: «...це колективне соціально-орієнтоване господарське підприємство ринкової економіки, що дотримується у своїй діяльності кооперативних принципів» [293, с. 63].

Отже, синтезуючи вищезазначене, зауважимо, що більшість авторів визначають кооператив, як підприємство, яке знаходиться в спільному володінні, демократично кероване, автономне і незалежне, і в якому кожен член-пайовик обов'язково бере економічну участь у діяльності, має право на дохід, несе матеріальну відповідальність за свої зобов'язання.

Також зазначимо, що система споживчої кооперації за природою має властивості безперервності (спадковості), оскільки це самовідтворювальний соціальний феномен, який надає економічному середовищу інформацію шляхом імітації і навчання та є мінливим під впливом соціального, культурного, політичного та природного середовища. Так, Д. Терновский, аналізуючи соціально-економічну сутність споживчої кооперації, виокремлює її внутрішні неформальні системи, що визначають норми поведінки суб'єктів-учасників і базові формальні політичні й економічні системи, що встановлюють права використання, передачі й отримання доходу від власності і владну структуру суспільства. До внутрішніх неформальних систем автор передусім зараховує кооперативні принципи та цінності, які декларують справедливість, чесність, взаємодопомогу, турботу про суспільство, солідарність [295, с. 24]. До базових політичних систем, на його думку, належать інститут органів державного управління, інститут громадського вибору, інститут зворотного зв'язку. До

базових економічних систем належать: інститут права, інститут власності, інститут фінансів і кредиту, інститут ринку.

Своєрідну концепцію сутності споживчої кооперації запропонував Міжнародний громадський добродійний фонд «Філтін – Фонд», який розглядає це поняття з позиції економічних взаємин, передусім, в управлінні виробництвом і розподілом прибутків. При цьому базове поняття «кооперація» розглядають як вид діяльності людини, спрямованої на досягнення соціальних, економічних, технічних та інших результатів на основі об'єднання різних видів ресурсів і зусиль окремих фізичних і юридичних осіб, які не в змозі досягти бажаних результатів нарізно [339, с. 18].

С. Бабенко розглядає кооперацію у вузькому і широкому сенсі. У вузькому сенсі кооперація є об'єднанням спеціалізованої праці, посиленням взаємної залежності трудових функцій і суспільного характеру праці [22, с. 153]. Таке розуміння кооперації трактують в контексті економічної теорії. У широкому сенсі кооперація, на думку С. Бабенко, – це єдність діяльності та форм співробітництва. Автор визначає кооперацію «... як єдність діяльності в умовах комплексу конкретних видів спеціалізованої праці й адекватну організаційну форму співробітництва. Органічна єдність цих двох складових визначає сутність кооперації, її економічний і соціальний зміст» [22, с. 205].

Розглядаючи особливості кооперації, автори цих концепцій виокремлюють три групи фундаментальних кооперативних цінностей. Перша група – рівність і справедливість, друга – добровільна взаємодопомога, третя – економічний і соціальний прогрес. Ґрунтуючись на положенні, що названі кооперативні цінності можуть бути реалізовані в життя лише за допомогою економічної, а не політичної діяльності, спрямованої на задоволення потреб своїх членів, автори концепцій уточнюють початкові принципи, в яких утілені основні цінності кооперації. Ці фундаментальні групи кооперативних цінностей виражені в таких міжнародних принципах:

1) відкрите та добровільне членство усіх людей, здатних здійснювати послуги і брати відповідальність без дискримінації за статевими, соціальними, расовими, політичними, релігійними ознаками;

2) демократичний контроль усіма членами кооперативу, що поєднаний із жорстким управлінням організаційно-господарської і комерційної діяльності;

3) участь членів-пайовиків кооперативів у їх економічній діяльності, яку вони фінансують у формі вступних пайових внесків, розміри яких мають бути доступні, рівні для усіх, у тому числі і для незаможних; при цьому організації можуть приймати допомогу інвесторів, але внески останніх не дають цим інвесторам ніяких переваг;

4) незалежність і автономія – відносини кооперативів, як із державними органами влади, так і бізнес-структурами, повинні будуватися на договірній основі;

5) професійна підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації кадрів, а також інформаційне забезпечення членів кооперації мають бути орієнтовані та здійснені на основі реалізації освітніх програм;

6) співпраця між кооперативами як різних напрямів діяльності, територій, так і ієрархічних рівнів;

7) турбота про суспільство: кооперація має бути запорукою і рушієм соціально-економічного розвитку та прогресу.

На думку С. Бабенка, В. Гончаренка, В. Губіна, В. Олігіна-Нестерова, В. Теплова, та ін., у соціально-економічній концепції споживчої кооперації відзначено необхідність пошуку балансу інтересів між соціально-економічною і правовою концепцією, що визначають суть поняття «споживча кооперація», яка має бути тим ключем, що дозволить забезпечити необхідні соціально-економічні та правові передумови для ефективного соціально-економічного розвитку споживчої кооперації.

Згідно із Законом «Про споживчу кооперацію», споживча кооперація України – це «...добровільне об'єднання громадян для спільного ведення господарської діяльності з метою поліпшення свого економічного та соціального стану» [203, с. 6].

С. Бабенко розглядає споживчу кооперацію як ринкоутворювальний елемент, який може бути використаний для демонополізації економіки, наповнення національного споживчого ринку, пом'якшення соціальної напруги, захисту інтересів споживачів товарів і послуг [22, с. 45].

У своїх працях В. Гончаренко зазначає, що споживча кооперація – одна з найпотужніших у світі соціально-економічних систем [72, с. 18].

Отже, на основі систематизації вищезазначених трактувань можна дати більш лаконічне та стисле визначення споживчої кооперації, як об'єднання осіб і організацій, засноване на членстві з метою задоволення соціально-економічних і інших інтересів своїх членів, які внесли частку (пай), для організації торговельної, виробничої або іншої діяльності. Також слід зазначити, що споживчу кооперацію необхідно розглядати як сукупність специфічних соціально-економічних відносин, що виникають між членами-пайовиками кооперативних утворень із приводу задоволення їх потреб і інтересів, основою яких є відношення розподілу та перерозподілу матеріальних і нематеріальних благ та розуміти як організовані у споживчі товариства і їх спілки об'єднання людей, які виконують визначені соціально значущі функції, забезпечують спільне досягнення цілей та визнають пріоритетними соціальні цінності, норми і зразки поведінки, властиві кооперативній формі господарювання.

Таким чином, споживча кооперація є системою, що функціонує на кооперативних принципах і має кооперативні цінності й ідеологію. Відповідно до цієї основної мети, визначеної в Законі «Про споживчу кооперацію», домінантною є соціальна складова [203]. За допомогою надання необхідної інформації споживча кооперація сприяє формуванню сумісних одне з одним очікувань, що зумовлюють координацію дій і досягнення взаємовигідного результату. Якщо цей процес має стійкий характер, то надалі система споживчої кооперації як набір правил, що детермінує результат взаємодії, матиме властивість достатності. Водночас споживча кооперація представлена суб'єктами ринку (кооперативами), де постійно відбувається процес обміну, який пов'язаний із необхідністю як придбання і реалізації продукції, так і залучення фінансових ресурсів і проведення безлічі подібних операцій. Усі вони багаторазово повторюються, внаслідок чого споживча кооперація функціонує як система, що вирішує проблему координації. Взаємодії без правил (нестабілізований обмін) поступово витіснятимуться взаємодією за правилами, що демонструє вищу еволюційну ефективність останньої.

Зазначимо, що з організаційного погляду система споживча кооперація є багаторівневою структурою, що охоплює різні рівні ієрархії, що в сукупності її формують і в основу якої покладений принцип адміністративно-територіального ділення країни. Перший рівень системи представляють споживчі товариства як добровільні об'єднання громадян і (чи) юридичних осіб на території одного або декількох населених пунктів. Наступні рівні ієрархії споживчої кооперації утворені обласними, районними споживчими, сільськими споживчими товариствами, які є добровільними об'єднаннями споживчих товариств на підставі рішень загальних зборів споживчих товариств.

Споживча кооперація в Україні здійснює діяльність, переважно у сільській місцевості, де соціальна підтримка населення особливо необхідна. Це виражено специфікою магазинів, доставкою соціально значущих товарів у віддалені населені пункти, наданням послуг, видачею на прийнятних умовах кредитів населенню і пайовикам, які згодом можуть бути спрямовані на поліпшення якості життя населення тощо.

Одним з першочергових завдань споживчої кооперації є розв'язання проблеми зайнятості населення, за рахунок наявних можливостей розширення торговельної, заготівельної і виробничої діяльності, відновлення на селі сфери послуг. У своїх працях Г. Скляр зазначає, що для забезпечення потреб членів споживчої кооперації та населення, що обслуговуються споживчою кооперацією:

а) торгівельна діяльність «...частково виконує функції держави з обслуговування сільського населення та його соціального захисту, так і необхідністю збереження трудових колективів і економічного потенціалу кооперативних підприємств... та ...пов'язана з поглибленням сумісно-розділених відносин соціального партнерства споживчої кооперації і влади стосовно вирішення соціальних проблем села»;

б) виробничо-заготівельна діяльність забезпечує потреби «...роздрібної торгівлі і ресторанного господарства у сільсько-господарській продукції. Завдяки заготівлі зерна для роботи млинів і виробництва макаронних виробів забезпечуються потреби сфери хлібопечіння в сировині. Закупівля товарних ресур-

сів овочів і фруктів сприяє задоволенню потреб консервного виробництва і формуванню асортименту плодоовочевої продукції» [235, с. 201–202].

Також важливою є роль споживчої кооперації у формуванні прибутків (сімейного бюджету) населення, які є членами (пайовиками) кооперативу. Так, реалізуючи продукцію за доступними цінами, організації споживчої кооперації, з одного боку, задовольняють потреби людей, з іншого – розширюють обсяги діяльності, що призводить до зростання добробуту, збільшення заробітної плати працівників (пайовиків). Споживча кооперація особливу увагу приділяє освіті працівників і населення. Створені навчальні заклади, що готують висококваліфікованих фахівців для різних сфер діяльності, які можуть отримати увесь спектр освітніх послуг і необхідну освіту: середньо-професійну та вищу, закінчити аспірантуру, докторантуру. Працівники споживчої кооперації постійно підвищують кваліфікацію в цих навчальних закладах. Це сприяє досягненню намічених соціально-економічних результатів діяльності організацій і зростанню добробуту працівника, що має можливість згідно зі своєю освітою бути призначеним на високооплачувану посаду. Отже, споживча кооперація вносить істотний вклад у реалізацію стратегії економічного розвитку України.

Соціальна діяльність споживчої кооперації можлива за рахунок здійснення економічної діяльності, заснованої на принципах повної економічної самостійності. Споживча кооперація відшкодовує грошові витрати на виробництво (реалізацію) продукції або надання послуг за рахунок виручки від продажу та забезпечує отримання прибутку, необхідного для подальшого розвитку. Отриманий прибуток витрачає на виконання завдань технічного й організаційного розвитку діяльності, зміцнення її матеріально-технічної бази, проведення наукових досліджень, на соціальний розвиток колективу. Споживча кооперація здійснює набір працівників, купує устаткування, сировину та матеріали, організовує виробничий процес, реалізовує продукцію, має закінчену систему обліку та звітності з виявленням результатів господарської діяльності.

Значимість споживчої кооперації від економічної діяльності відчувають не лише її працівники та пайовики, але й органи державної влади, оскільки в окремих районах сільської місцевості поповнення бюджету територій здійснюють переважно за рахунок податкових виплат споживчої кооперації. Це зумовлено тим, що приватні підприємці й організації дуже часто приховують велику частину прибутків, на відміну від організацій споживчої кооперації, які є чесними учасниками ринкових відносин, що ведуть відкритий облік господарської діяльності та відповідально виконують свої зобов'язання перед державою.

Отже, простежено взаємовигідну взаємодію між соціально-економічною діяльністю споживчої кооперації та органами влади, що формують передумови становлення національної економіки та громадянського суспільства. На сьогодні є нагальна потреба в удосконаленні нормативно-законодавчої бази, де повинні бути врахована соціальна спрямованість її діяльності, передбачені оптимальні пільги (що зачіпають інтереси органів влади та споживчої кооперації), які стимулюють і допомагають спрямовувати її діяльність на підвищення духовно-морального потенціалу та добробуту людини.

Узагальнюючи вищевикладене, зазначимо, що споживча кооперація як складова громадянського суспільства у структурі національної економіки має такі основні риси та властивості:

1) споживча кооперація – це багатofункціональне утворення, в якому домінують загальногромадянські завдання, що виконуються на основі вироблення самостійних рішень і відповідальності за ризик;

2) споживча кооперація – це система, яка має свою організаційну культуру, функції та методи управління, що забезпечують її статус рівноправного учасника системи ринкових відносин;

3) споживча кооперація є найбільш демократичною самоврядною системою, в якій соціальна місія підпорядковує господарську діяльність інтересам пайовиків і незахищених верств населення.

Взаємозв'язок національної економіки, громадянського суспільства й споживчої кооперації подано на рис. 2.3.

Рисунок 2.3. – Взаємодія національної економіки, громадянського суспільства та споживчої кооперації

Джерело: розроблено автором монографії

На рис. 2.3. видно, що всі три досліджувані складові взаємозв'язані між собою і впливають одна на одну. Національна економіка не може ефективно розвиватися без створення громадянського суспільства. У свою чергу, громадянському суспільству потрібна підтримка держави для здійснення функцій. А споживча кооперація, з огляду на специфіку діяльності, перебуває на стику взаємодії національної економіки та громадянського суспільства, оскільки, з одного боку, – є «помічником» держави у розв'язанні ряду соціально-економічних проблем, з іншого – відстоює інтереси пайовиків і найменш забезпечених верств населення на місцевому та державному рівнях управління.

Отже, функціонування споживчої кооперації є стійкістю динамічного типу, яка може бути реалізована тільки за умови співвідношень параметрів, що характеризують її стан в національній економіці та громадянського суспільства. Зміна в будь-якій із зазначених сфер без відповідних змін в інших сферах може призвести до порушення динамічної рівноваги, до дебалансизації і в деяких випадках – до повної деградації взаємодії. Тому визначення загроз і розроблення заходів щодо забезпечен-

ня ефективного функціонування та розвитку споживчої кооперації є життєво важливим завданням, виконання якого покладено на сферу управління державою.

Отже, з приводу підтримки споживчої кооперації з боку держави та їх співпраці, пропонуємо власне бачення їх взаємодії. Так, зазначимо, що для ефективного функціонування та розвитку споживчої кооперації держава повинна вживати активних дій, спрямованих на їх взаємодію, які повинні включати:

а) регламентацію господарського життя, що утворює зведення законів (кодекс) для споживчої кооперації, що визначає її права й обов'язки, ступінь взаємної відповідальності, у тому числі і певні заборони, націлені на недопущення збитку суб'єктам ринку;

б) формування організаційно-економічних структур, що забезпечують суворий контроль за дотриманням норм регламентації господарської поведінки організацій споживчої кооперації;

в) вироблення соціально-економічної завдання, у межах якої здійснюється управління, визначення і результативне застосування механізмів її реалізації, – власне регулювання соціально-економічних процесів.

Сьогодні Україна переживає процес трансформації соціальних і господарських відносин, відмінною рисою якого є різке зниження ролі держави в регулюванні економічних процесів, послаблення внутрішньодержавних економічних зв'язків, а результатом – зростання асиметрії національного соціально-економічного розвитку та порушення цілісності національного економічного простору, тобто зниження ефективності функціонування. З огляду на це пропонуємо розробити ефективну державну програму сприяння розвитку споживчої кооперації, яка включатиме такі напрями:

а) стимулювання економічного розвитку споживчої кооперації шляхом створення нових центрів економічного зростання на основі її конкурентних переваг;

б) скорочення диференціації за рівнем і якістю життя населення за рахунок створення сприятливих умов функціонування споживчої кооперації;

в) координація інфраструктурних інвестицій держави й інвестиційних стратегій бізнесу з урахуванням пріоритетів споживчої кооперації.

Вважаємо, що реалізація вищезазначених напрямів державної підтримки сприятиме стабілізації конкурентних позицій споживчої кооперації, не за рахунок зовнішніх преференцій, а завдяки посиленню ринкової активності, підвищенню ефективності економічної діяльності, орієнтованості на задоволення реальних потреб пайовиків і обслуговуваного населення. Специфічність державної підтримки полягатиме в тому, щоб, поєднуючи використання вищеназваних напрямів, дати споживчій кооперації мінімум, але достатній для її розвитку.

Графічне відображення авторського бачення взаємодії держави та споживчої кооперації у структурі національної економіки репрезентовано на рис. 2.4.

Таким чином, з огляду на збільшення економічної спроможності споживчої кооперації, що формалізує ознаки та цінності кооперативної ідентичності, споживчу кооперацію можна охарактеризувати як чинну ринкову соціально-економічну систему, характерні риси якої свідчать, на нашу думку, про приналежність об'єкта аналізу до структури національної економіки.

Згідно з поширеною в економічній літературі думкою, соціально-економічні системи є структурами, які покликані акумулювати фінансові кошти і направляти їх на розвиток перспективних галузей економіки, впровадження інновацій, реалізацію важливих інфраструктурних і соціальних проектів [165]. Основними завданнями таких систем є формування економічної і соціальної інфраструктури, розвиток інноваційної сфери, сприяння розвитку зовнішньоекономічної діяльності, підтримка малого та середнього бізнесу, усунення регіональних дисбалансів у розвитку [200]. Зауважимо, що за характером виконуваних завдань споживча кооперація відповідає визначенню соціально-економічної системи в частині формування соціальної інфраструктури сільських територій і, отже, зменшенню дисбалансів соціального розвитку між містом і селом, а також підтримці економічної діяльності особистих підсобних господарств населення обслуговуваних територій.

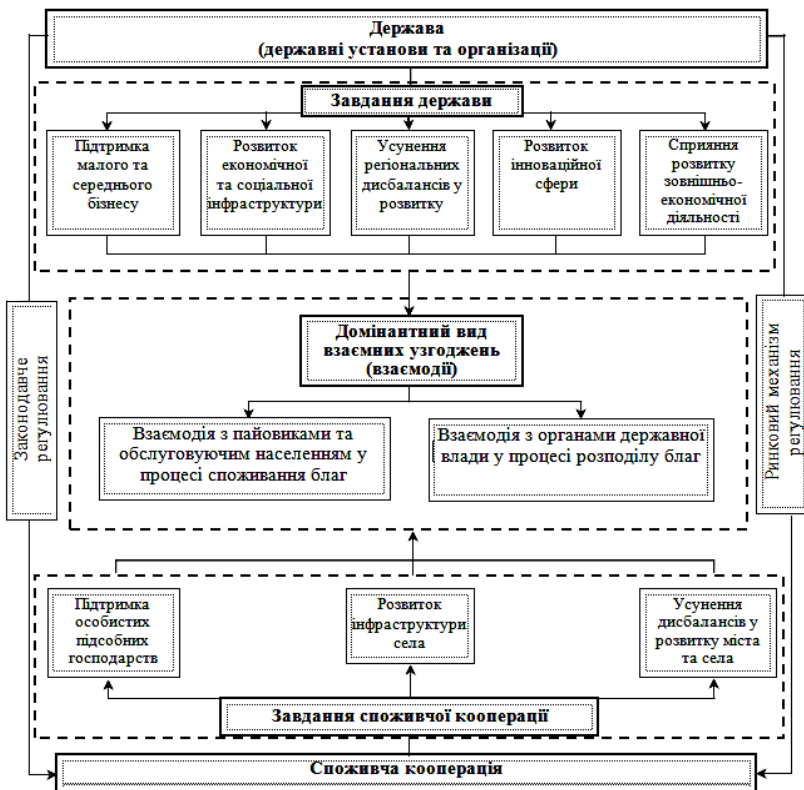

Рисунок 2.4. – Взаємодія держави та споживчої кооперації у структурі національної економіки України

Джерело: розроблено автором монографії

Зазначимо, що дослідження споживчої кооперації не суперечить виокремленим вище аргументам. Об'єднуючи близько 42 тис. пайовиків, що поділяють кооперативні цінності та принципи, споживча кооперація є однією з найбільших соціально-економічних систем у структурі національної економіки, яка, не будучи державною з позицій участі в розподілі результатів національної економіки, інтегрує мету своєї діяльності в систему цілепокладання України як соціальної держави.

Підбиваючи підсумок огляду наукових поглядів на особливості взаємодії національної економіки та споживчої кооперації в Україні, слід констатувати, що системний підхід цього дослідження дозволяє зробити висновок не про взаємне виключення розглянутих концепцій, а про їх діалектичний взаємозв'язок і єдність, які репрезентують різні сторони досліджуваного поняття.

У ході дослідження виявлено, що необхідність державної підтримки соціально-економічних процесів розвитку споживчої кооперації є очевидною потребою сьогодення. Результатом дослідження проблем соціально-економічного розвитку споживчої кооперації в національній економіці є розкриття специфіки функціонування та перспектив розвитку споживчої кооперації у взаємодії з національною економікою та визначення напрямів державної підтримки розвитку споживчої кооперації.

Отже, результати вищезазначених наукових досліджень сприятимуть більш ефективному вивченню особливостей функціонування споживчої кооперації України, що буде зроблено у наступному підрозділі.

2.2. Генезис функціонування споживчої кооперації України

В умовах прискорення науково-технічного прогресу дослідження генезису функціонування споживчої кооперації України має стати одним із важливих завдань економічної науки. Саме завдяки системному розумінню предмета дослідження можливо адекватно наблизитися до об'єктивної природи соціально-економічних процесів.

Системний підхід можна успішно реалізувати для вивчення споживчої кооперації через комплексне її дослідження як єдиного цілого на основі застосування системного аналізу. Загальновідомо, що системний аналіз є методологією вивчення властивостей і відносин між об'єктами, що є одними зі складових цілеспрямованої системи, та розробляє загальні принципи й методи дослідження складних об'єктів з урахуванням їх системної будови. При цьому будь-який об'єкт розглядають не як єдине нероздільне ціле, а як систему взаємопов'язаних елементів.

Отже, під час ґрунтовного системного аналізу процесів, що відбуваються у споживчій кооперації України для подальшого вдосконалення її соціально-економічного розвитку, об'єктивної усвідомленості проблем і вироблення ефективних комплексних рішень щодо посилення соціальної захищеності виокремимо її складники, дослідження яких повинно бути чітко скоординовано і взаємопов'язано між собою в певній логічній послідовності.

Системному аналізу процесів, що відбуваються у споживчій кооперації присвячений ряд праць вітчизняних і зарубіжних учених. Так, М. Ванівський, розглядаючи системний підхід у дослідженнях споживчої кооперації як соціальної системи, розуміє її як упорядкованість відносин взаємовпливових індивідумів або їх груп, що утворюють інтеграційні якості, не властиві складовим її елементам [55, с. 89]. Інтеграційна якість, цілісність, «емерджентність» – основні ознаки що відрізняють соціальні системні об'єкти від несистемних, у тому числі і систему споживчої кооперації.

Зважаючи на думку В. Теплова [293, с. 109], до соціальних систем потрібно зарахувати і споживчу кооперацію, що, по суті є цілісною соціально-орієнтованою системою споживчих товарів і їх спілок, які об'єдналися для співпраці з метою задоволення матеріальних і нематеріальних потреб своїх членів. При цьому він відзначає, що система споживчої кооперації має особливу інтеграційну якість – «прихильність» до кооперативних принципів, цінностей і світового кооперативного співтовариства.

У працях учених В. Апопія [210], С. Бабенка [22, 242, 258], Г. Башнянина [31, 243], М. Борисова [50], В. Гончаренка [72], О. Манжури [143], І. Маринича [144], Н. Міценка [152], Є. Рехлецького [208], Г. Скліяра [232, 233], О. Фридмана [308], Ф. Хміля [317], Л. Шимановської-Діанич [325] споживчу кооперацію розглядають як сукупність організацій і підприємств або як систему управління споживчою кооперацією, для якої характерні різноманітність і складність змісту. Систему споживчої кооперації розглядають як різновид соціально орієнтованих систем, що здійснюють діяльність з метою задоволення матеріальних та інших потреб своїх членів відповідно до кооперативних

принципів і цінностей [201]. Отже, реалізацію системного підходу до дослідження споживчої кооперації розглядають через призму системи управління споживчої кооперації, метою якої є створення, функціонування і закріплення взаємних зв'язків і відносин між людьми. Цю роль виконує система управління у споживчій кооперації.

Повертаючись до аналізу позицій авторів щодо змісту термінів «споживча кооперація» і «система споживчої кооперації», що були розглянуті в підрозділі 2.1, можна зробити цілком обґрунтований висновок про те, що поняття «система споживчої кооперації» охоплює загальний об'єкт змісту – усю сукупність господарюючих суб'єктів споживчої кооперації і всі соціально-економічні відносини між ними, державою та суспільством. При цьому система споживчої кооперації, як і будь-яка інша соціально-економічна система, має певну єдність мети і спрямовану до цієї єдності координацію усіх основних її елементів. Підбиваючи підсумок огляду тлумачень поняття «система споживчої кооперації», зазначимо, що в науковій літературі, присвяченій досліджуваній проблемі, цей термін автори використовують, як правило, в найрізноманітніших значеннях [22, 50, 72, 152, 210, 232, 242, 258, 308, 317, 325, 352, 354 та ін.].

Зазначимо, що застосування методології системного аналізу в наукових дослідженнях допускає використання специфічних понять, термінів, закономірностей, що відбивають особливості системного підходу до вивчення проблем. Одним із таких центральних понять є поняття системи стосовно споживчої кооперації. У методології системного аналізу систему в загальному значенні цього терміна зазвичай розуміють як сукупність елементів, що знаходяться у певній закономірності в часі та просторі, і утворюють цілісність із метою досягнення визначених результатів. Як сукупність взаємопов'язаних і взаємовпливових елементів, система в цілому набуває абсолютно іншої якості, ніж кожен із її складників. Тому для системи характерні певні якісні ознаки, склад, структура, функції та зв'язки.

Отже, з огляду на це загальне визначення, систему споживчої кооперації можна охарактеризувати як сукупність взаємодіючих

елементів (продуктивних сил і соціально-економічних відносин у споживчій кооперації), що розвиваються з метою захисту соціально-економічних інтересів і задоволення матеріальних, соціальних, культурних та інших потреб її членів-пайовиків на основі здійснення спільної виробничої й іншої діяльності з певною структурою.

Проведені теоретичні дослідження доводять, що соціально-економічну сутність системи споживчої кооперації з позицій системного підходу можна розглядати як сукупність стійких соціально-економічних відносин між її окремими особами або групами осіб (суб'єктами-учасниками) які в процесі активної взаємодії задовольняють свої загальні й індивідуальні економічні, соціальні й інші потреби й інтереси за рахунок здійснення виробничої, заготівельної, закупівельної, торговельної, посередницької та інших видів діяльності системи споживчої кооперації.

З позицій системного підходу в дослідженні споживчої кооперації, вона в процесі свого функціонування повинна включати не лише підсистеми й елементи структур (споживчі товариства, спілки тощо), але й елементи зовнішнього середовища, що безпосередньо або опосередковано впливають на процес її розвитку. Окрім цього, найважливішим, а часом, вирішальним елементом безпосереднього впливу (суб'єктом-учасником) є держава, що впливає на процеси соціально-економічного розвитку споживчої кооперації через механізми державної завдання.

Цілі споживчої кооперації, що мають місце у сучасному світі, є складними і суперечливими. З одного боку, – це захист інтересів і задоволення потреб, передусім членів-пайовиків, з іншого – отримання прибутку за рахунок виробництва і реалізації продукції і послуг на ринку. Особливості споживчої кооперації полягають в тому, що соціальне та комерційне (економічне) завдання (цілі) взаємозв'язані та взаємозумовлені. З одного боку, комерційна функція формує фінансову базу для досягнення соціальної мети, з іншого боку, у разі відсутності прибутку, соціальна місія стає нездійсненною. Водночас досягнення соціальних цілей сприяє розвитку діяльності споживчої кооперації і зростанню її фінансового й економічного потенціалу.

Зазначимо, що система споживчої кооперації України – це організація зв’язків і відносин між складовими її елементами. У разі поділу споживчої кооперації на елементи, як і будь-якої іншої, первинне значення має умовний поділ, тому у межах цього дослідження вважаємо за доцільне поділяти її за факторно-технологічними, функціональними, ієрархічними, соціально-економічними та іншими ознаками (рис. 2.5.).

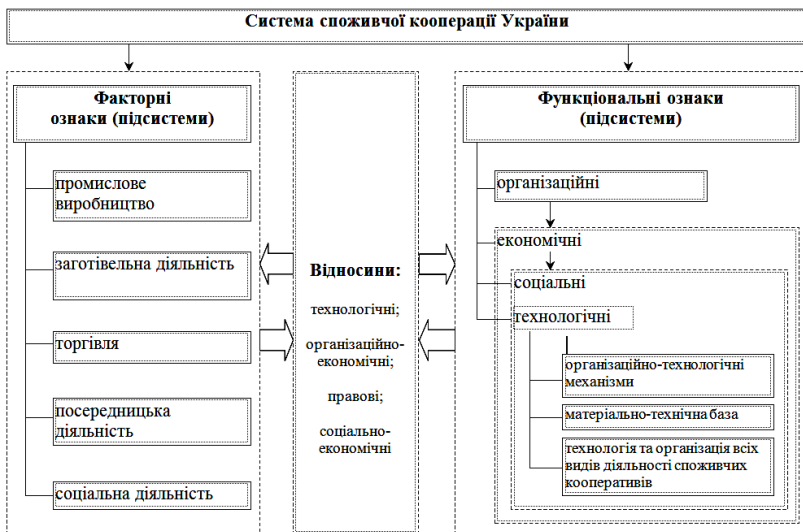

Рисунок 2.5. – Система споживчої кооперації України

Джерело: розроблено автором монографії

За факторними ознаками в системі споживчої кооперації виокремлено такі групи елементів, як підсистеми промислового виробництва, заготівельні, торговельні, посередницькі, соціальні та ін.

За функціональною ознакою виокремлено: соціальні, технологічні, економічні й організаційні групи елементів. Соціальна підсистема є елементами функціонування і розвитку трудових колективів. Технологічна група елементів є сукупністю організаційно-технологічних механізмів, матеріально-технічної бази, технології і організації усіх видів діяльності споживчих коопе-

ративів. Економічна група – це сукупність елементів економічного механізму господарювання, вона спрямована на забезпечення функціонування технологічних і соціальних підсистем. Організаційна група елементів є як формою функціонування технологічних, економічних і соціальних підсистем.

У процесі дослідження зв'язки між елементами системи споживчої кооперації, завдяки яким стає можливим їх функціонування, поділено на технологічні, організаційно-економічні, правові та соціально-економічні відносини. До технологічних належать зв'язки між окремими підприємствами, організаціями, галузями діяльності споживчої кооперації, завдяки яким забезпечено послідовність виробничих процесів і пропорції в розвитку споживчої кооперації. Організаційно-економічні зв'язки – це зв'язки між різними виробничими, торговельними, посередницькими, соціальними й іншими підприємствами й організаціями споживчої кооперації. Вони виражені в обміні, споживанні, розподілі виготовленої продукції, основних і оборотних засобів, прибутку тощо. Ці зв'язки забезпечують використання трудових ресурсів, техніки й інших елементів виробничого потенціалу споживчої кооперації. Форми обміну проявляються через важелі, що становлять економічний механізм господарювання. Правові зв'язки функціонують через договори й інші юридичні документи, що визначають права, обов'язки та відповідальність членів-пайовиків, керівників споживчої кооперації, їх виробничих підрозділів, організацій і підприємств. Соціально-економічні відносини виникають між суб'єктами споживчої кооперації з приводу захисту їх соціально-економічних інтересів, матеріальних або інших потреб завдяки здійсненню спільновиробничої, посередницької, торговельної та інших видів діяльності.

Споживча кооперація, що представлена на рис. 2.6., є трирівневою системою, яка сформована на виокремлених нами рівнях: мікрорівні (споживчі товариства); мезорівні (регіональні організації споживчої кооперації) та макрорівні (національні організації споживчої кооперації та участь у міжнародних організаціях).

Так, кожен ієрархічний рівень має свої специфічні цілі та завдання, що зумовлює відповідно й особливості змісту відносин споживчої кооперації:

1) на мікрорівні – це обслуговування членів-пайовиків і задоволення їх матеріальних і нематеріальних потреб на основі виробничої, заготівельної, торговельної або іншої діяльності;

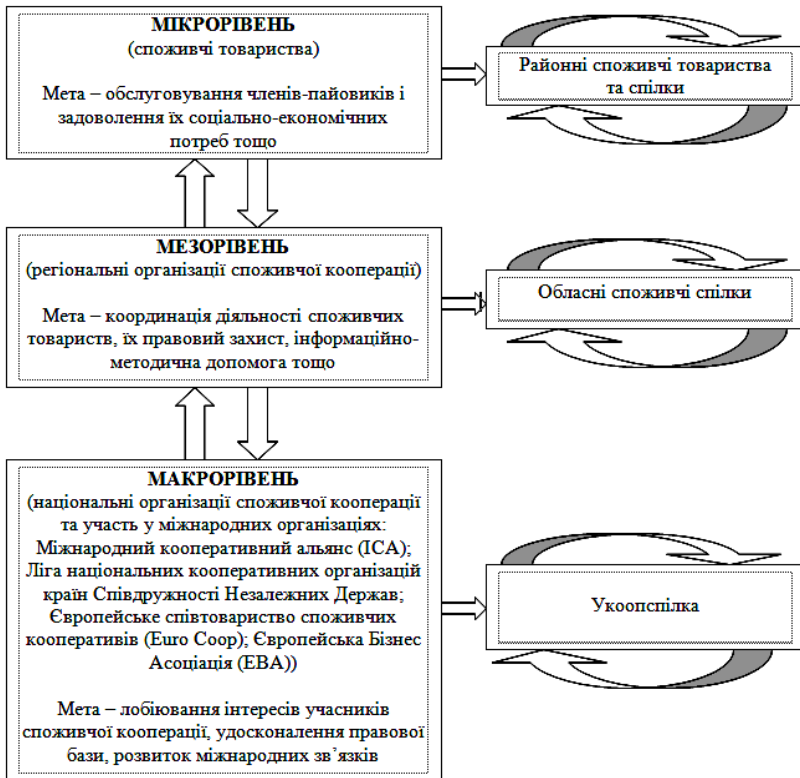

Рисунок 2.7. – Рівні споживчої кооперації України

Джерело: розроблено автором монографії

2) на мезорівні – це координація діяльності споживчих товариств і їх спілок, правовий захист їх інтересів, інформаційно-методична і організаційно-господарська підтримка діяльності територіальних кооперативних організацій, певних територій тощо;

3) на макрорівні – це лобіювання соціально-економічних інтересів споживчої кооперації, сприяння її розвитку; вдосконалення нормативно-правової бази діяльності споживчої кооперації; розвиток ефективних соціально-економічних відносин між кооперативними організаціями в національному та міжрегіональному масштабах; поширення кооперативних принципів і методів роботи; розвиток міжнародних зв'язків із національними кооперативними організаціями зарубіжних країн тощо.

Зазначимо, що в системі споживчої кооперації слід розрізняти вертикальні та горизонтальні зв'язки. Вертикальні опосередковують взаємодію підсистем і елементів різних ієрархічних рівнів споживчої кооперації, а горизонтальні – підсистем і елементів одного ієрархічного рівня. Завдяки дії перерахованих зв'язків усі елементи системи споживчої кооперації мають тісну взаємозалежність. Тобто, усі її елементи функціонують в єдності і взаємозв'язку. У разі випадання або недооцінки одного з них порушується цілісність, виникають диспропорції, унаслідок чого знижується ефективність її функціонування. Отже, структурі споживчої кооперації властива поліструктурність, тобто взаємовплив і взаємопереплетіння різноякісних елементів і зв'язків.

Споживча кооперація як різновид соціально-економічних систем належить до кібернетичних, тобто керованих систем. Відомо, що ефективність функціонування будь-якої системи визначена мірою раціональності спільної взаємодії усіх складників. Тому природно, що з метою здійснення успішної діяльності споживчої кооперації як об'єктивної соціально-економічної системи, потрібно виконувати певні дії, спрямовані на впорядкування процесу її функціонування. Ця обставина і зумовлює необхідність застосування в діяльності споживчої кооперації специфічних форм і методів управління, здатних адаптуватися до умов їх функціонування, що постійно змінні, а також широкого комплексу технічних, технологічних, організаційних і економічних заходів, спрямованих на підвищення ефективності функціонування та розвитку споживчої кооперації.

Споживча кооперація є такою, що утворилася, існує зараз та існуватиме в перспективі. Перспективна модель системи споживчої кооперації, розроблена спільно з регіональними іннова-

ційними системами, організаціями науки, консалтинговими компаніями та перевірена практикою, – це модель раціональної побудови на основі комплексу організаційних, економічних, соціальних і технологічних заходів, що забезпечують усебічний її соціально-економічний, техніко-технологічний та інший розвиток.

Ґрунтуючись на вищевикладеному, відзначаємо, що споживча кооперація – це ймовірнісна, адаптивна та динамічна соціально-економічна система, яка і визначає її цілісність. Ймовірність споживчої кооперації відображено в тому, що в її розвитку та функціонуванні складно передбачати усю множину динамічних процесів і наслідків, а вірогідність її поведінки обумовлена різними чинниками: впливом зовнішніх некерованих по відношенню до споживчої кооперації чинників; зростанням масштабів і ускладненням структури господарської діяльності; впливом на процеси її розвитку досягнень науки й техніки тощо. Адаптивність споживчої кооперації спостережено в тому, що вона має здатність пристосовуватися до певних конкретних умов функціонування. У разі зміни зовнішніх умов споживча кооперація змінює форми та способи діяльності. Цю властивість можна пояснити тим, що технічні, технологічні, організаційні, економічні, соціальні підсистеми здатні адаптуватися до змінних умов. Динамічність споживчої кооперації виявлено в тому, що з розвитком продуктивних сил і соціально-економічних відносин вона змінюється, розвивається, удосконалюється як у часі, так і в просторі. Формою прояву її якісних і кількісних змін є її функціонування та розвиток.

Ґрунтуючись на результатах проведених досліджень і зроблених узагальнень, пропонуємо авторське бачення функціонування споживчої кооперації з урахуванням її особливостей, специфіки та розвитку в нашій країні. Отже, функціонування споживчої кооперації здійснюється відповідно до суб'єктивних закономірностей і особливостей, що склалися, і проявляються в умовах для розвитку кооперативного руху, до яких передусім належать: соціально-економічна завдання держави; ставлення еліти та правлячих класів суспільства до проблем споживчої кооперації; переважаючі типи власності; переважаючі типи технологій, техніки, засобів виробництва та видів праці; тип

провідного виробничого класу суспільства, що є соціальною базою споживчої кооперації; пріоритетні галузі та сектори народного господарства, в яких діє споживча кооперація; основні механізми управління відносинами споживчої кооперації тощо.

На підставі вищевикладеного логічним продовженням дослідження функціонування споживчої кооперації є розгляд особливостей її соціально-економічного розвитку.

Нині Україна є країною з багатоукладною економікою, що розвивається: сформований приватний сектор економіки, зростає частка осіб, зайнятих на підприємствах недержавних форм власності; недержавний сектор поповнюється кооперативами: споживчими, сільськогосподарськими, у сферах виробництва та послуг, кредитними, житловими. Для сучасної ринкової економіки України, характерне загострення соціальних відносин. У цих умовах повинні й розвиватися різні види кооперації, особливо споживча кооперація, що є соціально-орієнтованою й утвореною з метою задоволення матеріальних і інших потреб своїх членів.

Слід зазначити, що за час існування споживчої кооперації, споживчі товариства та їх спілки сформовані як рівноправні суб'єкти ринкових відносин, зберігши свою специфіку соціально орієнтованих організацій. Відмінність споживчих товариств від інших суб'єктів ринку полягає в тому, що вони передбачають досягнення мети задоволення матеріальних і інших потреб учасників, розвиток демократичних форм управління. Споживча кооперація є гарантом соціального й економічного захисту інтересів пайовиків, яким вона служить. Також слід зазначити, що для споживчої кооперації особливою інтеграційною якістю згідно із Законом України «Про споживчу кооперацію» є її прихильність таким кооперативним цінностям і принципам («... як добровільність, демократія, незалежність, рівність, взаємодопомога, взаємна відповідальність, справедливість і солідарність» [203, с. 6] та приналежність її до світового кооперативного руху.

Зауважимо, що кооперативний рух у всьому світі розвивається як високодемократичний, який поєднує автономність усередині системи й інтеграцію на регіональному та міжнародному рівнях.

Слід відзначити, що у 2017 році загальна чисельність кооперативних федерацій та організацій, що входять до складу Міжнародного Кооперативного Альянсу, складала більше 300 із 92 країн світу. Загальна чисельність учасників, інтереси яких представляє Альянс складала близько 1 млрд осіб. За даними Всесвітнього кооперативного Моніторингу (WCM) у 2014 найбільшим в світі 300 кооперативним підприємствам доводилося 2205,7 млрд доларів США в обороті. У 2017 році ці кооперативи збільшили свій оборот на 7,20 % до 2,533 тис. доларів США. Їх загальний оборот збільшилися за рахунок взаємного страхування від 2 205,70 доларів США до 2 360,05 доларів США. Так найбільші в світі кооперативні підприємства та організації зафіксували зростання в обороті на 6,9 %, це трохи менше 2,4 трлн доларів США [348].

Отже, кооперативний рух розглядають як особливу форму, адекватну сучасному етапу розвитку суспільства, орієнтованого ні на соціалістичну, ні на капіталістичну, а на соціальну ринкову економіку. Соціальна спрямованість ринку, як самоціль, не забезпечує збалансованого розвитку економіки за критеріями ефективності її зростання і підвищення рівня життя населення. Цього можна досягти тільки завдяки цілеспрямованим соціально-структурованим змінам об'єктів ринкової економіки. Для сучасного національного суспільства таким соціально спрямованим об'єктом економіки є споживча кооперація і її складники: споживчі товариства і їх спілки, що сформовані як рівноправні суб'єкти ринкових відносин.

Результати аналізу досліджень споживчої кооперації свідчать, що соціальні пріоритети споживчої кооперації (підвищення рівня і якості життя сільського населення, створення нових робочих місць у сільській місцевості, соціальний захист працівників) є актуальними упродовж усієї історії розвитку споживчої кооперації України, а підвищення ролі споживчої кооперації, набуває особливої значущості в умовах реформування громадських відносин [202]. Однак, слід зауважити, що кооперативи у сфері споживання як особлива організаційно-правова форма досі асоціюються із підприємствами командно-адміністративної системи, тому багато політиків і економістів не вио-

кремлюють особливої соціальної спрямованості споживчих товариств і споживчих спілок у сучасній ринковій економіці. Оскільки споживчі товариства і їх спілки функціонують не ізольовано, а у взаємодії із різними господарювальними суб'єктами, що становлять інфраструктуру ринку, вони схильні до дії конкурентного середовища. Водночас для виконання своєї соціальної місії кооперативні організації повинні мати прибутки, тобто вони повинні ефективно здійснювати підприємницьку діяльність і бути конкурентоспроможними.

Слід звернути увагу на те, що споживча кооперація здійснює соціальну діяльність здебільшого за рахунок прибутків, отриманих від багатогалузевої господарської діяльності. Але споживчі товариства та їх спілки істотно відрізняються від інших суб'єктів ринку тим, що їх підприємницька діяльність спрямована не на отримання прибутку в максимальних розмірах (як це властиво комерційним організаціям), а на задоволення матеріальних та інших потреб учасників. Тобто, посилення соціальної спрямованості в діяльності споживчої кооперації може бути забезпечене за рахунок ефективної господарської діяльності за умови постійної підтримки держави на національному та місцевому рівнях.

Отже, у процесі дослідження соціальної спрямованості споживчої кооперації було проведено аналіз її функціонування в період реформування національної економіки. Результати аналізу доводять, що на початку 1993 р. вітчизняна споживча кооперація – це досить стійкий сектор економіки з відносно розвинутою матеріально-технічною базою і кваліфікованими кадрами, що об'єднував понад 9,9 млн пайовиків. Перше десятиліття переходу країни до ринкових відносин (1992–2002 рр.) – надзвичайно важкий період для споживчої кооперації. Загальний економічний хаос призвів до величезних втрат у споживчій кооперації України – через лібералізацію цін 1992 р., стрімку інфляцію, широку кампанію комерціалізації і акціонування підприємств, що розгорнулась упродовж 1992–1996 рр., порушення господарських зв'язків та інші об'єктивні й суб'єктивні причини. Сукупні обсяги господарської діяльності кооперації істотно скоротилися, багато галузевих організацій фактично втратили

власні оборотні кошти, на базі майна споживчих товариств і їх спілок були спонтанно створені принципово нові організаційно-правові форми діяльності – малі підприємства, товариства з обмеженою відповідальністю, акціонерні товариства закритого типу. Тоді виникла реальна загроза втрати споживчої кооперації в цілому.

Слід зазначити, що складна ситуація 1990-х рр. передусім негативно вплинула на чисельність пайовиків української споживчої кооперації. З різних причин (скорочення сільського населення загалом, втрата престижності від членства у споживчих товариствах, недосконалість організації роботи з пайовиками тощо). Чисельність пайовиків за 1993–2005 рр. скоротилася більш ніж в 11 разів. На початку 2005 р. налічувалося всього 839,8 тис. осіб. Негативна тенденція зберігалася і впродовж 2000-х рр. Офіційні дані свідчать, що станом на початок 2017 р. чисельність пайовиків споживчої кооперації (191,926 тис. осіб) скоротилася майже в 5 разів в порівнянні з рівнем 2005 р. Динаміка чисельності пайовиків споживчої кооперації України за 2005–2016 рр. представлена на рис. 2.7.

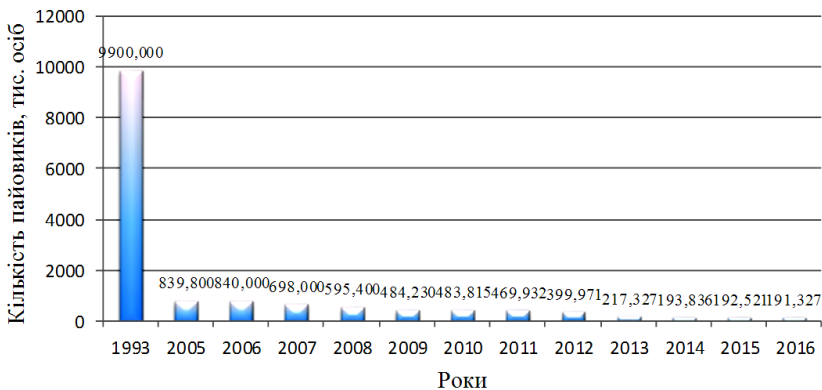

Рисунок 2.7. – Динаміка чисельності пайовиків споживчої кооперації України за 2005–2016 рр.

Джерело: побудовано автором монографії за даними [171–175, 193–198]

Останнім часом у споживчій кооперації України відбувається спад господарської діяльності, зумовлений глобальною фінансово-економічною та політичною кризами (рис. 2.8.).

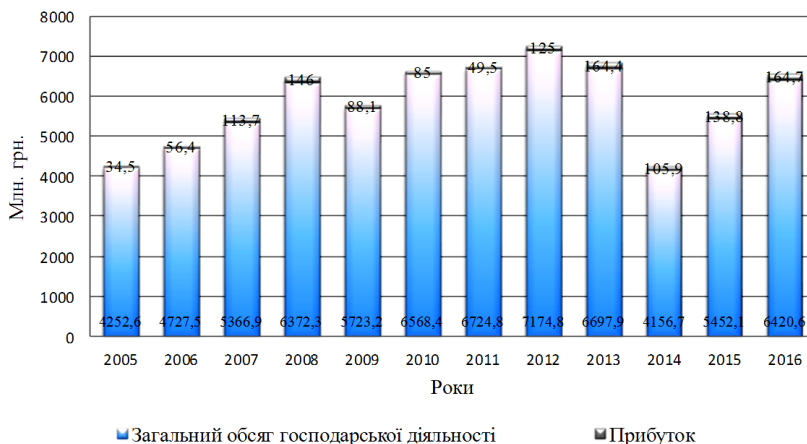

Рисунок 2.8. – Динаміка господарської діяльності споживчої кооперації України за 2005–2016 рр.

Джерело: побудовано автором монографії за даними [171–175, 193–198]

Незважаючи на проблеми перехідного періоду кінця 2005–2016-х рр., під впливом яких споживча кооперація втратила багато політичних і економічних позицій, зусиллями пайовиків і працівників споживчих товариств і спілок усе-таки вдалося зберегти значну частину матеріально-технічної бази.

У табл. А.1, (Додаток А) продемонстровано показники нестабільності, але при цьому і деяке підвищення ефективності показників господарської діяльності споживчої кооперації України в роки світової фінансово-економічної кризи. Показники 2005 р. свідчать про наявність об'єктивних передумов для розвитку споживчої кооперації, крім 2016 р., для якого характерний важкий період у політичному, економічному і суспільному житті держави.

У 2004 р. була прийнята «Стратегія розвитку споживчої кооперації України до 2015 р.» [258], у якій були сформовані основні напрями розширення і інтенсифікації діяльності споживчої кооперації та обґрунтовані стратегічні напрями розвитку споживчої кооперації як соціальної організації людей і господарської системи, її ринкової адаптації, підвищення ефективності функціонування та активної реалізації її соціальної місії. У Стратегії враховані: актуальна роль кооперації в Україні та у світі; формування кооперативного сектора національної економіки; кардинальні зміни зовнішнього середовища внаслідок ринкових системних трансформацій і структурної перебудови економіки; місце споживчої кооперації в економічній системі, соціальній сфері, національному кооперативному русі та її значення в соціально-культурній перебудові села.

Проте ринкова трансформація соціально-економічних відносин, здійснювана в країні, не лише не створювала сприятливих об'єктивних передумов для подальшого розвитку споживчої кооперації країни відповідно до загальноприйнятих міжнародних принципів кооперативного руху, а навпаки – значно стримувала її розвиток і призводила до нових деформацій.

Реформування відносин власності в перехідний до ринку період ґрунтоване на концепції необхідності вдосконалення відносин власності, передачі засобів виробництва власнику, формування разом із державою інших утворень, які б дозволили підвищити зацікавленість у результатах діяльності, як підприємств, так і економіки в цілому. Дана концепція реформування відносин власності полягала у беззастережній перевазі приватної власності на засоби виробництва в порівнянні з іншими її видами. При цьому передбачено, що приватна власність на основі приватизації державної власності вирішить дві принципово головні проблеми: значно покращить бюджет держави грошовими коштами від продажу державних підприємств власникам і передачі підприємств найбільш ефективним власникам. Хоча проведена приватизація не вплинула позитивно на розвиток економіки та формування об'єктивних передумов для становлення і розвитку кооперативного руху в суспільстві, у цих умовах відповідним чином і розвивалася споживча кооперація.

Процеси трансформації відносин власності на етапі переходу економіки до ринкових відносин не лише істотно змінили, але і деформували як зміст відносин власності, так і їх основні форми – державну, колективну, приватну та кооперативну. Так, унаслідок ринкової трансформації суттєво змінився соціальний статус, інтереси керівників організацій споживчої кооперації, внаслідок чого реальним суб'єктом кооперативної власності в особі своїх управлінських органів переважно стали керівники споживчих кооперативів. Такі особливості значною мірою вплинули на формування деформованого економічного змісту відносин споживчої кооперації. У процесі ринкової трансформації економічної системи суспільства змінився зміст усіх базових відносин власності, сталися принципові зміни в ознаках-індикаторах, що відображають зміст процесу трансформації системи відносин власності.

У ході дослідження були проаналізовані тенденції і особливості процесу соціально-економічного розвитку споживчої кооперації на етапі перехідної економіки (рис. 2.9.).

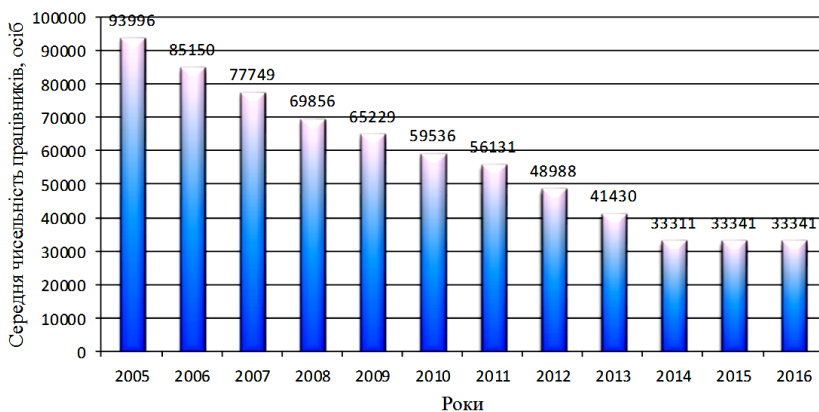

Рисунок 2.9. – Динаміка середньої чисельності працівників споживчої кооперації України за 2005–2016 рр.

Джерело: побудовано автором монографії за даними [171–175, 193–198]

Аналіз соціально-економічного розвитку споживчої кооперації показав, що за останні роки в країні чітко проявилися негативні тенденції розвитку споживчої кооперації України (Додаток А, табл. А.2). Зокрема різко скоротилася загальна кількість усіх організацій споживчої кооперації. Якщо 2005 р. загальна кількість підприємств споживчої кооперації становила 7 056, то 2016 р. – скоротилася до 4 134, тобто в 1,7 раза. Подібне скорочення підприємств споживчої кооперації пояснюється рядом причин, одними з яких є щорічне значне скорочення кількості новостворених підприємств у споживчій кооперації України, а також тимчасова анексія АР Крим і проведення бойових дій на частині території Донецької та Луганської областей.

Дослідження тенденцій розвитку споживчої кооперації показали, що за аналізований період також скоротилася й кількість споживчих спілок і товариств у споживчій кооперації України. Це можна пояснити тим, що внаслідок трансформацій і деформацій, які відбулись у відносинах споживчої кооперації, не було створено належних умов для формування та реалізації інтересів найбільш соціально активної частини населення країни щодо створення підприємств нових організаційно-правових форм, що відповідають потребам вільної ринкової економіки, а також тимчасовою окупацією АР Крим і частини Донецької і Луганської областей. Про це свідчать показники, що відображають спосіб створення в аналізований період в Україні споживчих спілок і товариств (рис. 2.10.).

За період 2005–2016 рр. істотно знизився показник середньої чисельності працівників, зайнятих в діяльності споживчих кооперативів. Причиною такого скорочення є вихід членів-пайовиків із структури споживчої кооперації та незацікавленість керівництва у залученні нових пайовиків. По суті, протягом 2005–2016 рр. цей показник скоротився в 2,8 раза (з 93 996 до 33 341 осіб).

Проте за аналогічний період фонд нарахованої заробітної плати збільшився у 1,4 раза. Причиною такого збільшення було підвищення рівня середньої заробітної плати на одного працівника. Водночас слід зазначити про тенденцію зростання показника обігу діяльності, який порівняно з 2005 р. збільшився в 1,3 раза у 2016 р. та рівня статутного капіталу, який збільшився за аналізований період у 1,2 раза.

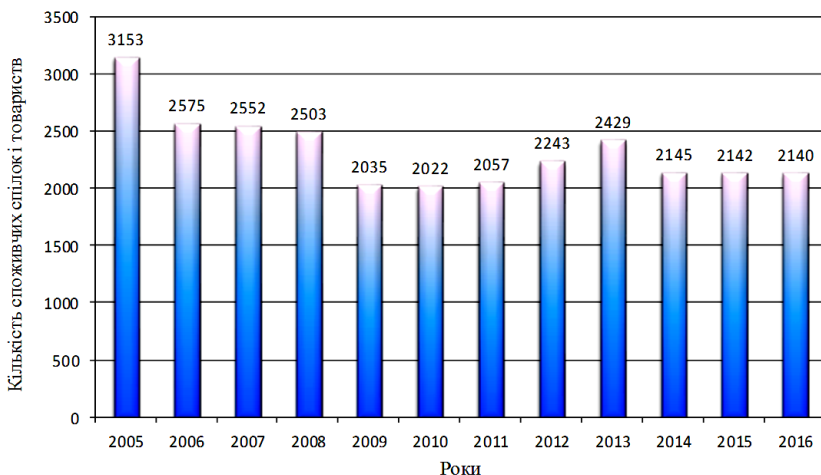

Рисунок 2.10. – Динаміка кількості споживчих спілок і товариств споживчої кооперації України у період за 2005–2016 рр.

Джерело: побудовано автором монографії за даними [171–175, 193–198]

За аналізований період спостерігалось коливання показника витрат на власне виробництво. Такі тенденції пояснюємо не стільки скороченням витрат унаслідок збільшення обсягу продукції, скільки їх структурними змінами (рис. 2.11.).

Аналіз структури витрат на власне виробництво споживчої кооперації України свідчить про помірне зменшення витрат за весь аналізований період лише за винятком 2016 р. Що ж до таких статей витрат, як витрати на оплату праці, страхові внески до Пенсійного Фонду, ФСС, амортизація основних засобів і інші витрати, то вони також знижувались у 2016 р. (Додаток А, табл. А.3).

Як уже відзначено вище, аналіз свідчить про наявність здебільшого позитивної тенденції одного з основних показників діяльності споживчих кооперативів – обсягу діяльності. Ознаки збільшення спостерігались до 2012 р. у порівнянні з 2005 р. в 1,7 раза, але за 2013–2016 рр. обіг діяльності має тенденцію до

скорочення через вищевказані події, що відбуваються в Україні загалом і в споживчій кооперації зокрема.

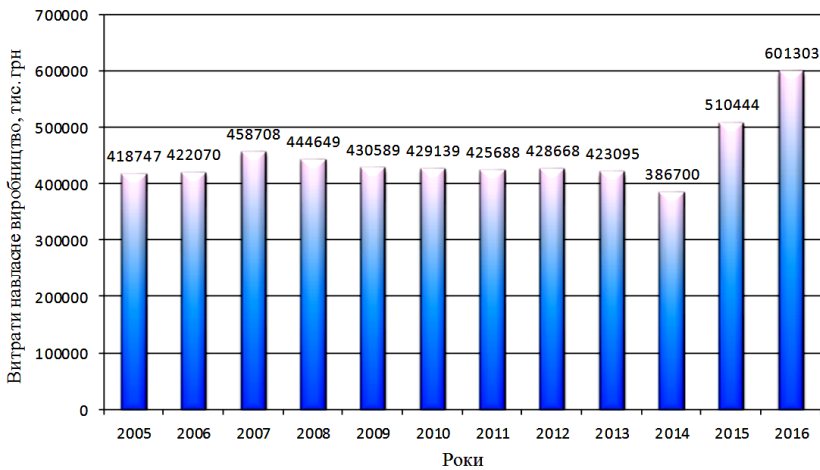

Рисунок 2.11. – Динаміка витрат на власне виробництво споживчої кооперації України за 2005–2016 рр. (тис. грн)

Джерело: побудовано автором монографії за даними [171–175, 193–198]

Під час досліджень з'ясовано, що виявлені тенденції в розвитку споживчої кооперації в країні виникли внаслідок деформованих у споживчій кооперації соціально-економічних відносин, що склалися. Отже, недостатньо високий рівень взаємодії, інформаційного забезпечення, відсутність єдиної стратегії розвитку, інвестиційної привабливості, прагнення самостійно розв'язувати складні комплексні проблеми – усе це вказує на недостатню цілісність споживчої кооперації і значно знижує динаміку розвитку споживчої кооперації, призводить до стагнації. Споживча кооперація втрачає здатність не лише випереджати наявні тенденції, але навіть адаптуватися до змін зовнішнього середовища, відстаючи від конкурентів.

Основними чинниками, що стримують розвиток споживчої кооперації, є слабе залучення кооперативного сектора еконо-

міки у процес коопераційно-інтеграційної взаємодії з іншими суб'єктами господарювання ринкових відносин, неефективний менеджмент і маркетинг.

На нашу думку, пошук науково-обґрунтованої концепції розвитку, конкурентоспроможності, що забезпечує функціонування споживчої кооперації, зміцнення й посилення ділової активності організацій споживчої кооперації сьогодні є актуальною економічною проблемою, що зумовлена неефективним менеджментом, неоптимальним використанням кооперативних принципів і неповнотою реалізації соціальної місії.

Нині кооперативний сектор, що лише номінально є рівноправним із державним і приватним секторами економіки країни, перебуває на межі втрати своїх ключових конкурентних переваг і господарської самостійності. Для розрізнених і неефективних багатофункціональних кооперативів організаційно-правових форм, що представлені в різних галузях господарювання, характерні практично повсюдний спад показників виробничо-господарської й збутової діяльності, зниження ділової активності. Зміцнення конкурентоспроможності та посилення ділової активності споживчої кооперації сьогодні є гострою економічною проблемою. Також політичні, економічні та соціальні процеси, що відбуваються в державі, відповідним чином впливають на стан справ у системі, тому потрібно впроваджувати нові підходи до організації роботи, ведення господарської діяльності на базі антикризових заходів, ринкових методів і конкурентних механізмів роботи.

Отже, результати системного аналізу процесів, які відбуваються у споживчій кооперації України свідчать, що в умовах формування в Україні національної економіки, спрямованої на задоволення потреб і підвищення життєвого рівня населення, особливої науково-теоретичної та науково-практичної актуальності, а також економічної значущості набули питання функціонування та перспектив розвитку споживчої кооперації. Під час вирішення цих питань зусилля повинні бути спрямовані на:

а) посилення ділової активності між організаціями споживчої кооперації й підприємствами суміжних і підтримувальних виробництв;

б) підтримку механізмів кооперації і інтеграції малих і середніх підприємств місцевими органами влади; раціональний вибір та ретельне обґрунтування способів зміцнення конкурентоспроможності споживчої кооперації шляхом побудови відповідної структури, що забезпечить стійкий розвиток національної економіки.

Наступним етапом дослідження є аналіз проблем функціонування та розвитку споживчої кооперації в нових економічних умовах.

2.3. Аналіз проблем функціонування та розвитку споживчої кооперації України в нових економічних умовах

Під час вивчення тенденцій соціально-економічного розвитку споживчої кооперації в умовах ринкової економіки виявлено ряд принципових проблем, без розв'язання яких неможливий подальший розвиток кооперативного руху в Україні по шляху соціального й економічного прогресу.

Однією з таких проблем є серйозний дисбаланс у принципах, методах організації діяльності сучасної споживчої кооперації в Україні, яка здебільшого спрямована на комерціалізацію діяльності споживчих кооперативів і все менше – на розвиток і виконання їх головних соціальних функцій. Однією з цих причин є недосконала сучасна система управління споживчої кооперації, відсутність науково обґрунтованих стратегій і програм її розвитку.

Аналізуючи теоретичні розробки й підходи різних авторів, а саме Н. Андренюка, С. Бабенка, В. Гончаренка, В. Губіна, Я. Качмарика, М. Маліка, М. Окландера, В. Пархоменка, В. Теплова та ін., до функціонування споживчої кооперації спостерігаємо фрагментарність, незв'язаність, відсутність концептуальної єдності. Цей факт переконує в тому, що відсутність науково обґрунтованих пропозицій щодо підвищення ефективності й активізації процесів соціально-економічного розвитку споживчої кооперації на сучасному етапі є надзвичайно актуальною.

Під час аналізу управління процесами соціально-економічного розвитку в споживчих товариствах і спілках споживчої кооперації України виявлено:

а) повернення діяльності споживчої кооперації до принципів Міжнародного кооперативного альянсу відбувається дуже повільно;

б) відсутність серйозних практичних зрушень у цій сфері й дуже низька соціальна та організаційна активність призводить до негативних наслідків.

Тому однією з головних проблем активізації процесів соціалізації і вдосконалення організаційного механізму управління цими процесами є виявлення актуальних проблем, що заважають функціонуванню та розвитку споживчої кооперації, впровадження ефективних і адекватних особливостям ринкової економіки організаційних механізмів управління її діяльністю на рівні обласних споживчих спілок, а також вироблення науково обґрунтованих пропозицій щодо підвищення її ефективності й активізації процесів соціально-економічного розвитку.

Для досягнення мети дослідження вищезазначених проблем і завдань здійснено інституційний аналіз на основі соціологічного опитування категорій керівників споживчої кооперації різних ієрархічних рівнів, а також представників адміністрацій усіх областей за винятком Донецької та Луганської області та АР Крим. Всього було опитано 275 респондентів. Соціологічне опитування проводили за допомогою методу інтерв'ю, а також анкетування. Завдання цього соціологічного опитування передусім полягало у вивченні питань, що розкривають соціально-організаційні й організаційно-управлінські проблеми активізації процесів розвитку споживчої кооперації, виявлення і обґрунтування напрямів і заходів активізації цього процесу, його перспектив і результатів, а також спроможності споживчої кооперації України функціонувати відповідно до цілей кооперативного руху, організації, регулювання й адаптації її до принципово нових умов етапу становлення економіки сучасного суспільства. Основні результати проведеного анкетування подано в Додатку Б, табл. Б.1.

Організація, як одна з трьох складових процесу управління – є сукупністю процесів, що забезпечують збереження впорядкованості своєї і вищої системи систем у стандартних (стаціонарних) умовах. Мета організації – збереження впорядкованості вищестоящої системи, в яку вона входить як частина.

Обробка результатів соціологічного опитування показала, що переважна більшість (64,2 %) опитаних респондентів на питання про те, що їх «не задовольняють» соціально-економічні результати діяльності споживчих товариств із реалізації заявлених статутних цілей, відповіла позитивно. І лише 16,5 % відповіли, що результати діяльності споживчих кооперативів їх цілком задовольняють. Подібне розшарування можна частково пояснити тією обставиною, що переважна більшість респондентів, що відповіла «задовольняє цілком», безпосередньо були членами керівних органів споживчих кооперативів.

Реалізація принципів цілісності та домінантності виражена в раціональнішій структурі цих соціально-економічних систем, а також у тому, що в них вироблений і налагоджений механізм формування управлінських кадрів. Призначенню на будь-яку керівну посаду передуює серйозна тривала підготовка, навчання й відбір, для цього застосовують розроблені вченими спеціальні тести, атестації, експертні комісії тощо. Механізм формування управлінських кадрів постійно розвивається і вдосконалюється так, що будь-яку керівну посаду можуть обіймати тільки висококомпетентні, високоосвічені, професійно навчені люди.

На питання про те, чим пояснити негативні тенденції і проблеми розвитку споживчої кооперації в Україні на сучасному етапі, переважна більшість респондентів дала відповідь: недостатність професійних знань управлінських кадрів в органах управління споживчих товариств і їх спілок (42 %), а також особистими та груповими антисоціальними й комерційними інтересами керівників споживчих товариств (37,0 %). 18,9 % респондентів проблеми соціально-економічного розвитку споживчих кооперативів пояснюють відсутністю чіткої, ефективної завдання держави у сфері споживчої кооперації. Лише 2,1 % опитаних вважають, що проблеми, які склалися в споживчій кооперації, безпосередньо пов'язані з тіньовими економічними та корупційними інтересами чиновників і керівництва кооперативів.

Соціологічне опитування демонструє, що практично дві третини керівників споживчих кооперативів не влаштовує сучасна процедура ухвалення управлінських рішень із ключових і принципових питань розвитку споживчих кооперативів (65,8 %). Водночас 34,2 % опитаних влаштовує практика, що склалась у споживчих кооперативах.

Будь-яка система доцільна лише у тому випадку, якщо вона здатна реалізувати функціональну мету. Але згідно із законом збереження систем реалізувати функціональну мету вона може лише за умови досягнення своєї головної мети. Цікаво відзначити, що 71,4 % опитаних респондентів не задовольняють розміри частки прибутку, яка направлена на захист їх соціально-економічних інтересів і потреб. Тому очевидно, що сучасна стратегія соціального розвитку споживчих кооперативів не орієнтована на їх основні статутні цілі – захист інтересів членів споживчої кооперації. Тільки 2,1 % респондентів заявили, що вони задоволені засобами, що направлені на захист інтересів членів-пайовиків кооперативів. При цьому 11,2 % опитаним складно було дати відповідь на питання, чи відповідає їх інтересам розподілена частка прибутку на вирішення соціальних проблем, чи ні. Щодо думки керівників споживчих кооперативів із приводу частки прибутку, яка направлена на накопичення й інвестиції з метою подальшого розвитку матеріально-технічної бази кооперативів, то 80,1 % із них відповіли – «не задовольняє», 13,0 % – «задовольняє частково», 4,1 % – «задовольняє повністю», 2,8 % – «важко відповісти». Подібний результат опитування може відображати дві тенденції на користь керівників споживчих кооперативів: з одного боку, частина з них зацікавлена у збільшенні частки прибутку, що спрямована на розвиток кооперативу, що є умовою його подальшого зміцнення в ринковій системі господарювання; з іншого – керівники зацікавлені в задоволенні своїх особистих і групових соціальних потреб за рахунок скорочення частки, яка направлена на розвиток матеріально-технічної бази кооперативу.

Зауважимо, що на підставі перспективних програм, якими система наділяє свої підсистеми, необхідно розробити поточні

програми формування і розвитку кожного з перерахованих параметрів. На основі цих параметрів визначити джерела засобів і розробити програми (плани) до кожного з них із урахуванням хронологічних фаз розвитку соціально-економічної системи.

Зазначимо, що оскільки фундаментом споживчої кооперації є параметри її основної й функціональної цілей, то базою побудови моделі є адаптивно-гомеостатичні показники цих параметрів. Адаптивно-гомеостатичні параметри основної й функціональної цілей є критеріями функціонування системи. Прагнення до збереження систем обумовлює безперервність процесів відтворення життєво важливих частин системи (підсистем), що становлять її цілісність, а саме: інтелекту (інтелекто-програмоносіїв або програмоносіїв) й забезпечуючих ресурсів (природно-виробничу базу).

Якість товарів і послуг, що надаються підприємствами й організаціями споживчих товариств, майже 70 % опитаних визнали задовільною, трохи більше чверті – незадовільною і тільки 4,5 % – доброю та відмінною.

Відтворення інтелекту є відтворенням спадкових програм, а також формуванням нових. Засобом розв'язання цієї задачі є різноманіття форм, видів систем, їх удосконалення, народження нових систем, модифікаційна мінливість. Головна умова забезпечення реалізації принципу оптимальності – безліч програм, що дають необмежені можливості вибору. Програми виробляють інтелекто-програмоносії систем. Чим вищий інтелект, тим якісніші його програми; чим різноманітніші інтелекто-програмоносії систем, тим різноманітніші системи та більше програм.

Слід зазначити, що відтворення забезпечуючих ресурсів – це відтворення виробничої й природної бази систем. Цей процес включає: відтворення різноманіття природних систем, у яких одні системи забезпечують ресурсами інших; відтворення виробничої (соціально-технічної) бази. Відповідні відповіді дали опитані керівники споживчих кооперативів на питання, які пріоритетні напрями реорганізації діяльності споживчого товариства є найбільш актуальними нині для споживчих кооперативів. Тільки 2,7 % респондентів визнають необхідність модернізації й розвитку матеріально-технічної бази та впровадження

техніко-технологічних інновацій на етапі модернізації національної економіки та переходу її на інноваційні напрями. З інших питань думки розділили так: 16,3 % опитаних як пріоритетні інноваційні рішення визначають маркетингові рішення, 28,7 % – організаційні, 27,2 % – управлінські і 27,2 % – соціальні.

Враховуючи необхідність виявлення змін на користь керівників споживчих кооперативів, в умовах, коли переважає інтерес до матеріальних потреб, ніж до нематеріальних і духовних, до керівників кооперативів звернулися із питанням: «на задоволення яких потреб у найближчій і середньостроковій перспективі має бути переорієнтована соціальна функція споживчих кооперативів». Відповіді демонструють значну перевагу інтересу до задоволення потреб у традиційних споживчих товарах і послугах (1,5 %), організації збутової і постачальницької діяльності (8,3 %) та бажання об'єднуватися в кооперативах, діяльність яких має творчий характер (художня творчість, освіта, інтелектуальний розвиток особистості та ін.) (32,5 %); 28,7 % респондентів вважає, що соціальна функція споживчих кооперативів має бути передусім спрямована на вирішення соціальних питань, пов'язаних із освітою, медичним обслуговуванням, організацією відпочинку, інтелектуального та культурного розвитку особистості тощо; 17,3 % опитаних зацікавлені у відкритті в споживчих кооперативах таких напрямів діяльності, як надання інформаційних, інноваційних і консалтингових послуг, розробка і просування інноваційних продуктів і технологій, створення і використання єдиної інформаційно-ресурсної і інформаційно-інноваційної бази; 11,7 % вважають за необхідне організовувати виробництво специфічних і унікальних продуктів і послуг обмеженого попиту, розвиток власних виробництв і ремісництва, створення оригінальних продуктів, заснованих на унікальній майстерності та творчості.

Соціологічне опитування дає можливість розкрити внутрішньоособистісне протиріччя серед багатьох опитуваних керівників споживчих кооперативів. Із одного боку, вони зацікавлені в розвитку принципово нових видів діяльності споживчої кооперації, але з іншого – не завжди готові інвестувати і брати участь у нових проектах розвитку споживчої кооперації. Необхідно

зазначити, що 61,1 % опитаних відмовилися інвестувати і брати участь у розвитку споживчих товариств на інноваційних напрямках, і лише 38,9 % погодилося на це.

Зазначимо, що керуюча частина – інтелекто-програмоносій системи виконує в системі основну функцію – програмування, яка завжди передує дії. Це означає, що він (інтелект) на основі аналізу й обробки інформації, що надходить до нього про внутрішній і зовнішній стан середовища, в якому функціонує система, виробляє ті або ті рішення, що забезпечують її впорядковано-стійкий стан під час дії на неї різних збурюючих дій, що виводять систему з упорядковано-стійкого стану. Від якості функціонування інтелекто-програмоносія залежить життєздатність усієї системи. Коли ж необхідно було відповісти на питання: «на кого Ви розраховуєте під час розв'язання проблеми вдосконалення діяльності споживчих кооперативів в умовах ринкової економіки», то 54 % опитаних віддали перевагу керівництву і фахівцям споживчих кооперативів; 21 % – міській владі, а 16 % опитаних розраховують тільки на себе. Важливо відзначити, що лише 8,7 % опитаних керівників споживчих кооперативів вважають, що у вирішенні цих питань можна розраховувати на державну владу, тобто мова йде про можливість розробки та реалізації державою реальної стратегії, що забезпечить ефективний розвиток споживчої кооперації.

Адаптивно-оперативне управління – це функція частини інтелекто-програмо-енергоносія керуючої системи в ситуації, яка виникла на сучасному етапі. При цьому завдання адаптивно-оперативного управління не в тому, щоб ліквідувати збурення, яке створює довкілля. Його завдання – навчити систему працювати в умовах цих збурень. Серед причин, що породжують труднощі ефективного розвитку системи споживчої кооперації і передусім освоєння нововведень і різноманітних реорганізацій у споживчих товариствах, опитані керівники відзначили: нинішню політику держави щодо споживчої кооперації (34 %); тінізацію та криміналізацію соціально-економічних відносин у споживчій кооперації (38 %); непрофесіоналізм управлінських кадрів у системі державного управління (28 %).

На питання, чи зацікавлені представники органів державного та регіонального управління у формуванні сприятливого середовища для ефективного соціально-економічного розвитку споживчої кооперації, 63 % опитаних відзначили, що не зацікавлені і лише 37 % респондентів вважають, що представники державних і регіональних органів зацікавлені у формуванні сприятливого середовища для проведення реорганізації і впровадження інновацій у споживчих товариствах.

Оцінюючи соціально-економічні відносини, що склалися у споживчій кооперації між представниками органів державної і міської влади та керівництвом споживчих кооперативів, лише 22 % відповіли позитивно, тоді як 78 % констатували, що відносини, які склалися, не відповідають спільним інтересам.

На питання, як Ви ставитеся до створення нових процедур організації і ухвалення управлінських рішень у споживчих кооперативах і впровадження в них інновацій, 93 % опитаних відповіли позитивно і лише 7 % – негативно.

Оцінюючи конкретні заходи щодо реорганізації діяльності споживчих кооперативів на принципах інноваційного розвитку через програми соціально-економічного розвитку, лише 19 % респондентів повністю схвалили такі заходи. Підкреслюючи необхідність здійснення суворого контролю над реалізацією прийнятих програм із боку держави, більшість – (81,0 %) категорично не схвалюють подібних заходів, вважаючи, що вони за своєю суттю не адекватні наявним можливостям, а також не враховують інтереси певних кіл, що представляють керівництво регіону й органів місцевого самоврядування.

На питання, як Ви оцінюєте перспективи розвитку в області та районі споживчих кооперативів, діяльність яких буде зосереджена на інноваційних напрямках, адекватних затребуваності економікою соціально-орієнтованого суспільства, здатних забезпечити серйозний прорив у соціально-економічному розвитку кооперативів, 45,7 % опитаних вважають за можливе такий прорив, причому 18,1 % із них налаштовані оптимістично і вважають, що, незважаючи на труднощі, керівники споживчих товариств і їх спілок, а також адміністрація їх здолають, а заходи, яких вживає адміністрація на обласному та районному рівнях

щодо формування і реалізації цивілізованої кооперативної стратегії, сприятимуть цьому процесу. Водночас 36,5 % опитаних керівників, оцінюючи можливість подолання кризи шляхом активізації діяльності споживчих кооперативів, вважають цей процес хоча тривалим, проте позитивним для його розвитку. Інша переважна більшість опитаних респондентів (55,4 %) налаштована песимістично. Причому 32,9 % вважають, що, ймовірно, в перспективі – подальша деградація, занепад процесів соціально-економічного розвитку споживчих кооперативів і подальше поглиблення кризи. Крім того, 12,5 % опитаних переконані, що криза функціонування споживчої кооперації в її класичному вигляді настільки глибока, що успішний вихід із нього сьогодні практично неможливий. Швидше за все, споживчі кооперативи перейдуть в інші організаційно-правові форми комерційного типу, або припинять існування.

Особливий інтерес викликала думка ряду керівників із питання про можливі й найбільш прийнятні напрями виходу з кризових процесів у споживчій кооперації. Опитування показало, що переважна більшість вбачає вихід із кризового положення, яке склалося, в посиленні ролі регулятивної дії держави (на рівні державного й регіонального управління) індикативними методами (61,1 %) і лише 38,9 % опитаних заявили про необхідність принципової зміни керівників споживчих кооперативів на нове покоління керівників, у яких відсутні стереотипи використання кооперативного руху з метою власного збагачення, які здатні мислити й діяти адекватно до вимог соціалізації економічних відносин в суспільстві, в тому числі і відносин споживчої кооперації, визначених економікою соціально-орієнтованого суспільства.

Відповідаючи на питання, що б Ви побажали керівництву для активізації процесів соціально-економічного розвитку споживчої кооперації, 28,9 % опитаних рекомендували посилити курс на підтримку кооперативного руху в регіонах, 24,7 % – забезпечити гнучкість у проведенні кооперативної завдання; 17,8 % опитаних висловили побажання керівництву розвивати споживчу кооперацію у тісній взаємодії із громадською думкою, 4,3 % – посилити пропаганду кооперативної завдання, оскільки багато хто і дотепер не розуміє істинного соціального сенсу

подібного інституту в суспільстві. Водночас 24,3 % респондентів порадили удосконалити політику, концепцію і стратегію розвитку споживчої кооперації на майбутні роки, а також посилити свою команду небайдужими й кваліфікованими фахівцями.

В цілому, можна констатувати, що детальний аналіз результатів опитування представників керівних органів споживчої кооперації свідчить про пасивну позицію їх більшості, особливо щодо питань місця і ролі керівних кадрів у процесі виходу з ситуації соціально-економічної кризи.

Отже, результати аналізу показали, що для подолання кризових явищ і ситуацій у споживчій кооперації й виведення споживчих кооперативів із кризи потрібні кардинальні зміни та сприяння споживчої кооперації, передусім активної участі суб'єктів-учасників і відносин між ними. Цей процес неможливий без регулятивної дії як на державному, так і регіональному рівні управління із залученням кооперативної громадськості.

Дослідження демонструють, що необхідно вдосконалити політику, концепцію, стратегію, форми і методи активізації і підвищення ефективності діяльності споживчих кооперативів на основі регулювання соціально-економічного статусу та соціально-економічних відносин споживчої кооперації.

Проведені дослідження переконливо доводять, що кризові явища в розвитку споживчої кооперації в переважній більшості кооперативів пояснюються тим, що система і механізми управління споживчою кооперацією на рівні споживчих товариств і їх спілок, а також їх завдання стосовно місцевої влади не перебувають й адаптовані до нових умов у процесі становлення соціально-орієнтованої ринкової економіки.

Вивчення практичного досвіду реформування, реорганізації впровадження новацій у споживчих товариствах і споживчих спілках демонструє, що подібні процеси відбуваються досить складно і повільно. Не можна не погодитись з результатами дослідження Г. Скляра, де зазначено, що «... розвиток підприємницьких механізмів у сфері споживчої кооперації в умовах перехідної економіки України є проявом розв'язання наступного протиріччя: споживчі кооперативи поступово, але рішуче перестають бути тільки підприємствами добровільного об'єднання

людей на демократичних засадах, вони повинні бути у першу чергу підприємствами, діючими на принципах сучасного менеджменту» [235, с. 202]. У свою чергу нами розширено коло основних причин низької активності, що склалася, в подоланні кризових явищ соціально-економічного розвитку споживчої кооперації у нашій країні, а саме:

а) відсутність довгострокової системної й збалансованої концепції розвитку системи споживчої кооперації, що враховує перспективи її розвитку в принципово новому типі економіки – економіці соціально-орієнтованого суспільства;

б) у наявних концепціях розвитку споживчої кооперації не заплановані належні заходи, які спрямовані на формування соціально орієнтованого типу відносин споживчої кооперації в суспільстві;

в) процес формування нового соціально-економічного статусу суб'єктів-учасників і відносин споживчої кооперації здійснюється спонтанно за відсутності соціально-орієнтованого регулювання державою цих процесів;

г) інституціональні перетворення усієї споживчої кооперації істотно відстають від адекватних умов соціально-орієнтованих ринкових економічних відносин;

г) реформування системи відносин споживчої кооперації здійснюється переважно у напрямі трансформації процесів розподілу та перерозподілу прибутку та не спрямовано на формування ефективної системи управління виробництвом, комерційною діяльністю і соціальним розвитком споживчої кооперації;

д) процес реформування відносин споживчої кооперації переорієнтовано із реформування загальної системи соціально-економічних відносин, які, зрештою, і визначають ефективність управління споживчою кооперацією, на відносини розподілу та присвоєння прибутку тощо.

Дослідження показали, що основні недоліки сучасної системи управління у розвитку споживчої кооперації на державному і на регіональному рівнях зводяться до відсутності:

а) єдиних, чітко сформульованих цілей і обґрунтованих: задання, стратегії, прогнозів і програм розвитку споживчої кооперації як на державному, регіональному, так і районному рівнях;

б) системи заходів щодо реорганізації і впровадження новацій (організаційних, управлінських, маркетингових, соціальних тощо) в діяльність споживчої кооперації, здатних перебудувати її діяльність у більш затребуваних і ефективних напрямках;

в) ефективної і дієвої підтримки з боку державної, регіональної і районної влади, пропозицій від кооперативної громадськості щодо організації і активізації кооперативної діяльності на відповідній території;

г) системи результативних заходів щодо управління розвитком інноваційною діяльністю в технологічній, технічній, економічній, організаційній, інформаційній, управлінській, виробничій сферах, а також процесами відновлення цивілізованих принципів Міжнародного кооперативного альянсу;

г) ефективних механізмів відносин у споживчій кооперації між її суб'єктами-учасниками.

На основі аналізу результатів соціологічних опитувань сформульовано такі соціально-економічні протиріччя, що лежать в основі негативних тенденцій розвитку споживчої кооперації (табл. 2.1):

а) між соціальними і комерційними цілями споживчої кооперації;

б) між інтересами, що постійно змінюються, і потребами суб'єктів-учасників споживчої кооперації, з одного боку, і постійним натиском з боку суспільства, держави, бізнесу, що є причиною скорочення масштабів задоволення цих соціально-економічних потреб;

в) між соціально-орієнтованими інтересами керівних органів споживчої кооперації і антисоціальними економічними інтересами певної частини корумпованих чиновників в адміністраціях усіх ієрархічних рівнів;

г) між короткостроковими та довгостроковими соціальними та комерційними інтересами розвитку споживчих товариств і їх спілок;

г) між інтересами та можливостями збільшення частки доходів, соціально-економічних потреб, що направлені на задоволення, з одного боку, і збільшенням частки, що виокремлена на накопичення інвестиції в розвиток споживчої кооперації;

Таблиця 2.1 – Соціально-економічні протиріччя споживчої кооперації України

Інтереси суб'єктів-учасників споживчої кооперації					Проти- річчя
Члени-пайовики споживчого кооперативу (представники споживчих товариств)	Споживачі продукції та послуг, не члени споживчих товариств (населення)	Держава і представники приватного сектору	Корумповані чиновники (адміністрації)	Члени-пайовики споживчого кооперативу (представники керівних органів)	
1	2	3	4	5	6
Максиміза- ція при- бутку спо- живчого товариства	Отриман- ня широ- кого до- ступу до товарів і послуг високої якості				З приводу умов і яко- сті нада- них насе- ленню то- варів і по- слуг тощо
Захист соціально- економіч- них інтере- сів і мінімі- зація при- бутку спо- живчого товариства		Скорочен- ня соціаль- ної під- тримки та задоволен- ня потреб населення за рахунок держави і приватного сектору			З приводу джерела задоволен- ня соціаль- но-еконо- мічних та інших потреб членів- пайовиків
Ефективний розвиток споживчих кооперати- вів на осно- ві розши- рення їх діяльності			Перебіль- шення службово- го стано- вища при прийнятті рішень, пов'язаних		З приводу перспек- тив ефек- тивного розвитку споживчої кооперації

Продовж. табл. 2.1

1	2	3	4	5	6
Ефективний розвиток споживчих кооперативів на основі розширення їх діяльності			з розвитком споживчої кооперації унаслідок здійснення корупційних угод		З приводу перспектив ефективного розвитку споживчої кооперації
Максимізація задоволення соціально-економічних та інших інтересів				Максимізація витрат на розвиток виробництва товарів і послуг	З приводу частки прибутку, що спрямована на соціальний або виробничий розвиток
Активна участь членів-пайовиків у прийнятті стратегічних і тактичних рішень як соціального, так і виробничого характеру				Вирішальна участь менеджерів-спеціалістів у прийнятті професійно обґрунтованих рішень (організаційно-технологічних, економічних, соціальних, екологічних тощо)	З приводу їх участі у прийнятті стратегічних і тактичних рішень щодо розвитку кооперативу
Участь усіх членів-пайовиків під час розподілу й отримання прибутку				Вирішальна участь членів-пайовиків – керівництво споживчих товариств у розподілі й отриманні прибутку	З приводу їх участі в отриманні та розподілі прибутку від господарської діяльності

Джерело: розроблено автором монографії

д) між членами-пайовиками споживчих товариств і їх спілок, з одного боку, і представниками керівних органів системи споживчої кооперації, з іншого, з приводу їх участі в отриманні та розподілі прибутку від господарської діяльності;

е) між споживчими товариствами та споживачами – не членами споживчих товариств з приводу умов і якості товарів і послуг, що надаються населенню.

У своїх дослідженнях Г. Складар зазначає, що «...протиріччям у розвитку відносин з членами є активна свідомо політика Укоопспілки – на відміну від загалом соціально-пасивного ставлення значної частки пайовиків, які не працюють на підприємствах сфери споживчої кооперації, до відтворення її кооперативної ідентичності» [234, с. 174]. Також Г. Складаром відзначено, що «...кооперативні принципи, особливо економічної участі членів, повною мірою не реалізуються. Тобто протиріччям є окремий характер розділених відносин з визнання і з реалізації кооперативних цінностей та принципів. Сумісними є відносини зі спільного визнання і реалізації кооперативних цінностей та принципів у сфері споживчої кооперації. Це протиріччя створює негативні умови для розвитку сфери споживчої кооперації і може призвести до втрати нею кооперативної ідентичності» [234, с. 172–173].

Отже, дослідження підтвердили висновок про те, що неефективне розв'язання проблеми подолання кризи в розвитку системи споживчої кооперації на усіх ієрархічних рівнях можна пояснити опортуністичною поведінкою, яка є проявом нездатності або небажання управлінських кадрів результативно працювати в економічних умовах, що змінилися соціально, а також своєчасно впроваджувати ефективні й адекватні особливостям ринкової економіки організаційні механізми управління діяльністю споживчої кооперації.

Тобто, усвідомлення необхідності розвитку відносин, ідентичних моделі сфери споживчої кооперації, вимагає відтворення механізмів, що поєднують засновані на моральності соціальну сферу та сферу економічних відносин кооперації. Особливої уваги вимагає розвиток відносин з членами (пайовиками) спо-

живчої кооперації. Важливим при цьому є формування в суспільній свідомості позитивного уявлення про сферу споживчої кооперації, загальнолюдську і високомарольну основи кооперативних цінностей та принципів. Необхідно подолати наслідки деформації відносин, якої зазнала сфера споживчої кооперації в умовах адміністративно-командної неоекономіки і яка спричинила зміни у свідомості її членів (пайовиків), – оскільки це приводить до певних протиріч у практиці розвитку сфери відносин з пайовиками [234, с. 173].

Зауважимо, що у зв'язку з цим необхідно кардинально змінити пасивне ставлення, яке склалося у керівництва споживчої кооперації до розв'язання проблеми активізації їх діяльності. Вирішення цього питання неможливе без регулятивної дії на державному і регіональному рівнях. Отже, для розв'язання проблеми активізації і підвищення ефективності соціально-економічного розвитку споживчої кооперації потрібно розробити науково-обґрунтовані рекомендації щодо розвитку споживчої кооперації, а також розробити концепцію, прогнози, програми та систему заходів, адекватних новим умовам національної економіки. Цим питанням присвячено наступні розділи дослідження.

Висновки до розділу 2

Дослідження особливостей та проблем функціонування споживчої кооперації України та її розвитку у структурі національної економіки дає підстави для формулювання ряду теоретичних і практичних узагальнень і висновків:

1. Представлено авторське бачення щодо соціально-економічної сутності споживчої кооперації як сукупності специфічних соціально-економічних відносин, що виникають між членами-пайовиками кооперативних економічних організацій із приводу задоволення їх потреб та інтересів. Їх основою є відносини з розподілу та перерозподілу матеріальних і нематеріальних благ та організовані у споживчі товариства і їх спілки об'єднання людей, які виконують визначені соціально значущі функції, забезпечують спільне досягнення цілей та орієнтовані на

соціальні цінності, норми і зразки поведінки, які властиві кооперативній формі господарювання.

2. Розкрито специфіку та особливостей функціонування споживчої кооперації у взаємодії з національною економікою та визначено напрями державної підтримки розвитку споживчої кооперації. Принциповою відмінністю отриманих результатів від позицій інших авторів, викладених в економічній літературі, є те, що системний підхід дослідження взаємодії національної економіки та споживчої кооперації дає можливість зробити висновок про діалектичний взаємозв'язок і єдність розглянутих концепцій соціально-економічного розвитку споживчої кооперації в національній економіці.

3. Відображено авторське бачення функціонування споживчої кооперації. Принциповою відмінністю від існуючих трактувань є те, що запропонована концепція враховує особливості функціонування та перспективи розвитку споживчої кооперації в Україні.

Результатом дослідження особливостей соціально-економічного розвитку споживчої кооперації в Україні є виявлення ряду закономірних тенденцій розвитку споживчої кооперації в країні, що стали наслідком деформованих у споживчій кооперації соціально-економічних відносин, що склалися, а також значно знижують динаміку розвитку споживчої кооперації, призводять до її стагнації. Сформовано перелік першочергових проблем, без вирішення яких неможливий подальший розвиток кооперативного руху в Україні шляхом соціального й економічного прогресу.

4. Виявлено соціально-економічні протиріччя, що є причиною негативних тенденцій процесу розвитку споживчої кооперації та заважають функціонуванню системи споживчої кооперації, впровадження ефективних і адекватних особливостям ринкової економіки організаційних механізмів управління діяльністю споживчої кооперації на рівні обласних споживчих спілок. У процесі дослідження обґрунтовано пропозиції, спрямовані на підвищення ефективності й активізацію процесів розвитку споживчої кооперації.

РОЗДІЛ 3

НАУКОВО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ УКРАЇНИ

3.1. Науковий підхід до дослідження параметрів функціонування споживчої кооперації України

Головним завданням системно-аналітичного дослідження споживчої кооперації України є всебічне відображення її системних параметрів. Науковий підхід, використовуваний для цього, повинен мати цілісний характер і забезпечувати максимальну відповідність аналітичної інформації, що надається, завданням синтезу цілісного образу споживчої кооперації України.

У сучасній науковій літературі з управління немає єдиного погляду на системно-аналітичне дослідження споживчої кооперації у відображенні її системних параметрів [6, 38–40, 43, 47, 64, 107, 123, 136, 146, 227, 260, 299, 332, 335, 337]. Отже, проблема відсутності теоретично обґрунтованого наукового підходу до системно-аналітичного дослідження споживчої кооперації України до цього часу залишається надзвичайно актуальною.

Слід зазначити, що оптимальною структурою такого підходу є взаємодоповнювана єдність системної процедури дослідження і методологічних принципів, що спрямовують процес її реалізації відповідно до системних закономірностей. Системна процедура повинна задавати напрям дослідження, адекватний природі цілісних об'єктів і взаємозв'язку основних системних параметрів. Методологічні принципи повинні забезпечувати оптимальний характер дослідницьких дій на кожному з етапів системної процедури.

Визначимо циклічний комплекс дослідницьких етапів і обґрунтуємо науковий підхід до системно-аналітичного дослідження споживчої кооперації України. Зауважимо, що у цьому комплексі роль системної процедури дослідження повинен виконувати науковий підхід, модифікований із урахуванням розв'язання проблеми системно-аналітичного дослідження параметрів функціонування споживчої кооперації України. Запро-

понований нами підхід – це циклічний комплекс дослідницьких етапів. Така поетапна процедура відображення параметрів функціонування споживчої кооперації подана на рис. 3.1.

Рисунок 3.1. – Процес системно-аналітичного дослідження параметрів функціонування споживчої кооперації України

Джерело: розроблено автором монографії

Проаналізуємо процедуру застосування наукового підходу, який досліджено.

1. Виявлення й вивчення актуальних протиріч – початковий етап відображення параметрів функціонування споживчої кооперації. Об’єктивна роль протиріччя щодо системопороджувального, системорухливого та системоформувального чинника обумовлює початкову, ключову роль цього етапу в розгортанні системного дослідження. Протиріччя, із якими доводиться стикатися у процесі дослідження складних систем, мають свою специфіку відображення, тому потрібно коригувати та доповнювати вказані моделі та методологічні процедури.

Додаткові риси системного відображення таких протиріч можуть бути сформульовані як певні методичні вимоги. Так, аналіз характеру та причинних джерел актуальних протиріч слід поширювати на всі сутнісні рівні споживчої кооперації, а не тільки на ті, на яких ці протиріччя виявлені. Ця умова орієнтує на виявлення глибинних джерел зародження протиборчих сил, об’єднання різноякісних рівневих заломлень протиріччя в зв’язну, цілісну картину. Реальне виявлення актуальних протиріч найчастіше відбувається на зовнішніх, поверхневих рівнях системи споживчої кооперації як протиріччя цілей, протиборство зовнішніх тенденцій тощо. Спроби обмежитися уявленнями цього рівня призводять до малорезультативних дій, що мають характер «лікування симптомів». Тому, зауважимо, що локалізувавши актуальне протиріччя на рівні зовнішніх проявів споживчої кооперації, важливо поглибити початкове уявлення виявленням джерел, характеру та форм цього протиріччя на рівні функціонально-конструкційних характеристик, а потім виявленням найбільш глибоких причин на рівні організаційних механізмів і процесів. Найбільш ґрунтовним рівнем критичного осмислення повинен стати порочний соціально-економічний механізм, який відтворює структуру цінностей, що суперечать глибинним інтересам суспільства. Тільки раціональне перетворення цього механізму допоможе запобігти появі подібних проектів і обґрунтувань [6].

Щоб реалізувати комплексне ускладнене розгортання початкового образу актуального протиріччя до поліструктурного, діахронного його представлення передусім необхідно відмовитися від універсалізації спрощеного біполярного трактування

структури протиріччя. У споживчій кооперації, як правило, доводиться стикатися з протиріччями більш складної структури, які утворені безліччю взаємодіючих сторін. Спроба звести таке протиріччя до біполярної структури без урахування ролі опосередкованих сил і взаємодій призведе у більшості випадків до спрощення, яке рівнозначне спотворенню. Така спроба правомірна лише для виокремлення провідної взаємодії, основної тенденції боротьби. По-друге, системоформувальну дію актуального протиріччя, її характер і особливості розгортання неможливо адекватно зрозуміти, не розглянувши комплекс інших протиріч, властивих споживчій кооперації в її взаємодії із середовищем. «Протиріччя не діють і не змінюються поза взаємозв'язком з іншими протиріччями системи... Динаміка окремих протиріч може бути зрозумілою тільки в «контексті» динаміки систем протиріч, властивих речам у їх взаємозв'язку з середовищем» [40, с. 150]. Тому актуальне протиріччя важливо досліджувати в контексті його зв'язку та взаємовпливу з комплексом інших протиріч споживчої кооперації, з урахуванням закономірностей, властивих цьому комплексу в цілому [40, с. 167]. По-третє, у системному відображенні актуального протиріччя припускається прогноз його розгортання і дії на споживчу кооперацію в динаміці, в межах актуального для нього тимчасового горизонту. Важливо виявити у динаміці критичні рівні та межі розвитку протиріч, досягнення яких веде до якісних стрибків, можливого руйнування споживчої кооперації, зміни типу її функціонування і розвитку.

2. Визначення спрямованості дій споживчої кооперації та способу їх кумуляції. Виявлення спрямованості споживчої кооперації, кумулювання (характеру й міри сфокусованості) її дій на вирішення актуальних протиріч є ключовим завданням системного дослідження, що орієнтує усі наступні етапи аналізу. У цьому підході виділення спрямованості (результату) споживчої кооперації як системної закономірності, доповнено, по-перше, акцентом на зв'язку цієї характеристики з вирішенням актуальних протиріч, а по-друге, урахуванням зв'язку спрямованості із складністю, багатовимірністю системних явищ. Методологічного синтезу ідей спрямованості та багатовимірності спо-

живчої кооперації досягнуто на основі наскрізного для усіх етапів системного дослідження принципу поєднання комплексності у відображенні параметричних координат споживчої кооперації та проектуванням на основні функціональні характеристики, що визначають її спрямованість. Цей принцип є наслідком розуміння споживчої кооперації і як «організованої складності» [123, с. 134]. Споживчу кооперацію, для якої характерна така властивість, необхідно вивчати в її складних вимірах, керуючись тим, що її існування обумовлене організованістю, тобто фокусуванням характеристик на досягненні функціональних результатів, які забезпечують вирішення актуальних протиріч. Тобто, «віяло» складних вимірів, які репрезентують споживчу кооперацію, повинно скріплюватися, інтегруватися функціональним виміром, що є стержневим у системному дослідженні. При цьому важливо дотримуватись балансу у відображенні обох сторін «організованої складності», інакше неминучі серйозні спотворення. У разі акцентування на складних аспектах без належного урахування організованості системне дослідження трансформується в «мозаїчне», коли створюється багатовимірна картина, насичена різними фрагментами, зв'язками та залежностями, але позбавлена справжньої цілісності через відрив від функціональних якостей, що для споживчої кооперації є стержневими. З іншого боку, дослідження функціональності, фокусування дій споживчої кооперації без належного урахування реальної багатовимірності, різноманітності системних детермінант також не дає повноцінного системного відображення. «Плоский» функціоналізм під час системного дослідження – не набагато кращий від «дефункціоналізованої» багатовимірності. Тому поєднання комплексності в охопленні характеристик споживчої кооперації з їх проекцією на функціональні якості, що визначають можливість вирішення актуальних протиріч, і є наскрізною методологічною обов'язковістю не лише для відображення споживчої кооперації в цілому, але і кожного з основних системних параметрів. У аспекті дослідження спрямованості споживчої кооперації для реалізації цього принципу необхідно, по-перше, відмовитися від однолінійного представлення цього параметра та виявити увесь спектр значущих на-

прямів і тенденцій, визначити їх рівнодійні й основні протиріччя між ними [31]. Конкретизуючи цю вимогу, зазначимо, що вона орієнтує на виявлення разом із функціональними тенденціями також і комплекс латентних, дисфункціональних, «тіньових» тенденцій і установлює характер їх взаємодії. У контексті цієї вимоги, наприклад, аналіз тенденцій економічного розвитку держави не можна вважати достовірним і повноцінним без урахування масштабів і тенденцій розвитку споживчої кооперації. По-друге, виявлені тенденції мають бути співвіднесені із функціональною тенденцією, особливо в аспектах протилежності, збігу, компромісу. Під час такого аналізу може виявитися, що явища й об'єкти, які за шаблоном зараховують до «негативних», на певних етапах можуть сприяти посиленню функціональної тенденції. По-третє, дослідження функціональної спрямованості – це багатовимірне завдання і включає розгляд комплексу питань, а саме:

а) які напрями (результати дій) споживчої кооперації призводять до вирішення актуальних протиріч?

б) наскільки ефективні різні функціональні напрями?

в) який із цих напрямів реалізовано?

г) наскільки інерційно реалізований цей напрям?

г) які характер і ступінь фокусування дій у цьому напрямі?

д) які загальні риси й особливості спрямованості дій споживчої кооперації в порівнянні з іншими спорідненими або конкурентними системами?

3. Дослідження середовища існування споживчої кооперації системи і відносин «система – середовище». У процесі дослідження середовища доцільно виокремити дві якісно різні зони: мікросередовище і макросередовище. Мікросередовище – це актуальне середовище, тобто зовнішні для споживчої кооперації чинники, які істотно впливають на її функціонування і розвиток. Макросередовище включає чинники, що суттєво не впливають на споживчу кооперацію, але значущі для її поглибленого аналізу, виявлення якісно нових дослідницьких ракурсів, нестандартних детермінант, форм сутнісного осмислення, які неможливо виявити в мікрівимірах ні зсередини, ні з боку актуального середовища. Дослідження відносин споживчої кооперації в зоні

мікросередовища аналогічно до інших системних параметрів охоплює актуальні складні виміри з фокусуванням їх у функціональному ракурсі. Функціональний ракурс відображення відносин споживчої кооперації і середовища, у свою чергу, включає два протилежні дослідницькі вектори: середовище – система і система – середовище. Перший із них охоплює проблеми виявлення зовнішніх чинників, що сприяють і протидіють дозволу актуальних протиріч, підтримці інтегрованості споживчої кооперації, ініціації її активності, свободі маневрування, наявності необхідних ресурсів і т. ін. Другий доповнювальний вектор пов'язаний із відображенням дії споживчої кооперації на середовище, коли останню розглядають в системній якості як самоцінну метасистему. З цього погляду актуальними дослідницькими завданнями є виявлення форм і інтенсивності дії системи споживчої кооперації на середовище, визначення допустимих меж такої дії, оцінка цих дій за функціональними критеріями.

Спосіб вирішення споживчою кооперацією актуальних протиріч, її структура, динаміка, організація – усе це істотно залежить від характеристик надсистемного (чи метасистемного) зовнішнього «фону», вписаних у нього, і значною мірою визначає ті напрями, за якими споживча кооперація не виконує помітної предметно-енергетичної дії, швидше за все вона є рефлексійною, інформаційною. Тому знання про споживчу кооперацію може бути адекватним лише у разі, якщо її розглядати з ширших макро- або метасистемних позицій [190, с. 132]. У зв'язку з цим окреслено важливий для усієї системної методології принцип розгляду досліджуваного об'єкта (споживчу кооперацію) на тлі ширшого або загальнішого об'єкта (держави). Широкий, панорамний підхід включає в поле детермінант сприйняття споживчої кооперації координати зони макросередовища, згідно з якими оцінка її якостей може виявитися істотно іншою і навіть протилежною оцінці під час мікророзгляду. Слід зазначити, що в багатьох випадках лише з позиції панорамного підходу, з урахуванням детермінант макросередовища можливо адекватно визначити гносеологічну суттєвість і забезпечити порівнянність різних «вимірів» споживчої кооперації, виявити кути зору, під якими важливий його огляд саме як цілого, визначити «осьові»

параметри, на розкритті яких мають бути сфокусовані всі аспекти дослідження. Відома вимога «...дивитися...як ...явище в історії виникло, які основні етапи розвитку ...проходило, і з погляду цього розвитку дивитися, чим це явище (об'єкт) стало тепер» – виражає діахронний ракурс методу панорамного фону в системному дослідженні» [191, с. 67]. У синхронному ракурсі однією з форм реалізації цього методу є умова розгляду об'єкту в системі об'єктів цього роду [227, с. 214]. Загалом панорамним фоном у процесі дослідження споживчої кооперації можуть слугувати включаючи її цілісні метасистеми вищих порядків або глобальніших масштабів, вищі стадії або ширші інтервали її розвитку, безліч альтернативних або споріднених систем.

4. Дослідження конструкційно-функціональних характеристик споживчої кооперації включає два комплекси проблем. Перший пов'язаний із виявленням складних вимірів конструкції шляхом її локалізації в середовищі та структуризації. Другий комплекс можна визначити як багатовимірний аналіз конструкційних параметрів, сфокусований під кутом функціональних якостей.

Під час локалізації і структуризації конструкції визначають її просторово-часові межі в актуальному середовищі, виявляють ієрархічні рівні, їх відносини у рамках цілого, виокремлюють компоненти складу та взаємозв'язків між ними на актуальних рівнях.

Комплекс проблем дослідження конструкційних параметрів під кутом функціональних якостей включає [299, с. 127]:

а) визначення функціональних характеристик конструкції, необхідних для виявлення актуальних протиріч;

б) оцінку впливу зовнішніх зв'язків на стан і функціональні властивості конструкції;

в) вивчення функціонального взаємовпливу між складом і структурою споживчої кооперації, між її явною і латентними структурами;

г) визначення функціональних чинників, що зумовлюють характер розчленованої конструкції і зв'язаності її елементів;

г) оцінку загальної відповідності конструкції основним напрямкам функціонування і розвитку споживчої кооперації.

Із-поміж загальних принципів технології системного дослідження, вагомих для усього комплексу перерахованих проблем, було виокремлено такі:

1) визначення для кожного системного рівня специфічних лише для нього функціонально-конструкційних одиниць [227, с. 235]. Об'єктивною основою цієї методологічної вимоги є якісна відмінність закономірностей диференціації, структуроутворення й взаємодії на кожному з рівнів. З метою розвитку й доповнення ідеї специфічних для кожного рівня одиниць необхідно виявити структурні взаємозв'язки та генетичну спадковість між одиницями сусідніх рівнів. Встановлення таких зв'язків створює передумови для об'ємного бачення межі головного рівневого взаємовпливу, глибшого віддзеркалення природи кожного з рівнів, виявлення чинників єдності та протиріч між рівнями. Встановлення зв'язків між одиницями сусідніх рівнів є одночасно додатковим засобом контролю за адекватністю базових одиниць на відповідних рівнях;

2) виокремлення головних (вирішальних) ланок споживчої кооперації, визначення їх інтеграційних зв'язків і функцій. Відображення на цій основі функціонально-конструкційний фундамент споживчої кооперації. Відтворення базового фундаменту істотно полегшує і розширює можливості подальшого відображення функціонально-конструкційного образу споживчої кооперації в усіх його деталях і подробицях. Цей фундамент створює основу для побудови функціонально-конструкційної моделі, що виконує ряд найважливіших функцій у системному дослідженні. Така модель дає можливість адекватно виявити й розподілити дослідницькі завдань з урахуванням їх взаємозалежності, визначає своєрідний «трафарет» цілісного сприйняття споживчої кооперації й орієнтири концентрації уваги на основних системних характеристиках, забезпечує логічну конструкцію для побудови споживчої кооперації. Особлива значущість функціонально-конструкційної моделі полягає в створенні можливостей для сполучення цілісного і аналітичного рівнів дослідження споживчої кооперації [6, с. 207]. Відображення базового функціонально-конструкційного фундаменту, що об'єднує найбільш суттєві, інваріантні риси споживчої кооперації, водночас означає вио-

кремлення лабільних, стохастичних, швидкозмінних характеристик. Проте виокремлення в цьому випадку не означає відкидання. Кожна з цих двох груп характеристик виконує свою особливу функцію в системному дослідженні. Базовий фундамент створює основу для формування загальної стратегії дослідження або перетворення споживчої кооперації. Облік лабільних, стохастичних, швидкозмінних характеристик є вагомим у процесі дослідження або планування адаптаційних тактик, динамічних якостей, реакцій на різні ситуативні чинники тощо.

5. Дослідження функціонування та перспектив розвитку споживчої кооперації. Переходячи до цього етапу відображення системних параметрів, зазначимо, що основні з розглянутих вище загальних системних принципів застосовні не лише на тих етапах, у межах яких вони сформульовані, але й на усіх інших. Тому в процесі дослідження динаміки необхідно враховувати як ці принципи, інтерпретовані відповідно цього аспекту, так і специфічні методи системно-динамічного аналізу. Як і в інших аспектах, загальний підхід до дослідження динаміки ґрунтований на поєднанні комплексності відображення, що сфокусована на функціональних якостях. Залишається актуальною в динаміці й ідея виокремлення масиву системних процесів інваріантного фундаменту основних динамічних компонентів і зв'язків. «...Розвинене історичне дослідження так чи інакше стикається з проблемою пошуку інваріантів процесу розвитку...» [43, с. 149]. Це стосується і аналізу функціонування споживчої кооперації. Також актуальною в цьому аспекті є ідея виокремлення одиниць аналізу, адекватних цьому типу й рівню процесів. Особливістю в цьому випадку є зв'язок цих одиниць із тимчасовими інтервалами, що відповідають об'єктивним фазам квантування системних процесів. Для функціонування і розвитку відповідні одиниці істотно різні. «Саме облік... різномасштабності часу дозволяє будувати ефективні зіставлення різних еволюційних процесів із погляду їх темпу й механізму... Інакше кажучи, аналізу підлягає не поняття часу загалом, а власний час системи...» [43, с. 140]. Аналогічним чином під час аналізу системної динаміки в ролі загальних методологічних орієнтирів виступають побудова системної моделі та розгляд процесів на фоні більш тривалих

метаінтервалів. Враховуючи ці загальні принципи, можна розглянути особливості аналізу основних процесів системної динаміки. Досліджувати функціонування можна як у зовнішньому, так і у внутрішньому аспектах [107, с. 139]. Зовнішнє функціонування, у свою чергу, можна розглядати в аспектах взаємодії з метасистемою вищого порядку, з однопорядковими системами, з ієрархічно нижчестоящими системами, а також з іншими чинниками актуального середовища, що виходять за межі цих систем. У перших трьох аспектах основною системною характеристикою зовнішнього функціонування є його ефективність (результативність, економність, надійність, адекватність зовнішньому об'єкту). Дослідження зовнішнього функціонування відносно актуального середовища включає вивчення його адаптивних і адаптуючих (що перетворюють) характеристик, а також обміну із середовищем речовиною, енергією та інформацією [107, с. 249].

Внутрішнє функціонування можна досліджувати в площинах [107, с. 151]:

- а) відповідності вимогам зовнішнього функціонування;
- б) способів підтримки гомеостазу в споживчій кооперації;
- в) дії внутрішніх процесів на склад і структуру споживчої кооперації.

Зауважимо, що спосіб підтримки гомеостазу в споживчій кооперації є головним аспектом аналізу внутрішнього функціонування. Від його характеру залежить як відповідність внутрішніх процесів зовнішньому функціонуванню, так і дія цих процесів на стан елементів і зв'язків споживчої кооперації. Загальним аспектом дослідження зовнішнього та внутрішнього функціонування є аналіз його зумовленості структурними й організаційно-регулятивними характеристиками споживчої кооперації [107, с. 164].

Дослідження розвитку можна здійснювати в двох основних ракурсах: генетичному та прогностичному [109]. Основними системними проблемами дослідження в обох ракурсах є: а) визначення джерел, рушійних сил розвитку; б) виявлення можливих альтернатив розвитку; в) визначення передумов і вірогідності реалізації різних альтернатив; г) періодизація процесу розвитку, визначення його основних якісних етапів; ґ) дослі-

дження взаємозв'язків і спадкоємності між різними етапами; д) аналіз характеру якісних стрибків і їх впливу на подальший розвиток; е) визначення спрямованості розвитку та її оцінка з погляду адекватності середовищу, специфіці системи, критеріям прогресу-регресу.

Важливим аспектом дослідження системної динаміки є аналіз співвідношення між функціонуванням і розвитком. Для споживчої кооперації характерна суперечність усередині цих процесів, особливо між ними. На один із аспектів суперечності функціонування звертає увагу С. Лем. «Гомеостаз дволикий, – зазначає автор, – це зростання нечутливості до збурень ззовні, викликаних «природними» причинами, але водночас це і зростання чутливості до збурень внутрішніх, викликаних розладом усередині самої системи... Чим більш штучне довкілля оточує нас, тим сильніше ми залежимо від технології, від її надійності і від можливих збоїв [136, с. 203]. Протиріччя між функціонуванням і розвитком обумовлені відмінністю вимог до процесів структури, функціональних властивостей, ресурсів, середовища. Наприклад, для забезпечення ефективного функціонування, необхідна стабільність споживчої кооперації, але, водночас без перетворень, що порушують стабільність, неможливий розвиток. Тому в процесі дослідження причин і форм реалізації того або того варіанту функціонування (чи розвитку) важливо з-поміж детермінантних чинників враховувати характер і вплив протилежного типу процесів.

Специфічними принципами системно-динамічного аналізу є альтернативність і нелінійність.

Альтернативність дослідження системної динаміки ґрунтована в онтологічному контексті на об'єктивній багатоваріантності можливих способів вирішення актуальних протиріч. Альтернативність, полірежимність функціонування споживчої кооперації забезпечує можливість перемикавання, гнучкої адаптації до зміни внутрішніх і зовнішніх умов, а також під час переходу на нові етапи розвитку. Тому орієнтація на багатоваріантність аналізу траєкторій функціонування, виявлення умов переходу споживчої кооперації від однієї траєкторії до іншої запобігає однобічності та схематизму в дослідженні динаміки,

сприяє відображенню механізмів життєдіяльності споживчої кооперації в їх реальній складності, гнучкості, багатовимірності. Це, до речі, є однією з форм реалізації принципу «ширшого фону» стосовно функціонування.

Також актуальним є альтернативний підхід під час аналізу розвитку споживчої кооперації, особливо історичної динаміки суспільства. В історичному аспекті можливість реалізації альтернативного підходу істотно залежить від обраного вектора історичної реконструкції: «від минулого – до сьогодення» або «від сьогодення – до минулого». Другий із цих шляхів нерідко призводить до абсолютизації реальних історичних процесів, однолінійно-фаталістичного їх пояснення і внаслідок цього до підміни об'єктивного аналізу історії об'єктивізмом [146]. «Основна теза об'єктивізму – «в історії немає умовного способу»... Раз усе відбувалося саме так, значить, це повною мірою пояснюється історичною необхідністю, специфічними умовами того часу» [146, с. 19]. Для запобігання однобічно-об'єктивістського підходу в історичному дослідженні необхідно поєднати обидва вектори дослідження. При цьому провідну роль у системному аналізі історії відіграє вектор «від минулого – до майбутнього», що створює можливість відображення історичного процесу в його реальній суперечності, багатоваріантності, стохастичності. «Достовірно діалектичне мислення повинне ставити... цілу низку... запитань: «А чи були інші можливості розвитку, які були об'єктивні передумови для реалізації тих або тих можливостей, як вплинув суб'єктивний чинник на вибір саме цієї можливості, яка ідейна боротьба супроводжувала цей вибір, які результати дав цей варіант і до чого могли б призвести інші варіанти... і, нарешті, якою ціною були досягнуті наявні результати?» [146, с. 20].

Отже, принцип альтернативності включає разом із орієнтацією на варіантне бачення динаміки і вимогу аналізу взаємобумовленості та взаємовпливу альтернатив, оцінку їх із погляду співвідношення витрат і досягнутих результатів, виявлення на цій основі оптимальних альтернатив і зіставлення їх із реалізованими тенденціями.

Нелінійний підхід до дослідження системної динаміки зумовлений властивими споживчій кооперації ознаками циклічності процесів, нерівномірності їх фаз, зигзагоподібності та тенденцій. Облік цих системних особливостей динаміки з методологічного погляду на вимогу призводить до «...делінеаризації процесу пізнання...» [47, с. 105]. Відмова від лінійного представлення системних процесів передусім пов'язана з їх циклічністю. Відображення циклу системної динаміки припускає його розбиття на якісно різні фази, що мають різну спрямованість і що спільно утворюють завершену послідовність етапів функціонування або розвитку споживчої кооперації (відтворення, забезпечення різних функцій, здійснення життєвого циклу, формування якісно нової цілісності й т. ін.). «Строго розрізняти етапи, різні за своєю природою, тверезо досліджувати умови їх проходження...» – ця вимога виражає, по суті, ідею етапного підходу до дослідження системних циклів [135, с. 131]. Слід зазначити, що «цикл розвитку не обов'язково повторюється. Циклічність...означає лише залежність конкретного ходу розвитку від необхідної послідовності його етапів» [341, с. 43]. Актуальною і складною проблемою є оцінка характеру незавершеного циклу розвитку споживчої кооперації за його початковими фазами. Суперечність сил і тенденцій, які діють на цих фазах, їх змінні співвідношення часто не лише заважають уявити цілісний зигзаг циклу, але і створюють помилкове уявлення про його характер.

Отже, характер незавершеного циклу розвитку не можна лінійно екстраполювати, враховуючи лише його минулі фази. Адекватна оцінка якісної своєрідності та функціональних наслідків циклу вимагає відображати його як цілісний зигзаг у єдності протилежних тенденцій, в охопленні як уже реалізованих, так і майбутніх (прогнозованих) фаз, у взаємозумовленості та системній єдності цих фаз.

Другий аспект нелінійного підходу до дослідження системної динаміки пов'язаний із розгалуженістю процесів, нерівномірністю і стохастичністю функціонування їх фаз, суперечливою взаємодією різнопорядкових етапів і т. ін. Спільно ці чинники призводять до багатовимірності, різнонаправленості, суперечливої зигзагоподібності траєкторій споживчої кооперації, особливо в аспекті розвитку.

Третій аспект нелінійності в системно-динамічному дослідженні пов'язаний із ефектом інверсії. Суть його полягає в тому, що виникнення якісно нового в процесі розвитку відбувається зазвичай не внаслідок спрямованої лінійної трансформації старого, а внаслідок розвитку латентних властивостей, побічних тенденцій, випадкових мутацій, що не мали спочатку прямого відношення до цього нового.

6. Дослідження організаційно-інтеграційних чинників функціонування споживчої кооперації включає дві групи проблем. Перша пов'язана з відображенням організаційних чинників, які забезпечують функціональну орієнтованість конструкції і динаміки, друга – з питаннями сполучення основних системних характеристик в інтегровану єдність. Основними з проблем першої групи є: а) вивчення організаційних механізмів і процесів управління; б) аналіз форм ресурсного й інформаційного забезпечення, їх відповідності потребам управління; в) з'ясування способів сполучення ланок споживчої кооперації, що управляють і виконавських, надійності й адекватності цих сполучень для реалізації керівних дій.

У ході дослідження цих проблем з методологічного погляду були виокремлені такі значущі аспекти.

По-перше, незважаючи на наявність великого обсягу різнопланової літератури, присвяченої аналізу управління, трактуванням цього системного явища, у ряді випадків властива деяка односторонність і спрощеність. Це виражено в гіпертрофії ролі принципу зворотного зв'язку, в тяжінні до централізованих схем ієрархічного управління, розгляді керованих ланок як пасивних об'єктів керівної дії. На сучасному етапі назріла необхідність істотно доповнити та переосмислити теоретичні моделі управління. Наприклад, концепцію зворотного зв'язку, як загального механізму управління, необхідно доповнити більш простим механізмом.

По-друге, в ході дослідження проблем управління нерідко з поля зору фахівців зникають питання адекватного та надійного виконання керованих дій, функціонального сполучення керівних і виконавських ланок, поєднання керівних дій на споживчу кооперацію із самоорганізаційними процесами, що відбуваються

в ній. Тим часом для споживчої кооперації, керовані елементи якої є активними, ці питання суттєві, у багатьох випадках вони вказують на найбільш слабкі ланки організаційного механізму.

Дослідження проблем поєднання системних характеристик в інтегроване, функціональне ціле повинно включати такі основні напрями: а) визначення системоінтегративних і системоруйнівних чинників, їх співвідношення; б) дослідження взаємовпливу і меж зміни основних системних параметрів у рамках функціонального цілого; в) виявлення властивих системі інтегральних (емерджентних) якостей, оцінка їх з погляду функціональних критеріїв.

Визначення системоінтегративних і системоруйнівних чинників, їх співвідношення є завданням, що виражає одну з важливих методологічних установок системного дослідження. Вона задає орієнтацію, необхідну для переходу від описового до конструктивно-пояснювального відображення, пов'язаного із сутнісним аналізом, прогнозуванням, перетворенням або вдосконаленням споживчої кооперації. «Встановлення системоутворювальних, системозберігальних і системоруйнівних чинників є початковим пунктом системного аналізу, – вважає В. А. Ганзен. Наступний крок полягає у визначенні функцій і структур... після чого вивчають стани та процеси, властивості та поведінка систем» [64, с. 61]. На відміну від В. Ганзена, ми вважаємо встановлення інтегративних і руйнівних чинників споживчої кооперації не початковим, а одним із завершальних пунктів системного дослідження. Адже обґрунтоване судження про ці чинники може бути сформоване лише на основі знання усіх інших характеристик споживчої кооперації та їх співвідношення.

Дослідження взаємовпливу й меж зміни основних системних параметрів у рамках функціонального цілого також є істотним аспектом цілісного відображення. Як один із напрямів розробки цього аспекту можна вказати питання про зумовленість якісних і кількісних меж динаміки конструкційними характеристиками споживчої кооперації, її базовими відносинами.

Виявлення загальних і специфічних інтегральних (емерджентних) системних якостей. Із-поміж загальних інтегральних яко-

стей для практики найбільш суттєвими є організованість, стохастичність, лабільність і інерційність. Під час дослідження організованості визначено підґрунтя для оцінки функціонального потенціалу споживчої кооперації, її ефективності (результативності, економності та надійності), можливостей практичного використання. Облік стохастичності потрібний для оцінки інтенсивності перешкодоутворюючого «фону» випадкових чинників і для визначення міри передбачуваності дій споживчої кооперації. Характеристики лабільності й інерційності істотні для визначення еволюційної перспективності споживчої кооперації, можливостей і темпів її перетворень. У дослідженні специфічних емерджентних якостей важливо передусім виявити функціональні характеристики, що визначають можливості й умови вирішення актуальних протиріч споживчої кооперації.

7. Відображення комплексу «система – середовище» і його порівняльний аналіз у метасистемному полі. Основні проблеми цього завершального етапу процедурного циклу відображення системних параметрів пов'язані з виявленням зовнішніх детермінант цілісності споживчої кооперації, характеристик її місця і якісного статусу відносно актуальних сфер дійсності, створенням передумов для виявлення його сутнісних закономірностей. Методологічними орієнтирами в процесі реалізації цього етапу такі вимоги:

1) відображення споживчої кооперації з боку середовища. Синтез окремих системних параметрів в інтегральний образ єдності, виконаного «зсередини», не може бути повним без погляду на цю єдність і його прояви ззовні, з боку середовища. Такий підхід є однією із ознак реалізації принципу зовнішнього доповнення Ст. Біра [40, с. 273]. Якщо на одному з попередніх етапів досліджено взаємовплив споживчої кооперації та середовища, то на цьому етапі завдання принципово інші. Вони включають: а) виявлення таких особливостей відносин цілого та частин і таких інтегральних проявів, які «непомітні» зсередини, у межах споживчої кооперації; б) коригування і доповнення «внутрішнього» синтезу «зовнішнім». Слід зазначити, що вихід за рамки споживчої кооперації і її відображення з боку середовища є однією з важливих умов вирішення дослідницьких про-

тиріч і парадоксів, невіршених (або важковирішуваних) у межах споживчої кооперації. Зовнішній розгляд немовби «загострює», чітко окреслює тенденції і прояви споживчої кооперації, особливо ті, що ледве помітні. У контексті синтезу цілісного образу споживчої кооперації розгляд ззовні забезпечує об'ємніше бачення, точніше взаємодоповнення й сполучення описів її різних аспектів;

2) зіставлення споживчої кооперації з іншими системами. Таке зіставлення залежно від завдань дослідження може бути здійснене в ряді напрямів: із системами того ж або близького виду; із системами-конкурентами, з ієрархічно вищими та нижчими системами, із власними попередніми або майбутніми станами. Порівняльний аналіз дозволяє виявляти загальні риси та закономірності ширшого масштабу, ніж ті, які можуть бути встановлені у рамках споживчої кооперації. Він також є важливим засобом контрастування, загострення, виявлення тенденцій і деталей, «невидимих» у межах споживчої кооперації. «Порівняння цієї системи з іншими, в якомусь сенсі їй близькими, для виявлення ізоморфізму або гомоморфізму... має... евристичне значення, допомагає виявленню законів організації об'єкта дослідження, які до цього були невлічимими» [340, с. 25]. Необхідно відмітити, що порівняльний аналіз може дати адекватні результати лише при належному обліку діалектики тотожності та відмінності;

3) побудова для цього об'єкта споживчої кооперації подібних до нього об'єктів і дослідження його закономірностей. Ця вимога є одним із центральних і найбільш характерних положень системної концепції Ю. Урманцева [227, с. 109]. «Побудова подібних об'єктів-систем... підсумовує результати попереднього етапу розвитку цієї галузі знання... дає початок новому етапу в її розвитку... У ряді випадків побудова системи подібних об'єктів спонукає до створення нової теорії» [302, с. 126–127].

Отже, на основі проведення системної процедури дослідження нами запропонований модифікований із урахуванням розв'язання проблеми системно-аналітичного дослідження параметрів функціонування споживчої кооперації України науковий підхід, який на відміну від наявних дозволяє забезпечити до-

повнення, поглиблення і концептуальне «загострення» системного образу споживчої кооперації України в контексті її зовнішніх вимірів із боку актуального середовища і з позицій закономірностей макросередовища.

Сферою, де ще використання розглянутого апарату може бути корисним, є систематизація теоретичних уявлень про системно-організаційні проблеми прикладного характеру, наприклад, розробку системної теорії згуртованості соціальних груп [2, с. 73], системний розвиток методологічного апарату оптимальної побудови системи [3, с. 107] тощо.

Щоб провести системно-аналітичне дослідження відповідно до системних параметрів споживчої кооперації, необхідне подальше практичне вишукування у цьому напрямі, а саме у створенні додаткових передумов підвищення цілісності методичного образу в процесі синтезу та його органічного включення в загальну картину функціонування споживчої кооперації України. Отже, результати вищезазначених наукових положень сприятимуть подальшому розгляду у наступному підрозділі системно-організаційного підходу до дослідження функціонування та розвитку споживчої кооперації.

3.2. Системно-організаційний підхід до дослідження функціонування та розвитку споживчої кооперації України

На основі дослідження, проведеного у підрозділі 3.1. обґрунтуємо системно-організаційний підхід до удосконалення функціонування та розвитку споживчої кооперації, який передбачає в себе циклічний комплекс дослідницьких етапів. У цьому комплексі роль системної процедури дослідження повинен виконувати системний підхід, модифікований із урахуванням розв'язання проблеми системно-організаційного підходу вдосконалення споживчої кооперації України.

Основним формоутворювальним чинником при системно-організаційному підході є потреби методичного забезпечення оптимального проектування, управління і вдосконалення споживчої кооперації. Організаторові складних систем потрібна,

по-перше, загальна процедура раціонального рішення організаційно-дієвих завдань і, по-друге, методологічні орієнтири вибору оптимальних рішень на кожному з етапів цієї процедури. У процесі, який продемонстровано на рисунку 3.2., роль шуканої процедури вдосконалення споживчої кооперації виконує системний підхід, інтерпретований в організаційно-дієвому розрізі. Роль орієнтирів вибору оптимальних рішень на кожному з етапів цього процесу виконують виокремлені із загальної теорії організації наскрізні принципи системно-організаційного підходу, а послідовна реалізація цих етапів дозволяє отримати шуканий проектний образ функціонування та розвитку споживчої кооперації, націленої на вирішення актуальних протиріч.

Отже, розглянемо більш ґрунтовно принципи оптимального вибору проектних рішень на кожному з етапів організаційно-дієвої процедури. Слід зазначити, що основними принципами організаційної оптимізації, інваріантних для усіх розділів загальної теорії організації, є: фокусованість дій, комплексність, виокремлення вирішальної ланки, поетапність перетворень, організаційна гнучкість. Перші три положення конкретизують принцип системності основним чином в аспекті зв'язку, два інші, – в аспекті розвитку.

1. Фокусованість дій, тобто максимальне зосередження усіх приватних дій споживчої кооперації на досягненні загальної мети (вирішення актуальних протиріч). Це основний принцип системно-організаційного підходу, що виражає засадничу умову організаційної оптимізації споживчої кооперації. Щоб забезпечити фокусованість дій системи споживчої кооперації в розвинених випадках необхідно:

а) зосередження функціональних цілей усіх рівнів на досягненні загальної (глобальної) мети споживчої кооперації. На рівні функцій аналогом цієї вимоги є розвинений у працях М. Сетрова принцип зосередження функцій [226, с. 58];

б) розмежування функцій між компонентами конструкції методом орієнтації кожного з них на реалізацію відносно завершеного циклу взаємопов'язаних дій, що забезпечують досягнення певного цільового результату. Виділення підсистем під реалізацію відносно автономних функціональних циклів, орієн-

тованих на досягнення кінцевих цільових результатів, забезпечує найбільш чітке розмежування функціональних завдань у структурі споживчої кооперації, усуває протиріччя і неузгодженості, неминучі у процесі виконання окремих фрагментів функціонального циклу різними підсистемами, найточніше фокусує кожну з підсистем на досягненні глобальної мети споживчої кооперації;

Рисунок 3.2. – Процес дослідження функціонування та розвитку споживчої кооперації України

Джерело: розроблено автором монографії

в) узгодженість дій явної і латентних структур споживчої кооперації. Зазначимо, що розрізнення цих структур і дослідження впливу їх співвідношення на функціонування системи проводить А. Уйомов [299, с. 98]. Явну структуру він розуміє як системоутворювальне відношення. Латентні – це структури, які не задовольняють це відношення. Наприклад, якщо явною виступає формальна (виробнича) структура колективу, то соціальна, вікова й інші будуть по відношенню до неї латентними. На думку А. Уйомова, «...Відповідність явної і латентних структур систем є умовою їх оптимального функціонування» [299, с. 203]. У контексті принципу дії, що фокусує, оптимізаційний ефект цієї відповідності зумовлений тим, що при цьому явна і латентні структури діють «в унісон», що посилює сфокусованість, а значить, і ефективність споживчої кооперації;

г) сумісність і скорегованість компонентів споживчої кооперації. Слід зазначити, що сумісність означає здатність компонентів взаємодіяти без взаємних перешкод і взаєморуйнування [299, с. 67]; скорегованість – здатність компонентів до стикування один із одним у процесі спільного функціонування. Ці умови забезпечують структурно-функціональну єдність споживчої кооперації, без якої неможлива фокусованість її дій на вирішенні актуальних протиріч;

г) відповідність спрямованості «ціннісно-мотиваційного поля» споживчої кооперації та ціннісних регулювальників підсистем її загальної цільової орієнтації. Це умова фокусованості істотна для вищих класів систем, яким властиві ціннісні форми дії регуляції на підсистеми, що функціонують із високою мірою автономності.

2. Комплексність. Цей принцип включає такі аспекти:

1) усебічність дій на споживчу кооперацію з урахуванням якісних особливостей і взаємозв'язку її сторін. За рахунок одночасного охоплення усіх істотних аспектів споживчої кооперації передбачено забезпечити:

а) включення максимуму чинників, що роблять вклад у досягнення мети;

б) нададдитивне зростання інтенсивності та глибини дії: вплив кожного з чинників здійснюється на сприятливому фоні,

створеному іншими чинниками, що взаємнопідсилює їх ефект, підвищує глибину перетворення;

в) взаємокоординовані дії на всі істотні аспекти споживчої кооперації, які посилюють цілеспрямованість і збалансованість перетворень. «Проведення окремих... навіть найправильніших заходів не дасть належної віддачі, якщо вони... ізольовані... Узяті ззовні системи, можуть суперечити одна одній і не приводити до очікуваного ефекту» [299, с. 19];

2) взаємодоповнювальне поєднання різних форм і способів дії на споживчу кооперацію. Досвід показує, що застосування однотипних, шаблонних підходів не може забезпечити високий ефект. Кожен окремий спосіб дії, навіть дуже ефективний, має не лише сильні, але й слабкі сторони. Тому ізольоване його застосування, особливо в ситуаціях боротьби, дозволяє споживчій кооперації адаптивно перебудуватися, ослабити дію або навіть зовсім її відхилити, використовуючи її обмеженість і слабкі сторони. У разі ж взаємодоповнювальної комбінації різних способів дії розширюється діапазон сильних якостей, частково або повністю взаємокомпенсуються недоліки. Це забезпечує нададдитивність ефекту, підвищує його надійність, ускладнює можливості протидії. Ефект комбінованої дії може бути додатково посилений шляхом раптових змін використовуваних поєднань, що знижує здатність супротивної сторони до опору, дозволяє захопити наступальну ініціативу [303, с. 100, 103]. Особливо важлива така тактика у разі необхідності перелому несприятливих тенденцій розвитку споживчої кооперації;

3) взаємодоповнювальне поєднання елементів споживчої кооперації. Досягнення функціональної додатковості компонентів – основа гармонійності та досконалості споживчої кооперації, фокусованості та результативності її дій. Наприклад, у науці давно помічено, що дослідницькі колективи, кадровий склад яких характеризується взаємодоповнювальним поєднанням усіх необхідних для дослідницького процесу типів фахівців («генератор ідей», «критик», «ерудит», «організатор», «виконавець»), здатні функціонувати більш цілеспрямовано, продуктивно та надійно, ніж колективи, в яких такого поєднання немає, або воно неповне [60].

3. Виокремлення «вирішальної ланки». «Потрібно вміти знайти в кожному моменті ту особливу ланку ланцюга, за яку потрібно усіма силами вхопитися, щоб утримати весь ланцюг і підготувати перехід до наступної ланки...» [304, с. 13]. Ідея «вирішальної ланки» спричинена закономірною для споживчої кооперації функціональної нерівноцінністю різних елементів і зв'язків, різного ступеня їх впливу на кінцевий результат. «Вирішальні ланки» – це такі пункти споживчої кооперації, де першочерговий додаток зусиль може дати найбільший ефект. Роль цього принципу тим значніша, чим складніше розв'язати проблему і чим гостріше відчутний дефіцит ресурсів. Принцип вирішальної ланки органічно доповнює принцип комплексності, вказує практичні способи його реалізації. Виокремлення вирішальної ланки дозволяє вирішити протиріччя між складністю завдання одночасного охоплення усіх аспектів споживчої кооперації й обмеженістю можливостей і ресурсів суб'єкта пізнання або управління. Відповідно до цього принципу раціональний спосіб дій в умовах браку засобів для одночасної гармонійної дії на всі сторони споживчої кооперації полягає у визначенні таких завдань, яким необхідно приділити найбільше уваги та ресурсів і вирішити в першу чергу, та відокремленні тих, які мають другорядний характер. Найбільш актуальними типами «вирішальної ланки», що вимагають першочергових зусиль, є:

а) тип «слабкої» ланки, що обмежує можливості та стримує розвиток споживчої кооперації;

б) тип «провідної» ланки, що суттєво впливає на підвищення функціональності або прискорення розвитку ряду інших ланок і споживчої кооперації;

в) тип «масової» ланки, тобто елементів, що багаторазово повторені, або операцій, навіть незначне поліпшення яких може дати ефективний результат за рахунок багатократного накопичення малих ефектів.

4. Поетапність розвитку (перетворення) споживчої кооперації. Цей принцип вказує оптимальний спосіб розподілу зусиль у часі в процесі якісного перетворення споживчої кооперації. Таке перетворення, особливо якщо воно має глибокий, переломний, характер, істотно змінює положення, взаємозв'язки та функції

різних підсистем, що викликає значний опір, організаційні конфлікти та перешкоди. У цих умовах спроби здійснити перетворення разовим актом за принципом «усе або нічого» неминуче призведуть до різкої протидії інерційних сил, здатних дестабілізувати або навіть дезорганізувати систему споживчої кооперації. Крім того, процес якісного перетворення ніколи не може бути повністю передбачений і завжди супроводжений як несподіваними перешкодами, так і непередбаченими можливостями вдосконалення споживчої кооперації. Тому найраціональніше здійснювати розвиток (перетворення) поетапно, починаючи з найбільш доступних і легкоздійсненних змін, нарощуючи на кожному новому етапі масштаби перетворень і зрушення в цілеорієнтації [324, с. 182–183]. Це дозволить уникнути значної інерційної протидії і водночас дасть можливість удосконалювати поетапно тактику розвитку з урахуванням нових прогресивних можливостей і неминучих перешкод.

Щоб реалізувати принцип поетапності необхідно на практиці сформувати критерії оптимального поділу процесу перетворення на окремі етапи, визначення їх складу, структури, раціональних меж. Разом із загальним критерієм «від простих перетворень до складніших», а також критеріями межі оптимального компромісу між перетворювальними зусиллями та протидійними чинниками [221, с. 28–33] додатково вкажемо такі оптимізаційні критерії:

а) результатом здійснення кожного з етапів має бути цілісний, функціонально завершений комплекс взаємодоповнювальних об'єктів, здатних до автономного функціонування;

б) кожен із етапів повинен створювати базу для нарощування комплексу перетворень вищого якісного рівня. Цілі попередніх етапів повинні сприяти досягненню мети наступних етапів;

в) на кожному новому етапі необхідно утримувати позитивні форми та тенденції попередніх етапів і долати негативні. Зокрема, слід поєднувати складні форми вищого рівня розвитку з простими та надійними елементами, що виникли на нижчих стадіях і демонструють ефективність. «Поєднання сучасної складної техніки з простим і дешевим устаткуванням для вико-

нання простих робіт – цей принцип економічної гнучкості заслугує на найпильнішу увагу» [207, с. 63];

г) щоб подолати труднощі, дискоординацію та інші негативні наслідки прогресуючої диференціації споживчої кооперації під час переходу на вищі етапи розвитку, необхідно систематично виокремлювати в ускладненій структурі, групи однорідних або тісно взаємопов'язаних елементів і створювати спеціалізовані підсистеми виробництва або управління кожної з таких груп. Виокремлення спеціалізованих виробництв для насичення усього народного господарства подібними загальними компонентами, так само як і необхідність спеціальних систем управління групами однорідних або тісно взаємопов'язаних галузей – важливі чинники прогресивного руху економіки [138];

г) розвиток кожного нового етапу доцільно здійснювати не фронтально, а шляхом випереджального просування лідерських підсистем споживчої кооперації, що мають найвищий організаційний потенціал освоєння прогресивних способів функціонування й кінцевих продуктів. Цим підсистемам необхідно створювати пріоритетні можливості, підпорядковувати їм відсталі підсистеми для прискорення розвитку останніх і як додаткове джерело ресурсів. Розгортання інших підсистем із урахуванням досвіду піонерного освоєння, накопиченого за рахунок тих, що лідирують, може прискорити темпи розвитку споживчої кооперації в цілому [137].

5. Організаційна динамічність споживчої кооперації, тобто гнучкість і мобільність її конструкції і керівних підсистем, що забезпечує оптимізуючу адаптацію у разі зміни умов функціонування і розвитку. Антиподом динамічності є організаційна «жорсткість», що породжує застійні явища, пригніченість розвитку, різке падіння ефективності споживчої кооперації у разі зміни внутрішніх і зовнішніх умов. Щоб досягти організаційної динамічності, необхідно закласти в концепцію споживчої кооперації такий комплекс функціональних якостей, як:

1) «гнучкість» конструкції, тобто: а) здатність змінювати структурну конфігурацію споживчої кооперації (без порушення організаційної схеми) в усьому діапазоні можливих функціональних застосувань; б) можливість змінювати склад підсистем

споживчої кооперації і тактик їх функціонування у разі зміни умов середовища і в процесі розвитку споживчої кооперації. Такі якості дозволять безболісно адаптувати споживчу кооперацію до виконання різних функціональних завдань, підвищать її стійкість до ситуаційних змін і здатність до розвитку;

2) адаптивність підсистем споживчої кооперації, що управляють, до зміни умов функціонування і розвитку. Здатність споживчої кооперації у стислі терміни змінювати стан і способи функціонування як власних підсистем, так і керівних об'єктів – важливий показник її організаційної якості [58];

3) мобільність реакцій самоорганізації споживчої кооперації на дисфункції будь-якої локалізації. Загальним методом формування цієї якості є розвиток у ланках керованої підсистеми споживчої кооперації та в підсистемах керівного об'єкта ціннісних регулювальників самоналаштування на оптимальні режими функціонування і можливості організаційного прогресу в розвитку. Створення механізмів аналогічної дії має особливе значення для споживчої кооперації, якій через значну автономність і активність самоорганізації підсистем, численність і різнохарактерність спонтанних змін властиві, з одного боку, надзвичайна різноманітність можливих дисфункцій, а з іншого – наявність безлічі джерел блокування і спотворення сигнальної інформації. Це залучає до процесу подолання порушень не лише управлінські ланки, але і виробничі, всю споживчу кооперацію. Оскільки дисфункціональні відхилення зашкоджують безпосередньо інтересам конкретних виконавців і підрозділів, вони відразу виявляють такі відхилення і вимагають їх усунення.

Такі виокремлені нами основні принципи системного підходу в його праксеологічному (організаційному) ракурсі. Їх роль – служити орієнтирами оптимального вибору цілей, функцій, конструкцій, тактик функціонування і стратегій розвитку споживчої кооперації. Ці принципи у поєднанні з системним підходом становлять ядро праксеологічного апарату діалектичної логіки функціонування споживчої кооперації. Вони відображають вузлові вимоги оптимізації споживчої кооперації та діяльності з її створення як в аспекті зв'язку, так і в аспекті розвитку. Механізм взаємодії цих принципів у процесі плану-

вання організаційно-перетворювальної діяльності можна поетапно відобразити так: усвідомивши сутність споживчої кооперації, визначити способи дії на її вагомій стороні з урахуванням специфіки та взаємозв'язків; виокремити вирішальні ланки дії, що потребують зосередження основних зусиль й уваги; знайти найбільш раціональний спосіб поетапного розподілу перетворювальних дій у часі; передбачити досягнення організаційної гнучкості створюваної або перетворюваної споживчої кооперації до можливих змін режимів функціонування і особливостей різних стадій розвитку; нарешті, урахувавши всі ці критерії, визначити оптимальний спосіб фокусувальної концентрації дій у просторі та часі на вирішення актуальних протиріч. Така в найзагальніших рисах логіка взаємодії розглянутих принципів у процесі організаційного мислення й діяльності.

Отже, у взаємодоповнювальному поєднанні з категоріальним апаратом, а у ряді випадків і самостійно, виокремлені принципи можна використати у процесі розв'язання ряду прикладних системно-організаційних проблем, зокрема для побудови «дерева цілей» функціонування та розвитку споживчої кооперації, розробки методик діагностичного аналізу та системного опису територіально-галузових органів управління споживчої кооперації, побудови якісного оптимізаційного алгоритму вибору комплексних завдань споживчої кооперації, визначення методологічних орієнтирів створення прогресивної технології, розробки системних критеріїв формування організаційних якостей, системних принципів функціонування та розвитку споживчої кооперації тощо.

Застосовуючи запропонований підхід, можна концептуалізувати й розвинути подібні прикладні теорії, виявити організаційний сенс і взаємозв'язок положень, що містяться в них, визначити їх повноту, виокремити основний зміст, заповнити наявні прогалини. Цей підхід можна застосувати в ході експертних оцінок проектів побудови та перетворення складних систем різних класів. Нарешті, пропонований підхід може бути використано як загальні рекомендації в безпосередній організаційній діяльності споживчої кооперації України у структурі національної економіки.

Отже, результати вищезазначених наукових досліджень сприятимуть розробці методологічного підходу до розвитку споживчої кооперації України у структурі національної економіки, що і буде описано в наступному підрозділі.

3.3. Методологічний підхід до розвитку споживчої кооперації України у структурі національної економіки

Наразі економіка України перебуває у стадії стагнації, внаслідок чого відбувається поступова трансформація й деформація ринкових відносин, що зачіпає усі суб'єкти ринку, з-поміж яких вагоме значення має споживча кооперація.

Для ринкової економіки України характерне загострення соціальних відносин. У цих умовах повинна розвиватися кооперація різних видів, особливо система споживчої кооперації, яка є соціально-орієнтованою системою ринкової економіки.

В умовах громадських перетворень, що почалися 2014 р., криза набула затяжного характеру, що ускладнює розв'язання соціальних проблем, використання прогресивних елементів ринку для економічного підйому і поліпшення життя людей. Для наочності результатів дослідження у рис. 3.3. представлено динаміку валового регіонального продукту на душу населення. Основні показники соціально-економічного розвитку України за 2005–2016 рр. подано у Додатку В, табл. В.1.

Так у процесі ринкових перетворень виявлено найгостріші проблеми не лише в економіці, але й у соціальній сфері, умовах життєдіяльності усього населення. Унаслідок цього виникла необхідність посилити соціальну орієнтацію реформ, визначити соціальні пріоритети, соціальну «ціну» переходу до ринкової економіки й уточнити саме поняття її соціальної орієнтації.

З огляду на вищезазначене, зауважимо, що наразі потрібно скоригувати курс реформ, тобто слід створити соціально-орієнтовану економіку, функціонування якої буде спрямоване на задоволення потреб людини, на підвищення життєвого рівня населення країни.

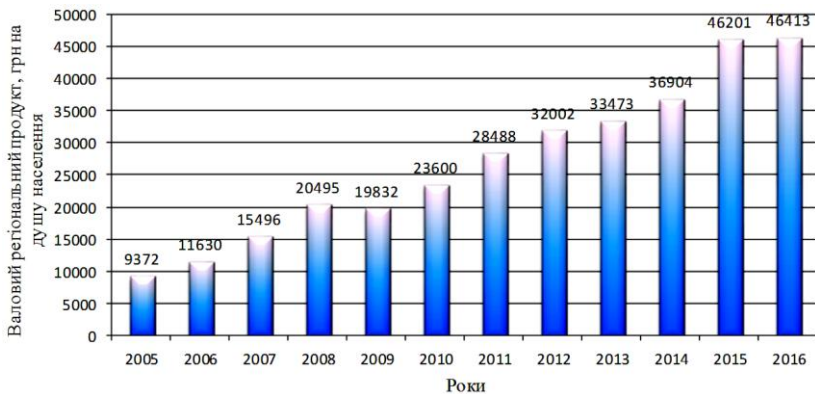

Рисунок 3.3. – Динаміка валового регіонального продукту на душу населення України за 2005–2016 рр.

Джерело: побудовано автором монографії за даними [244–255]

В останні роки розвитку ринкових реформ у напрямі євроінтеграції Уряд України вживає серйозних заходів для подолання кризи й забезпечення зростання економіки. Одне з основних завдань полягає у збільшенні обсягів капітальних вкладень за рахунок внутрішньогосподарських накопичень, кредитів банків і іноземних інвестицій передусім у пріоритетні для народного господарства галузі. Виконання цього завдання залежатиме від підходів до використання чинників зростання виробництва й підвищення його ефективності, організаційної перебудови господарських структур і посилення державного регулювання економічного та соціального розвитку.

На початку реформ недостатньо враховано досвід країн, які посилили державне регулювання виробництва, трансформували діяльність банків, податкову систему та грошовий обіг. У рекомендаціях Міжнародного валютного фонду не було враховано особливостей та історичних цінностей України, що призвело до тривалого економічного спаду та підвищення цін.

Роль держави в соціально-економічних процесах нині невідправдано ослаблена, а місцеве самоврядування знаходиться у стадії формування. Для регулювання зростання виробництва і

рівня життя людей недостатньо ринкових механізмів і конкуренції, потрібне оптимальне співвідношення між економічним механізмом ринку та системою державного правового й адміністративного регулювання. Соціально-економічні досягнення розвинених країн підтверджують таку необхідність. Наприклад, США, Німеччина, Японія й Швеція значно удосконалили державні методи впливу на економіку та соціальну сферу, посилили стратегічне науково обґрунтоване планування як окремих господарюючих суб'єктів, так і народного господарства в цілому, і істотно просунулися до соціально-орієнтованого етапу розвитку. Багато країн усвідомили безперспективність стихійного, нерегульованого розвитку так званого «чистого» капіталізму, що загострює протиріччя між надмірним зростанням багатства одних груп населення та недостатнім для нормального життя рівнем прибутків інших. Нині у ряді країн спостережено формування демократичної соціально-орієнтованої ринкової економіки, обмеження привласнення надприбутку власниками приватного капіталу, регулювання зайнятості, структури прибутків і витрат бюджетів, здійснення антимонопольних заходів, диференціювання податкових ставок, заборонена інфляція. Велике значення має поточне та стратегічне планування, спрямоване на розвиток суспільства, орієнтоване на задоволення матеріальних та інших потреб населення.

Соціальна спрямованість ринку як самоціль не забезпечує збалансованого розвитку економіки за критеріями ефективності її зростання й підвищення рівня життя населення. Цього можна досягти тільки завдяки цілеспрямованим соціально-структурованим змінам об'єктів ринкової економіки. Для сучасного українського суспільства таким соціально спрямованим об'єктом економіки є споживча кооперація та її складники: споживчі товариства та їх спілки, сформовані як рівноправні суб'єкти ринкових відносин.

Оскільки споживчі товариства та їх спілки функціонують не ізольовано, а у взаємодії з різними господарювальними суб'єктами, що становлять інфраструктуру ринку, і схильні до дії конкурентного середовища. Водночас для виконання соціальної місії кооперативні організації повинні мати прибутки, тобто по-

винні ефективно здійснювати підприємницьку діяльність і бути конкурентоспроможними [119]. Про це свідчить істотна відмінність споживчих товариств і їх спілок від інших суб'єктів ринку, що їх підприємницька діяльність спрямована не на отримання прибутку в максимальних розмірах (як це властиво комерційним організаціям), а на задоволення матеріальних та інших потреб учасників, більш справедливий розподіл прибутків, розвиток демократичних форм управління.

У процесі реформування економіки й організаційної структури споживчої кооперації посилюється її соціальна орієнтованість. Більше уваги приділено підвищенню участі пайовиків у діяльності організацій споживчої кооперації. Орієнтація на збільшення кількості робочих місць, на збільшення обсягів заготівель і виробництва продовольчої продукції, розвиток роздрібної торгівлі, громадського харчування для повнішого задоволення потреб пайовиків і обслуговуваного населення в товарах і послугах. Реформи у споживчій кооперації передбачають удосконалення освіти і кадрової завдання, соціальний захист працівників.

Так, 30 липня 2013 року на XXII з'їзді споживчої кооперації України з метою її реструктуризації у контексті реформування системи споживчої кооперації України, Центральною спілкою Споживчих товариств України (Укоопспілці) спільно з Кримською республікою, обласними представницькими організаціями (спілками споживчих товариств) споживчої кооперації України було постановлено створити представницький орган споживчої кооперації України – Всеукраїнську центральну спілку споживчих товариств (Укрспоживспілку). Таким чином, посилення соціальної спрямованості в діяльності споживчої кооперації на основі розмежування господарської та представницької сфер діяльності споживчої кооперації України, шляхом створення представницьких організацій споживчої кооперації повинно забезпечити ефективну господарську діяльність як на рівні області, так і на всеукраїнському рівні. Таке удосконалення організаційно-правової форми системи споживчої кооперації України повинно також забезпечити надійну базу для подальшої роботи з її комплексного реформування за іншими напрямками з метою:

а) збереження споживчої кооперації, її цінностей та соціальної спрямованості в умовах жорсткої ринкової конкуренції;

б) повернення споживчої кооперації до своєї первинної ідеї – задоволення споживчих очікувань і потреб пайовика-споживача;

в) зміцнення інституту власності в системі, поліпшення іміджу як споживчої кооперації в цілому, так і кожного окремого її члена як ефективного власника майна та дасть змогу споживчим товариствам і їх спілкам вільно та оперативно використовувати наявні у них ресурси відповідно до чинного законодавства України.

Отже, споживча кооперація має чітко виражену соціальну спрямованість, орієнтованість на задоволення матеріальних та інших потреб пайовиків – членів споживчих товариств, а також обслуговуваного населення, захист їх соціально-економічних інтересів.

Слід зазначити, що важливе значення для розвитку споживчої кооперації має збільшення чисельності пайовиків, які не працюють в її організаціях, оскільки без них споживчі товариства втрачають покупців, їх економічну підтримку, імідж соціально-орієнтованої системи, отже, допомогу органів місцевого самоврядування. У складних умовах ринкових реформ держава сприяє розвитку споживчої кооперації, її демократизації, активізації участі пайовиків у діяльності кооперативних організацій. Завдання підвищення ролі пайовиків в управлінні справами споживчого товариства має сьогодні особливу актуальність, оскільки послаблення роботи в цій сфері створює умови для порушення демократичних принципів кооперації. Особливу увагу слід приділяти розвитку відносин пайовиків із кооперативними організаціями на основі взаємних інтересів (рис. 3.4.). Разом зі зростанням чисельності пайовиків, зростатиме і розмір пайового фонду, який є одним із основних джерел формування оборотних коштів кооперативної організації.

Слід виділити три напрями економічної участі пайовиків у діяльності своїх споживчих товариств: 1) пайовики є покупцями переважно магазинів споживчого товариства; 2) пайовики здають йому продукцію індивідуальної діяльності, сільськогосподарську продукцію, вирощену в особистих підсобних господар-

ствах, зібрану дикорослу продукцію й лікарсько-технічну сировину; 3) пайовики вкладають вільні грошові кошти в господарсько-фінансову діяльність споживчого товариства.

Рисунок 3.4. – Основа розвитку споживчої кооперації України

Джерело: розроблено автором монографії

Слід зазначити, що основна помилка теорії і практики кооперативного руху в Україні полягає в тому, що економічну участь часто розуміють як пайовий внесок. Проте нині розмір

пайового внеску настільки малий, що грає украй мізерну роль у формуванні власних оборотних коштів. Після деномінації національної валюти, а отже, вартісного вираження пайових внесків 1998 р., таке хибне тлумачення економічної участі призвело до завдання виключення пайовиків, чий пайові внески перетворилися на копійки. Різке збільшення розміру пайового внеску також сприяло зменшенню кількості пайовиків як соціальної основи кооперації. Г. Скляр, у свою чергу, зазначає, що «...сформувалась значна частка пайовиків, які не були свідомими носіями ідеї кооперації і в подальшому, що цілком природно, втратили відносини зі сферою споживчої кооперації. Крім того, припинення дії кооперативних механізмів економічної мотивації участі членів споживчої кооперації в господарській діяльності споживчих товариств також сприяло зменшенню економічної зацікавленості домогосподарств в розвитку відносин членства в споживчій кооперації» [234, с. 171].

Економічна участь пайовиків потребує розгляду багатьох проблем, а саме: визначення форм економічної участі та розміру пайового внеску, порядок формування пайового капіталу (пайового фонду), механізм розподілу прибутку, вдосконалення відносин власності, застосування бонусу (періодичного повернення частини вартості куплених товарів), недопущення користування ресурсами споживчого товариства в особистих цілях, підвищення відповідальності та рівня компетентності керівників, розширення участі пайовиків в управлінні, зростання ефективності діяльності споживчого товариства тощо.

Із-поміж чинників, що забезпечують ефективність економічної участі пайовиків, в більшості споживчих товариств не використовують такі: особиста мотивація членів, спільність цілей пайовиків і споживчого товариства, види та розмір кооперативних виплат і дивідендів на позиковий капітал.

Співвідношення демократії та економічної участі пайовиків у споживчих товариствах характерне тим, що пайовики, які беруть різну економічну участь в кооперативі, мають в органах самоврядування і контролю рівні права під час ухваленні рішень, тобто застосовують принцип «один учасник – один голос». У зв'язку з цим особливого значення набуває стимулю-

вання економічної участі пайовиків. Зауважимо, що стратегія стимулювання економічної участі пайовиків повинна включати такі елементи:

- 1) визначення видів економічної участі, які стимулюють кооперативні виплати;

- 2) вибір методу обліку індивідуальної економічної участі пайовиків (пайова книжка, журнал, марки, чеки, комп'ютерна технологія, пластикові карти та ін.);

- 3) економічне обґрунтування розміру кооперативних виплат;

- 4) строки кооперативних виплат (щокварталу, за півріччя, за рік);

- 5) спосіб кооперативних виплат (готівкою, талоном, чеком, ваучером, облігаціями та ін.).

Дослідження показали, що за однакових економічних умов участь пайовиків вища в тих споживчих товариствах, керівники яких дотримуються принципів демократії і матеріальної зацікавленості, систематично надають своїм членам інформацію про господарську діяльність, ведуть роз'яснювальну роботу про переваги кооперації, її принципи і цінності, про значення кооперації в соціально-економічних перетвореннях товариства, заохочують матеріальну участь економічними пільгами та виплатами, залучають до суспільно-масової діяльності кооперативний актив. Багато кооперативних організацій активно використовують можливості залучення вільних грошових коштів членів споживчих товариств у формі вкладів. Проте не в усіх організаціях визначені заходи щодо посилення економічного інтересу пайовиків у кінцевих результатах діяльності споживчої кооперації, що є основною причиною пасивності пайовиків.

Основною формою економічної підтримки кооперативу пайовиками, як і раніше, є участь у купівлі товарів, у забезпеченні кооперативу гарантованим збутом товарів, заохочення різних форм кооперативних виплат: у вигляді бонусу, знижки на товар, сезонного розпродажу товарів пайовикам, оплати вартості доставки, послуг тощо. Особливо слід заохочувати пайовиків, які є здавальниками сільськогосподарської продукції і сировини, дикорослої та лікарсько-технічної сировини, а також постачальників продукції індивідуальної трудової діяльності

(швацьких і трикотажних виробів, виробів народних промислів, художніх промислів, рибальства, збиральництва і полювання).

Економічні інтереси мають бути засновані на взаємній відповідальності: не лише споживче товариство повинне економічно стимулювати пайовика, але і пайовик повинен нести певні зобов'язання перед споживчим товариством і своєю участю сприяти його ефективній діяльності. Щоб об'єднати пайовиків, споживча кооперація завжди займалася не лише забезпеченням їх потреб у товарах і послугах, але і вела величезну культурно-просвітницьку роботу. Сьогодні така робота практично не проводиться, тому одним із першочергових завдань кооперації в роботі з пайовиками є пропаганда кооперативних принципів і цінностей. Пропагандистську діяльність необхідно активізувати як серед пайовиків, які є членами споживчої кооперації, так і серед некооперованого міського та сільського населення. Особливу увагу слід приділяти залученню в члени споживчих товариств молоді, що навчається.

Основні мета реформи споживчої кооперації – забезпечити пайовикові такий соціальний статус, щоб він був і господарем, і надійним партнером споживчої кооперації в ринковій економіці. Слід зазначити, що особливу роль у найближчій перспективі покликана зіграти управлінська етика, заснована на соціальній відповідальності. Пайовикам в умовах ринкової економіки важливо бути упевненими в тому, що керівництво споживчої кооперації чесно та сумлінно відстоює їх інтереси, а не визначає свої особисті інтереси як пріоритетні. Відносини з пайовиками у споживчій кооперації повинні стати фундаментом, на якому вибудовуються організаційно-правові й економічні взаємозв'язки.

Зазначимо, що особливе місце в роботі з пайовиками має бути приділене їх участі в плануванні діяльності споживчого товариства. Участь пайовиків в плануванні дозволить їм оцінювати поточну діяльність рад, здійснювати постійний контроль, виносити заслужені покарання і заохочення працівникам, широко інформувати усіх зацікавлених осіб про діяльність споживчого товариства.

Аналіз функціонування споживчої кооперації свідчить, що у споживчій кооперації переважає показна демократія, яка озна-

чає, що пайовики тимчасово передають свою владу певним органам управління (радам, ревізійним комісіям) і довіряють певним посадовцям (голови та членам правління) від свого імені здійснювати владу. Для підвищення активності пайовиків у діяльності кооперативних організацій необхідно посилити організаційно-масову роботу. Послаблення цієї роботи за останні десять років, призвело до появи бюрократизму в управлінні, перевищення повноважень апарату управління в багатьох споживчих товариствах, у яких без участі пайовиків стали вирішуватися питання планування, розподілу прибутків, руху кооперативного майна. Пайовики не мають можливості здійснювати контроль за діяльністю кооперативної організації. Отже, ці посадовці зобов'язані знаходитися під постійним контролем пайовиків і нести відповідальність за виконання повноважень.

Для забезпечення функціонування та розвитку споживчої кооперації, орієнтованої на пайовиків і їх активних учасників сформовано концепцію розвитку споживчої кооперації (рис. 3.5.). Із наведеної концепції видно, що в першу чергу має бути забезпечена ефективність соціально-економічної діяльності споживчих товариств і їх спілок, тільки тоді споживча кооперація зможе досягти своєї основної мети і бути реалізованою як соціально-орієнтована система.

Правління як виконавчий орган, сформований із професійних менеджерів, які знають соціально-економічну сутність споживчої кооперації, має розробити напрями діяльності для керівників підрозділів апарату управління, щоб кожен підрозділ міг виконувати завдання, спрямовані на виконання як функціональних цілей, так і основної.

Результати дослідження функціонування споживчої кооперації доводять, що перешкоди в її розвитку мають комплексний, системний характер, який ускладнює їх усунення або знижує їх вплив, і обумовлюють такі проблеми, що заважають ефективному розвитку споживчої кооперації:

1) інформаційне забезпечення стратегічного управління є неповним і недостатнім: за винятком окремих регіонів, відсутні повні та достовірні дані про організації споживчої кооперації, пайовиків, фінансовий стан; це унеможливорює визначення підходу до системного управління споживчою кооперацією;

2) у споживчих товариств немає повної, своєчасної й достатньої інформації про зв'язок розвитку цих товариств із розвитком економіки України в цілому, унаслідок цього рішення щодо управління чимало споживчих товариств приймають з урахуванням найближчої перспективи і об'єктивно не можуть враховувати наслідки на 5–10 років;

3) у багатьох організаціях споживчої кооперації (особливо на районному рівні) є ілюзія, що вони в змозі вижити і розвиватися самостійно, внаслідок цього вони не взаємодіють і не розвиваються спільно;

4) організації споживчої кооперації мають різні організаційно-правові форми, неоднорідні за розмірами та структурою;

5) у системі управління споживчою кооперацією забагато органів управління, які не виконують функцій, передбачених законом і статутами товариств;

6) належний облік пайовиків не забезпечений, пайовики не зацікавлені в активній участі в роботі організацій споживчої кооперації;

7) недостатньо регламентовані механізми взаємодії між організаціями споживчої кооперації, що ускладнює прийняття і реалізацію єдиних стратегічних рішень.

Вважаємо, що всі ці проблеми сучасного стану управління в споживчій кооперації не дозволяють повною мірою використовувати переваги системності, які закладені в ідеології споживчої кооперації. Недостатня увага до інтересів споживчої кооперації, з одного боку, і упевненість у можливості ефективного самостійного існування організацій споживчої кооперації поза єдиною системою, з іншого боку, призводять до виникнення і посилення дезінтеграційних процесів, тобто втрату економічних, транспортних, фінансових, інформаційних зв'язків.

Слід зазначити, що дезінтеграційні процеси можуть призвести до зникнення споживчої кооперації як єдиної системи та важливого елементу соціально-економічного механізму України. Споживча кооперація в середньостроковій і довгостроковій перспективі може повністю втратити конкурентні переваги, засновані на масштабах і системній єдності. Недостатньо високий

рівень взаємодії, інформаційного забезпечення, відсутність єдиної стратегії розвитку, інвестиційної привабливості, прагнення самостійно вирішувати складні комплексні проблеми значно знижують динаміку розвитку споживчої кооперації, ведуть до стагнації. Споживча кооперація втрачає здатність не лише випереджати наявні тенденції, але навіть просто адаптуватися до змін зовнішнього середовища, починає відставати від конкурентів. Відсутність закумульованих джерел фінансування розвитку перспективних і конкурентоспроможних організацій, великомасштабних проектів уповільнює формування конкурентних переваг.

У процесі дослідження з урахуванням зазначених проблем визначено вимоги до побудови системи управління в споживчій кооперації відповідно до її цілей. Отже, система управління споживчою кооперацією повинна відповідати таким вимогам:

1. Управлінські рішення повинні прийматись з урахуванням місцевих, регіональних і загальнодержавних умов і особливостей, а також наслідків не лише в короткостроковій (1 рік), але і в середньостроковій (5 років) і довгостроковій (понад 10 років) перспективі.

2. Управлінські рішення необхідно приймати на основі повної і достовірної інформації.

3. Система управління повинна вирішувати завдання на користь споживчих товариств і пайовиків на усіх рівнях: місцевому, регіональному та національному. На кожному рівні мають бути налагоджені зв'язки з органами державної влади та місцевого самоврядування, що дозволить захищати інтереси споживчої кооперації.

4. Рівні ухвалення рішень з управління потрібно розподіляти залежно від питань, стосовно яких приймають рішення.

5. Прийняті споживчими товариствами й об'єднаннями споживчих товариств рішення необхідно розглядати як обов'язкові для всіх організацій споживчої кооперації, заснованих ними або підпорядкованих їм на інших підставах, а також для спілок, що входять у відповідні об'єднання. Такі рішення не повинні суперечити рішенням спілок споживчих товариств більш високого рівня, прийнятим для реалізації проектів і програм, а у разі протиріччя повинні підлягати відміні.

Система відносин із пайовиками передбачає виконання таких вимог:

1. Пайовики повинні бути зацікавлені в діяльності споживчої кооперації. Зацікавленість необхідно забезпечувати за рахунок лояльності пайовиків до споживчого товариства: у торговельній діяльності – постійною купівлею товарів у магазинах споживчої кооперації; у заготівельній діяльності – постійним здаванням продукції споживчій кооперації.

2. Налагоджений облік пайовиків, у тому числі їх можливостей щодо придбання товарів і послуг, здавання сільськогосподарської продукції, виготовлення власної продукції, яку може реалізовувати споживча кооперація.

Система побудови управлінського апарату повинна відповідати таким вимогам:

1. Структура управління споживчими товариствами й об'єднаннями споживчих товариств має бути відрегульована для оптимальної реалізації функцій.

2. Діяльність управлінського апарату повинна оцінюватись з погляду досягнення результатів споживчої кооперації.

3. Працівники, що здійснюють управління, зацікавлені в результатах власної праці не лише через оплату праці, але й через результати діяльності організацій споживчої кооперації.

Отже, мета діяльності споживчої кооперації в цьому напрямі – побудова системи управління у споживчій кооперації, що забезпечить прийняття і реалізацію рішень на єдиній системній основі на усіх рівнях організаційної структури споживчої кооперації й досягне зацікавленості в діяльності споживчої кооперації всіх її учасників, включаючи пайовиків і працівників споживчої кооперації.

Завдання побудови системи управління у споживчій кооперації подано у вигляді блок-схеми (рис. 3.6).

1. Створення єдиної інформаційної системи, що дозволяє забезпечити ухвалення рішень за рівнями передбачає:

1.1. Повні й достовірні відомості про пайовиків: їх кількість, розміри внесків, діяльність у споживчому товаристві, можливості щодо участі в заготівельній діяльності, придбання товарів у торговельних точках споживчої кооперації, особисті матеріальні потреби і т. ін.

1.2. Повні та достовірні відомості про діяльність з управління.

1.3. Дані, відомості й інформація про виробництво товарів і послуг, можливості споживчої кооперації з розподілу та перерозподілу товарів і послуг.

2. Оптимізація системи організацій споживчої кооперації і їх взаємодії:

2.1. Обстеження споживчої кооперації по усіх регіонах України (із метою виявлення відповідності фактичної організаційної структури законодавству про споживчу кооперацію) і правових умов взаємодії у рамках споживчої кооперації.

2.2. Укрупнення, об'єднання організацій споживчої кооперації у випадках, коли це необхідно для збереження матеріально-технічної бази та кадрового потенціалу і значного підвищення економічної ефективності їх діяльності.

2.3. Збереження економічно сильних організацій споживчої кооперації і інтеграція їх у єдину економічну діяльність споживчої кооперації.

2.4. Розробка та впровадження справедливої системи представництва організацій споживчої кооперації в органах управління спілок споживчих товариств і Укоопспілки, заснованої на обліку кількості споживчих товариств, кількості пайовиків у споживчих товариствах, економічних показниках їх діяльності та виконанні зобов'язань щодо сплати членських внесків у зв'язку з участю у відповідних об'єднаннях споживчих товариств.

2.5. Упорядкування взаємодії з господарськими товариствами, створеними організаціями споживчої кооперації або з їх участю, залучення їх до виконання завдань єдиної стратегії розвитку споживчої кооперації. Вироблення механізмів взаємодії з організаціями, створеними, але не контрольованими нині організаціями споживчої кооперації.

2.6. Реалізація ролі Укоопспілки як об'єднання організацій споживчої кооперації, діяльність якого спрямована на:

2.6.1. формування й реалізацію державної завдання відносно споживчої кооперації, представництво споживчої кооперації як соціально-орієнтованої системи в органах державної влади й управління;

2.6.2. підтримку та розвиток кооперативної ідеології, традицій, норм і цінностей;

2.6.3. визначення й реалізацію стратегії розвитку споживчої кооперації;

2.6.4. управління що реалізовується на національному або міжрегіональному рівнях проектами розвитку окремих галузей споживчої кооперації і координацію взаємодії споживчих товариств і їх спілок у процесі реалізації таких проектів, у тому числі з організації закупівель і постачань товарів, включаючи закупівлі сільськогосподарської продукції;

2.6.5. формування механізмів фінансування і захисту організацій споживчої кооперації;

2.6.6. організацію залучення інвестиційних ресурсів у програми та проекти розвитку споживчої кооперації;

2.6.7. організацію проведення комплексних маркетингових і інших досліджень, необхідних для реалізації стратегічних напрямів розвитку споживчої кооперації;

2.6.8. узагальнення і сприяння впровадженню передового досвіду українських і іноземних організацій споживчої кооперації і інших суб'єктів економічної діяльності;

2.6.9. створення умов для розвитку кадрового потенціалу споживчої кооперації на основі освітніх організацій споживчої кооперації і інших освітніх організацій;

2.6.10. інформаційну та практичну взаємодію зі споживчими товариствами й об'єднаннями споживчих товариств.

2.7. Визначення і реалізація ролі регіональних спілок споживчих товариств, діяльність яких спрямована на:

2.7.1. інтеграцію організацій споживчої кооперації на території регіону, координацію їх діяльності;

2.7.2. участь у формуванні та забезпечення реалізації державної завдання відносно споживчої кооперації на регіональному рівні;

2.7.3. участь у формуванні та реалізації єдиної стратегії розвитку споживчої кооперації;

2.7.4. управління розробленими проектами розвитку окремих галузей споживчої кооперації, що реалізуються на регіональ-

ному рівні, і координацію взаємодії споживчих товариств в ході реалізації таких проєктів, взаємодію і координацію з організаціями споживчої кооперації інших регіонів;

2.7.5. повне і своєчасне інформування споживчих товариств про програми та проєкти Укоопспілки, що реалізуються, забезпечення їх активної участі в реалізації цих проєктів;

2.7.6. представлення інтересів організацій споживчої кооперації в органах державної влади та місцевого самоврядування, інших організаціях на регіональному рівні;

2.7.7. взаємодію з освітніми організаціями щодо формування програм навчання і замовлень на навчання за спеціальностями вищої і середньої спеціальної освіти працівників організацій споживчої кооперації.

2.8. Упорядкування взаємодії Укоопспілки з регіональними об'єднаннями споживчих товариств для формування й реалізації стратегічних рішень щодо розвитку споживчої кооперації.

3. Оптимізація роботи з пайовиками:

3.1. Налагодження суцільного обліку пайовиків і системи підтримки достовірності та повноти даних і відомостей, своєчасності їх оновлення.

3.2. Включення в програми розвитку кооперативної торгівлі, заготівельної діяльності й інших видів діяльності заходів щодо підвищення зацікавленості пайовиків через придбання товарів у торговельних точках споживчої кооперації, участь у заготівельній діяльності організацій споживчої кооперації. Така зацікавленість повинна ґрунтуватися на переважних правах пайовиків у порівнянні з будь-якими третіми особами під час дотримання ними загальних умов взаємодії. При цьому необхідно дотримання принципу взаємної зацікавленості пайовиків і споживчих товариств в економічній взаємодії.

3.3. Оновлення форм здійснення кооперативних виплат, спрямоване на зміцнення зв'язків між пайовиками і споживчими товариствами, зокрема:

3.3.1. збільшення розмірів кооперативних виплат за наявності економічно обґрунтованих можливостей і в межах, установлених законодавством України;

3.3.2. виплата пайовикам нарахованих кооперативних виплат в грошовому вигляді;

3.3.3. надання пайовикам можливості залишати суми кооперативних виплат у розпорядженні споживчого товариства в обмін на отримання додаткових пільг на оплату товарів і послуг споживчого товариства за рахунок цих сум.

3.4. Підвищення поінформованості пайовиків про діяльність споживчих товариств і їх спілок, у першу чергу з метою залучення до діяльності кооперативних організацій.

4. Оптимізація внутрішньої організаційної структури споживчої кооперації:

4.1. Для усунення дублювання функцій органів управління в споживчій кооперації створити умови для зміни її структури. При цьому слід дотримуватися таких умов:

4.1.1. упорядкування має бути засноване на законодавстві про споживчу кооперацію;

4.1.2. упорядкування повинне відбуватися на добровільній основі;

4.1.3. структурні зміни не повинні призводити до виключення яких-небудь функцій управління і контролю. У разі необхідності окремі функції можуть передаватися споживчими товариствами – об'єднанням споживчих товариств, а об'єднаннями споживчих товариств – Укоопспілці.

Мають бути розширені законодавчо встановлені можливості для оптимальної побудови структури органів управління для збереження однорідності по усій споживчій кооперації. Структурні зміни, що виходять за рамки чинного законодавства, можуть бути здійснені тільки після внесення відповідних змін до Закону України «Про споживчу кооперацію».

4.2. Формування єдиного підходу до заохочення управлінського апарату та працівників споживчої кооперації в розподілі прибутків від діяльності організацій споживчої кооперації. Такий підхід не повинен допускати зменшення матеріально-технічної бази споживчої кооперації. Водночас необхідно враховувати вклад управлінського апарату і працівників у реалізацію проектів споживчої кооперації. Заохочення може ґрунтуватися

на системі премій, бонусів, додаткових пенсійних відрахувань за реалізацію проектів або їх етапів, досягнення передбачених проєктами показників.

5. Організація ефективного державно-кооперативного партнерства:

5.1. Постійний моніторинг на всіх рівнях організацій споживчої кооперації проблем споживчих товариств і їх спілок, які потрібно розв'язувати шляхом взаємодії з органами державної влади та місцевого самоврядування. Здійснення взаємодії з органами державної влади та місцевого самоврядування щодо просування законних інтересів і опрацюванню нормативно-правової бази для діяльності споживчої кооперації.

5.2. Постійний моніторинг потреб органів державної влади і місцевого самоврядування щодо постачання територій продовольчими та непродовольчими товарами, організації закупівлі товарів і послуг для державних потреб. Задоволення цих потреб за рахунок можливостей споживчої кооперації. Забезпечення участі споживчої кооперації (у тому числі консолідованої) в конкурсах і виконанні державного та місцевого замовлення.

5.3. Інтеграція споживчої кооперації України в процес реалізації пріоритетних національних проєктів і державних програм розвитку села, агропромислового комплексу, зайнятості населення, житлового забезпечення, освіти.

5.4. Забезпечення реалізації передбачених законодавством заходів державної підтримки споживчої кооперації.

6. Забезпечення кооперативно-приватного партнерства:

6.1. Створення механізмів захисту споживчої кооперації під час взаємодії з іншими організаціями, у тому числі у процесі залучення кредитів і позик, взаємодії з приватними інвесторами.

6.2. Методичне та методологічне забезпечення безпечної участі споживчої кооперації у взаємодії з іншими організаціями та фізичними особами.

6.3. Створення спільних організацій, що забезпечують захист інтересів споживчої кооперації під час реалізації великомасштабних бізнес-проєктів.

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що реалізація методологічного підходу до розвитку споживчої кооперації України у структурі національної економіки дозволить розв'язати виокремлені проблеми функціонування та розвитку споживчої кооперації. Отже, споживча кооперація може стати потужною силою не лише в досягненні індивідуальних цілей споживачів, працівників споживчої кооперації і пайовиків, покращенні їх особистого добробуту та посиленні соціальної захищеності, але і в реалізації загальнодержавних завдань, пріоритетних національних проектів, забезпеченні зайнятості населення, розв'язанні проблем продовольчої безпеки країни. Споживча кооперація може сприяти більш ефективній реалізації державних завдань за умови модернізації функціонування споживчої кооперації України в системі державного управління національною економікою. Саме цим аспектам присвячено наступний розділ монографії.

Висновки до розділу 3

Формування науково-методологічних підходів до дослідження функціонування та розвитку споживчої кооперації України дає підстави для формулювання ряду теоретичних і практичних узагальнень і висновків:

1. Результатом дослідження параметрів функціонування споживчої кооперації України є науковий підхід, який є циклічним комплексом дослідницьких етапів і обґрунтованим у межах системно-аналітичного дослідження об'єкта. Ці етапи модифіковані із урахуванням розв'язання проблеми системно-аналітичного дослідження системних параметрів об'єкта. Науковий підхід щодо дослідження параметрів функціонування споживчої кооперації України доповнює, поглиблює і розкриває концепцію системного образу об'єкта під кутом його зовнішніх вимірів з боку актуального середовища та з позицій закономірностей макросередовища на відміну від інших авторських поглядів щодо цього питання, у яких спостережено фрагментарність, незв'язність, відсутність концептуальної єдності.

2. Розроблено системно-організаційний підхід до дослідження функціонування та розвитку споживчої кооперації, який, на відміну від наявних підходів у межах системно-аналітичного дослідження, дозволяє концептуалізувати і розвинути наявні теорії, виявити сутність і взаємозв'язок положень, що містяться в них, визначити міру їх повноти, виокремити основний зміст, заповнити прогалини. Істотною сферою прикладного використання цього підходу є його застосування для експертних оцінок проектів побудови та перетворення складних систем різних класів. Доведено, що пропонований підхід є загальними рекомендаціями щодо безпосередньої організаційної діяльності споживчої кооперації України у структурі національної економіки.

3. Розроблено та обґрунтовано методологічний підхід до розвитку споживчої кооперації України у структурі національної економіки. Сформовано авторське бачення споживчої кооперації яка може взяти на себе функцію реалізації державних завдань завдяки її модернізації в структурі національної економіки на основі визначеної концепції розвитку.

4. Сформовано блок-схему завдань побудови системи управління споживчою кооперацією. Виконання цих завдань дозволить споживчій кооперації стати потужною силою не лише в досягненні індивідуальних цілей споживачів, працівників системи споживчої кооперації і пайовиків, покращенні їх особистого добробуту та посиленні соціальної захищеності, але і в реалізації загальнодержавних завдань, пріоритетних національних проектів, забезпеченні зайнятості населення, розв'язанні проблем продовольчої безпеки країни.

РОЗДІЛ 4

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ УКРАЇНИ У СТРУКТУРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

4.1. Концептуальні засади розвитку споживчої кооперації України

Управління розвитком споживчої кооперації України є механізмом багатостороннього, комплексного, планомірного впливу, як на внутрішнє середовище споживчої кооперації, так і на зовнішнє. Зміст управління розвитком споживчої кооперації – це сукупність різноманітних прийомів, процедур, способів, необхідних для розв’язання нагальних проблем. Таке управління слід здійснювати на основі науково обґрунтованих підходів, комплексного обліку умов і чинників пізнання закономірностей розвитку процесів функціонування тощо.

У теоретичних і практичних поглядах авторів: С. Бабенка, Г. Башнянина, В. Гончаренка, І. Маринича, Н. Міщенко, М. Окландера, В. Перхуна, Г. Склера, О. Чукурної та ін., на реалізацію системного підходу прослідковується його активне застосування і водночас ці погляди є суперечливими, однозначно невизначеними. Об’єктивна необхідність застосування системного підходу в процесі розробки концепції розвитку зумовлена ускладненою структурою, зв’язками та станом змін, що постійно прискорюються, в системі споживчої кооперації.

Отже, сформуємо концепцію розвитку споживчої кооперації України на основі уточнення певних методичних положень реалізації системного підходу.

Під час аналізу наукової літератури з питань використання системного підходу в соціально-економічних дослідженнях, зокрема розробок заходів щодо вдосконалення системи споживчої кооперації [118, 168, 186, 258, 333, 334, 338, 342, 344, 345, 349, 356 та ін.], виокремлено чотири етапи реалізації системного підходу в процесі розробки й освоєння концепції розвитку споживчої кооперації України:

I етап – аналіз проблем розвитку споживчої кооперації, внаслідок проведення якого необхідно виявити системні диспропорції і проблеми, встановити характер зв'язків і взаємин між суб'єктами-учасниками системи споживчої кооперації, характер дії чинників розвитку та можливості управління ними, завдяки чому можливо розв'язати проблему;

II етап – формулювання мети і можливих стратегій розвитку споживчої кооперації. На основі результатів проведеного аналізу проблем визначити можливі цілі розвитку споживчої кооперації на перспективу та максимальну кількість напрямів, реалізація яких може привести до досягнення мети. Під час здійснення аналізу ресурсної бази споживчої кооперації, організаційно-господарських важелів, здатних забезпечити структурні зрушення, економічних й інших стимулів, їх можливих комбінацій і послідовності застосування для досягнення мети.

III етап – оцінки ефективності та можливих наслідків реалізації концепції розвитку споживчої кооперації. Перевірка основних результатів функціонування споживчої кооперації: функціональні, економічні, соціальні, екологічні, соціально-психологічні. Якщо оцінка ефективності та наслідків свідчить про те, що та чи та концепція не влаштовує розробників відносно тих або тих параметрів, необхідно уточнити цілі, проблеми, скорегувати стратегію, уточнити терміни реалізації і досягнення цілей. Унаслідок проведення подібної роботи з безліччю запропонованих стратегій відбирають ті, які задовольняють вимоги розробників.

IV етап – вибір ефективної стратегії розвитку споживчої кооперації. Після порівняльного аналізу запропонованих і відібраних стратегій розвитку розробляють декілька сценаріїв їх реалізації, які будуть потім реалізовані відповідно до результатів прогнозів розвитку. На цьому етапі необхідно передбачити можливість коригувань стратегій у процесі їх практичної реалізації. У концепції розвитку споживчої кооперації необхідно визначати терміни, етапи та контрольні цифри її реалізації.

На основі виокремлених етапів нами розроблено концептуальну модель надійного розвитку споживчої кооперації за регіонами, яку подано на рис. 4.1.

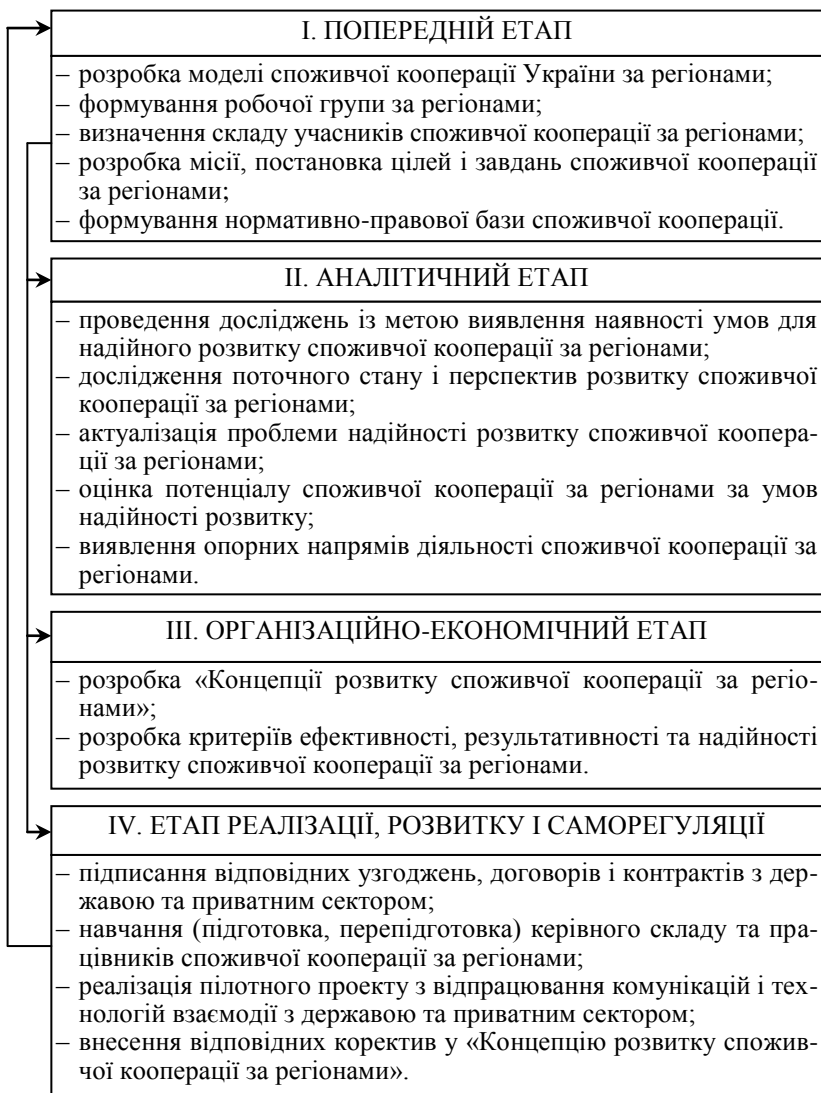

Рисунок 4.1. – Концептуальна модель надійного розвитку споживчої кооперації за регіонами

Джерело: розроблено автором монографії

Відповідно до запропонованої моделі процес розробки концепції і стратегії розвитку споживчої кооперації за регіонами ми поділяємо на три стадії, кожна з яких включає декілька етапів. Отже, розглянемо питання поетапної розробки та реалізації цієї концепції більш детально.

I стадія – визначення мети та напрямів її досягнення. Розробку концепції розвитку споживчої кооперації необхідно починати з аналізу цілей концепції, враховуючи, що сама система є засобом досягнення цілей. Цю роботу необхідно здійснювати у декілька етапів:

а) етап змістовного визначення мети і завдань, їх формулювання. Це принциповий етап розробки концепції ефективного розвитку споживчої кооперації, оскільки на основі мети надалі визначено стратегію її розвитку;

б) етап системного аналізу мети і завдань – споживчу кооперацію репрезентовано як систему;

в) етап системного синтезу – здійснено логічний процес побудови мети функціонування споживчої кооперації.

II стадія – розробка програми розвитку споживчої кооперації.

III стадія – реалізація концепції розвитку споживчої кооперації системи й оцінка отриманих результатів.

Слід зауважити, що розробку концепції розвитку споживчої кооперації України необхідно здійснювати на основі обліку можливих стратегій її розвитку. У процесі розробки стратегій розвитку споживчої кооперації, стратегічних цілей і пріоритетів її розвитку необхідно вирішити питання стратегічного вибору напрямку розвитку. Такими стратегіями можуть бути:

1) інерційна стратегія (стратегічна мета збереження сучасного напрямку споживчої кооперації);

2) інноваційна стратегія (стратегічна мета – повна зміна пріоритетів і структурна перебудова споживчої кооперації).

Але зазначимо, що у науковій літературі існує й інша типізація стратегій розвитку. Виокремлюють такі види стратегій:

а) рутинні стратегії – під час розробки стратегій використовують практично без змін копійовані, добре відомі, але раніше не вживані на цих об'єктах заходи, алгоритми та механізми;

б) селективні стратегії – здебільшого використовують копійовані, відомі алгоритми та механізми. Ініціативу та свободу дій у процесі розробки та реалізації інноваційних рішень проявляють в обмеженому діапазоні після відповідного відбору;

в) адаптаційні стратегії – поєднання як добре відомих алгоритмів і механізмів ухвалення рішень, так і нових, раніше не використовуваних для цього об'єкта підходів;

г) креативні стратегії – використовують творчий підхід, заснований на застосуванні креативних, нестандартних, оригінальних, нетрадиційних і некопійованих алгоритмів і механізмів, що дозволяють створювати принципово нові інноваційні рішення.

Слід підкреслити, що стратегічний вибір є ключовим питанням у розробці концепції, оскільки визначає усі подальші рішення. Структура концепції розвитку споживчої кооперації України визначена системою цілей і завдань. При цьому необхідно враховувати такі обставини:

- 1) стартові умови початкової ситуації;
- 2) стратегічні цілі та пріоритети розвитку;
- 3) основні напрями реалізації стратегічних ланцюгів;
- 4) наявність програм і підпрограм розвитку;
- 5) сучасні механізми розвитку споживчої кооперації.

Результати дослідження доводять, що під час розробки концепції розвитку споживчої кооперації України визначення складу заходів зазвичай здійснюють без реального урахування взаємозв'язків між складовими заходами. Підготовка стратегії – це зазвичай фрагментарна розробка окремих організаційних, технічних, технологічних, економічних і соціальних заходів та подальшого зведення їх у єдиний документ. Формальної методики обґрунтування концепції як комплексу взаємопов'язаних заходів практично не існувало. У зв'язку з цим стає очевидним, що одним із центральних завдань розробки концепції розвитку споживчої кооперації є визначення повного переліку складу заходів у систематизованому та структурованому вигляді. Вважаємо, що ключовими питаннями у процесі виконання цього завдання є:

- 1) уточнення цілей розробки концепції розвитку споживчої кооперації України;

- 2) виявлення цілісної картини плану заходів концепції;
- 3) визначення реальних взаємозв'язків між заходами концепції;
- 4) обґрунтування комплексу заходів концепції розвитку споживчої кооперації України.

Зазначимо, що сучасну концепцію розвитку споживчої кооперації України слід розробляти за участю держави й інших інститутів, вона має бути спрямована на формування таких умов для її діяльності, в яких буде можливе найбільш ефективне і справедливе задоволення інтересів і потреб усіх її суб'єктів-учасників. Така концепція повинна передбачати в першу чергу заходи, спрямовані на посилення її децентралізації і використання місцевих можливостей і резервів для задоволення соціальних потреб людей. Але це аж ніяк не повинно означати, що держава знімає із себе будь-яку відповідальність за завдання у сфері розвитку споживчої кооперації.

Слід зазначити, що у концепції розвитку споживчої кооперації України ключове місце має належати стратегії. Така стратегія повинна визначати загальну мету, модель та інструменти розвитку, пріоритети і роль різних учасників споживчої кооперації в цьому процесі. Її зміст має бути спрямований на створення об'єктивних умов для активізації діяльності споживчих кооперативів, підвищення їх ефективності. За своєю суттю стратегія розвитку споживчої кооперації має бути узгодженим баченням пріоритетних дій на середньострокову та довгострокову перспективу.

Під час дослідження виявлено, що Укоопспілка розробила концепцію розвитку споживчої кооперації України тільки до 2015 р. [258]. У концепції визначені основні напрями діяльності споживчої кооперації для забезпечення її стабільного поступального розвитку, розширення й інтенсифікації діяльності, набуття ваги на соціально-орієнтованому ринку продовольчих і непродовольчих товарів, підвищення авторитету й участі в розв'язанні соціально-економічних проблем і забезпеченні безпеки країни у сфері продовольчого забезпечення.

Згідно з цією концепцією, місія споживчої кооперації – участь у розвитку соціальної інфраструктури, в першу чергу на

селі, забезпечення стабільного розвитку споживчого ринку країни за рахунок задоволення потреб і соціального захисту, підвищення зайнятості населення, залученого до діяльності, та населення, обслуговуваного споживчою кооперацією, зміцнення безпеки України у сфері продовольчого забезпечення [258].

Основними цілями розвитку споживчої кооперації було визначено [258]:

- 1) збереження і розвиток споживчої кооперації як єдиної, потужної і унікальної системи;
- 2) зміцнення і посилення позицій на традиційних ринках;
- 3) зміцнення позицій у сільських поселеннях на рівні районних центрів і центральних садиб, розвиток і конкуренція на регіональному та міжрегіональному рівнях, вихід на ринки міст, у тому числі великих;
- 4) модернізація та інтеграція споживчої кооперації в інноваційну економіку;
- 5) інтеграція у розв'язання загальнодержавних проблем, у тому числі підвищення добробуту сільського населення, розвиток на основі ефективної взаємодії з державними інститутами.

Слід зауважити, що запропонована Укоопспількою концепція розвитку споживчої кооперації доводить, що вона переважно має організаційно-технологічний, організаційно-управлінський, організаційно-економічний характер і практично не порушує найважливіших принципових питань: по-перше, питань соціалізації й гуманізації відносин споживчої кооперації; по-друге, питання формування цивілізованого члена-пайовика споживчих кооперативів; по-третє, питання адаптації діяльності споживчих кооперативів відповідно до особливостей розвитку соціально-орієнтованої ринкової економіки.

Водночас аналіз розроблених за останнє десятиліття концепцій розвитку споживчої кооперації в країні демонструє, що жодний із них вказаним питанням не приділялося серйозної уваги. Отже, такі концепції виявилися нежиттєздатними і практично не були реалізовані. У процесі дослідження визначено, що у процесі розробки стратегії розвитку споживчої кооперації України необхідно урахувати її специфічні особливості та перспективні цілі й завдання. Аналітики відзначають, що про-

голошені нині в законодавстві України цілі та принципи діяльності споживчої кооперації здебільшого збігаються із цілями та принципами, закріпленими Міжнародним кооперативним альянсом [21, 31, 82, 178, 181, 205, 241–243, 258, 348 та ін.].

Зауважимо, що для того, щоб концепція розвитку споживчої кооперації України системи була ефективною, держава і громадянське суспільство мають створити такі об'єктивні умови й передумови її діяльності, які дозволили б у суспільній свідомості та правовій базі закріпити не декларативно, а реально мету споживчої кооперації – задоволення потреб своїх членів-пайовиків, а не усього населення, що проживає на території, яку обслуговує кооператив, як це існує на практиці.

У процесі дослідження нами висунуто гіпотезу, відповідно до якої споживчій кооперації в економічній системі держави відводиться одна з провідних ролей (див. підрозділ 2.2). Відповідно до цієї гіпотези процес розвитку споживчої кооперації в регульованій соціально-орієнтованій ринковій економіці, її місце, роль і значення не лише не стануть гіршими, але продемонструють покращення як найбільш підготовлений й адекватний інститут, що відповідає потребам, цілям і принципам соціально-орієнтованого суспільства.

Переконливим свідченням цього є значний збіг основних пріоритетів, цілей, завдань і механізмів розвитку соціально-орієнтованого суспільства та кооперативного руху (місія соціально-орієнтованого суспільства та споживчої кооперації – на основі процесу гуманізації виховувати високі моральні цінності, захищати інтереси та задовольняти потреби людини, змінювати пріоритети – із задоволення переважно матеріальних потреб й інтересів на задоволення нематеріальних і духовних цінностей, розширювати економічну й інтелектуальну свободи, усувати пригноблення людини людиною, підвищувати естетичні характеристики процесів трудової діяльності, мінімізувати екологічну шкідливість виробництва та поліпшувати природне довкілля тощо).

Також на основі аналізу теоретичних розробок і виявлених особливостей розвитку споживчої кооперації на етапі становлення соціально-орієнтованого суспільства автор критично і

більш детально проаналізував зміст загального стану концепції у підрозділі 3.3. та сформулював загальні завдання розвитку споживчої кооперації.

Дослідження доводять, що ефективна концепція розвитку споживчої кооперації України разом із організаційно-технологічними, економіко-технологічними й іншими напрямками та параметрами повинна обов'язково включати цілісний комплекс заходів, спрямованих на гуманізацію відносин споживчої кооперації, надання усім елементам цих відносин орієнтації на створення сприятливих умов для усебічного розвитку та реалізації соціального потенціалу усіх суб'єктів-учасників, розвиток гуманістичних зв'язків між суспільством, державою, членами-пайовиками споживчих кооперативів, їх керівниками, найнятими робітниками, а також споживачами товарів і послуг, виготовлених кооперативами з метою забезпечення розвитку суспільства у напрямі до соціального прогресу.

На нашу думку, що пріоритетними напрямками формування концепцій розвитку споживчої кооперації України повинні стати заходи, спрямовані на вдосконалення проблемних соціально-економічних відносин споживчої кооперації, що сформовані на етапі перехідної ринкової економіки. Процес гуманізації відносин споживчої кооперації має бути спрямований передусім на ліквідацію передумов і чинників їх деградації, формування системи заходів, спрямованих на постійний пошук і забезпечення балансу соціально-економічних інтересів членів-пайовиків споживчих кооперативів, їх керівників і працівників, населення, зацікавленого у придбанні товарів і послуг споживчої кооперації.

Також слід зазначити, що концепція розвитку споживчої кооперації України повинна включати заходи, спрямовані на формування соціально-орієнтованих управлінських інтересів і характеру поведінки керівних кадрів споживчих кооперативів, а також ліквідацію тіншових і неформальних економічних відносин і процесів. Концепція розвитку споживчої кооперації України повинна містити основні положення програм підготовки та перепідготовки управлінських кадрів споживчих кооперативів як на спеціальних курсах і семінарах у вищих і середніх навчальних закладах, так і всередині підприємств тощо.

У процесі дослідження було виявлено, що іншою важливою проблемою сучасних концепцій розвитку споживчої кооперації є відсутність науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення системи управління відносинами споживчої кооперації. Досвід зарубіжних країн свідчить про можливість розв'язання проблеми справедливого розподілу частини прибутку в особисте споживання керівників кооперативів. Так, у законодавствах різних країн світу передбачено збільшення заробітної плати керівника споживчої кооперації в порівнянні з рядовими працівниками в 4–6 разів. Ряд авторів, пропонуючи ефективні моделі управління споживчими кооперативами, вважає необхідним розділяти такі поняття, як «керівний чинник» і «чинник управління». На їх думку, керівний чинник повинен здійснювати єдине управління процесом з'єднання робочої сили із засобами виробництва. Чинник управління покликаний визначати цілі, набір засобів для їх досягнення. Слід відзначити, що в літературі, в якій описана діяльність споживчих кооперативів за кордоном, констатуємо той факт, що для них існує практично протилежне завдання – зниження демократії на рівні чинника управління, тобто зменшення впливу пайовиків на поточне управління кооперативом, яке призводить до ухвалення некомпетентних рішень, зниження дисципліни тощо.

Зазначимо, що проблема управління споживчими кооперативами в нашій країні полягає в деформованому посиленні адміністративного управління, що викликає необхідність скорочення масштабів його впливу та підвищення ролі й рівня демократизації в управлінні. Враховуючи протиріччя посилення адміністративного та демократичного управління у споживчій кооперації, в Україні необхідно зберегти ефективне адміністративне (професійне) управління кооперативами в організаційно-технологічній, організаційно-технічній і організаційно-економічній сферах, одночасно істотно посиливши демократичний членський контроль. Зазначимо, що розв'язати цю проблему можна, закріпивши на законодавчому та нормативному рівнях такі принципи положення, як:

- 1) рівність реальних прав членів-пайовиків і пайовиків-керівників;

2) розподіл «керівного чинника» і «чинника управління», що припускає, належність волевиявлення більшості членів кооперативу до компетенцій рішення загальних зборів його членів-пайовиків і обов'язкового виконання цих рішень керівництвом;

3) підзвітність керівництва членам-пайовикам кооперативу щодо адміністративного контролю за виробничою та іншою діяльністю і здійснення демократичного членського контролю за керівництвом кооперативу виборними контрольними органами;

4) можливість кожного члена-пайовика здійснювати контроль за використанням вкладених грошових та інших засобів.

Зазначимо, що реалізація на практиці подібних положень дасть можливість сформувати модель ефективного управління в споживчій кооперації як цілісній соціально-економічній системі, заснованій на балансі інтересів і можливостей використання адміністративного (професійного) управління з боку керівництва кооперативами та демократичним членським контролем з боку пересічних членів-пайовиків кооперативів.

Також слід підкреслити, що концепція має передбачати як традиційні, так і нові види діяльності споживчої кооперації, що зумовлюють зростання чисельності працівників споживчої кооперації, яке безпосередньо пов'язане із розширенням обсягу діяльності чинних підприємств, введенням у дію нових підприємств. У традиційних галузях діяльності – торгівлі, громадському харчуванні – це значно зумовлено інвестиційними внесками, що ускладнює можливості реалізації в цьому напрямі. Але реальні резерви збільшення чисельності робочих місць закладені в розвитку нетрадиційних для споживчої кооперації напрямів діяльності: торгівлі медикаментами, туристичної діяльності, готельного господарства, борошномельного виробництва, розвиток сфери послуг та ін.

Відсутність повноцінної членської бази пайовиків наразі є однією із вагомих проблем подальшого розвитку споживчої кооперації України. Світовий досвід переконливо свідчить про те, що підвищення ефективності діяльності споживчих кооперативів забезпечено саме завдяки розвиненій і надійній базі. Отже, вважаємо, що концепція розвитку споживчої кооперації України повинна містити пропозиції щодо розвитку та розширення її

повноцінної бази, активізації процесу залучення пайовиків до економічної участі у споживчій кооперації на основі забезпечення товарами та надання реальних послуг. У концепцію розвитку споживчої кооперації України слід включати заходи з активізації економічної діяльності споживчих кооперативів, передусім такі:

1) можливість створення підприємств на умовах залучення пайовиків до економічної участі за допомогою забезпечення товарами та надання послуг (не менше 3–5 %);

2) забезпечення пайовиків товарами і послугами на рівні їх собівартості.

Слід зазначити, що ці заходи забезпечать об'єктивні передумови для розширення соціальної бази споживчої кооперації, підвищення мотивації для вступу в кооперативи населення й активізації участі членів-пайовиків у їх економічній діяльності.

Також слід підкреслити, що концепція розвитку споживчої кооперації України повинна включати принципи й основні напрями державної підтримки на етапі становлення соціально-орієнтованої ринкової економіки. З цією метою мають бути розроблені основи державної стратегії у сфері розвитку споживчої кооперації України на короткострокову, середньострокову й довгострокову перспективу. При цьому пріоритетними напрямками мають бути:

а) приведення нормативних документів, що визначають діяльність споживчої кооперації, у відповідність із принципами, цінностями та нормами міжнародних кооперативних організацій;

б) використання різних соціально-економічних та інших механізмів для розширення соціальної бази системи споживчої кооперації.

Отже, у процесі дослідження акцентовано увагу на тому, що концепцію розвитку споживчої кооперації України слід реалізовувати в певній послідовності. З огляду на це пропонуємо поетапне реформування споживчої кооперації України в умовах переходу до соціально-орієнтованої ринкової економіки, в основу якої покладено комплекси заходів щодо стабілізації і вдосконалення її розвитку з урахуванням ступеня їх відносної

значущості для процесу формування системи споживчої кооперації в державі (табл. 4.1).

Таблиця 4.1 – Етапи реформування споживчої кооперації України в умовах переходу до соціально-орієнтованої ринкової економіки

Етапи	Цілі	Заходи
А	Б	В
I етап (першочергові завдання) – перехідна ліберально-ринкова економіка	Зупинити розвиток кризових процесів у соціально економічному розвитку споживчої кооперації	Концентрація організаційно-економічних заходів на виході системи споживчої кооперації із кризи, відновлення принципів кооперативного руху, формування ефективної соціально-орієнтованої системи управління розвитком споживчої кооперації. Відновлення соціальних пріоритетів її функціонування, захисту інтересів і задоволення потреб членів-пайовиків, працівників і споживачів – не членів споживчих товариств. Збереження кадрового потенціалу споживчої кооперації і її матеріально-технічної бази. Ліквідація деформацій в матеріально-технічній і фінансовій політиці в системі споживчої кооперації.
II етап – перехід від ліберально-ринкової до соціально-орієнтованої ринкової економіки	Сформувати основу соціально-орієнтованого ринково-регульованого механізму розвитку споживчої кооперації, включаючи її інфраструктуру; здійснити структурну перебудову і розширення діяльності споживчої кооперації	Завершення створення інфраструктури споживчої кооперації, адекватної етапу регульованої ринкової економіки соціально-орієнтованого суспільства. Повсюдне завершення формування соціально-орієнтованого типу відносин споживчої кооперації. Розвиток підприємств споживчої кооперації, їх структурна перебудова, здійснення реального виконання програм захисту інтересів і задоволення потреб членів-пайовиків і працівників споживчих кооперативів і населення.

Етапи	Цілі	Заходи
А	Б	В
III етап – регульована соціально-орієнтована ринкова економіка	Завершити перехідний період – забезпечити соціальну захищеність і задоволення соціально-економічних потреб усіх суб'єктів – учасників споживчої кооперації	Гарантований захист інтересів і задоволення соціально-економічних та інших потреб членів-пайовиків і працівників споживчих кооперативів, а також обслуговуваного населення, збалансованість інтересів усіх суб'єктів-учасників споживчої кооперації й формування соціально-орієнтованого типу відносин споживчої кооперації. Формування, розвиток і ефективне функціонування розвиненої соціальної та виробничої інфраструктури споживчої кооперації. Завершення переходу від задоволення нагальних першочергових потреб (переважно матеріальних і економічних потреб вищого порядку, що забезпечують гармонійний розвиток людини. Створення системи мотиваційної активності, яка забезпечує розвиток усіх суб'єктів – учасників споживчої кооперації.

Джерело: розроблено автором монографії

Таким чином, сформульовані концептуальні засади розвитку споживчої кооперації України є об'єктивним підґрунтям для безпосередньої розробки конкретних варіантів технічних, технологічних, організаційних, економічних, соціальних та інших заходів у подальших дослідженнях стосовно діагностики функціонування споживчої кооперації України у структурі національної економіки. Саме вищезазначеним аспектам присвячено наступний підрозділ монографії.

4.2. Методичні засади діагностики функціонування споживчої кооперації України

Проблема функціонування споживчої кооперації набуває особливого значення, тому необхідно провести ряд комплексних методичних досліджень, розробити науково обґрунтовану концепцію функціонування, що дозволить істотно впливати на со-

ціальні й економічні процеси, від реалізації яких залежить підвищення життєвого рівня населення нашої держави.

У науковій літературі описані різні методології, що відображають сутність згаданого процесу [21, 22, 72, 77, 168, 293, 294 та ін.]. Але в науковій літературі широко не висвітлені методичні підходи до комплексної діагностики ефективного функціонування споживчої кооперації стосовно особливостей етапу становлення ринкової економіки соціально-орієнтованого суспільства. Отже, вивчення наукових праць, присвячених діагностиці функціонування споживчої кооперації, свідчить про відмінності в методичних підходах до розв'язання цієї проблеми.

Визначаючи теоретико-методологічну та практичну значущість генезису функціонування споживчої кооперації, доцільно визнати, що проблему функціонування споживчої кооперації потрібно науково обґрунтувати, оскільки немає впорядкованої сукупності інструментів і розробленої методики визначення функціонування системи, що зумовлює актуальність цих досліджень. Сучасна концепція функціонування вимагає активізації теоретичних досліджень і практичних розробок із проблематики функціонування споживчої кооперації, яка б враховувала сучасні особливості розвитку національної економіки. Отже, дискусійність проблеми, об'єктивна необхідність подальшого поглиблення теоретичних досягнень концептуально-методичного характеру і прикладних розробок з діагностики функціонування споживчої кооперації України у структурі національної економіки зумовили мету дослідження.

Слід зазначити, що якісні зміни в розвитку суспільства, з одного боку, перетворюють ефективне функціонування на дієвий інструмент формування національної економіки, а з іншого – зумовлюють необхідність перетворення споживчої кооперації в цілому, так і її окремих елементів. Для стратегічного розвитку суспільства потрібно активно реформувати споживчу кооперацію, місія якої полягає у реалізації призначення на ефективній соціально-економічній основі. У зв'язку з цим виникають нові вимоги до функціонування споживчої кооперації, адекватні сучасним завданням, які висуває суспільство перед кооперативною системою. Одночасно споживча кооперація потребує

трансформації, зумовлює необхідність розробки теоретичних і практичних основ реалізації цілісного підходу до розв'язання сукупності проблем її функціонування.

Результати аналізу наукових праць, присвячених функціонуванню споживчої кооперації демонструють, що багато науковців у своїх працях розкривають власну позицію щодо функціонування споживчої кооперації [21, 22, 72, 77, 168, 293, 295 та ін.].

Так, досліджуючи проблеми споживчої кооперації України, С. Бабенко визначає функціонування споживчої кооперації в інституціональному середовищі «як якісну зміну системи, спрямовану на підвищення добробуту пайовиків і обслуговуваного населення в результаті соціалізації внутрішніх інституціональних угод, сформованих у процесі їх взаємодії із зовнішніми інститутами, що визначають соціально-моральні, економічні й організаційно-управлінські характеристики системи» [22, с. 134].

В. Гончаренко вважає, що процес функціонування є системним процесом, який слід розглядати як сукупність взаємодії соціальних і економічних чинників. Зміст цього процесу характеризується послідовною зміною станів, явищ, сукупності дій для досягнення результату у соціально-економічному розвитку [72]. У цілому, розділяючи позицію автора, зазначимо, що подібне визначення хоча і відображає суть поняття «функціонування споживчої кооперації», водночас акцентує тільки його позитивну спрямованість, з чим ми не можемо погодитись.

У науковій літературі виявлено також термін «ефективне функціонування», який слід розуміти як регульований процес змін у різних сферах діяльності соціально-економічних систем, спрямований на досягнення певного економічного та соціального рівня розвитку під час збереження природного довкілля й максимізації задоволення соціально-економічних потреб членів-пайовиків споживчих кооперативів [243, с. 76].

Також у науковій літературі питання діагностики ефективності споживчої кооперації постійно перебуває в центрі уваги. Так, ряд учених [22, 74 та ін.] вважає, що основним критерієм цієї ефективності передусім є не безпосередньо прибуток, а зростання прибутків її членів, підвищення рівня життя та членів їх сімей, створення нових робочих місць, формування ефективної соціальної інфраструктури системи кооперації тощо.

Слід зауважити, що серед учених існує думка про те, що зміст понять «ефективне функціонування» та «стійкий розвиток» споживчої кооперації дуже близький за тлумаченням. Тому, ґрунтуючись на цьому припущенні, поняття «функціонування» визначають як процес, «зумовлений чинниками економічного зростання, що зберігає їх у продовж тривалого періоду часу, підтримуючи економічне зростання в суспільно необхідних межах і обмежуючи його у разі загрози подальшому існуванню соціально-економічної системи» [293, с. 96].

У літературі набули поширення також концепції оцінки ефективності діяльності організацій споживчої кооперації за показниками, що характеризують їх фінансову стійкість, ділову активність, надійність, результативність соціально-економічної діяльності тощо. Деякі автори запропонували використовувати різні інтегральні показники ефективності діяльності споживчої кооперації [77].

Але слід зауважити, що спеціальне завдання соціально-економічної системи полягає у підтримці надійності, стабільності у процесі її розвитку. Так, розвиток слід розуміти як необоротну, спрямовану, закономірну зміну системи. Внаслідок розвитку змінюється не тільки структура системи, але і її поведінка, функціонування. Здатність системи забезпечити досягнення визначених цілей залежить від того, якою мірою процесам управління притаманні властивості стабільності, оперативності, адаптивності, безперервності та як вони сполучені між собою.

Стабільність – властивість процесу управління зберігати й відновлювати якість в умовах зовнішніх і внутрішніх збурювань.

Оперативність – властивість процесу управління забезпечувати завершення циклу управління в необхідні терміни. Стійке управління завжди оперативне, проте зворотна залежність проявляється не завжди. Це можна пояснити ймовірністю не досягти потрібної якості рішення, несвоєчасно довести рішення до виконавців, а також того, що засоби та способи управління можуть спотворити інформацію.

Адаптивність – здатність змінювати форми й методи управління залежно від обставин, що виникають. Вона можлива, якщо система управління здатна міняти залежно від ситуації струк-

туру й правила (алгоритми) дій. Адаптивність – одна з необхідних, але недостатніх умов надійності: система управління може змінювати і форми, і методи, але не досягати бажаних результатів через неякісні чи запізнілі рішення, – через усе, що не забезпечує стабільності управління.

Безперервність – властивість (здатність) процесу управління не допускати перерв між послідовно виконуваними етапами (фазами) процесу, що призводять до зниження якості управління. Безперервність – властивість, що не претендує на оцінку якості рішень або управління, однак вона є необхідною умовою надійності управління, тоді як стабільність – одна з достатніх умов.

Про надійність усієї системи управління найбільш повно можна робити висновок на підставі величини відхилення її поточного стану від поставлених перед нею цілей. Досить загальною характеристикою є також різниця між цілями, які можуть бути досягнуті за умови реалізації алгоритму оптимального управління, і значенням показника цілей, що забезпечується реальною системою.

Отже, така характеристика управління, як надійність припускає оцінку системи під час вивчення відхилень, актуальність розгляду яких у кожному конкретному випадку зумовлена показниками, застосовуваними для формулювання основної проблеми й завдань управління на певному рівні системи, а також у процесі аналізу відхилень, що враховує багатопараметричний характер критерію управління, використовуваного системою в цілому й у кожному її елементі окремо. При цьому як основу для побудови системи показників, здатних охарактеризувати надійність, варто використовувати відхилення, характер яких безпосередньо пов'язаний зі специфікою діяльності споживчої кооперації. Для більш детальної оцінки властивостей системи її надійність можна оцінювати, у тому числі й з позиції окремого типу управління: програмного, спостережного, адаптивного, екстремального й ефективного.

Також під час вивчення методичних підходів до оцінки ефективності споживчої кооперації було виявлено, що більшість із них зводиться лише до визначення економічної ефективності,

що, безумовно, не охоплює усієї сукупності результатів їх діяльності як складного соціально-економічного суспільного явища.

Проте дослідження фіксують, що в науковій літературі не адекватно опрацюванні питання, пов'язані з уточненням сутності, обґрунтуванням критеріїв оцінки процесу функціонування споживчої кооперації України стосовно особливостей умов розвитку соціально-орієнтованої ринкової економіки. У процесі дослідження уточнено поняття «розвиток системи споживчої кооперації» як результативність кількісних і якісних змін у часі та просторі, перехід її з одного якісного стану в інший, для якого характерні структурні перетворення, трансформація інтересів і соціального статусу суб'єктів-учасників системи споживчої кооперації, зміст соціально-економічних відносин між ними.

Важливим теоретико-методичним питанням дослідження процесу функціонування споживчої кооперації є оцінка характеру соціально-економічних змін і результатів її функціонування. У науковій літературі чимало науковців [21, 22, 72, 77, 168, 293, 295 та ін.] вивчали основні ознаки функціонування. Вони, зокрема, відзначають, що для реального процесу функціонування характерні ознаки спрямованості (прогресивна, позитивна, регресивна, негативна), безповоротності та ряд інших ознак, що відображають закономірності функціонування.

Проведений теоретичний аналіз дозволив виокремити основні ознаки-характеристики процесу функціонування стосовно особливостей споживчої кооперації. Такими основними ознаками-характеристиками є:

а) постійна трансформація соціально-економічного змісту цілей і зміни характеру соціальних функцій;

б) зміни соціально-економічного статусу й інтересів суб'єктів-учасників системи споживчої кооперації;

в) ускладнення або спрощення змісту та характеру соціально-економічних відносин споживчої кооперації;

г) зміна (розширення або скорочення) можливостей задоволення потреб, що постійно міняються, і інтересів суб'єктів-учасників;

г) нелінійність змін у процесі функціонування споживчої кооперації;

д) багатоваріантність і альтернативність у процесі функціонування;

е) поєднання вірогідності передбачуваності та непередбачуваності в тенденціях функціонування споживчої кооперації;

ж) суперечність характеру та спрямованості процесу функціонування, який, діючи одночасно в різних напрямках, призводить як до конструктивних (прогрес), так і деструктивним (регрес) результатів.

Слід зауважити, що оскільки функціонування є динамічним процесом сутнісних (кількісних і якісних) змін споживчої кооперації, то, відповідно, і оцінка повинна будуватися на методичних підходах, що дозволяють враховувати цю специфічну характеристику – динаміку процесу. Така оцінка повинна враховувати динаміку в кількісних і якісних характеристиках процесу функціонування споживчої кооперації. Проте оцінка функціонування не може зводитися тільки до фіксації тих змін, які сталися в споживчій кооперації. Основним завданням є як оцінка самого факту соціальних змін і соціального розвитку, визначення чинників, якими ці процеси були зумовлені, так і оцінка ступеня соціальної спрямованості, прогресивності, регресивності), результативності, ефективності соціально-економічних процесів, що сталися в споживчій кооперації.

Вивчення тенденцій функціонування споживчої кооперації і методичних підходів до їх оцінки свідчать про те, що подібні оцінки та характеристики часто є суб'єктивними. Більшість з них ґрунтується лише на суб'єктивних бажаннях, прагненнях, позиціях окремих груп суб'єктів-учасників споживчої кооперації. Складність оцінки функціонування споживчої кооперації полягає у протиріччі суб'єктивності й об'єктивності подібних оцінок. Суб'єктивність оцінки функціонування споживчої кооперації виявлено в суб'єктивному погляді на ці процеси з боку окремих груп суб'єктів-учасників, що мають особисті інтереси. Складність і суперечність оцінки змін, що відбуваються в споживчій кооперації внаслідок її функціонування, пояснюється різними поглядами та інтересами суб'єктів управління, а відповідно, і відмінностями в критеріальних підходах до оцінки цих процесів.

Протиріччя в оцінках результативності, ефективності функціонування зумовлені відмінностями на користь суб'єктів-учасників споживчої кооперації. Наприклад, рядових членів-пайовиків споживчих кооперативів, перш за все, цікавить ступінь досягнення основної мети створення споживчих кооперативів – задоволення соціально-економічних, матеріальних і нематеріальних потреб членів-пайовиків на основі здійснення виробничої, торговельної або іншої господарської діяльності. А от керівників споживчих кооперативів цікавить міра досягнення результатів, що відображають економічні параметри функціонування споживчої кооперації або особисте збагачення. Споживачів товарів і послуг, що виготовляються споживчими кооперативами, перш за все, цікавить можливість придбати їх за доступними цінами, високої якості та належному рівні обслуговування покупців і т. ін. При цьому одна група суб'єктів-учасників споживчої кооперації одні і ті ж конкретні результати функціонування може оцінювати як позитивні, а інші – як негативні. Наприклад, під час вирішення питання про розподіл частини прибутку на заохочення керівних працівників органів управління кооперативу чи на задоволення соціально-економічних інтересів або інших потреб рядових членів-пайовиків тощо. Якщо ті або ті соціально-економічні зміни негативно впливають на статус, положення однієї групи членів-учасників системи споживчої кооперації (хай і нечисленною), то такі зміни ця група зазвичай оцінює як неправильні, шкідливі, непотрібні тощо. То інші групи, які мають зиск від цих змін, ці результати функціонування можуть сприймати, характеризувати й оцінювати як позитивні.

Отже, відносний підхід до оцінки функціонування виявлено, як правило, в тому, що представники груп суб'єктів-учасників споживчої кооперації, що виграли, результати змін які відповідають їх інтересам, оцінюють позитивно, а програшні – негативно.

Таким чином, дослідження показали, що об'єктивність оцінки функціонування споживчої кооперації повинна ґрунтуватися на двох принципах:

1. Принцип перший. Досягнення мети на основі забезпечення балансу реальних інтересів усіх суб'єктів-учасників споживчої кооперації. Цей принцип означає, що пріоритетом оцінки має бути ступінь досягнення основної мети функціонування споживчої кооперації – задоволення потреб усіх суб'єктів-учасників системи на основі безперервного пошуку балансу інтересів: а) керівних і рядових членів-пайовиків; б) найнятих робітників організацій і підприємств споживчої кооперації; в) населення як головного споживача продуктів і послуг, що виготовляються кооперативами; головного джерела поповнення робочої сили і головного джерела розширення соціальної бази споживчої кооперації – потенційних членів-пайовиків споживчих кооперативів.

2. Принцип другий. Комплексність оцінки результатів функціонування споживчої кооперації. Мова йде передусім про одночасну комплексну оцінку усіх результатів функціонування системи і їх наслідків у взаємозв'язку та взаємозалежності.

У працях сучасних авторів пропонуються різні методичні підходи й інструменти оцінки функціонування споживчої кооперації [21, 77, 168, 241, 259, 295, 325 та ін.].

Для аналізу й оцінки змін споживчої кооперації можна використовувати показники, що характеризують як об'єктивні (переважаючі типи власності, технологій і техніки, особливості організації діяльності системи споживчої кооперації, склад і структуру соціальної бази споживчої кооперації, пріоритетні галузі та сектори господарства споживчої кооперації, переважаючий механізм управління відносинами споживчої кооперації тощо) та суб'єктивні (кількість новостворюваних споживчих кооперативів, діючих кооперативів, їх статутний капітал, кількість пайовиків, обсяг інвестицій, кількість діючих магазинів, роздрібний товарооборот, обіг громадського харчування, надання послуг населенню, витрати на продаж продукції, середня чисельність населення, фонд нарахованої заробітної плати, обіг організацій тощо) передумови й чинники, так і наслідки її функціонування.

Вживані сучасні показники функціонування споживчої кооперації певною мірою відображають соціально-економічну сут-

ність цього процесу. Водночас, з огляду на специфіку споживчої кооперації, з одного боку, і результати функціонування цієї системи на етапі становлення соціально-орієнтованої економіки, з іншого боку, необхідно уточнити принципові підходи до вироблення критеріїв і показників оцінки її функціонування.

Дослідження функціонування споживчої кооперації України нерозривно пов'язано з оцінкою ефективності. Щоб виконати це завдання, потрібно передусім опрацювати теоретико-методологічні питання про уточнення суті та критеріїв оцінки ефективності функціонування споживчої кооперації.

Вибір та обґрунтування зазначених критеріїв оцінки є ключовим методологічним питанням та має принципово важливе значення для обґрунтування системи показників. Лише після виконання цього завдання виникають об'єктивні передумови для того, щоб витримати єдину методологічну та методичну основу, забезпечити взаємну узгодженість показників визначення ефективності функціонування споживчої кооперації, в цілому, так і окремих її підсистем.

Критерій, як правило, прийнято розуміти як ознаку або принцип, на основі якого здійснюють оцінку, порівняння, класифікацію яких-небудь об'єктів або явищ. Він у широкому контексті повинен давати можливість узагальнити вираження ступеня розвитку досліджуваного процесу, фіксувати його результативність, відображати суть оцінюваного процесу і бути мірилом відповідності наших уявлень про об'єктивну дійсність. У ньому повинні бути віддзеркалені явища, які вивчають, і напрями їх реалізації. Критерій ефективності повинен бути пов'язаний з передумовами стимулювання розвитку процесу, що вивчають та підвищенням його ефективності. З цього можна зробити принципово важливий методологічний висновок про те, що вибір критерію ефективності залежить від урахування змісту тієї економічної категорії, яка характеризує досліджуване явище, але ні в якому разі не є довільною.

Ураховуючи вищезазначене, зауважимо, що критерій ефективності функціонування споживчої кооперації можна було б визначити як максимізацію виконання завдання задоволення потреб і захисту інтересів членів-пайовиків споживчих коопе-

ративів за наявних ресурсів або оптимальних витратах засобів праці під час збереження довкілля і вирішення питань соціального розвитку територій. Такий критерій дозволив би отримати загальне уявлення про якісні і кількісні зміни, які сталися за досліджуваний період у системі споживчої кооперації, фіксувати основні результати її функціонування.

Критерій ефективності функціонування споживчої кооперації є однією зі складних форм прояву категорії «ефективність», який по відношенню до інших її видів є найбільш узагальненим поняттям, що синтезує комплекс окремих самостійних значень ефективності. Тільки розглядаючи цю категорію з позиції системного підходу, можливо розкрити її сутність. При цьому слід зазначити, що така особливість обумовлена не лише її внутрішніми характеристиками, як дуже часто помилково вважають багато дослідників, але також і характеристиками впливу їх на зовнішнє середовище. Тобто ефективність обов'язково слід розглядати не лише як внутрішню, але і як зовнішню характеристику споживчої кооперації.

Оскільки критерій ефективності функціонування споживчої кооперації дає узагальнене формулювання її кінцевих результатів діяльності, то він практично є єдиним для усіх ієрархічних рівнів системи споживчої кооперації. Проте оцінити це лише за одним синтетичним критерієм надзвичайно складно, бо сама споживча кооперація є поняттям багатокомпонентним. Для цих цілей потрібна система відповідних критеріїв, що відображають різні сторони об'єкта дослідження.

Дослідження показали, що розробка системи критеріїв оцінки функціонування споживчої кооперації в сучасних умовах повинна бути ґрунтована на таких методичних принципах:

- по-перше, на принципі урахування специфіки функціонування споживчої кооперації;

- по-друге, на принципі комерціалізації і самоокупності, відповідно до якого господарська діяльність споживчої кооперації повинна ґрунтуватися на ринкових механізмах, що забезпечують самофінансування і самоокупність їх діяльності;

- по-третє, на принципі системності підходу до оцінки результативності діяльності споживчих кооперативів.

Принцип урахування специфіки функціонування споживчої кооперації. Сутність і основні цілі споживчої кооперації об'єктивно зумовлюють необхідність використання при обґрунтуванні вибору критеріїв оцінки ефективності її діяльності, передусім функціонального підходу.

У нашому дослідженні функцію слід розуміти як роль, що виконує той або той об'єкт, у певній сфері діяльності за встановленими правилами. Таким чином, відповідно до функціонального підходу потреби й інтереси споживчої кооперації слід розглядати як сукупність функцій, необхідних для їх задоволення. Такими функціями передусім є:

а) соціальна функція, яка виражена в задоволенні інтересів і потреб як членів споживчих кооперативів, так і споживачів виробленого ними продукту; створенні нових робочих місць і необхідних передумов для підвищення професійного рівня, поліпшення виробничих, житлових, побутових і інших умов своїх членів і найманих робітників тощо;

б) виробнича функція – визначає пріоритети забезпечення динамічного й ефективного розвитку власної переробки тих або інших продуктів як основи діяльності споживчих кооперативів;

в) комерційна функція – отримання прибутку внаслідок власної переробки певного продукту та реалізації його на ринку;

г) розподільна функція – розподіл прибутку між членами споживчої кооперації, з одного боку, з метою задоволення їх інтересів і потреб відповідно до статуту, з іншого – з метою забезпечення динамічного розвитку основних видів діяльності споживчого кооперативу.

Принцип самоокупності діяльності споживчої кооперації. У процесі вироблення критеріїв оцінки функціонування споживчої кооперації необхідно враховувати специфічні особливості її функціонування, зумовлювані двоєдністю і протиріччям механізму їх функціонування, з одного боку, як некомерційної, з іншого – як комерційної організації.

Відомо, що метою некомерційних організацій не є отримання прибутку. Їх основна мета – досягнення соціальних результатів у різних сферах діяльності, задоволення потреб у підвищенні якості життя. Отже, в основу оцінки їх діяльності мають бути

покладені критерії і показники соціальної ефективності з урахуванням специфіки діяльності тих або тих некомерційних організацій. Водночас некомерційні організації мають право займатися підприємницькою діяльністю, якщо така спрямована на досягнення її статутних цілей. Оцінку ефективності такої діяльності визначають, як відомо, максимізація економічних (фінансових) результатів (прибутку). Такі цілі визначають вибір відповідних критеріїв і показників оцінки ефективності (передусім економічної ефективності) комерційних організацій, основою яких є порівняння доходу (прибутку) і витрат, що спричинили їх.

Принцип системності підходу до оцінки результативності діяльності споживчих кооперативів. Відповідно до системного (комплексного) підходу споживча кооперація є сукупністю взаємозв'язаних напрямів некомерційної і комерційної діяльності, у процесі якої проявляються її специфічні результати – функціональні, економічні, соціальні, екологічні, соціально-психологічні.

Функціональними результатами діяльності споживчої кооперації, діяльність якої спрямована на задоволення потреб її учасників, мають бути результати, що характеризують досягнення стійкості процесу постійного задоволення постійно зростаючих потреб членів-пайовиків споживчих кооперативів і надійний захист їх інтересів.

Економічними результатами споживчої кооперації є її можливості у процесі функціонування справляти певне економічне враження. Такі економічні результати належать безпосередньо до процесу виробництва продукту споживчою кооперацією.

Екологічні результати відображені на безпосередньому впливі результатів виробничої діяльності споживчих кооперативів на стан природного довкілля, рівень її збереження і раціонального використання, міру забруднення сільськогосподарської продукції і продуктів харчування нітратами й іншими шкідливими речовинами.

Грунтуючись на методологічних положеннях системного підходу та відповідно до наведених вище принципів і основних результатів діяльності споживчих кооперативів, уточнено і виокремлено основні результати функціонування споживчої кооперації в економіці ринкової орієнтації, які необхідно, на нашу

думку, покласти в основу вибору критеріїв і показників оцінки ефективності функціонування системи споживчої кооперації України (рис. 4.2.).

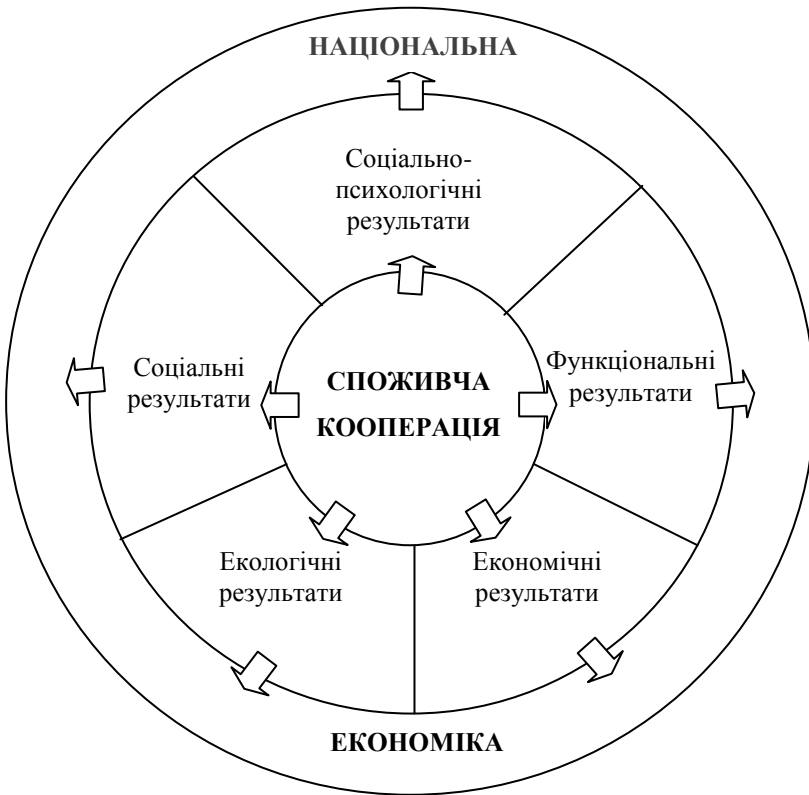

Рисунок 4.2. – Результати функціонування споживчої кооперації у структурі національної економіки

Джерело: розроблено автором монографії

Дослідження доводять, що основними результатами функціонування споживчої кооперації України:

а) функціональні результати, що відображають результативність процесів функціонування, для яких характерний досягну-

тий рівень розв'язання проблеми задоволення соціально-економічних і інших потреб членів-пайовиків;

б) економічні результати, що характеризуються рівнем створеного економічного ефекту за певний період часу;

в) соціальні результати, що характеризують зміни, які відбулися в умовах праці, життя і добробуту працівників споживчих кооперативів;

г) екологічні результати, що відображають зміни за ступенем впливу діяльності підприємств і організацій споживчої кооперації на рівень забруднення або руйнування природного довкілля;

г) соціально-психологічні результати, що характеризують зміни, які сталися у сприйнятті населенням споживчої кооперації, її впливом на формування позитивного соціально-психологічного клімату, досягнення лояльності та задоволеності населення діяльністю споживчих кооперативів.

Грунтуючись на вищеназваних принципах, у процесі дослідження пропонуємо використовувати таку систему діагностики функціонування споживчої кооперації України, в яку входять такі критерії:

а) критерій надійності управління системою, що відображає проблеми забезпечення її надійного функціонування, окремих її підрозділів, а також місце і причини їхнього виникнення;

б) критерій функціональної ефективності, який визначає ступінь змін, інтересів, що сталися внаслідок функціонування на рівні задоволення і потреб членів споживчої кооперації відповідно до проголошених цілей;

в) критерій виробничо-технологічної ефективності, який дає уявлення про зміни, що сталися на рівні економічної ефективності вживаних технологічних процесів, технічної бази, використання усіх видів виробничих ресурсів;

г) критерій комерційної ефективності, який відображає вплив процесів розвитку на прибутковість й характеризує соціальні процеси як результату комерційної діяльності;

г) критерій соціальної ефективності, який характеризує зміни, що відбулися в соціальних процесах: створення нових робочих місць, створення необхідних передумов для підвищення профе-

сійного рівня і поліпшення виробничих, житлових, побутових і інших умов своїх членів і найнятих робітників тощо;

д) критерій екологічної ефективності, що відображає, в якій мірі діяльність споживчої кооперації впливає на стан природного довкілля, ступінь її відтворення, раціонального використання і збереженості, ступінь забруднення сільськогосподарської продукції і продуктів харчування нітратами й іншими шкідливими речовинами;

е) критерій соціально-психологічної ефективності, що характеризує ступінь впливу результатів розвитку споживчої кооперації на формування сприятливого соціально-психологічного клімату, атмосфери задоволеності населення діяльністю споживчих кооперативів.

Оцінку кризових симптомів функціонування і діагностування функціонування споживчої кооперації необхідно здійснювати задовго до прояву їх очевидних ознак. Така оцінка і прогнозування розвитку кризових симптомів щодо функціонування споживчої кооперації України є предметом діагностики функціонування споживчої кооперації у структурі національної економіки.

Діагностика функціонування споживчої кооперації України – це система цільового аналізу, спрямованого на виявлення можливих тенденцій і негативних наслідків функціонування споживчої кооперації у структурі національної економіки.

Залежно від цілей і способів здійснення діагностику функціонування споживчої кооперації слід проводити в два етапи:

1) етап експрес-діагностики функціонування споживчої кооперації;

2) етап фундаментальної діагностики виявлення симптомів кризового стану функціонування споживчої кооперації.

Експрес-діагностика функціонування споживчої кооперації України у структурі національної економіки характеризує систему регулярної оцінки кризових параметрів функціонування споживчої кооперації, здійснюваної на базі даних за стандартними алгоритмами аналізу. Основною метою цієї експрес-діагностики є раннє виявлення ознак кризового рівня її функціонування та попередня оцінка масштабів її кризового стану [211–215].

Виокремлено такі основні етапи здійснення експрес-діагностики функціонування споживчої кооперації України:

1. Визначення об'єктів спостереження «кризового поля», що реалізує загрозу виникнення кризового стану функціонування споживчої кооперації. Досвід показує, що в сучасних економічних умовах практично всі аспекти функціонування споживчої кооперації можуть генерувати загрозу зниження її функціонування. Тому систему спостереження за «кризовим полем» необхідно будувати з урахуванням ступеня генерування цієї загрози шляхом виокремлення найбільш вагомих об'єктів за цим критерієм. З цих позицій система спостереження за «кризовим полем» функціонування споживчої кооперації може бути представлена системними характеристиками, які було розглянуто більш детально в розділі 1: організованість, цілісність, складність, функціональна анізотропність, інерційність.

2. Формування системи чинників оцінки функціонування споживчої кооперації України у структурі національної економіки.

Система таких чинників формується до кожної системної характеристики «кризового поля». У процесі формування усі чинники поділяють на об'ємні (виражені абсолютною сумою) і структурні (виражені відносними показниками). Найважливіші з цих чинників представлені в Додатку Г.

3. Аналіз окремих сторін функціонування споживчої кооперації України у структурі національної економіки, здійснюваний за допомогою стандартних методів. Основою такого аналізу є порівняння фактичних показників із плановими (нормативними) та виявлення розмірів відхилень у динаміці. Зростання рівня негативних відхилень у динаміці характеризує наростання кризових явищ генерують загрозу спаду об'єкта дослідження у структурі національної економіки.

4. Попередня оцінка масштабів кризового стану функціонування споживчої кооперації України у структурі національної економіки [97, 211, 216].

Для зручності проведення діагностики функціонування споживчої кооперації, а також для своєчасного виявлення його недоліків, розроблено методичний інструментарій експрес-діа-

гностики функціонування споживчої кооперації України у структурі національної економіки. Запропонований інструментарій містить у собі всі необхідні чинники, які впливають на рівень функціонування споживчої кооперації. Кожен окремих чинник має свій конкретний критерій і визначений певними системними характеристиками (додаток Г, табл. Г.1–Г.5). Тобто всі чинники впливу на рівень функціонування споживчої кооперації розділені на параметри системи (інтелект, природна та виробнича база, здоров'я, організація й адаптація, регулювання) у системному розрізі (організованість, цілісність, складність, функціональна анізотропність, інерційність). Усі чинники оцінюють за шкалою критеріїв від 0 до 5. Чим нижче оцінка прояву критерію, тим функціонування споживчої кооперації більш ефективне (табл. 4.2).

Таблиця 4.2 – Шкала оцінки критеріїв функціонування споживчої кооперації України

Значення критерію	Рівень оцінки
Симптоми не виявлені або не мають відношення до системи	0
Незначний прояв симптому, незначний вплив на систему	1
Прояв нижчий за середній, вплив помітний	2
Середній прояв симптому, середній вплив на систему	3
Прояв симптому з великою силою, значний вплив на систему	4
Симптоми виявлені максимально	5

Джерело: [97]

Після проведення всебічного аналізу укладено загальну таблицю у вигляді матриці, за даними якої можна простежити рівень критичного стану функціонування споживчої кооперації, виявити її проблемні місця (рис. 4.3.).

На основі зібраних даних (Додаток Д, табл. Д.1–Д.5) і практичної апробації запропонованого інструментарію діагностики функціонування споживчої кооперації України у структурі національної економіки: Укоопспілка (м. Київ), Полтавська ОСС

(м. Полтава), Миколаївська ОСС (м. Миколаїв), Дніпропетровська ОСС (м. Дніпро), Черкаська ОСС (м. Черкаси), Львівська ОСС (м. Львів), Одеська ОСС (м. Одеса) проведено аналіз функціонування споживчої кооперації в декількох великих обласних споживчих спілках України, під час якого вдалося з'ясувати, у якому стані знаходиться рівень їх функціонування (рис. 4.4.–4.10.).

Інтегральна оцінка = 0

	Організованість	Цілісність	Складність	Функціональна анізотропність	Інерційність	Сума
Інтелект	0	0	0	0	0	0
Природна і виробнича база	0	0	0	0	0	0
Здоров'я	0	0	0	0	0	0
Організація і адаптація	0	0	0	0	0	0
Регулювання	0	0	0	0	0	0
Сума	0	0	0	0	0	0

Рисунок 4.3. – Загальна таблиця для проведення експрес-діагностики функціонування споживчої кооперації України у структурі національної економіки

Джерело: розроблено автором монографії (фрагмент з екрана)

Інтегральна оцінка = 102,4

	Організованість	Цілісність	Складність	Функціональна анізотропність	Інерційність	Сума
Інтелект	4,3	2,9	5	3,5	3	18,7
Природна і виробнича база	4,8	4,7	5	4,7	4,2	23,4
Здоров'я	4,1	4,4	5	5	5	23,5
Організація і адаптація	4,4	3	2,5	3,7	3,3	16,9
Регулювання	5	3	3	5	3,9	19,9
Сума	22,6	18	20,5	21,9	19,4	102,4

Рисунок 4.4. – Діагностика функціонування Укоопспілки

Джерело: розраховано автором монографії (фрагмент з екрана)

Інтегральна оцінка = 114,7

	Організованість	Цілісність	Складність	Функціональна анізотропність	Інерційність	Сума
Інтелект	4,6	3,9	5	4,6	3,6	21,7
Природна і виробнича база	5	4,8	5	4,8	4,8	24,4
Здоров'я	4,5	5	5	5	5	24,5
Організація і адаптація	4,4	4,6	4	3,7	5	21,7
Регулювання	5	4	4	5	4,4	22,4
Сума	23,5	22,3	23	23,1	22,8	114,7

Рисунок 4.5. – Діагностика функціонування Полтавської ОСС
Джерело: розроблено автором монографії (фрагмент з екрана)

Інтегральна оцінка = 106,4

	Організованість	Цілісність	Складність	Функціональна анізотропність	Інерційність	Сума
Інтелект	4,7	3,6	5	3,9	3	20,2
Природна і виробнича база	5	4,6	5	4,8	4,1	23,5
Здоров'я	4	4,7	4,5	5	4	22,2
Організація і адаптація	4,4	4,6	4	3,3	4,6	20,9
Регулювання	4,4	3	3,4	5	3,8	19,6
Сума	22,5	20,5	21,9	22	19,5	106,4

Рисунок 4.6. – Діагностика функціонування Миколаївської ОСС
Джерело: розраховано автором монографії (фрагмент з екрана)

Інтегральна оцінка = 115,6

	Організованість	Цілісність	Складність	Функціональна анізотропність	Інерційність	Сума
Інтелект	4,7	4,3	5	4,6	3,8	22,4
Природна і виробнича база	5	4,8	5	5	4,8	24,6
Здоров'я	4,5	5	5	5	5	24,5
Організація і адаптація	4,4	4,6	4	3,7	5	21,7
Регулювання	5	4	4	5	4,4	22,4
Сума	23,6	22,7	23	23,3	23	115,6

Рисунок 4.7. – Діагностика функціонування
Дніпропетровської ОСС

Джерело: розраховано автором монографії (фрагмент з екрана)

Інтегральна оцінка = 102

	Організованість	Цілісність	Складність	Функціональна анізотропність	Інерційність	Сума
Інтелект	4,4	3,6	5	3,9	3	19,9
Природна і виробнича база	4,6	4,3	5	4	4,1	22
Здоров'я	4	4	4	5	4	21
Організація і адаптація	4,4	4,2	3	3,2	4,3	19,1
Регулювання	4,4	3	3,8	5	3,8	20
Сума	21,8	19,1	20,8	21,1	19,2	102

Рисунок 4.8. – Діагностика функціонування Черкаської ОСС
Джерело: розраховано автором монографії (фрагмент з екрана)

Інтегральна оцінка = 100,6

	Організованість	Цілісність	Складність	Функціональна анізотропність	Інерційність	Сума
Інтелект	4,5	4	5	3,9	3	20,4
Природна і виробнича база	4,3	4	4,4	3,7	3,3	19,7
Здоров'я	4	4	4	5	4	21
Організація і адаптація	4,4	4,6	3	3,2	4,3	19,5
Регулювання	4,4	3	3,8	5	3,8	20
Сума	21,6	19,6	20,2	20,8	18,4	100,6

Рисунок 4.9. – Діагностика функціонування Львівської ОСС
Джерело: розраховано автором монографії (фрагмент з екрана)

Інтегральна оцінка = 116,3

	Організованість	Цілісність	Складність	Функціональна анізотропність	Інерційність	Сума
Інтелект	5	4,6	5	4,6	4	23,2
Природна і виробнича база	5	5	5	4,4	5	24,4
Здоров'я	4,5	5	5	5	5	24,5
Організація і адаптація	4,4	4,6	4	3,8	5	21,8
Регулювання	5	4	4	5	4,4	22,4
Сума	23,9	23,2	23	22,8	23,4	116,3

Рисунок 4.10. – Діагностика функціонування Одеської ОСС
Джерело: розраховано автором монографії (фрагмент з екрана)

З рис. 4.4.–4.10. видно, що найбільш кризовими для цих ОСС є такі параметри системи, як «Природна та виробнича база», «Здоров'я», «Регулювання», а у системному розрізі – «Організованість», «Складність», «Функціональна анізотропність».

При використанні програмного ресурсу щодо діагностики функціонування споживчої кооперації України при оцінці масштабів кризового стану її функціонування нами виокремлено три принципові характеристики кризового стану:

1) легка криза функціонування споживчої кооперації (інтегральна оцінка від 0 до 50);

2) глибока криза функціонування споживчої кооперації (інтегральна оцінка від 51 до 100);

3) катастрофічна криза функціонування споживчої кооперації (інтегральна оцінка від 101 до 125).

Інтегральна оцінка отриманих результатів в обласних споживчих спілках України (Укоопспілка – 102,4; Полтавська ОСС – 114,7; Миколаївська ОСС – 106,4; Дніпропетровська ОСС – 115,6; Черкаська ОСС – 102,0; Львівська ОСС – 100,6; Одеська ОСС – 116,3) свідчить про те, що ці споживчі спілки перебувають у катастрофічній кризі функціонування споживчої кооперації.

Отже, проведення експрес-діагностики функціонування споживчої кооперації України у структурі національної економіки дозволяє на ранніх стадіях виявити ознаки спаду її функціонування і вжити оперативних заходів щодо їх нейтралізації. Її попереджувальний ефект стане найбільш відчутним на стадії легкої кризи функціонування споживчої кооперації. При інших масштабах кризового стану функціонування споживчої кооперації пропонуємо обов'язково доповнити етап експрес-діагностики етапом фундаментальної діагностики виявлення симптомів кризового стану її функціонування.

Слід зазначити, що фундаментальна діагностика функціонування споживчої кооперації характеризує систему оцінки її параметрів функціонування на основі методів факторного аналізу й прогнозування. Вважаємо, що основними цілями фундаментальної діагностики функціонування споживчої кооперації є:

1) поглиблення результатів оцінки функціонування споживчої кооперації, отриманих у процесі експрес-діагностики;

2) підтвердження отриманої попередньої оцінки масштабів кризового стану функціонування споживчої кооперації;

3) прогнозування розвитку окремих параметрів системи, які генерують загрозу кризи функціонування споживчої кооперації, і їхніх негативних наслідків;

4) оцінка й прогнозування здатності споживчої кооперації до нейтралізації кризи її функціонування за рахунок внутрішнього потенціалу.

Отже, результатом формування методичних засад діагностики функціонування споживчої кооперації у структурі національної економіки є теоретичний аналіз і узагальнення наукових праць. Це дозволило дати визначення поняттю «розвиток системи споживчої кооперації» як результативності кількісних і якісних змін у часі та просторі, переходу її з одного якісного стану, для якого характерні структурні перетворення, як у системі, так і в основних її елементах і зв'язках (соціально-організаційних і соціально-господарських структурах, соціально-економічних відносинах, соціальному статусі й інтересах суб'єктів-учасників, соціальних інститутах споживчої кооперації й т. ін.) в інший стан, який характерний структурними перетвореннями, трансформацією інтересів й соціального статусу суб'єктів-учасників системи споживчої кооперації та змістом їх соціально-економічних відносин.

Практична апробація запропонованого підходу до діагностики функціонування споживчої кооперації України дозволила одержати найбільш повну оцінку її функціонування по окремих споживчих спілках і конкретизувати форми й методи подальшого їх оздоровлення. Слід зазначити, що за допомогою діагностики функціонування споживчої кооперації України у структурі національної економіки можна виявити і систематизувати симптоми, внаслідок чого окреслені ті недоліки її функціонування, ліквідувавши які, можна буде її удосконалити. Практичне значення запропонованої системи критеріїв діагностики функціонування споживчої кооперації полягає в можливості їх безпосереднього використання для обґрунтування, вибору та застосу-

вання показників у процесі аналізу тенденцій функціонування споживчої кооперації України у структурі національної економіки, а також для обґрунтування стратегій, планів і програм їх розвитку на короткострокову, середньострокову та довгострокову перспективу.

Для визначення критеріїв і системи показників, за допомогою яких можна оцінити міру надійності розвитку споживчої кооперації України у структурі національної економіки у наступному підрозділі дослідження визначимо чинники, що забезпечують рух системи по траєкторії її надійного розвитку.

4.3. Методичні засади оцінювання надійності розвитку споживчої кооперації України у структурі національної економіки

Надійність розвитку є об'єктивною властивістю будь-якої системи, у тому числі споживчої кооперації. Соціально-економічні процеси усередині системи споживчої кооперації і в зовнішньому середовищі дуже динамічні. Функціонування системи у мінливих умовах і при невизначеності параметрів стану зовнішнього і внутрішнього середовищ відбувається завдяки надійності. Вказані обставини не лише посилюють необхідність досліджень, але і надають їм особливу актуальність у контексті питань забезпечення надійності розвитку споживчої кооперації України у структурі національної економіки.

Будь-яка система є частиною іншої (більшої) системи, яка є для цієї системи зовнішнім середовищем. Така характеристика повністю застосована до регіону, який є підсистемою споживчої кооперації вищого ієрархічного рівня. Так, регіон, з одного боку, є складною системою, внутрішнє середовище якої становить економічна, соціальна й екологічна підсистеми, а з іншого – підсистемою вищого ієрархічного рівня. Отже, надійність розвитку регіональної системи залежить як від надійності розвитку підсистем, що входять до її складу, так і надійності розвитку систем більш високого рівня, зокрема споживчої кооперації України в цілому. При цьому надійність розвитку споживчої

кооперації України розумітимемо як її здатність стабільно функціонувати та розвиватись у довгостроковій перспективі в умовах внутрішнього та зовнішнього середовища, що швидко змінюється, досягаючи мети розвитку регіону, якою на нашу думку, є забезпечення позитивної динаміки рівня і якості життя пайовиків на основі стійкого та збалансованого відтворення соціального, господарського, ресурсного й економічного потенціалів.

Таким чином, визначимо чинники, що забезпечують функціонування споживчої кооперації України у структурі національної економіки по траєкторії надійного розвитку, а також обґрунтуємо критерії та системи показників, за допомогою яких можна оцінити міру її надійності розвитку у регіональному розрізі.

Українські та зарубіжні вчені активно працюють над формуванням методик оцінки надійності розвитку систем. Дослідники акцентують увагу на двох основних концепціях: на так званій слабкій надійності розвитку (*weak reliability – WR*) і сильній надійності розвитку (*strong reliability – SR*) регіону. Першу найчастіше пов'язують із традиційним неокласичним представленням економічної теорії. Її прибічники розглядають як провідну вимогу зниження рівня громадського добробуту з урахуванням довготривалої перспективи. Вчені, які поділяють позицію сильної надійності розвитку, вважають, що в її основі повинно лежати положення про не зниження запасів природних ресурсів.

Слід зазначити, що ще в 70-ті рр. XX ст. англійський економіст Р. Маттесич розрізняв слабку і сильну надійність розвитку економіки. Причому слабку надійність розвитку він трактував як постійність у часі повного запасу капітальних активів, а сильну надійність розвитку («екологічну економіку») – як збереження повного запасу капітальних активів за умови збереження природно-природного капіталу [353].

Також, на нашу думку, основними ознаками надійного розвитку споживчої кооперації у регіональному розрізі є надійність розвитку її економічної конструкції, адаптивність і еластичність регіонального відтворювального процесу, коли наявні природні варіації попиту і немає різких коливань соціально-економічних процесів. Надійний розвиток регіону як суб'єкта специфічних

соціально-економічних відносин, які пов'язані із територіальною організацією громадського виробництва і є особливим структурним рівнем загальнонаціональної системи виробничих відносин, повинен забезпечити збалансування соціально-політичної, правової, природно-екологічної і економічної підсистем на державному рівні.

Для оцінки розвитку споживчої кооперації України вітчизняні та зарубіжні вчені, такі як Н. Андренюк, С. Бабенко, В. Гончаренко, В. Губин, Я. Качмарик, М. Малік, М. Окландер, В. Пархоменко, В. Теплов та ін., пропонують багато методик, проте нині загальноприйнятої методики немає. Значна частина методик оцінки розвитку споживчої кооперації має ряд недоліків, які не дозволяють об'єктивно оцінити надійність розвитку системи. Але вони цілком можуть стати методологічною базою для обґрунтування системи показників і розробки методики оцінки надійності розвитку споживчої кооперації України у структурі національної економіки.

Вважаємо, що досить обґрунтованою є пропозиція для оцінки надійності розвитку споживчої кооперації України у структурі національної економіки використовувати базові орієнтири. Зазначимо, що, для того, щоб зберігати її життєздатність і надійне існування, споживчої кооперації має бути сумісна зі своїм оточенням і його характерними властивостями. Для цього необхідно розглядати властивості оточення споживчої кооперації із погляду накладення на неї певних вимог і обмежень, що скеровують її функції, напрями розвитку та поведінку. Отже, у процесі дослідження функціонування споживчої кооперації України виокремлено такі базові орієнтири її функціонування, як: існування, ефективність, свобода дій, безпека, адаптування та співіснування (табл. 4.3).

Слід зазначити, що розв'язання проблеми надійності розвитку передусім вбачаємо в ефективнішому використанні природно-ресурсного потенціалу регіону, впровадженні передових технологій у виробництво, підвищенні якості управління, що можливо забезпечити шляхом переходу національної економіки на інноваційний шлях розвитку.

**Таблиця 4.3 – Базові орієнтири функціонування
споживчої кооперації України у структурі
національної економіки**

Базові орієнтири	Сутність
Існування	Споживча кооперація України має бути сумісною з нормальним станом її оточення (обласні споживчі спілки, районні споживчі товариства та спілки) і здатною існувати в цьому оточенні. Необхідно забезпечити наявність інформаційних, енергетичних і матеріальних ресурсів, необхідних для підтримки її збалансованого стану
Ефективність	У боротьбі за збереження обмежених ресурсів і дії на своє оточення споживча кооперація України повинна залишатися ефективною
Свобода дій	Споживча кооперація України повинна мати здатність різноманітними способами виконувати вимоги, які покладені на неї оточенням (дотримання принципів та цінностей)
Безпека	Споживча кооперація України має бути здатною захистити себе від несприятливого впливу мінливого зовнішнього середовища, тобто від змінних, нестійких і непередбачуваних умов, які виходять за межі нормального функціонування
Адаптування	Споживча кооперація України має бути здатною до безперервного навчання, адаптації й самоорганізації з метою вироблення адекватних способів реагування на оточення, вимоги та умови, які постійно змінюються
Співіснування	Споживча кооперація України має бути здатною до модифікації свого функціонування з метою узгодження інтересів (орієнтирів) інших систем (держави та приватного сектору), присутніх у її оточенні

Джерело: розроблено автором монографії

Так, спроби створити методикку оцінки надійності розвитку, яка б враховувала вплив не лише економічних, але й соціальних і екологічних чинників, роблять нині як українські, так і зарубіжні вчені. Про це свідчать праці В. Апсіна, І. Апполонова,

О. Астаф'єва, В. Афанас'єва, Е. Балашова, О. Берга, Д. Гродзинського, О. Губінського, Дж. Е. Гордона, В. Дружиніна, О. Епіфанова, А. Ільчева, В. Князева, М. Котика, Е. Левицького, О. Петрова, І. Плетньова, О. Половка, В. Пушкіна, О. Селіванова, В. Соколова, В. Шашкина, А. Тахтаджяна, О. Тимофєєва, К. Фролова, Дж. Хєя та ін. Цей факт ще раз підтверджує актуальність проблеми створення методики оцінки надійності розвитку споживчої кооперації України у структурі національної економіки. На нашу думку, під час створення методики слід враховувати такі вимоги:

- 1) система показників повинна охоплювати всі складники системи: економічний, соціальний й екологічний – на державному рівні та економічний і соціальний – на рівні споживчої кооперації;
- 2) кількість показників має бути обмеженою;
- 3) показники мають бути порівняні;
- 4) інформаційна база для проведення оцінки має бути доступна;
- 5) показники необхідно узагальнити в єдиний, інтегральний показник, що забезпечить порівнянність надійності регіонів один із одним;
- 6) для інтерпретації інтегральної оцінки необхідно задати порогові значення.

Інтегрована оцінка – це оцінка розвитку системи по регіонах на рівні національної економіки та споживчої кооперації, проведена з позицій узгодженого поєднання основних аспектів: соціального, економічного, екологічного. Вона включає аналіз і діагностику економічних, соціальних і екологічних індикаторів та їх взаємозв'язків; аналіз і оцінку можливості виникнення значущого впливу на довкілля. Особливість такого аналізу полягає в реальному застосуванні принципів надійного розвитку, суть яких полягає в тому, що:

- 1) система повинна знаходитися у рамках траєкторії надійного розвитку, де її основні показники збалансовані;
- 2) існує ефективний механізм, який здатний парити усі можливі збурення і утримувати систему у вказаних рамках (динамічній рівновазі);
- 3) ресурси системи розподіляють між її елементами досить ефективно, щоб не викликати усередині неї антагоністичних протиріч;

4) у систему надходить достовірна інформація про її стан і стан зовнішнього середовища, керована підсистема, що здатна цю інформацію переробити і приймати оптимальні рішення;

5) оптимальне рішення приймають з урахуванням поточного та можливих майбутніх станів системи, минуле сприймають як досвід;

6) у ієрархічній системі обробка інформації і ухвалення рішень раціонально розподілені між усіма її елементами;

7) система має досить гармонійні відносини із зовнішнім середовищем;

8) механізми спадкоємності та мінливості системи забезпечують поступову адаптацію до зовнішніх умов.

Про необхідність створення інтегрального показника надійності розвитку суб'єктів національної економіки та споживчої кооперації України свідчить також динаміка відмінностей між регіонами України, яка не лише не скорочується, а, навпаки, збільшується. Це особливо помітно відносно економічних показників. Так, розрив в економічному розвитку регіонів України за таким показником як ВРП на душу населення продовжує збільшуватися (рис. 4.11.). У споживчій кооперації рівень ВРП на одного пайовика зменшується (рис. 4.12.).

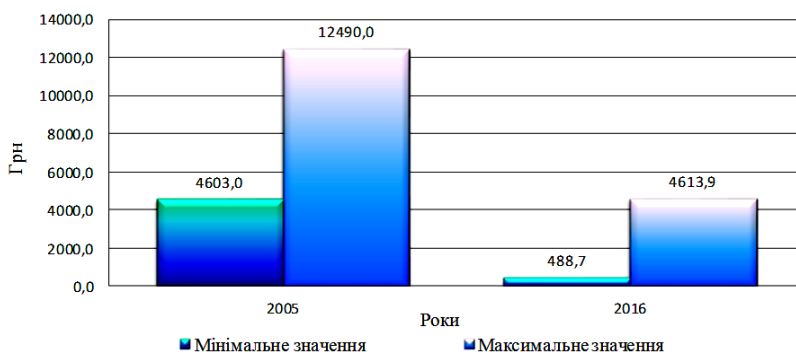

Рисунок 4.11. – Динаміка мінімального та максимального значень валового регіонального продукту (грн на душу населення) за 2005 і 2016 рр. (на рівні держави)

Джерело: розраховано автором монографії за даними [244–255]

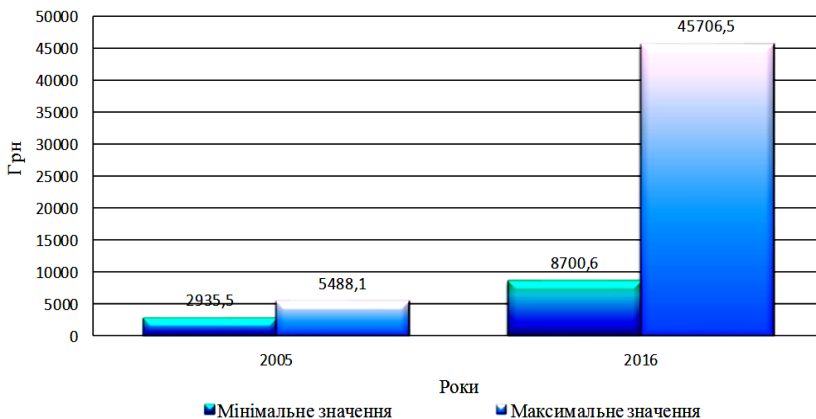

Рисунок 4.12. – Динаміка мінімального та максимального значень валового регіонального продукту грн на одного пайовика за 2005 і 2016 рр. (на рівні споживчої кооперації України)

Джерело: розраховано автором монографії за даними [171–175, 193–198]

Зауважимо, що методика оцінки надійності розвитку споживчої кооперації України у структурі національної економіки повинна передбачати такі етапи.

Перший етап – обґрунтування складу показників. Індикатори надійності розвитку змінні. Їх визначають на основі внутрішніх чинників, що характеризують економічний, соціальний і екологічний розвиток окремих регіонів України (табл. 4.4).

Для розрахунку інтегрального показника оцінки надійності розвитку суб'єктів споживчої кооперації України нами виокремлені показники, які відображають основні результати від господарсько-фінансової діяльності без урахування чинників екологічного розвитку за відсутності ведення статистики як такої (табл. 4.5).

**Таблиця 4.4 – Перелік індикаторів для розрахунку
інтегрального показника надійності розвитку
суб’єктів національної економіки**

Економічні	Соціальні	Екологічні
А	Б	В
<p>Валовий регіональний продукт, грн на душу населення</p> <p>Індекс обсягу продукції промисловості, %</p> <p>Обсяг інвестицій в основний капітал, грн на душу населення</p> <p>Індекс споживчих цін, %</p> <p>Прямі інвестиції, млн дол. США</p> <p>Загальний обсяг інноваційних витрат (тис. грн)</p>	<p>Співвідношення доходів населення, грн на душу населення і величини прожиткового мінімуму, разів</p> <p>Роздрібний товарооборот, гривень на душу населення</p> <p>Рівень безробіття (за методикою МОП), %</p> <p>Рівень економічної активності населення, %</p>	<p>Частка у загальному обсязі скидання забруднених стічних вод у природні поверхневі водні об’єкти, млн м³</p> <p>Рівень утворення відходів І–ІІІ класів небезпеки, тис. т.</p> <p>Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря, що відходять від стаціонарних джерел, тис. т. на тис. осіб. населення</p>
<p>Обсяг реалізованої інноваційної продукції, тис. грн</p> <p>Загальна кількість інноваційно активних промислових підприємств</p> <p>Кількість малих підприємств, на 10 тис. наявного населення</p>	<p>Частка зайнятих у загальній чисельності зайнятих, %</p> <p>Коефіцієнт депопуляції населення, на 1 тис. населення</p> <p>Житловий фонд, тис. м² на душу населення</p> <p>Кількість зареєстрованих злочинів на тис. осіб. населення</p>	<p>Площа зелених насаджень і насаджень, га з розрахунку на одного міського жителя</p> <p>Лісовідновлення, га на тис. осіб. населення</p>

Джерело: складено автором монографії

Таблиця 4.5 – Перелік індикаторів для розрахунку інтегрального показника надійності розвитку суб’єктів споживчої кооперації України

Економічні	Соціальні
Сукупний обсяг обігу діяльності, млн грн	Кількість організацій
Обіг роздрібної торгівлі, млн грн	Пайовий капітал, тис. грн
Обіг ресторанного господарства, млн грн	Середня чисельність робітників, осіб
Обіг оптової торгівлі, млн грн	Середньомісячна заробітна плата одного працівника (по всіх галузях), грн
Обсяг заготівель сільськогосподарської продукції і сировини, млн грн	Чисельність пайовиків, осіб
Обсяг продукції (робіт, послуг) промислових підприємств, млн грн	
Обсяг платних послуг населенню, млн грн	
Прибуток, млн грн	
Статутний капітал, млн грн	
Витрати на виробництво і продаж продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн	
Кількість підприємств	

Джерело: складено автором монографії

Другий етап – оцінка рівня розвитку системи за регіонами за кожним показником. Вважаємо, що для обліку вагомості показників і ступеня відмінностей їх рівнів за регіонами, а також для розрахунку єдиного комплексного індикатора рівня розвитку доцільно застосувати метод багатовимірного порівняльного аналізу, заснований на методі евклідових відстаней. Він дозволяє враховувати не лише абсолютні величини показників кожного регіону, але і ступінь їх близькості (дальності) до показника-еталона. У зв’язку з цим координати порівнюваних регіонів виражена в частках відповідних координат еталона, узятого за одиницю:

k – оцінка рівня розвитку регіону i за кожним показником:

$$k_i = x_i - \text{прямий показник};$$

$$k_i = \min(x_i) - \text{зворотний показник};$$

x_i – значення показника в регіоні i ;

$\max(x_i)$, $\min(x_i)$ – показник-еталон, за який може бути вибране оптимальне (чи граничне) значення показників регіонального розвитку.

На третьому етапі розраховують комплексний показник надійності за блоками (формула 4.1.). Кожен показник зводиться в квадрат (щоб уникнути негативних значень), потім знаходять середню арифметичну оцінку і вилучають корінь квадратний:

$$I_j = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n K_i^2}{n}}, \quad (4.1.)$$

де I_j – комплексний показник надійності до кожного блоку показників.

Четвертий етап – формування інтегрального показника. У зв'язку з цим важливо вибрати форму побудови узагальненого показника (інтегрованого індексу) надійності розвитку споживчої кооперації у структурі національної економіки.

Найчастіше індикатори надійного розвитку виражаються у формі середньоарифметичного приватних індикаторів (наприклад, індекс розвитку людського потенціалу).

Проте, зауважимо, що для віддзеркалення значущості кожного з урахованих компонентів соціально-економічної і екологічної системи, їх пропорційності більшою мірою відповідає середньгеометрична величина. Зважаючи на це, інтегральний індекс надійності розвитку суб'єктів національної економіки можна розрахувати за формулою 4.2.:

$$I_{\text{над.}} = \sqrt[3]{I_{\text{екон.}} \cdot I_{\text{соц.}} \cdot I_{\text{екол.}}}, \quad (4.2.)$$

де $I_{\text{соц.}}$ – соціальна надійність;

$I_{\text{екол.}}$ – екологічна надійність.

Аналогічно розраховують інтегральний індекс надійності розвитку суб'єктів споживчої кооперації України, але з ураху-

ванням лише економічних і соціальних індикаторів груп показників (формула 4.3.):

$$I_{\text{над.}} = \sqrt{I_{\text{екон.}} \cdot I_{\text{соц.}}}, \quad (4.3.)$$

Така побудова показника дозволяє відобразити значимість кожного із урахованих компонентів соціально-економічної та екологічної системи. Зміна будь-якого із приватних індикаторів приводить до зміни значення узагальненого показника і фіксує зміну стану надійності розвитку регіону.

П'ятий етап – інтерпретація інтегральної оцінки надійності розвитку споживчої кооперації України у структурі національної економіки. З цією метою необхідно встановити граничні значення індексу надійності розвитку. Інтегральний індекс надійності розвитку може бути в межах від 0 до 1. Отже, виокремлюють шість його рівнів, які об'єднані в чотири зони надійності розвитку (табл. 4.6).

Таблиця 4.6 – Інтерпретація граничних значень інтегрального індексу надійності розвитку системи

Зона надійності	Межі інтервалу індексу	Міра надійності розвитку системи
1	$0,9 < I_{\text{над.}} \leq 1,0$	Високий рівень надійності розвитку
2	$0,75 < I_{\text{над.}} \leq 0,9$	Надійний розвиток
	$0,5 < I_{\text{над.}} \leq 0,75$	Розвиток, близький до надійного
3	$0,25 < I_{\text{над.}} \leq 0,5$	Розвиток з ознаками ненадійності
	$0,1 < I_{\text{над.}} \leq 0,25$	Ненадійний, передкризовий розвиток
4	$0 < I_{\text{над.}} \leq 0,1$	Абсолютно ненадійний розвиток, криза

Джерело: [216]

Зону 1 характеризує дуже високий ступінь надійності розвитку системи. Знаходження системи в цій зоні не потребує яких-небудь коригувальних дій з боку суб'єкта управління.

Зона 2 відповідає надійному розвитку або близькому до нього. Проте в цій зоні можуть накопичуватися чинники, що знижують надійність системи. Дії суб'єкта управління мають бути спрямовані на зниження впливу цих чинників.

Зона 3 значень інтегрального індексу відображає наявність негативних тенденцій процесів, які порушують рівновагу системи, і свідчить про загрозу безпеці системи. Суб'єкт управління повинен прийняти комплекс заходів, спрямованих передусім на усунення загроз, забезпечення надійного розвитку системи в довгостроковій перспективі.

Зона 4 значень інтегрального індексу є зоною кризи, де починаються якісно нові процеси, що ведуть до повного краху системи. Дії суб'єкта управління мають бути спрямовані на вживання термінових антикризових заходів.

Результати аналізу індикаторів розвитку, показників, обраних для розрахунку інтегрального показника оцінки надійності розвитку суб'єктів національної економіки (Додаток Е, табл. Е.1–Е.6), доводять, що за 2005–2016 рр. їх значення суттєво змінились (табл. 4.7).

Отже, показники, обрані для розрахунку інтегрального показника оцінки надійності розвитку суб'єктів споживчої кооперації (Додаток Ж, табл. Ж.1–Ж.4), демонструють, що змінився і ступінь надійності розвитку споживчої кооперації України (табл. 4.8).

Апробуємо методику оцінки надійності розвитку споживчої кооперації України у структурі національної економіки України у регіональному розрізі. Внаслідок відсутності оптимальних (граничних) значень показників, використовуваних для розрахунку індексів надійності розвитку, виберемо найкращі їх значення по країні.

Аналіз динаміки індексу економічної надійності розвитку суб'єктів національної економіки (Додаток З, табл. З.1–З.2) та споживчої кооперації України (Додаток К, табл. К.1–К.2) за 2005 і 2016 рр. свідчить, що в більшості регіонів держави їх надійність розвитку економіки збільшилась, а в споживчій кооперації, навпаки, зменшилась (табл. 4.9).

Так, на рівні держави лише АР Крим забезпечила найменше зростання індексу економічної надійності розвитку, якому значно сприяли чинники, пов'язані з її тимчасовою анексією РФ.

Таблиця 4.7 – Динаміка відмінностей розвитку суб'єктів національної економіки України за 2005 і 2016 рр.

Показник	2005 р.				2016 р.			
	Мін.	Макс.	Середнє по країні	Перевищення макс. над мін.	Мін.	Макс.	Середнє по країні	Перевищення макс. над мін.
1	2	3	4	5	6	7	8	9
<i>Економічні</i>								
Валовий регіональний продукт, грн на душу населення	4 603,0	12 490,0	8 546,5	+7 887,0	488,7	4 613,9	2 543,3	+4 125,2
Індекс обсягу продукції промисловості, %	88,0	122,0	105,0	+34,0	91,2	139, 0	105,0	+47,8
Обсяг інвестицій в основний капітал, грн на душу населення	799,7	2 253,0	1 526,4	+1 453,3	1 877,4	19 340,1	6 274,3	+17 462,7
Індекс споживчих цін, %	108,0	113,7	110,9	+5,7	110	114,2	112,2333	+4,2
Прямі інвестиції, млн дол. США	30,0	3 619,0	1 824,5	+3 589,0	50,1	7 182,9	865,45	+7 132,8

Продовж. табл. 4.7

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Загальний обсяг інноваційних витрат (тис. грн)	167,9	167,9	167,9	0,0	6 865,9	7 568 879	485 193,8	+7 562 013,1
Обсяг реалізованої інноваційної продукції, тис. грн	–	24 995,4	12 497,7	+24 995,4	269,3	2 155 969,1	29 6230,1	+2 155 699,8
Загальна кількість інноваційно активних промислових підприємств	–	12	6	+6	9	117	31	+108
Кількість малих підприємств, на 10 тис. наявного населення	13 720,0	144 630,0	79 175,0	+130 910,0	–	–	–	–
Соціальні								
Співвідношення доходів населення (грн) на душу населення і величини прожиткового мінімуму, разів	11,4	16,8	14,1	+5,4	7,4	27,2	19,7	+19,8
Роздрібний товарооборот, гривень на душу населення	1 124,0	2 418,0	1 771,0	+1 294,0	413,9	3 600,6	2 512,2	+3 186,7

Продовж. табл. 4.7

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Рівень безробіття (за методикою МОП), %	5,4	9,8	7,6	+4,4	6,4	16,0	10,2	+9,6
Рівень економічної активності населення, %	56,5	64,5	60,5	+8,0	57,7	66,2	61,7	+8,5
Частка зайнятих у загальній чисельності зайнятих, %	51,6	63,3	57,4	+11,7	50	59,7	55,5	+9,7
Коефіцієнт депопуляції населення, на 1 тис. населення	-14,1	-0,6	-7,4	+13,5	-10,3	1,0	-4,8	+11,3
Житловий фонд, тис. м ² на душу населення	19,4	28,0	23,7	+8,6	8,5	35,8	24,2	+27,3
Кількість зареєстрованих злочинів на тис. осіб населення	0,01	0,01	0,01	0,0	5,7	23,8	12,5	+18,1
Екологічні								
Частка у загальному обсязі скидання забруднених стічних вод у природні поверхневі водні об'єкти, млн м ³	1,8	78,0	39,9	+76,2	1,0	244,0	32,2	+243,0

Продовж. табл. 4.7

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Рівень утворення відходів І–ІІІ класів небезпеки, тис. т.	0,4	675,5	338,0	+675,1	154,2	205 798,3	12 232,8	+205 644,1
Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря, що виходять зі стаціонарних джерел, тис. т. на тис. осіб. населення	0,01	0,35	0,18	+0,34	3,0	981,4	126,8	+978,4
Площа зелених масивів і насаджень, га з розрахунку на одного міського жителя	3,30	0,00	1,65	–3,30	1,16	272,1	60,8	+270,9
Лісовідновлення, га на тис. осіб. населення	0,05	1,61	0,83	+1,56	0,12	6,5	1,8	+6,4

Джерело: складено та розраховано автором монографії за даними [244–255]

Таблиця 4.8 – Динаміка відмінностей розвитку суб'єктів споживчої кооперації України за 2005 і 2016 рр.

Показник	2005 р.				2016 р.			
	Мін.	Макс.	Середнє по країні	Перевищення макс. над мін.	Мін.	Макс.	Середнє по країні	Перевищення макс. над мін.
1	2	3	4	5	6	7	8	9
<i>Економічні</i>								
Сукупний обсяг обігу діяльності, млн грн	27,3	392,4	173,5	+365,1	62,2	1 128,6	279,1	+1 066,4
Обіг роздрібної торгівлі, млн грн	33,3	196,5	92,0	+163,2	29,8	878,4	200,2	+848,6
Обіг ресторанного господарства, млн грн	5,9	70,2	20,8	+64,3	4,4	110,3	27,1	+105,9
Обіг оптової торгівлі, млн грн	0,8	43,2	11,6	+42,4	0,4	203,6	33,7	+203,2
Обсяг заготівель сільськогосподарської продукції і сировини, млн грн	6,6	69,3	24,7	+62,7	0,0	2,1	0,5	+2,1

Продовж. табл. 4.8

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Обсяг продукції (робіт, послуг) промислових підприємств, млн грн	4,2	66,7	18,2	+62,5	0,4	72,0	17,5	+71,6
Обсяг платних послуг населенню, млн грн	3,0	26,9	12,7	+23,9	0,0	5,3	1,8	+5,3
Прибуток, млн грн	0,1	3,7	1,0	+3,6	1 060,4	25 650,6	7 234,9	+24 590,2
Статутний капітал, млн грн	35,3	122,6	67,3	+87,3	32,3	185,2	111,6	+152,9
Витрати на виробництво і продаж продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн	3,1	65,7	17,4	+62,6	7,3	62,0	28,6	+54,7
Кількість підприємств	109	707	336	+598	1	579	179	+578,0
Соціальні								
Кількість організацій	3	480	85	+477	20	572	101	+552
Пайовий капітал, тис. грн	1 583,0	17 572,0	4 277,9	+15 989,0	141,8	4 174,1	789,4	+4 032,3

Продовж. табл. 4.8

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Середня чисельність робітників, осіб	2 022	6 109	3 938	+4 087	738	3 608	1 585	+2 870
Середньомісячні заробітна плата одного працівника (по всіх галузях), грн	379,0	514,0	436,7	+135,0	2 610,7	3 562,4	3 027,3	+951,7
Чисельність пайовиків, осіб	9 300	71 500	69 983	+62 200	608	20 962	9 111	+20 354

Джерело: складено та розраховано автором монографії за даними [171–175, 193–198]

Таблиця 4.9 – Індекс економічної надійності розвитку суб’єктів національної економіки та споживчої кооперації України за 2005 і 2016 рр.

Регіон	2005 р.		2016 р.		Зростання ↑, зниження ↓	
	Національна економіка	Споживча кооперація	Національна економіка	Споживча кооперація	Національна економіка	Споживча кооперація
1	2	3	4	5	6	7
АР Крим	0,450	1,648	х	х	↓0,359	↓0,994
Вінницька область	0,476	1,189	0,362	0,418	↓0,018	↓0,299
Волинська область	0,561	1,096	0,524	0,327	↑0,077	↓0,334
Дніпропетровська область	0,423	0,905	0,313	0,332	↓0,025	↓0,214
Донецька область	0,419	х	0,509	0,314	↑0,175	↑0,314
Житомирська область	0,499	1,646	0,534	0,329	↑0,136	↓0,664
Закарпатська область	0,533	0,972	0,654	0,354	↑0,229	↓0,232
Запорізька область	0,450	х	0,469	0,420	↑0,110	↑0,420
Івано-Франківська область	0,496	0,687	0,566	0,468	↑0,171	↑0,054
Київська область	0,477	1,098	0,590	0,325	↑0,209	↓0,337
Кіровоградська область	0,520	0,816	0,578	0,415	↑0,163	↓0,077
Луганська область	0,448	1,157	0,333	0,354	↓0,024	↓0,344

Продовж. табл. 4.9

1	2	3	4	5	6	7
Львівська область	0,437	0,894	0,536	0,386	↑0,187	↓0,153
Миколаївська область	0,512	1,192	0,365	0,334	↓0,044	↓0,385
Одеська область	0,446	1,548	0,453	0,333	↑0,097	↓0,601
Полтавська область	0,474	2,475	0,486	0,415	↑0,108	↓1,078
Рівненська область	0,508	1,436	0,591	0,336	↑0,186	↓0,530
Сумська область	0,489	1,256	0,351	0,327	↓0,039	↓0,430
Тернопільська область	0,525	1,358	0,481	0,325	↑0,062	↓0,494
Харківська область	0,430	1,425	0,402	х	↑0,059	↓0,860
Херсонська область	0,519	1,079	0,496	0,352	↑0,082	↓0,298
Хмельницька область	0,482	0,985	0,489	0,367	↑0,105	↓0,227
Черкаська область	0,502	1,437	0,789	0,324	↑0,389	↓0,543
Чернівецька область	0,542	1,240	0,629	0,323	↑0,196	↓0,425
Чернігівська область	0,483	1,149	0,888	0,334	↑0,503	↓0,359

Джерело: складено та розраховано автором монографії за даними [171–175, 193–198, 244–255]

Найбільші темпи зростання індексу економічної надійності розвитку споживчої кооперації продемонстрували Донецька, Запорізька області, які забезпечили підвищення індексу економічної надійності розвитку завдяки поверненню їх до складу споживчої кооперації.

Результати зміни індексу економічної надійності розвитку суб'єктів національної економіки за 2005 і 2016 рр. подано на рис. 4.13.

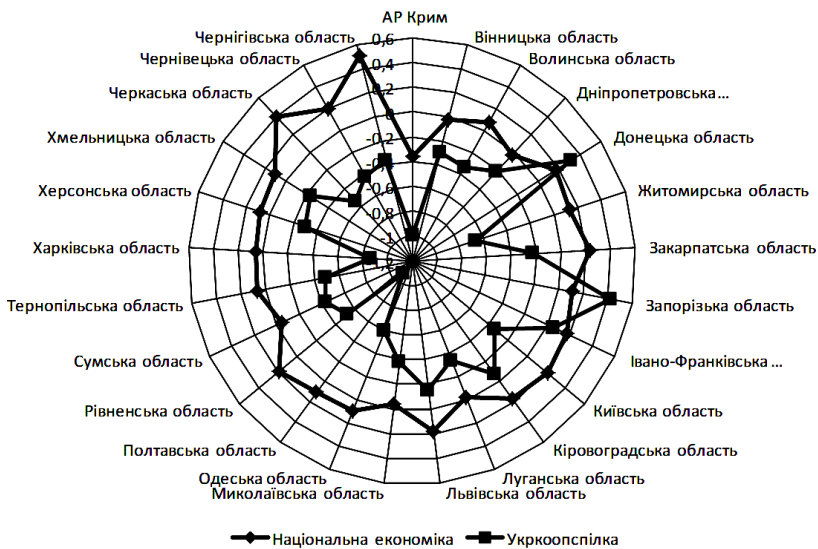

Рисунок 4.13. – Зміна індексу економічної надійності розвитку суб'єктів національної економіки та споживчої кооперації України за 2005 і 2016 рр.

Джерело: розраховано автором монографії

Найкраще значення індексу соціальної надійності розвитку (Додаток 3, табл. 3.3–3.4; Додаток К, табл. К.3–К.4) спостережено в Донецькій та Луганській областях, що було забезпечено за рахунок зростання обсягу роздрібного товарообороту на душу населення (табл. 4.10).

Таблиця 4.10 – Індекс соціальної надійності розвитку суб'єктів національної економіки та споживчої кооперації України за 2005 і 2016 рр.

Регіон	2005 р.		2016 р.		Зростання ↑, зниження ↓	
	Національна економіка	Споживча кооперація	Національна економіка	Споживча кооперація	Національна економіка	Споживча кооперація
1	2	3	4	5	6	7
АР Крим	0,385	0,637	х	х	↓0,385	↓0,570
Вінницька область	0,396	0,814	0,381	0,698	↓0,015	↓0,030
Волинська область	0,391	0,612	0,379	0,869	↓0,012	↑0,322
Дніпропетровська область	0,376	0,571	0,374	0,574	↓0,002	↑0,064
Донецька область	0,386	х	0,415	х	↑0,029	↑0,000
Житомирська область	0,396	0,608	0,379	0,69	↓0,017	↑0,146
Закарпатська область	0,381	0,606	0,382	0,564	↑0,001	↑0,022
Запорізька область	0,380	х	0,375	0,772	↓0,005	↑0,772
Івано-Франківська область	0,400	0,561	0,376	0,533	↓0,024	↑0,031
Київська область	0,387	0,633	0,373	0,778	↓0,014	↑0,212
Кіровоградська область	0,393	0,596	0,378	0,679	↓0,015	↑0,146
Луганська область	0,400	0,728	0,487	х	↑0,087	↓0,651

Продовж. табл. 4.10

1	2	3	4	5	6	7
Львівська область	0,379	0,611	0,377	0,600	↓0,002	↑0,054
Миколаївська область	0,392	0,753	0,377	0,660	↓0,015	↓0,014
Одеська область	0,378	0,716	0,371	0,749	↓0,007	↑0,109
Полтавська область	0,388	0,595	0,380	0,725	↓0,008	↑0,193
Рівненська область	0,393	0,625	0,383	0,626	↓0,010	↑0,067
Сумська область	0,392	0,597	0,380	1,265	↓0,012	↑0,731
Тернопільська область	0,398	0,552	0,382	0,766	↓0,016	↑0,272
Харківська область	0,377	0,64	0,372	х	↓0,005	↓0,573
Херсонська область	0,388	0,653	0,377	0,670	↓0,011	↑0,086
Хмельницька область	0,397	0,572	0,380	0,993	↓0,017	↑0,481
Черкаська область	0,397	0,770	0,379	0,669	↓0,018	↓0,020
Чернівецька область	0,388	0,584	0,383	1,034	↓0,005	↑0,512
Чернігівська область	0,396	0,609	0,381	0,562	↓0,015	↑0,018

Джерело: складено та розраховано автором монографії за даними [171–175, 193–198, 244–255]

Івано-Франківська область у рейтингу регіонів перемістилась із 1-го на 19-те місце. На індекс соціальної надійності розвитку у Івано-Франківській області негативно вплинули такі чинники, як рівень безробіття та депопуляція населення, які значно нижчі в порівнянні з Закарпатською областю.

У споживчій кооперації темпи найбільшого зростання індексу соціальної надійності розвитку спостерігались у Запорізькій, Сумській, Хмельницькій і Черновецькій областях. Причиною збільшення індексу соціальної надійності розвитку у Запорізькій області є повернення її до складу споживчої кооперації. Значне збільшення індексу по інших областях забезпечили такі чинники, як загальна чисельність пайовиків і середня чисельність робітників.

Результати зміни індексу соціальної надійності розвитку суб'єктів національної економіки та споживчої кооперації України за 2005 і 2016 рр. подано на рис. 4.14.

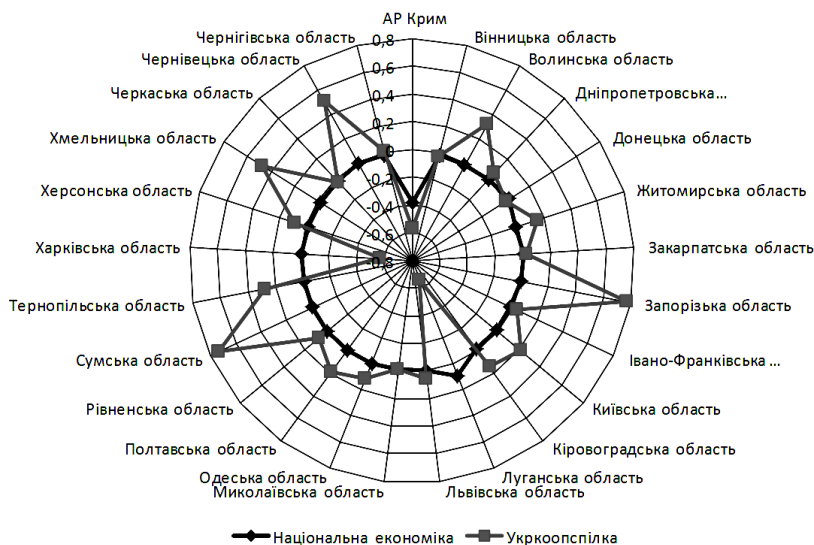

Рисунок 4.14. – Зміна індексу соціальної надійності розвитку регіонів на рівні держави та споживчої кооперації України за 2005 і 2016 рр.

Джерело: розраховано автором монографії

Екологічна ситуація (Додаток 3, табл. 3.5–3.6) найбільш надійна в Закарпатській області, яка з 18-го місця перемістилась на 1-ше місце. (табл. 4.11).

Таблиця 4.11 – Індекс екологічної надійності розвитку суб’єктів національної економіки за 2005 і 2016 рр. (розраховано автором за [244–255])

Регіон	2005 р.	2016 р.	Зростання ↑, зниження ↓
1	2	3	4
АР Крим	0,533	х	↓0,533
Вінницька область	0,885	0,478	↓0,407
Волинська область	0,930	0,569	↓0,361
Дніпропетровська область	0,520	0,450	↓0,070
Донецька область	0,479	0,473	↓0,006
Житомирська область	0,576	0,496	↓0,080
Закарпатська область	0,510	0,817	↑0,307
Запорізька область	0,506	0,473	↓0,033
Івано-Франківська область	0,745	0,515	↓0,230
Київська область	0,706	0,519	↓0,187
Кіровоградська область	0,558	0,447	↓0,111
Луганська область	0,705	0,480	↓0,225
Львівська область	0,465	0,475	↑0,010
Миколаївська область	0,546	0,462	↓0,084
Одеська область	0,497	0,515	↑0,018
Полтавська область	0,476	0,454	↓0,022
Рівненська область	0,634	0,488	↓0,146
Сумська область	0,496	0,513	↑0,017
Тернопільська область	0,750	0,467	↓0,283
Харківська область	0,535	0,475	↓0,060

Продовж. табл. 4.11

1	2	3	4
Херсонська область	0,667	0,805	↑0,138
Хмельницька область	0,550	0,527	↓0,023
Черкаська область	1,187	0,475	↓0,712
Чернівецька область	0,508	0,492	↓0,016
Чернігівська область	0,676	0,501	↓0,175

Джерело: складено та розраховано автором монографії за даними [244–255]

Із табл. 4.11 видно, що екологічна ситуація в регіонах України залишається дуже складною. Незважаючи на загальне зниження індексу екологічної надійності розвитку, незначне поліпшення цього показника спостерігається у Донецькій, Закарпатській, Запорізькій, Львівській, Одеській, Полтавській, Сумській, Херсонській, Хмельницькій та Чернівецькій областях. Низькі значення індексу екологічної надійності розвитку зумовлені передусім високою питомою вагою досліджених проб води, що не відповідають гігієнічним нормативам як за санітарно-хімічними, так і мікробіологічними показниками, значними викидами забруднювальних речовин в атмосферну, а також дуже малими площами зелених масивів і насаджень у містах з розрахунку на одного міського жителя (у Дніпропетровській області 2016 р. – 1,16 га, у порівнянні з Херсонською та Хмельницькою областями, де цей показник має найбільше значення – 272,12 та 207,58 га відповідно).

Результати зміни індексу екологічної надійності розвитку суб'єктів національної економіки за 2005 і 2016 рр. подано на рис. 4.15.

Динаміка інтегрального індексу надійності розвитку суб'єктів національної економіки (Додаток Л, табл. Л.1) та споживчої кооперації України (Додаток Л, табл. Л.2) дозволяє зробити ряд висновків (табл. 4.12).

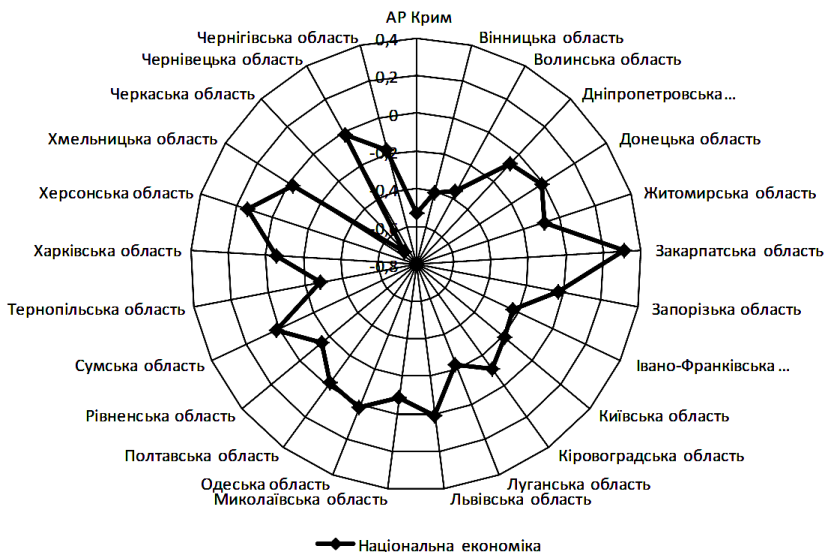

Рисунок 4.15. – Зміна індексу екологічної надійності розвитку суб'єктів національної економіки за 2005 і 2016 рр.

Джерело: розраховано автором монографії

По-перше, надійність розвитку більшості регіонів України за досліджуваний період знизилася лише у АР Крим. Такі зміни можна пояснити тимчасовою анексією АР Крим.

По-друге, 2016 р. у зону надійного розвитку не потрапило жодної області. У 2005 р. в цю зону також не входила жодна область (індекс вищий за 0,75).

По-третє, такі області країни як Закарпатська, Херсонська, Черкаська та Чернігівська знаходилися в зоні розвитку, близького до надійного (індекс від 0,5 до 0,75).

По-четверте, жодна з областей 2005 та 2016 рр. не продемонструвала розвиток із ознаками ненадійності (індекс від 0 до 0,1), за виключенням АР Крим, що знаходиться під тимчасовою анексією РФ, веденням бойових дій на частині території Донецької та Луганської областей.

Динаміка інтегрального індексу надійності розвитку суб'єктів споживчої кооперації України дозволяє зробити такі висновки:

Таблиця 4.12 – Інтегральний індекс надійності розвитку суб'єктів національної економіки та споживчої кооперації України за 2005 і 2016 рр.

Region	2005 р.		2016 р.		Зростання ↑, зниження ↓	
	Національна економіка	Споживча кооперація	Національна економіка	Споживча кооперація	Національна економіка	Споживча кооперація
1	2	3	4	5	6	7
АР Крим	0,419	0,753	х	х	↓0,419	↓0,753
Вінницька область	0,511	0,722	0,404	0,540	↓0,107	↓0,182
Волинська область	0,546	0,601	0,483	0,533	↓0,063	↓0,068
Дніпропетровська область	0,404	0,528	0,375	0,437	↓0,029	↓0,091
Донецька область	0,395	0	0,464	х	↑0,069	↓0,000
Житомирська область	0,449	0,735	0,465	0,476	↑0,016	↓0,259
Закарпатська область	0,435	0,564	0,589	0,447	↑0,154	↓0,117
Запорізька область	0,41	0	0,437	0,569	↑0,027	↑0,569
Івано-Франківська область	0,49	0,456	0,479	0,499	↓0,011	↑0,043
Київська область	0,47	0,612	0,485	0,503	↑0,015	↓0,109
Кіровоградська область	0,45	0,512	0,461	0,531	↑0,011	↑0,019
Луганська область	0,465	0,674	0,427	х	↓0,038	↓0,674
Львівська область	0,395	0,542	0,458	0,481	↑0,063	↓0,061

Продовж. табл. 4.12

1	2	3	4	5	6	7
Миколаївська область	0,444	0,696	0,399	0,470	↓0,045	↓0,226
Одеська область	0,406	0,773	0,442	0,499	↑0,036	↓0,274
Полтавська область	0,412	0,891	0,438	0,549	↑0,026	↓0,342
Рівненська область	0,466	0,696	0,48	0,459	↑0,014	↓0,237
Сумська область	0,423	0,636	0,409	0,643	↓0,014	↑0,007
Тернопільська область	0,5	0,636	0,441	0,499	↓0,059	↓0,137
Харківська область	0,411	0,702	0,414	x	↑0,003	↓0,702
Херсонська область	0,475	0,616	0,532	0,486	↑0,057	↓0,130
Хмельницька область	0,438	0,551	0,461	0,604	↑0,023	↑0,053
Черкаська область	0,573	0,773	0,522	0,466	↓0,051	↓0,307
Чернівецька область	0,44	0,625	0,491	0,578	↑0,051	↓0,047
Чернігівська область	0,469	0,614	0,553	0,433	↑0,084	↓0,181

Джерело: розраховано автором монографії

– інтегральний індекс надійності розвитку споживчої кооперації за досліджуваний період знизився майже в усіх областях, крім Запорізької, Івано-Франківської, Кіровоградської, Сумської та Хмельницької. Покращення інтегрального індексу надійності в цих областях свідчить про їх ефективну діяльність. Донецька область показала своє збільшення за рахунок її повернення до складу споживчої кооперації;

– у 2016 р. у зону надійного розвитку (індекс вищий за 0,75) не ввійшло жодної області. У 2005 р. в цю зону входили: АР Крим та такі області як Вінницька, Волинська, Житомирська, Закарпатська, Київська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька та Чернігівська;

– у 2016 р. Вінницька, Волинська, Запорізька, Київська, Кіровоградська, Полтавська, Сумська, Хмельницька та Чернівецька області знаходилися в зоні розвитку, близького до надійного (індекс від 0,5 до 0,75);

– у 2016 р. такі області, як Дніпропетровська, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Рівненська, Тернопільська, Херсонська, Черкаська та Чернігівська опинилися у зоні розвитку з ознаками ненадійності (індекс від 0,25 до 0,5);

– у 2016 р. АР Крим і Харківська область продемонстрували розвиток з ознаками ненадійності (індекс від 0 до 0,1). Це пояснено тимчасовою анексією АР Крим, веденням бойових дій на частині території Донецької та Луганської областей і виходу Харківської області зі складу Укркоопспілки.

Результати зміни інтегрального індексу надійності розвитку суб'єктів національної економіки та споживчої кооперації України за 2005 і 2016 рр. подано на рис. 4.16.

З рис. 4.16. видно, що лише такі області, як Волинська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Сумська та Хмельницька демонструють ступінь розвитку суб'єктів національної економіки і можуть забезпечити стабільний розвиток системи, твердо тримати курс на збереження, становлення і утвердження споживчої кооперації, зростання її ролі в соціально-економічному житті держави.

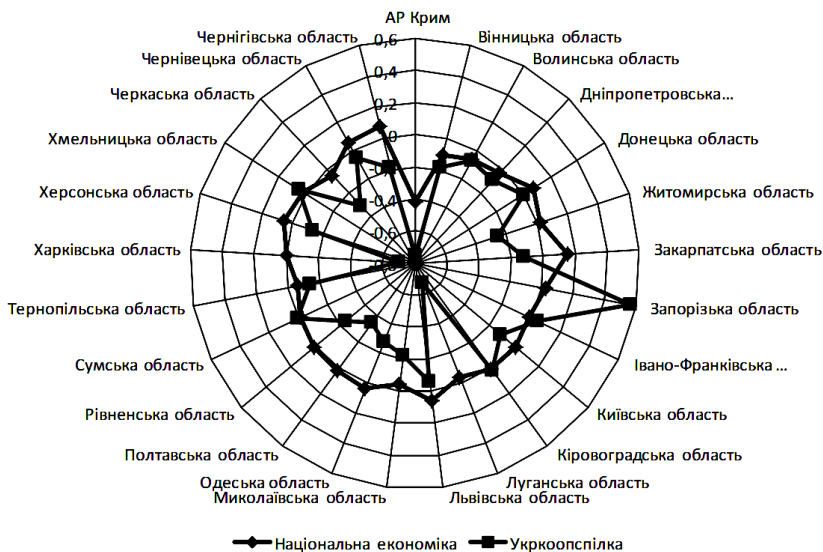

Рисунок 4.16. – Зміна інтегрального індексу надійності розвитку суб'єктів національної економіки та споживчої кооперації України за 2005 і 2016 рр.

Джерело: розраховано автором монографії

Отже, збільшення рівня надійності розвитку регіонів України сприятиме розвитку національної економіки, а для цього потрібно розробляти заходи, спрямовані на зниження негативного впливу чинників зовнішнього та внутрішнього середовища, а також сприяти пошуку механізмів підвищення надійності розвитку споживчої кооперації України, яка можлива лише у тому разі, якщо буде забезпечена надійність розвитку регіональних систем, якими є суб'єкти споживчої кооперації, і збалансованість із показниками в розвитку суб'єктів національної економіки України.

Підбиваючи підсумки, зазначимо, що розроблена та практично апробована під час дослідження методика дозволяє отримати відносну оцінку надійності розвитку окремих суб'єктів споживчої кооперації України та відобразити їх місце в розвитку на-

ціональної економіки. Слід зауважити, що навіть при невеликому обсязі інформації, необхідної для розрахунку, інтегральний показник має певну чутливість і інформативність. Вважаємо, що з його допомогою можна:

1) провести порівняльну оцінку надійності розвитку різних територій (суб'єктів);

2) виміряти фактичну величину економічної, соціальної та екологічної надійності розвитку суб'єктів національної економіки та споживчої кооперації України;

3) виявити чинники, що негативно впливають на надійність розвитку підсистем споживчої кооперації та національної економіки в цілому;

4) більш обґрунтовано оцінити перспективи розвитку суб'єктів національної економіки та споживчої кооперації України;

5) визначити ефективність використання ресурсів території;

6) виявити напрями соціально-економічної й екологічної діяльності, що найбільше відповідають цілям розвитку споживчої кооперації України та національної економіки в цілому;

7) об'єктивно оцінити ефективність роботи органів державної влади регіону й органів управління споживчої кооперації України.

Отже, перелік виокремлених у процесі дослідження індикаторів, який використовують під час розрахунку інтегрального індексу, дає можливість достатньо достовірно визначити міру надійності розвитку споживчої кооперації України у структурі національної економіки. Важливо відзначити, що інформаційну базу дослідження становлять офіційні дані органів державної статистики й Укоопспілки, що забезпечує їх доступність і порівняність.

Проведені дослідження та запропоновані методичні засади оцінювання надійності розвитку споживчої кооперації України у структурі національної економіки дає підґрунтя для створення моделі побудови комплексу сценаріїв розвитку споживчої кооперації України у структурі національної економіки з урахуванням теоретико-методологічних та науково-методичних положень, розглянутих у попередніх розділах цього дослідження.

Висновки до розділу 4

Науково-методичні засади функціонування споживчої кооперації України у структурі національної економіки України дає підстави для формулювання ряду теоретичних і практичних узагальнень і висновків:

1. Результатом узагальнення науково-методичних підходів до формування концепції розвитку системи споживчої кооперації України є розроблена методологія побудови алгоритму концептуальної моделі надійного розвитку споживчої кооперації за регіонами, яка, на відміну від наявних концепцій, що переважно мають організаційно-технологічний, організаційно-управлінський, організаційно-економічний характер, враховує найважливіші принципові питання: по-перше, питання соціалізації й гуманізації відносин споживчої кооперації; по-друге, питання формування цивілізованого члена-пайовика споживчих кооперативів; по-третє, питання адаптації діяльності споживчих кооперативів відповідно до особливостей розвитку соціально-орієнтованої ринкової економіки.

2. Запропоновано поетапне реформування споживчої кооперації України в умовах переходу до соціально-орієнтованої ринкової економіки, в основу якого покладені комплекси заходів щодо стабілізації її функціонування та розвитку з урахуванням ступеня їх відносної значущості для процесу формування цивілізованої споживчої кооперації в Україні. Принциповою відмінністю є те, що запропонований перелік заходів концепції розвитку споживчої кооперації України є об'єктивною основою для розробки конкретних варіантів технічних, технологічних, організаційних, економічних, соціальних і інших заходів стосовно її надійності розвитку у структурі національної економіки.

3. Виокремлено й розкрито зміст критеріїв й показників оцінки функціонування споживчої кооперації України на основі уточнення й обґрунтування основних ознак-характеристик процесу її функціонування й особливостей в економіці ринкової орієнтації. Сформовано авторський погляд щодо визначення поняття «розвиток системи споживчої кооперації». Продемон-

стровано результативність кількісних і якісних змін у часі та просторі, перехід споживчої кооперації з одного якісного стану, для якого характерні структурні перетворення як у цілому системі, так і основних її елементів і зв'язків (соціально-організаційних і соціально-господарських структур, соціально-економічних відносин, соціального статусу й інтересів суб'єктів-учасників, соціальних інститутів споживчої кооперації і тому подібне), – в інший стан, для якого властиві структурні перетворення, трансформація інтересів і соціального статусу суб'єктів-учасників системи споживчої кооперації, зміст соціально-економічних відносин споживчої кооперації між ними.

4. Результатом узагальнення методичних засад діагностики функціонування споживчої кооперації України є впорядкування сукупності її інструментів. Розроблено авторську методику, яку вирізняє повнота діагностики функціонування системи споживчої кооперації України стосовно особливостей етапу становлення економіки соціально-орієнтованого суспільства.

Запропоновано програмний ресурс експрес-діагностики функціонування споживчої кооперації у структурі національної економіки, який охоплює всі необхідні чинники, що впливають на рівень її функціонування, кожен із яких має свій визначений критерій і певні системні характеристики. Застосування цього ресурсу дає можливість зручно проводити діагностику функціонування споживчої кооперації України, своєчасно виявляти його недоліки.

5. Доведено, що завдяки фундаментальній діагностиці функціонування споживчої кооперації України у структурі національної економіки можна одержати найбільш ґрунтовну оцінку її функціонування по окремих споживчих спілках і конкретизувати форми та методи подальшого їх оздоровлення. Практична апробація запропонованої експрес-діагностики системи критеріїв функціонування споживчої кооперації України демонструє можливість її безпосереднього використання для обґрунтування, вибору та застосування показників у процесі аналізу тенденцій функціонування споживчої кооперації у структурі національної економіки, а також для обґрунтування стратегій,

планів і програм їх розвитку на короткострокову, середньострокову та довгострокову перспективу.

6. Проведено розрахунок інтегрального показника надійності розвитку суб'єктів національної економіки та споживчої кооперації України на основі запропонованих методичних засад оцінювання надійності розвитку споживчої кооперації України у структурі національної економіки та визначеного переліку індикаторів. Завдяки запропонованим методичним засадам отримано відносну оцінку надійності розвитку окремих суб'єктів споживчої кооперації та відображено їх місце в розвитку національної економіки. Перелік соціально-економічних індикаторів, використований під час розрахунку інтегрального індексу, дав можливість з достовірністю визначити ступінь надійності розвитку споживчої кооперації України у структурі національної економіки.

РОЗДІЛ 5

КОНЦЕПТУАЛЬНА МОДЕЛЬ ПОБУДОВИ КОМПЛЕКСУ СЦЕНАРІЇВ РОЗВИТКУ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ УКРАЇНИ У СТРУКТУРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

5.1. Аналітичне стратегічне планування процесу функціонування та розвитку споживчої кооперації України у структурі національної економіки

На основі зібраних даних і практичної апробації концептуальної моделі побудови комплексу сценаріїв розвитку споживчої кооперації України у структурі національної економіки України (Укоопспілка, м. Київ) проведено аналітичне стратегічне планування процесу функціонування системи споживчої кооперації України у структурі національної економіки за рахунок її розвитку.

Аналітичне стратегічне планування – процес навчання й еволюції, тобто процес проектування імовірного або логічного майбутнього (узагальненого сценарію) та ідеалізованих бажаних майбутніх станів.

Виокремимо три принципових підходи до планування.

Задовільне планування припускає досягнення бажаних результатів, але не обов'язково найкращих. Задовільний рівень визначають як рівень, на який погоджуються керівники, що приймають рішення. Таке планування не завжди призводить до радикальних змін. Як правило, воно породжує консервативні плани, які виправляють тільки явні недоліки і не сприяють розвитку та зростанню.

Оптимізаційне планування спрямоване на якнайкращу реалізацію програм, воно більшу користь приносить для тактичного планування, ніж для стратегічного, оскільки для першого випадку характерна повна визначеність вихідних даних у сьогоденні та майбутньому, а для такої ситуації найкраще пристосовані, як відомо, методи оптимізації. Для оптимізаційного планування характерні такі завдання:

- 1) мінімізація ресурсу, необхідного для досягнення наміченого рівня ефективності;

2) максимізація ефективності, яку можна досягти з наявним запасом ресурсу;

3) максимізація відношення ефективності до витрат.

Аналітичне стратегічне планування спрямоване на виконання завдань, для яких характерні незнання й невизначеність майбутнього.

Із погляду аналітичного планування розглянемо проблеми функціонування та розвитку споживчої кооперації України.

Оскільки в основі аналітичного стратегічного планування лежить механізм прямого і зворотного процесів, розглянемо його більш детально з урахуванням методу аналізу ієрархій [51, 53, 97, 127, 134, 212, 214, 216–218, 228].

Зазначимо, що ієрархічні системи планування складаються зі специфічних елементів, до яких належать: фокус ієрархії, параметри системи, цілі, завдання, заходи, сценарії й узагальнений сценарій. Фокус ієрархії – це загальна мета досліджуваної проблеми. У нашому випадку це рівень функціонування споживчої кооперації України у структурі національної економіки. Цей ієрархічний рівень може складатися з релевантних діапазонів (декількох інтервалів часу). Акторами називають дієві сили, які мають різний ступінь впливу на результат.

У контексті цього дослідження під акторами слід розуміти параметри системи, що визначають її цілісність, упорядкованість, стійкість, самоуправління і управління, тобто параметри головної мети споживчої кооперації України. Аналізуючи дієві сили, які впливають на остаточний стан нашої проблеми, виокремимо такі параметри системи, як: інтелект (інтелекто-програмоносій – керована частина); природна та виробнича база (енергоносій, керівні частини, зв'язки); здоров'я (нормальний стан усіх частин системи); організованість (організація і адаптація) – самоорганізованість (самоорганізація і самоадаптація); регулювання (гомеостат, дисципліна) саморегулювання (самогомеостат, самодисципліна).

Цілі – бажані межі або величини, яких сподіваються досягти.

Завдання – санкціоновані засоби досягнення цілей, що реалізуються за допомогою загальновідомих процедур прийняття рішень.

Заходи – система процедур прийняття рішень щодо можливостей розвитку споживчої кооперації України.

Сценарії – це потенційні стани споживчої кооперації України, які отримані після застосування завдань і реалізації заходів.

Узагальнений сценарій – майбутній рівень функціонування споживчої кооперації України у структурі національної економіки, який інтегрує окремі контрастні сценарії з метою оцінки наслідків запланованих рішень, наслідків параметрів системи. Узагальнений сценарій дозволяє інтегрувати значення окремих сценаріїв для оцінки наслідків прийнятих під час планування рішень.

Аналіз проблеми призвів до визначення цілей, параметрів, завдань і заходів функціонування споживчої кооперації України, які репрезентовано на рис. 5.1.

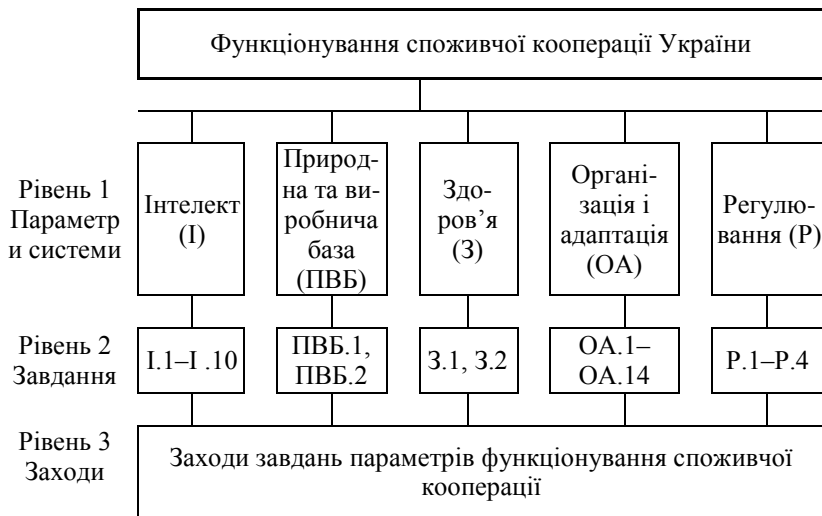

Рисунок 5.1. – Параметри, завдання та заходи функціонування споживчої кооперації України

Джерело: розроблено автором монографії

Мета параметра «Інтелект» (І) – це забезпечення досягнення основної і функціональної цілей споживчої кооперації України

на основі диференціації, інтеграції, стандартизації, універсалізації, відтворення, перспективного, оперативного і поточного планування, координації, контролю, діагностики та корекції.

I.1. Стандартизація складових частин споживчої кооперації України, зв'язків і процесів, що в ній відбуваються, з метою уніфікації і взаємозамінюваності.

I.1.1. Стандартизувати складові частини системи, зв'язки і процеси, що в ній відбуваються, з метою уніфікації і взаємозамінюваності.

I.2. Розподіл системи на індивідуальні (спеціалізовані) частини з метою якісного виконання своїх функцій кожною частиною.

I.2.1. Розподілити систему на індивідуальні (спеціалізовані) частини з метою якісного виконання своїх функцій кожною частиною.

I.3. Об'єднання спеціалізованих систем з метою їх посилення із захисту від несприятливого впливу довкілля.

I.3.1. Об'єднати спеціалізовані підсистеми з метою їх посилення і захисту від несприятливого впливу довкілля.

I.4. Створення бази стандартних спадкових і стандартних неспадкових програм як умови для вибору оптимальної у кожному конкретному випадку і як основи для формування нестандартних програм.

I.4.1. Створити базу стандартних спадкових і стандартних неспадкових програм як умови для вибору оптимальної у кожному конкретному випадку і як основи для формування нестандартних програм.

I.4.2. Визначити підхід до системного управління споживчою кооперацією.

I.4.3. Надати повну, своєчасну та достатню інформацію про зв'язок розвитку споживчої кооперації з розвитком економіки України в цілому.

I.5. Заміна підсистем, що вийшли з ладу, своїми ж підсистемами у складі системи.

I.5.1. Замінити підсистеми, що вийшли з ладу, своїми ж підсистемами у складі системи.

I.6. Збереження системи в умовах, що змінюються.

I.6.1. Зберегти систему в умовах, що змінюються.

I.6.2. Забезпечити стратегічне управління повною і достовірною інформацією про організацію споживчої кооперації, пайовиків, фінансовий стан.

I.6.3. Сформувати достатньо уваги до інтересів підсистем системи споживчої кооперації.

I.6.4. Підтримувати механізми кооперації і інтеграції малих і середніх підприємств місцевими органами влади.

I.7. Упорядкування структури в умовах, що змінюються.

I.7.1. Упорядкувати структуру в умовах, що змінюються.

I.7.2. Інтегрувати в міжнародну спільноту систему споживчої кооперації (Міжнародний кооперативний альянс, Єврокооп та ін.).

I.8. Перевірка стану системи в кожний теперішній момент часу.

I.8.1. Перевірити стан системи в кожний теперішній момент часу.

I.8.2. Створити системи мотиваційної активності, що забезпечує соціально-економічний розвиток усіх суб'єктів – учасників системи споживчої кооперації.

I.9. Ухвалення оперативних рішень адекватно до умов, що змінюються, на основі даних контролю і діагностики за допомогою бази даних стандартних програм.

I.9.1. Ухвалити оперативні рішення адекватно до умов, що змінюються, на основі даних контролю і діагностики за допомогою бази даних стандартних програм.

I.9.2. Рационально обирати і ретельно обґрунтовувати способи зміцнення конкурентоспроможності системи споживчої кооперації шляхом побудови відповідної структури, що забезпечить стійкий розвиток національної економіки.

I.9.3. Сформувати й реалізувати випереджаючу наступальну стратегію споживчої кооперації.

I.9.4. Модернізувати структури управління з орієнтацією на економічне зростання й підвищення ефективності.

I.9.5. Завершити перехід від задоволення найсуттєвіших першочергових потреб (переважно матеріальних і фізіологічних) до задоволення соціальних і економічних потреб вищого порядку, що забезпечать гармонійний розвиток людини.

I.10. Коригування раніше прийнятих рішень.

I.10.1. Коригувати раніше прийняті рішення.

Мета параметра «Природна та виробнича база» (ПВБ) – це досягнення основної і функціональної цілей споживчої кооперації України за рахунок формування, розвитку та реалізації з найбільшою ефективністю її енергоносія, адміністративно-територіальних, виробничих та інших підсистем, а також інформаційних, ресурсних і транспортних зв'язків.

ПВБ.1. Відтворення різноманіття природних підсистем, у яких одні системи забезпечують інші.

ПВБ.1.1. Забезпечити динамічний і ефективний розвиток торгівлі та надання послуг як основи діяльності споживчих кооперативів.

ПВБ.1.2. Отримати прибуток унаслідок виробництва певного продукту та реалізації його на ринку з метою задоволення потреб нечленів споживчої кооперації.

ПВБ.1.3. Розподілити прибуток між членами споживчої кооперації, з одного боку, з метою задоволення їх інтересів і потреб відповідно до статуту, з іншого, з метою забезпечення динамічного розвитку основних видів діяльності споживчої кооперації.

ПВБ.1.4. Підтримувати інтеграцію економічних, транспортних, фінансових та інформаційних зв'язків.

ПВБ.1.5. Створити єдиний операційний ланцюжок: заготівля – переробка – торгівля.

ПВБ.1.6. Забезпечити зростаючий ринок продукції ексклюзивної (домашньої) якості, яка може бути затребувана найбільш вимогливими споживачами в торговельній мережі та підприємствах громадського харчування.

ПВБ.1.7. Збільшити обсяги закупівель сільськогосподарської продукції і дикорослої сировини, і, отже, обсягів переробки.

ПВБ.1.8. Збільшити ресурси торгівлі за рахунок продукції пайовиків, індивідуальної трудової діяльності, народних промислів, полювання, рибальства, звірівництва.

ПВБ.2. Відтворення виробничої (соціально-технічної) бази.

ПВБ.2.1. Розробити заходи з підвищення інвестиційної привабливості у рамках реалізації інвестиційних програм споживчої кооперації різного рівня.

ПВБ.2.2. Розвивати кредитування сільського населення, реалізовувати програми мікрокредитування.

ПВБ.2.3. Ліквідувати деформації в матеріально-технічних і фінансових завданнях системи споживчої кооперації.

ПВБ.2.4. Забезпечити високий рівень взаємодії інформаційного забезпечення, єдиної стратегії розвитку, інвестиційної привабливості.

ПВБ.2.5. Забезпечити динаміку розвитку споживчої кооперації.

ПВБ.2.6. Сформувати закумульовані джерела фінансування розвитку перспективних і конкурентоспроможних організацій, великомасштабних проєктів.

ПВБ.2.7. Сформувати конкурентні переваги системи споживчої кооперації.

ПВБ.2.8. Залучити кооперативний сектор економіки в процес коопераційно-інтеграційної взаємодії з іншими господарюючими суб'єктами ринкових відносин.

ПВБ.2.9. Створити реальні умови відновлення заготівельної діяльності у великих масштабах.

ПВБ.2.10. Створити реальні умови відновлення роздрібної торгівлі у великих масштабах.

ПВБ.2.11. Створити реальні умови відновлення оптової торгівлі у великих масштабах.

ПВБ.2.12. Створити реальні умови відновлення діяльності готельно-ресторанного господарства у великих масштабах.

ПВБ.2.13. Забезпечити збереження матеріально-технічної бази споживчої кооперації.

Мета параметра «Здоров'я» (3) – це досягнення основної і функціональної цілей споживчої кооперації України за рахунок якісної підтримки її життєстворювальних і життєзабезпечувальних параметрів.

3.1. Забезпечення якісного стану інтелекту, природно-виробничої бази та якості управління відповідно до функціонування системи.

3.1.1. Задовольнити інтереси і потреби, як членів споживчих кооперативів, так і споживачів виготовлюваного ними продукту.

3.1.2. Проводити роботу з пайовиками зі збереження та примноження їх чисельності.

3.1.3. Відновити соціальні пріоритети функціонування системи споживчої кооперації, захисту інтересів і задоволення потреб

членів-пайовиків, працівників і споживачів – не членів споживчих товариств.

3.1.4. Забезпечити гарантований захист інтересів і задоволення соціально-економічних і інших потреб членів-пайовиків і працівників споживчих кооперативів, а також обслуговуваного населення, забезпечуючи збалансованість інтересів усіх суб'єктів-учасників системи споживчої кооперації і сформуванати соціально-орієнтований тип відносин споживчої кооперації.

3.1.5. Забезпечити належний облік пайовиків.

3.1.6. Забезпечити відновлення і розвиток культури споживання.

3.1.7. Забезпечити оптимізацію податкових платежів, розвиток соціальної сфери та захист соціально-економічних інтересів пайовиків.

3.1.8. Забезпечити стійке економічне зростання і збалансований соціальний розвиток.

3.1.9. Забезпечити зростання масштабів за рахунок зміцнення взаємодії з пайовиками як учасниками заготівельної діяльності та лояльними покупцями товарів кооперативних торговельних мереж.

3.1.10. Забезпечити поповнення основних і оборотних засобів кооперативних організацій за рахунок пайового фонду унаслідок вступу нових членів, збільшення пайового внеску, а також позикових засобів пайовиків, залучення пайовиків до інвестування організацій споживчої кооперації.

3.1.11. Стимулювати платоспроможний попит населення і активізувати виробництво в сільській місцевості.

3.2. Формування, розвиток і реалізація з найбільшою ефективністю кадрового потенціалу системи.

3.2.1. Створити нові робочі місця і необхідні передумови для підвищення професійного рівня, поліпшення виробничих, житлових, побутових та інших умов своїх членів і найманих робітників.

3.2.2. Забезпечити повномасштабний розвиток кадрового потенціалу усієї системи споживчої кооперації.

3.2.3. Забезпечити збереження кадрового потенціалу споживчої кооперації й її матеріально-технічної бази.

3.2.4. Підвищити загальну юридичну й фінансову грамотність керівної ланки, працівників фінансово-економічних і юридичних служб.

Мета параметра «Організація та адаптація» (ОА) – це досягнення основної і функціональної цілей споживчої кооперації України за рахунок збереження її впорядкованості в стандартних і нестандартних умовах.

ОА.1. Формування доцільної структури системи за рахунок формування нерівнозначних частин (керованих, керуючих зв'язків).

ОА.1.1. Забезпечити умови для створення інфраструктури споживчої кооперації, адекватної етапу регульованої ринкової економіки соціально-орієнтованого суспільства.

ОА.1.2. Забезпечити формування соціально-орієнтованого типу відносин споживчої кооперації.

ОА.1.3. Забезпечити однорідність по розмірах, складу та організаційно-правовим формам організації системи споживчої кооперації.

ОА.2. Доцільне розміщення підсистем у системі.

ОА.2.1. Забезпечити регламентовані механізми взаємодії між організаціями споживчої кооперації.

ОА.3. Розподіл між підсистемами системи відповідних функцій.

ОА.3.1. Забезпечити розподіл між підсистемами системи відповідних функцій.

ОА.3.2. Упровадити нові методи роботи у сфері аналізу, планування, контролю і стимулювання.

ОА.4. Забезпечення вибору з усіх стандартних і нестандартних програм найбільш оптимальних.

ОА.4.1. Забезпечити вибір з усіх стандартних і нестандартних програм найбільш оптимальних.

ОА.5. Реалізація принципів оптимальності і спадкоємності, а також побудова і функціонування системи за загальними певними правилами та законами (стандартами).

ОА.5.1. Реалізувати принципи оптимальності та спадкоємності, а також забезпечити побудову та функціонування системи за загальними певними правилами та законами (стандартами).

ОА.5.2. Сконцентрувати організаційно-економічні заходи на виході системи споживчої кооперації з кризи, відновлення принципів кооперативного руху, формування ефективної соціально-орієнтованої системи управління розвитком споживчої кооперації.

ОА.6. Забезпечення взаємозамінюваності частин системи, а також спадкоємності, що сприяє оптимальному управлінню.

ОА.6.1. Забезпечити взаємозамінюваність частин системи, а також спадкоємність, що сприяє оптимальному управлінню.

ОА.7. Розподіл і об'єднання, індивідуалізм і колективізм, спеціалізація і універсалізація, виконання системою своїх індивідуальних функцій взаємозамінюваності, взаємозахисту, взаємозбереження, реалізації об'єктивних принципів і функцій управління.

ОА.7.1. Забезпечити розподіл і об'єднання, індивідуалізм і колективізм, спеціалізацію та універсалізацію, виконання системою своїх індивідуальних функцій взаємозамінюваності, взаємозахисту, взаємозбереження, реалізацію об'єктивних принципів і функцій управління.

ОА.7.2. Посилити ділову активність між організаціями споживчої кооперації та підприємствами суміжних і підтримувальних виробництв.

ОА.8. Забезпечення якісного виконання підсистемами та системою своїх функцій на основі вузької спеціалізації.

ОА.8.1. Забезпечити якісне виконання підсистемами та системою своїх функцій на основі вузької спеціалізації.

ОА.9. Зміцнення потужності системи й опірності руйнівному впливу довкілля.

ОА.9.1. Зміцнити потужності системи й опірності руйнівному впливу довкілля.

ОА.9.2. Забезпечити підвищення конкурентних переваг, заснованих на масштабах і системній єдності.

ОА.9.3. Забезпечити адаптацію до змін зовнішнього середовища.

ОА.10. Своєчасне включення загальних для системи функцій організації (універсалізація, диференціація, інтеграція, відтво-

рення, перспективне та поточне планування) на основі вивчення хронологічних фаз розвитку своїх підсистем.

ОА.10.1. Забезпечити систематичний моніторинг фінансово-го стану організацій споживчої кооперації з метою виокремлення неформальних ознак неспроможності (банкрутства), системи критеріїв банкрутства, ключових показників.

ОА.11. Формування програм реалізації головної і функціональної цілей системи в нестандартних умовах, що змінюються.

ОА.11.1. Сформувати програми реалізації головної і функціональної цілей системи в нестандартних умовах, що змінюються.

ОА.12. Безперервне спостереження і зіставлення поточних показників стану системи з нормативними адаптивно-гомеостатичними показниками цільових параметрів.

ОА.12.1. Забезпечити безперервне спостереження та зіставлення поточних показників стану системи з нормативними адаптивно-гомеостатичними показниками цільових параметрів.

ОА.12.2. Розвивати інформаційне забезпечення діяльності споживчої кооперації.

ОА.13. Неупереджений, автоматизований, усебічний і прогностичний діагноз системи для ухвалення неупереджених рішень.

ОА.13.1. Забезпечити неупереджений, автоматизований, усебічний і прогностичний діагноз системи для ухвалення неупереджених рішень.

ОА.14. Реалізація оперативних програм, спрямованих на відновлення нормативного стану системи.

ОА.14.1. Забезпечити реалізацію оперативних програм, спрямованих на відновлення нормативного стану системи.

Мета параметра «Регулювання» (Р) – це досягнення основної і функціональної цілей споживчої кооперації України за рахунок утримання, ліквідації або нейтралізації розузгодження, що виникло в ній.

Р.1. Підтримка на певному рівні необхідних значень змінних і істотних для функціонування об'єктів управління.

Р.1.1. Забезпечити підтримку на певному рівні необхідних значень змінних і істотних для функціонування об'єктів управління.

Р.1.2. Підвищити інтенсивність розвитку та зниження ризиків втрати прибутків.

Р.2. Утримання системи в упорядковано стійкому стані під впливом випадкових збурень за допомогою реалізації програм адаптації.

Р.2.1. Забезпечити утримання системи в упорядковано стійкому стані під впливом випадкових збурень за допомогою реалізації програм адаптації.

Р.2.2. Забезпечити взаємодію і спільний розвиток усіх підсистем системи споживчої кооперації.

Р.2.3. Забезпечити своєчасне виявлення ознак і причин неплатоспроможності та банкрутства, надання допомоги в розробці антикризової програми і реалізації заходів з оздоровлення.

Р.3. Досягнення основної і функціональної цілей системи при забезпеченні її гомеостатичного стану у момент часу, що безпосередньо передуює процесу прийняття і реалізації рішень, на підставі поточної інформації про фактичний стан системи, спрямоване на ліквідацію або нейтралізацію розузгодження, що виникло в системі.

Р.3.1. Забезпечити досягнення головної і функціональної цілей системи при забезпеченні її гомеостатичного стану у момент часу, що безпосередньо передуює процесу прийняття і реалізації рішень, на підставі поточної інформації про фактичний стан системи, спрямованого на ліквідацію або нейтралізацію розузгодження, що виникло в системі.

Р.3.2. Забезпечити розвиток підприємств споживчої кооперації, їх структурну перебудову, реальне виконання програм захисту інтересів і задоволення потреб членів-пайовиків і працівників споживчих кооперативів і населення.

Р.4. Реалізація стандартних і нестандартних програм, вироблених інтелекто-носіями у стадії організації і адаптації (програмування).

Р.4.1. Забезпечити реалізацію стандартних і нестандартних програм, вироблених інтелекто-носіями у стадії організації і адаптації (програмування).

Р.4.2. Забезпечити формування, розвиток і ефективне функціонування розвиненої соціальної і виробничої інфраструктури споживчої кооперації.

Р.4.3. Забезпечити прийняття рішень щодо управління споживчими товариствами з урахуванням наслідків на майбутні 5–10 років.

Аналітичне планування як процес здійснюють і в прямому, і в зворотному напрямках, оскільки воно ґрунтоване на класичній теорії планування, яка передбачає наявність у плануванні двох цілей. Модель здійснення аналітичного стратегічного планування функціонування та розвитку споживчої кооперації України у структурі національної економіки поданий у вигляді алгоритму на рис. 5.2.

Перша мета – логічна мета, сутність якої полягає в тому, що припущення, параметри системи, тенденції, які впливають на функціонування споживчої кооперації України, залишаються, по суті, незмінними по відношенню до теперішнього стану системи.

Друга мета – бажаний стан функціонування (розвиток) споживчої кооперації України, для досягнення якої потрібні певні, можливо, великі зміни (з початком трансформації первісного стану). Ці зміни повинні стати незворотними, незважаючи на те, яким є початковий стан функціонування споживчої кооперації.

Планування в прямому напрямку – це упорядкована в часі послідовність подій з початкового стану. Під час такого планування розглядають поточні факти та припущення, що породжують логічний наслідок (або сценарій). Планування у зворотному напрямку починається з бажаного стану в майбутній момент часу. Потім процес розглядають у зворотному напрямку в часі з метою оцінки параметрів системи, тенденцій та проміжних станів, які будуть потрібні для досягнення бажаного стану (розвитку). Тобто зворотний процес планування забезпечує засоби контролю та управління прямим процесом планування під час руху в напрямку бажаного стану функціонування (розвитку) споживчої кооперації України.

Об'єднання прямого та зворотного процесів планування здійснюють за допомогою ієрархічної структури процесу. При цьому мінімізується розбіжність між майбутнім станом функціонування, якого досягне споживча кооперація, та бажаним майбутнім станом її функціонування (розвитком).

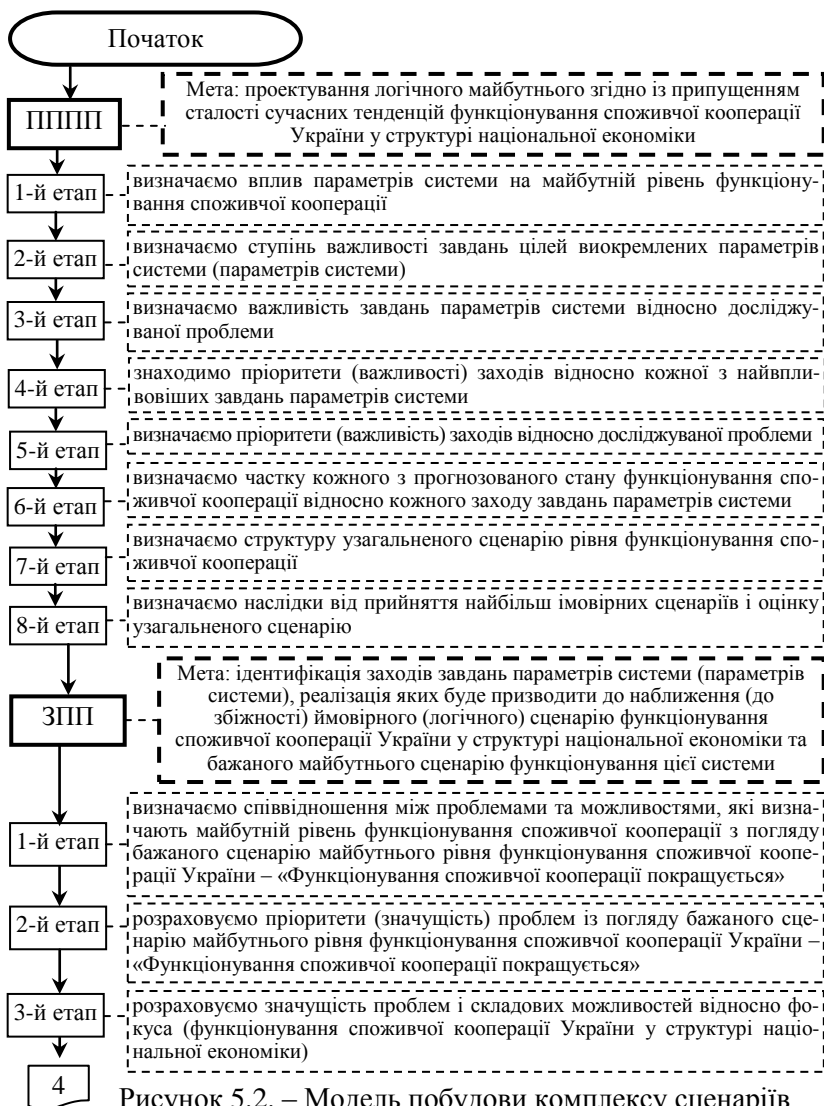

Рисунок 5.2. – Модель побудови комплексу сценаріїв розвитку споживчої кооперації України у структурі національної економіки, аркуш 1

Джерело: розроблено автором монографії

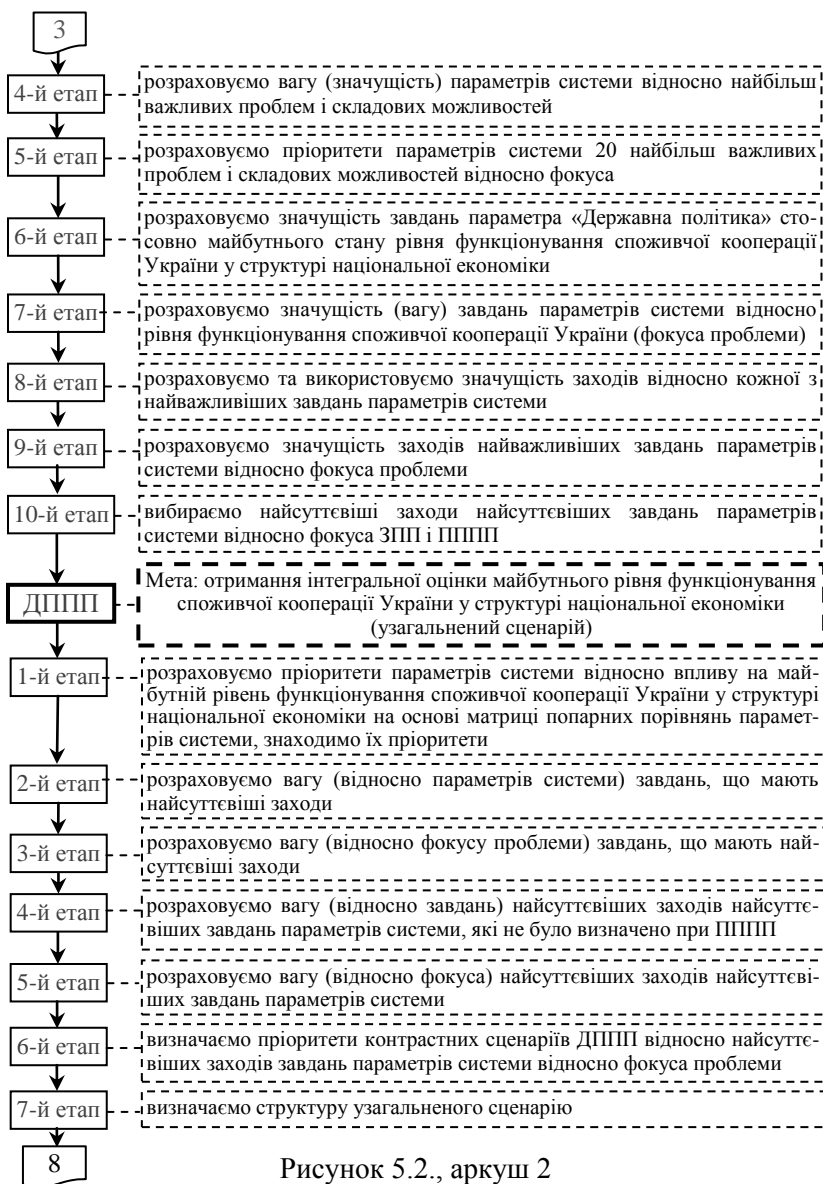

Рисунок 5.2., аркуш 2

Джерело: розроблено автором монографії

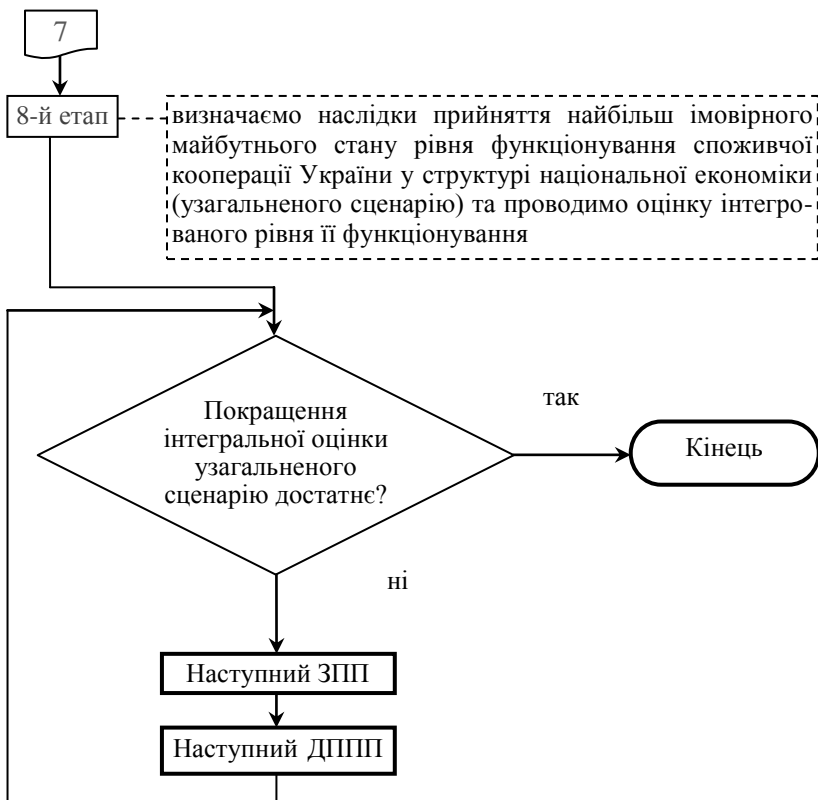

Рисунок 5.2., аркуш 3

Джерело: розроблено автором монографії

У процесі планування проектується найбільш імовірне (логічне) майбутнє функціонування споживчої кооперації України у структурі національної економіки. Цей процес і є так званим першим прямим процесом планування.

Потім за цілі обирають бажаний майбутній стан функціонування споживчої кооперації України, виробляють нові завдання. Це і є першим зворотним процесом планування. Знайдені завдання приєднують до набору тих завдань, що існували в пря-

мому процесі планування. З урахуванням цих змін знову здійснюють проектування ймовірного майбутнього, що становить другий прямий процес планування. Після цього кількісно порівнюють перший і другий варіанти ймовірного майбутнього стану споживчої кооперації, відносно значень критеріїв, що підпорядковані меті планування.

У процесі розрахунку значення інтегральної оцінки узагальненого сценарію відповідають на два питання:

а) у якому напрямку в майбутньому (збільшиться, зменшиться чи залишиться незмінним) відбудеться зміна кожного критерію в процесі реалізації кожного можливого сценарію функціонування споживчої кооперації України у структурі національної економіки?

б) яка інтенсивність зміни кожного критерію функціонування споживчої кооперації України у структурі національної економіки?

Інтегральна оцінка узагальненого сценарію – це сума (за всіма критеріями та за всіма сценаріями) добутків значень інтенсивності змін критеріїв, вагових коефіцієнтів критеріїв і значень векторів пріоритетів можливих сценаріїв функціонування споживчої кооперації України у структурі національної економіки.

Планування у зворотному напрямку здійснюють на основі такої ієрархії рівнів (згори вниз):

а) фокус (бажане майбутнє) – розвиток споживчої кооперації України у структурі національної економіки;

б) бажані сценарії – майбутні рівні функціонування споживчої кооперації України у структурі національної економіки;

в) проблеми та ситуації, що можуть перешкодити реалізації сценаріїв (не обов'язковий рівень);

г) параметри системи (серед яких можуть бути і нові по відношенню до прямого процесу);

г) цілі параметрів системи;

д) завдання параметрів системи;

е) заходи параметрів системи.

У процесі побудови цієї ієрархії рівень бажаних сценаріїв майбутніх рівнів функціонування споживчої кооперації України у структурі національної економіки утворюється за одним із таких п'яти підходів:

1) за бажаний сценарій обирають один із імовірних сценаріїв функціонування споживчої кооперації України у структурі національної економіки, який визначено при попередньому прямому процесі планування;

2) бажані сценарії за кількістю та назвами відповідають імовірним сценаріям у ході попереднього прямого процесу планування, але відрізняються від останніх пріоритетами (відсотками) в узагальненому сценарії функціонування споживчої кооперації України у структурі національної економіки;

3) бажані сценарії є підмножиною із множини ймовірних сценаріїв функціонування споживчої кооперації України у структурі національної економіки, яку визначено в ході попереднього прямого процесу планування;

4) генеруються нові бажані сценарії функціонування споживчої кооперації України у структурі національної економіки, відмінні від розглянутих у попередньому прямому процесі планування;

5) множина бажаних сценаріїв включає як деякі зі сценаріїв попереднього прямого процесу планування, так і нові бажані сценарії функціонування споживчої кооперації України у структурі національної економіки.

Після визначення за методом аналізу ієрархії векторів пріоритетів цілей (завдань) параметрів системи на ЗПП здійснюють перехід до другого прямого процесу планування. При цьому рівень параметрів системи (та наступні за ним) другого прямого процесу може відрізнитися (за складом) від аналогічного рівня першого прямого процесу. Другий (як і перший) прямий процес планування закінчують визначенням інтегральної оцінки узагальненого сценарію функціонування споживчої кооперації України у структурі національної економіки.

Після цього здійснюють порівняльний аналіз інтегральних оцінок першого та другого прямих процесів планування. Якщо покращення інтегральної оцінки не задовольняє, то здійснюють

наступні зворотний і прямий процеси планування до отримання задовільної інтегральної оцінки.

Реалізація параметрами системи своїх завдань призводить до розвитку того чи того з контрастних сценаріїв: С1) статус-кво (проекція сучасного стану на майбутнє); С2) покращення функціонування споживчої кооперації; С3) погіршення функціонування споживчої кооперації.

Узагальнений сценарій – стан функціонування (розвиток) споживчої кооперації України – інтегрує окремі контрастні сценарії.

Наступним етапом побудови комплексу сценаріїв розвитку споживчої кооперації України у структурі національної економіки буде відтворення сценарію її функціонування у вигляді аналітичного планування, що включає прямі та зворотні процеси планування з метою наближення її логічного майбутнього системи до бажаного майбутнього.

5.2. Сценарій функціонування споживчої кооперації України в умовах сталості наявних тенденцій розвитку

Сценарій функціонування споживчої кооперації України в умовах сталості наявних тенденцій розвитку представлено у вигляді аналітичного планування, що включає прямі та зворотні процеси планування з метою наближення її логічного майбутнього системи до бажаного майбутнього. Ієрархічна схема для розрахунку узагальненого сценарію функціонування споживчої кооперації України (логічного майбутнього) в ході першого процесу прямого планування подана на рис. 5.3.

Після побудови ієрархічної моделі виникає питання про встановлення пріоритетів. Для цього була використана шкала відносної важливості (значимості, переваги), запропонована відомим американським системним аналітиком Т. Сааті. Вона виявилась більш ефективною порівняно з іншими подібними шкалами, тому що її застосування мало позитивні результати [218].

Шкала Сааті наведена в табл. 5.1, де представлений ступінь переваги одного об'єкта над іншими та числова міра цієї переваги.

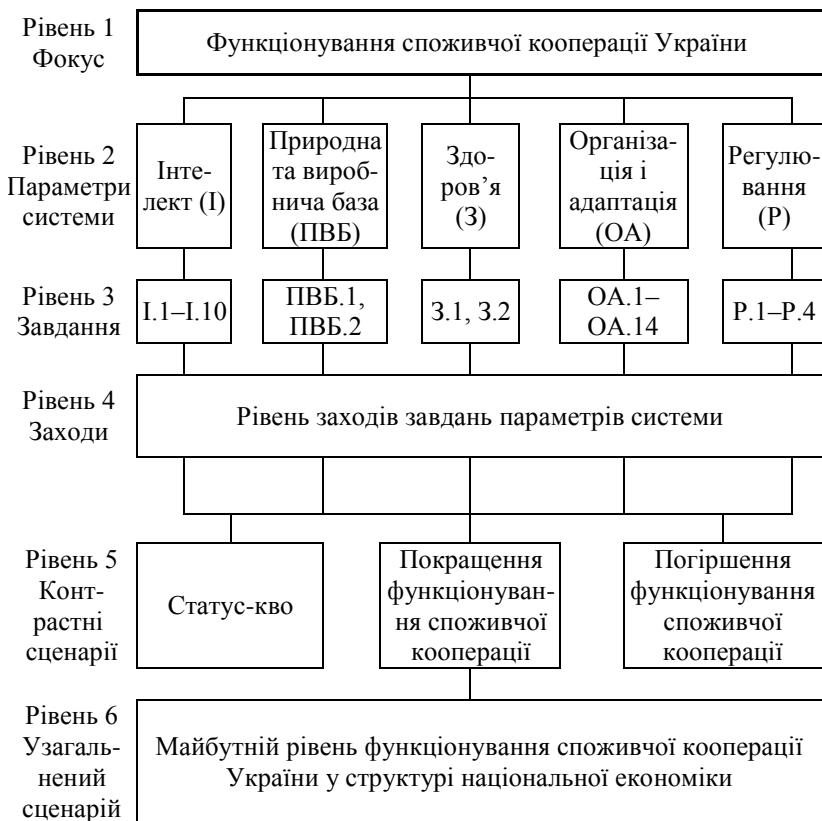

Рисунок 5.3. – Сценарій функціонування споживчої кооперації України в умовах сталості наявних тенденцій розвитку

Джерело: розроблено автором монографії

Для побудови шкали переваг використовують експертний висновок. У методі аналізу ієрархій (МАІ) використовують метод попарних порівнянь. Під час порівняння l об'єктів (A_1, A_2, \dots, A_l) результати їх попарних порівнянь заносять в квадратну матрицю переваг, яка має порядок l : $A = (a_{ij})_{i,j=1}^n$, елементи якої обчислюють так.

Таблиця 5.1 – Ступінь переваги одного об’єкта над іншими за шкалою Сааті

Визначення переваги одного об’єкта над іншим	Міра переваги (важливості, значущості)
Рівнозначність (значущість), відсутність переваги	1
Слабка перевага за важливістю (значущості)	3
Суттєва або велика перевага за важливістю (значущістю)	5
Дуже велика або значна перевага за важливістю (значущістю)	7
Абсолютна перевага	9
Проміжна оцінка міри важливості між сусідніми значеннями	2, 4, 6, 8

Джерело: [218]

Для слабких шкал: a_{ij} (або a_{ji}) вибирають з шкали Сааті, a_{ij} показує перевагу i -го об’єкта над j -им.

Елемент матриці A , який симетричний знайденому, розраховують за формулою 5.1.:

$$a_{ij} = \frac{1}{a_{ji}}. \quad (5.1.)$$

де a_{ij} – перевага i -го об’єкта над j -им.

Після експертних оцінок за методом парних порівнянь виникає питання про ступінь узгодженості одержаних оцінок.

За міру узгодженості обирають два показники:

- 1) індекс узгодженості (IY);
- 2) відношення узгодженості (BY).

З теорій матриць відомо, що повна узгодженість обернено симетричної матриці, якою є матриця переваг, еквівалентна рівності її максимального власного значення λ_{max} і кількості порівнюваних об’єктів ($\lambda_{max} = n$).

Тому за міру узгодженості природно вибрати величину (яку назвали індексом узгодженості) і розрахувати за формулою 5.2.:

$$IU = \frac{\lambda_{max} - n}{n - 1}. \quad (5.2.)$$

де IU – індекс узгодженості;

λ_{max} – максимального власного значення об’єкта;

n – кількості порівнюваних об’єктів.

Щоб з’ясувати, чи є узгодження прийнятним, IU порівнюють із величиною випадкового індексу узгодженості (BI), який розраховують для квадратної матриці порядку n , що є достатньою обернено симетричною, елементи якої згенеровані випадково як рівномірно розподілені на інтервалі $([1, 9])$ натуральні числа. Для фіксованого n індекс розраховують як середнє значення для вибірки обсягу 100. У табл. 5.2 наведено значення BI для n від 3 до 15 (при $n = 1$ та 2 $BI = 0$).

Таблиця 5.2 – Величина випадкового індексу узгодженості (BI)

n	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
BI	0	0	0,58	0,9	1,12	1,24	1,32	1,41	1,45	1,49	1,51	1,54	1,56	1,57	1,59

Джерело: [218]

Відношенням узгодженості (BU) є частка IU (обчисленого за формулою (5.2)) та BI , взятого з табл. 5.3 для того ж порядку матриці:

$$BU = \frac{IU}{BI}. \quad (5.3.)$$

де BU – відношення узгодженості;

IU – індекс узгодженості;

BI – випадковий індекс.

Якщо $BU < 0,2$, то ступінь узгодженості вважають прийнятним.

Процес дослідження функціонування споживчої кооперації України у структурі національної економіки під час першого прямого процесу планування з використанням методу аналізу ієрархій поділено на декілька узагальнених етапи.

Етап 1. Визначаємо вплив параметрів системи на загальну проблему, що досліджується – майбутній рівень функціонування споживчої кооперації України. Це здійснено на основі матриці попарних порівнянь параметрів системи відносно мети дослідження (табл. 5.3).

Таблиця 5.3 – Вплив параметрів системи на майбутній рівень функціонування споживчої кооперації України (фокус проблеми)

Фокус проблеми	Параметри системи					Вектор пріоритетів P_i , %
Параметри системи	I	ПВБ	З	ОА	Р	
I	1	9	3,00	5	5	50,08
ПВБ	0,11	1	0,20	4	4	11,07
З	0,33	5	1	4	5	27,44
ОА	0,20	0,25	0,25	1	3	7,06
Р	0,20	0,25	0,20	0,33	1	4,35
$\lambda_{max} = 5,734$ $IU = 0,186$ $BU = 0,166$						

Джерело: розраховано автором монографії

Етап 2. Оскільки кожен параметр системи має по одній меті, то на другому етапі визначаємо ступінь важливості завдань цих параметрів:

а) пріоритети завдань параметру «Інтелект» подано у додатку М, табл. М.1;

б) пріоритети завдань параметру «Природна та виробнича база» подано у додатку М, табл. М.2;

в) пріоритети завдань параметру «Здоров'я» подано у додатку М, табл. М.3;

г) пріоритети завдань параметру «Організованість і адаптація» подано у додатку М, табл. М.4;

г) пріоритети завдань параметру «Регулювання» подано у додатку М, табл. М.5.

Етап 3. Визначимо важливість завдань параметрів системи відносно функціонування споживчої кооперації України у струк-

турі національної економіки. Для цього знаходимо добуток пріоритету завдання параметра системи та ваги цього завдання (табл. 5.4).

Таблиця 5.4 – Пріоритети та вага параметрів системи відносно функціонування споживчої кооперації України у структурі національної економіки (фокуса проблеми)

Параметри системи	Кількість завдань	Пріоритет параметра системи	Вага параметра системи
I	10	0,500844	0,3125
ПВБ	2	0,110668	0,0625
З	2	0,274421	0,0625
ОА	14	0,070574	0,4375
Р	4	0,043493	0,125

Джерело: розраховано автором монографії

Знаходимо добуток рангів завдань пріоритету параметра системи. Результативний вектор нормуємо для отримання пріоритетів завдань. Вибираємо суттєві завдання та нормуємо їх вагу (табл. 5.5).

Таблиця 5.5 – Пріоритети завдань відносно функціонування споживчої кооперації України (фокуса проблеми)

Завдання	Пріоритет завдання	Вага завдання	Ранг завдання відносно фокуса проблеми	Пріоритет завдання відносно фокуса проблеми	Пріоритет завдання відносно фокуса проблеми, %	Суттєвий вплив	Пріоритет суттєвих завдань відносно фокуса проблеми
1	2	3	4	5	6	7	8
I.1	0,2476	0,0774	0,0388	0,1787	17,87	+	0,1948
I.2	0,1967	0,0615	0,0308	0,1419	14,19	+	0,1548

Продовж. табл. 5.5

1	2	3	4	5	6	7	8
I.3	0,1441	0,0450	0,0226	0,1040	10,40	+	0,1134
I.4	0,1197	0,0374	0,0187	0,0864	8,64	+	0,0941
I.5	0,0544	0,0170	0,0085	0,0392	3,92	+	0,0428
I.6	0,0936	0,0292	0,0146	0,0675	6,75	+	0,0736
I.7	0,0635	0,0199	0,0099	0,0458	4,58	+	0,0500
I.8	0,0353	0,0110	0,0055	0,0255	2,55	+	0,0278
I.9	0,0250	0,0078	0,0039	0,0181	1,81	+	0,0197
I.10	0,0201	0,0063	0,0031	0,0145	1,45	+	0,0158
ПВБ.1	0,8333	0,0521	0,0058	0,0266	2,66	+	0,0290
ПВБ.2	0,1667	0,0104	0,0012	0,0053	0,53		
3.1	0,7500	0,0469	0,0129	0,0593	5,93	+	0,0647
3.2	0,2500	0,0156	0,0043	0,0198	1,98	+	0,0216
ОА.1	0,1454	0,0636	0,0045	0,0207	2,07	+	0,0226
ОА.2	0,1113	0,0487	0,0034	0,0158	1,58	+	0,0173
ОА.3	0,0880	0,0385	0,0027	0,0125	1,25		
ОА.4	0,0189	0,0083	0,0006	0,0027	0,27		
ОА.5	0,0352	0,0154	0,0011	0,0050	0,50		
ОА.6	0,0456	0,0199	0,0014	0,0065	0,65		
ОА.7	0,0760	0,0332	0,0023	0,0108	1,08		
ОА.8	0,0697	0,0305	0,0022	0,0099	0,99		
ОА.9	0,0123	0,0054	0,0004	0,0018	0,18		
ОА.10	0,0633	0,0277	0,0020	0,0090	0,90		
ОА.11	0,2734	0,1196	0,0084	0,0389	3,89	+	0,0424
ОА.12	0,0255	0,0111	0,0008	0,0036	0,36		
ОА.13	0,0218	0,0095	0,0007	0,0031	0,31		
ОА.14	0,0138	0,0060	0,0004	0,0020	0,20		
Р.1	0,1021	0,0128	0,0006	0,0026	0,26		
Р.2	0,2593	0,0324	0,0014	0,0065	0,65		
Р.3	0,5798	0,0725	0,0032	0,0145	1,45	+	0,0158
Р.4	0,0589	0,0074	0,0003	0,0015	0,15		
Нормуюча вага суттєвих завдань				0,9173	91,73	17 суттєвих завдань	1

Джерело: розраховано автором монографії

Виокремлені в передостанньому стовпці зі знаком «+» 17 завдань усіх параметрів системи, кожен з яких впливає більше, ніж у середньому на 1,45 %, що в підсумку становлять 91,73 % впливу на рівень функціонування споживчої кооперації України. Щоб уникнути громіздкості аналізу, далі використовуватимемо тільки найвпливовіші завдання параметрів системи.

Етап 4. Знаходимо пріоритети (важливість) заходів відносно кожної з 17-ти завдань параметрів системи (див. додаток М, табл. М.6–М.22).

Етап 5. Визначаємо пріоритети (важливість) заходів відносно фокуса проблеми – функціонування споживчої кооперації України. Формуємо матрицю А (загальну) (див. додаток М, табл. М.23). Складаємо структурну матрицю L (див. додаток М, табл. М.24). Знаходимо добуток матриці А на матрицю L (див. додаток М, табл. М.25). Множимо матрицю AL на вектор X пріоритетів завдань (17 найсуттєвіших) відносно фокуса проблеми. Розділивши елементи вектора ALX на суму його елементів, отримаємо вектор W – пріоритети (важливість) заходів відносно фокуса проблеми (див. додаток М, табл. М.25).

Етап 6. Визначаємо частку кожного з прогнозованого стану функціонування споживчої кооперації України відносно кож-НПго з 51-го заходу завдань параметрів системи (див. додаток М, табл. М.26–М.76). Пріоритети знайдених сценаріїв розвитку подій зводимо в матрицю що складена з векторів пріоритетів сценаріїв функціонування споживчої кооперації України відносно 51 заходу завдань параметрів системи, яку використовуємо на наступному етапі (див. додаток М, табл. М.77)

Етап 7. Визначаємо структуру узагальненого сценарію функціонування споживчої кооперації України. Для отримання ваги сценаріїв розвитку подій відносно фокуса їх ієрархії помножимо матрицю, що складена з векторів пріоритетів сценаріїв, на вектор W пріоритетів заходів.

Після обрахунків отримали: сценарій «статус-кво» має вагу 34,08 %, сценарій «підвищення функціонування споживчої кооперації» – 8,77 %, сценарій «погіршення функціонування споживчої кооперації» – 57,15 % в узагальненому сценарії.

Етап 8. Визначаємо наслідки від прийняття найбільш імовірних сценаріїв розвитку подій і оцінку узагальненого сценарію майбутнього рівня функціонування споживчої кооперації України у структурі національної економіки.

Кожний зі сценаріїв окремо та узагальнений сценарій майбутнього рівня функціонування споживчої кооперації України можуть бути кількісно оцінені за множиною критеріїв. Значення критерію для сценарію розвитку подій визначають відносно поточного стану споживчої кооперації за шкалою різниць (табл. 5.6).

Таблиця 5.6 – Шкала різниць для оцінки сценаріїв функціонування споживчої кооперації України

Характеристика змін	Різниця в значеннях
Значення незмінні	0
Невелике збільшення (зменшення) значення	+2 (–2)
Велике збільшення (зменшення) значення	+4 (–4)
Значне збільшення (зменшення) значення	+6 (–6)
Максимальне збільшення (зменшення) значення	+8 (–8)
Проміжне збільшення (зменшення) між сусідніми наведеними характеристиками	+1 (–1), +3 (–3), +5 (–5), +7(–7)

Джерело: [218]

Отже, зробимо таку оцінку сценаріїв із погляду функціонування споживчої кооперації України у структурі національної економіки.

Критеріями оцінки узагальненого сценарію майбутнього рівня функціонування споживчої кооперації України у структурі національної економіки є такі 20 можливостей, які можна реалізувати на основі підвищення рівня її ефективності:

1. Посилення ділової активності між організаціями споживчої кооперації і підприємствами суміжних і підтримувальних виробництв.

2. Підтримка механізмів кооперації та інтеграції малих і середніх підприємств місцевими органами влади.

3. Раціональний вибір і ретельне обґрунтування способів зміцнення конкурентоспроможності системи споживчої кооперації шляхом побудови відповідної структури, що забезпечить стійкий розвиток національної економіки.

4. Обмеження імпорту та світові тенденції до зростання цін на сільськогосподарську продукцію.

5. Підвищення уваги до безпеки України у сфері продовольчого забезпечення збільшує ринкові можливості для вітчизняного виробництва.

6. Реальні можливості відновити заготівельну діяльність у великих масштабах.

7. Значне збільшення обсягів промислової торгівлі.

8. Створення єдиного операційного ланцюжка: заготівля – переробка – торгівля.

9. Відновлення і розвиток культури споживання.

10. Забезпечення зростання ринку продукцією ексклюзивної (домашньої) якості, яка може бути затребувана найбільш вимогливими споживачами в торговельній мережі та на підприємствах громадського харчування.

11. Свочасне виявлення ознак і причин неплатоспроможності та банкрутства, надання допомоги щодо розробки антикризової програми та реалізації заходів з оздоровлення.

12. Підвищення загальної юридичної та фінансової грамотності керівної ланки, працівників фінансово-економічних і юридичних служб.

13. Підвищення інтенсивності розвитку та зниження ризиків втрати прибутків.

14. Забезпечення оптимізації податкових платежів, розвитку соціальної сфери і захисту соціально-економічних інтересів пайовиків.

15. Забезпечення стійкого економічного зростання й збалансованого соціального розвитку.

16. Зростання масштабів за рахунок зміцнення взаємодії з пайовиками як учасниками заготівельної діяльності та лояльними покупцями товарів кооперативних торговельних мереж.

17. Зростання обсягів закупівель сільськогосподарської продукції та дикорослої сировини, і, відповідно, обсягів переробки.

18. Збільшення ресурсів торгівлі за рахунок продукції пайовиків, індивідуальної трудової діяльності, народних промислів, полювання, рибальства, звіринництва.

19. Поповнення основних і оборотних засобів кооперативних організацій за рахунок пайового фонду внаслідок вступу нових членів, збільшення пайового внеску, а також позикових засобів пайовиків, залучення пайовиків до інвестування організацій споживчої кооперації.

20. Стимулювання платоспроможного попиту населення і активізації виробництва в сільській місцевості.

Ранжирування критеріїв функціонування споживчої кооперації України наведено у додатку М. в табл. М.78. Оцінку сценаріїв за критеріями оцінювання рівня функціонування споживчої кооперації України наведено в табл. 5.7.

Таблиця 5.7 – Ранжирування змінних стану відносно майбутнього рівня функціонування споживчої кооперації України (сценарію)

Інтегральне оцінювання узагальненого сценарію першого прямого процесу планування						
Критерії	C1	C2	C3	Вага критеріїв	Значення інтенсивності зміни критерію	Складова інтегральної оцінки
	0,3408	0,0877	0,5715			
1	2	3	4	5	6	7
Кр.1	2	6	-4	0,1501	-1,0782	-0,1618
Кр.2	2	4	-2	0,1232	-0,1106	-0,0136
Кр.3	2	6	-4	0,1191	-1,0782	-0,1284
Кр.4	1	2	-2	0,0114	-0,6268	-0,0072
Кр.5	3	6	-4	0,0110	-0,7374	-0,0081
Кр.6	1	6	-8	0,0284	-3,7050	-0,1052
Кр.7	2	6	-6	0,0315	-2,2212	-0,0701
Кр.8	1	8	-4	0,0966	-1,2435	-0,1201
Кр.9	2	4	-4	0,0058	-1,2536	-0,0073
Кр.10	1	3	-2	0,0104	-0,5391	-0,0056
Кр.11	3	8	-6	0,1032	-1,7050	-0,1759
Кр.12	1	5	-3	0,0070	-0,9352	-0,0065

Продовж. табл. 5.7

1	2	3	4	5	6	7
Кр.13	2	6	-5	0,0626	-1,6497	-0,1033
Кр.14	2	4	-3	0,0474	-0,6821	-0,0324
Кр.15	1	6	-4	0,0511	-1,4190	-0,0725
Кр.16	1	5	-3	0,0240	-0,9352	-0,0225
Кр.17	1	5	-3	0,0203	-0,9352	-0,0190
Кр.18	1	5	-3	0,0172	-0,9352	-0,0161
Кр.19	1	7	-4	0,0624	-1,3312	-0,0831
Кр.20	2	4	-3	0,0172	-0,6821	-0,0118
Інтегральна оцінка узагальненого сценарію першого прямого процесу планування						-1,1704

Джерело: розраховано автором монографії

На основі результатів аналізу ранжирування критеріїв відносно ймовірних сценаріїв майбутнього стану функціонування споживчої кооперації України (табл. 5.7), зробимо ряд висновків.

Ситуація з функціонуванням споживчої кооперації України у структурі національної економіки в найближчому майбутньому може незначно погіршитися. Це пояснюємо незначним зменшенням (відносно поточного стану споживчої кооперації) ділової активності між організаціями споживчої кооперації і підприємствами суміжних і підтримувальних виробництв; погіршенням конкурентоспроможності системи споживчої кооперації; світовими тенденціями до зниження цін на сільськогосподарську продукцію; зменшенням уваги до безпеки України у сфері продовольчого забезпечення; відсутністю єдиного операційного ланцюжка: заготівля – переробка – торгівля; занепадом культури споживання; відсутністю насичення ринку продукцією ексклюзивної (домашньої) якості, яка може бути затребувана найбільш вимогливими споживачами в торговельній мережі та на підприємствах громадського харчування; недостатньою юридичних та фінансових знань керівної ланки, працівників фінансово-економічних і юридичних служб; неефективністю податкових платежів, стагнацією соціальної сфери та відсутністю соціально-економічних інтересів пайовиків; відсутністю взаємодії з

пайовиками як учасниками заготівельної діяльності та лояльними покупцями товарів кооперативних торговельних мереж; зниженням обсягів закупівель сільськогосподарської продукції та дикорослої сировини, і, відповідно, обсягів переробки; зменшенням ресурсів торгівлі за рахунок продукції пайовиків, індивідуальної трудової діяльності, народних промислів, полювання, рибальства, звіринництва; відсутністю нових членів кооперативних організацій, які б сприяли поповненню основних і оборотних засобів за рахунок пайового фонду внаслідок їх вступу, збільшенню пайового внеску, а також залучення пайовиків до інвестування організацій споживчої кооперації; відсутністю стимулювання платоспроможного попиту населення і деактивізації виробництва в сільській місцевості.

Практично непомітним буде зменшення (відносно поточного стану споживчої кооперації) обсягів промислової торгівлі; виявлення ознак і причин неплатоспроможності та банкрутства, надання допомоги щодо розробки антикризової програми та реалізації заходів з оздоровлення; зниження інтенсивності розвитку та підвищення ризиків втрати прибутків. Рівень підтримки механізмів кооперації і інтеграції малих і середніх підприємств місцевими органами влади не зміниться. Значно зменшаться (відносно поточного стану споживчої кооперації) реальні можливості відновити заготівельну діяльність у великих масштабах.

Урахувавши вагу всіх критеріїв, отримано від'ємну інтегральну оцінку узагальненого сценарію першого прямого процесу планування, і яка становить $-1,1704$. Це означає, що загалом функціонування споживчої кооперації в близькому майбутньому має тенденцію до зниження. Ця інтегральна оцінка буде також використана у подальшому аналітичному плануванні в другому прямому процесі планування.

Отже, аналітичне стратегічне планування процесу функціонування споживчої кооперації України у структурі національної економіки під час першого прямого планування за допомогою методу аналізу ієрархій дало можливість досягти мети першого прямого процесу планування – спроектувати логічне майбутнє споживчої кооперації України згідно з припущенням сталості

наявних тенденцій її функціонування в умовах сталості наявних тенденцій розвитку.

У наступному підрозділі монографії побудуємо сценарій можливостей розвитку споживчої кооперації України у структурі національної економіки на основі зворотного процесу планування (ЗПП).

5.3. Сценарій можливостей розвитку споживчої кооперації України у структурі національної економіки

Сценарій можливостей розвитку споживчої кооперації України у структурі національної економіки змодельуємо на основі зворотного процесу планування (ЗПП), який є нормативним складником аналітичного планування з використанням методу аналізу ієрархій (на противагу описовій складовій цього планування – прямому процесу планування).

Під час зворотного процесу планування функціонування споживчої кооперації ідентифікують заходи завдань параметрів її системи, реалізація яких сприятиме наближенню ймовірного (логічного) сценарію функціонування у структурі національної економіки та бажаного майбутнього сценарію функціонування цієї системи. Крім ідентифікації найкращих заходів завдань, які, нагадаємо, розуміють як санкціоновані та такі, що надаються загальноприйнятими процедурами прийняття рішень, засоби для досягнення мети, в ЗПП виявляють різні проблеми та можливості, від яких залежить реалізація різних сценаріїв. ЗПП має такі рівні (рис. 5.4.):

1-й рівень (фокус проблеми) – бажане майбутнє (розвиток) споживчої кооперації України у структурі національної економіки;

2-й рівень – альтернативи сценарію (за умов виникнення проблем і використання можливостей) – функціонування споживчої кооперації України покращується;

3-й рівень – проблеми та можливості, що виникають у разі реалізації майбутнього;

4-й рівень – параметри системи, що контролюють ці проблеми та можуть використовувати ці можливості. До параметрів системи ПППП додано параметр «Державна політика» (ДП), який контролює низку проблем і можливостей верхнього рівня;

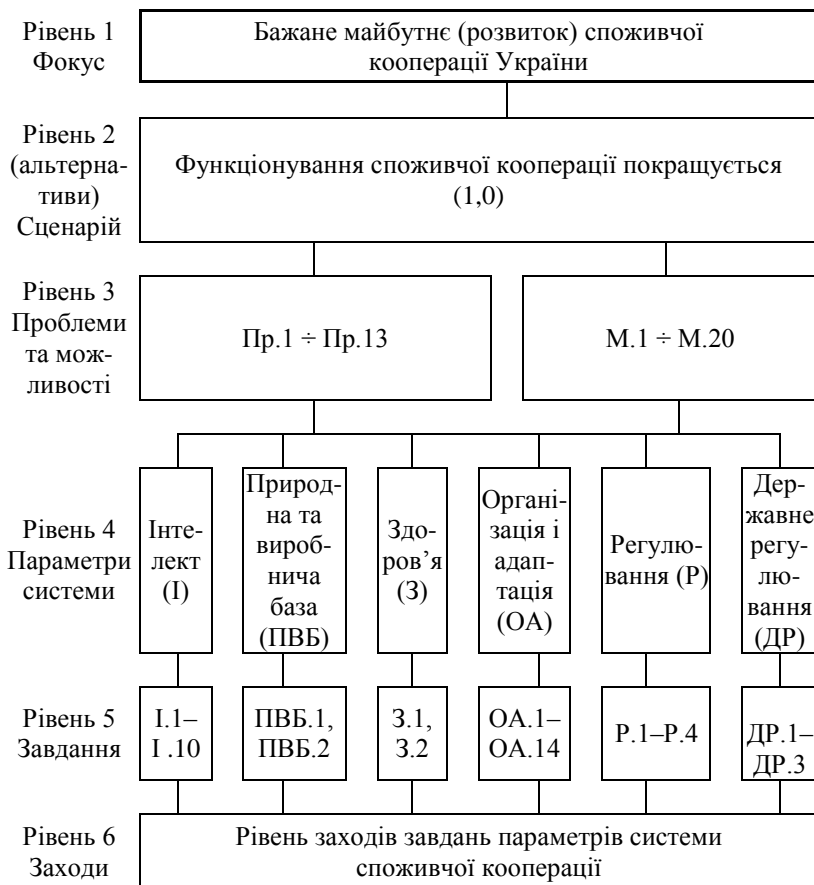

Рисунок 5.4. – Сценарій можливостей розвитку споживчої кооперації України у структурі національної економіки

Джерело: розроблено автором монографії

5-й рівень – завдання параметрів системи;

6-й рівень – заходи завдань параметрів системи.

На третьому рівні ієрархії ЗПП розглянемо елементи (проблеми та можливості, що виникають під час реалізації бажаного сценарію), які наведемо нижче.

Проблеми, що заважають розвитку споживчої кооперації України у структурі національної економіки, такі:

1. Інформаційне забезпечення стратегічного управління є неповним і недостатнім за винятком окремих регіонів, відсутні повні та достовірні дані про організації споживчої кооперації, пайовиків, фінансовий стан. Це унеможливило визначення підходу до системного управління споживчою кооперацією.

2. У споживчих товариствах немає повної, своєчасної і достатньої інформації про зв'язок розвитку цих товариств із розвитком економіки України в цілому. Отже, рішення з питань управління багатьма споживчими товариствами приймають з урахуванням найближчої перспективи й об'єктивно не можуть враховувати наслідки на майбутні 5–10 років.

3. У багатьох організаціях споживчої кооперації (особливо на районному рівні) є ілюзія, що вони в змозі виживати та розвиватися самостійно. Унаслідок цього вони не взаємодіють і не розвиваються спільно.

4. Організації споживчої кооперації мають різні організаційно-правові форми, неоднорідні за розмірами та складом.

5. У системі управління у споживчій кооперації забагато органів управління, які не виконують функцій, передбачених законом і статутами товариств.

6. Належний облік пайовиків не забезпечений, пайовики не зацікавлені в активній участі в роботі організацій споживчої кооперації.

7. Недостатньо регламентовані механізми взаємодії між організаціями споживчої кооперації, що ускладнює прийняття і реалізацію єдиних стратегічних рішень.

8. Недостатня увага до інтересів організацій споживчої кооперації, з одного боку, і упевненість у можливості ефективного самостійного існування організацій споживчої кооперації поза єдиною системою, з іншого боку, призводять до виникнення і посилення дезінтеграційних процесів. Втрачають економічні, транспортні, фінансові, інформаційні зв'язки.

9. Дезінтеграційні процеси можуть призвести до зникнення споживчої кооперації як єдиної системи та важливого елементу соціально-економічного механізму України. Організації спожив-

чої кооперації в середньостроковій і довгостроковій перспективі можуть повністю втратити конкурентні переваги, засновані на масштабах і системній єдності.

10. Недостатньо високий рівень взаємодії, інформаційного забезпечення, відсутність єдиної стратегії розвитку, інвестиційної привабливості, прагнення самостійно розв'язувати складні комплексні проблеми – усе це значно знижує динаміку розвитку організацій споживчої кооперації, призводить до стагнації.

11. Організації споживчої кооперації втрачають здатність не лише випереджати наявні тенденції, але навіть просто адаптуватися до змін зовнішнього середовища, починають відставати від конкурентів.

12. Відсутність закумульованих джерел фінансування розвитку перспективних і конкурентоспроможних організацій, великомасштабних проектів уповільнює формування конкурентних переваг.

13. Слабка включеність кооперативного сектора економіки в процес коопераційно-інтеграційної взаємодії з іншими господарюючими суб'єктами ринкових відносин, неефективний менеджмент і маркетинг.

Можливостями є критерії оцінки узагальненого сценарію (Кр.1–20), що були виокремлені на етапі оцінки сценаріїв із погляду функціонування споживчої кооперації України у структурі національної економіки на основі перспектив її розвитку.

Аналізуючи проблеми та можливості розвитку споживчої кооперації України у структурі національної економіки, описані на третьому рівні ієрархії, визначимо параметри системи, що впливають на їхнє розв'язання та виконання (четвертий рівень). Це – Інтелект (І), Природна та виробнича база (ПВБ), Здоров'я (З), Організованість і регулювання (ОА), Регулювання (Р), Державна політика (ДП). Завдяки упровадженню параметра «Державна політика» з'ясуємо зміну рівня функціонування споживчої кооперації України.

Мета параметра ЗПП «Державна політика» (ДП) – це формування єдиного економічного простору, забезпеченням фінансово-економічних, соціальних, правових, інформаційних і організаційних основ державності через механізми своєї політики.

Визначаємо п'ятий рівень ієрархії – завдання, реалізовані параметрами системи. Завдання параметрів системи «Інтелект», «Природна та виробнича база», «Здоров'я», «Організованість і адаптування», «Регулювання» залишаються такими ж, як і в першому прямому процесі планування. Для параметру «Державна політика» характерні такі ознаки:

ДП.1. Регламентація господарського життя, що утворює зведення законів (кодекс) для системи споживчої кооперації, що визначає її права й обов'язки, міру взаємної відповідальності, у тому числі й набуття чинності певних заборон, націлених на недопущення збитку суб'єктів ринку.

ДП.2. Формування організаційно-економічних структур, що забезпечують суворий контроль за дотриманням норм регламентації господарської поведінки організацій споживчої кооперації.

ДП.3. Вироблення соціально-економічної завдання, у межах якої здійснюють управління, визначення і результативне застосування механізмів її реалізації.

У процесі визначення шостого рівня ієрархії заходи завдань, реалізованого параметрами системи, заходи завдань параметрів системи «Інтелект», «Природна та виробнича база», «Здоров'я», «Організованість і адаптування», «Регулювання» також залишаються такими, як і в першому прямому процесі планування. Заходами завдань, що реалізовані параметром «Державна політика» є:

ДП.1.1. Скорочення диференціації рівня та якості життя населення за рахунок створення сприятливих умов розвитку споживчої кооперації.

ДП.1.2. Координація інфраструктурних інвестицій держави й інвестиційних стратегій бізнесу з урахуванням пріоритетів споживчої кооперації.

ДП.1.3. Здійснення взаємодії із системою споживчої кооперації щодо просування законних інтересів і опрацювання нормативно-правової бази для діяльності споживчої кооперації.

ДП.1.4. Створення механізмів захисту споживчої кооперації у взаємодії з іншими організаціями, у тому числі під час залучення кредитів і позик, взаємодії з приватними інвесторами.

ДП.2.1. Усунення регіональних дисбалансів у розвитку.

ДП.2.2. Виведення з тіні прибутків і поповнення державної казни.

ДП.2.3. Запобігання корупції серед чиновників усіх рівнів державного сектора.

ДП.2.4. Забезпечення реалізації передбачених законодавством заходів щодо державної підтримки споживчої кооперації.

ДП.2.5. Створення спільних організацій, що забезпечують захист інтересів організацій споживчої кооперації у процесі реалізації великомасштабних бізнес-проектів.

ДП.3.1. Формування економічної і соціальної інфраструктури.

ДП.3.2. Сприяння розвитку інноваційної сфери.

ДП.3.3. Сприяння розвитку ІТ-сектора.

ДП.3.4. Сприяння розвитку зовнішньоекономічної діяльності.

ДП.3.5. Підтримка малого та середнього бізнесу.

ДП.3.6. Забезпечення участі споживчої кооперації в конкурсах і виконанні державного та місцевого замовлення.

ДП.3.7. Інтеграція системи споживчої кооперації у процес реалізації пріоритетних національних проектів і державних програм розвитку села, агропромислового комплексу, зайнятості населення, житлового забезпечення, освіти.

ДП.3.8. Стимулювання економічного розвитку споживчої кооперації шляхом створення нових центрів економічного зростання на основі її конкурентних переваг.

Розрахунки ЗПП розвитку споживчої кооперації України проведемо за кілька етапів.

1-й етап ЗПП: розраховуємо співвідношення між проблемами та можливостями, які визначають майбутній рівень розвитку споживчої кооперації України (елементи 3-го рівня ієрархії ЗПП) із погляду бажаного сценарію майбутнього рівня її функціонування (другого рівня ієрархії ЗПП) – «Функціонування споживчої кооперації покращується» (табл. 5.8).

2-й етап ЗПП: розраховуємо пріоритети (значущість) проблем із погляду бажаного сценарію майбутнього рівня розвитку споживчої кооперації України (другого рівня ієрархії ЗПП) – «Функціонування споживчої кооперації покращується» (додаток М, табл. М.79). Використовуємо знайдену під час обчислення інтегральної оцінки ПППП значущість складових можли-

ностей (у ПППП – це критерії) стосовно комплексу можливостей (функціонування споживчої кооперації на основі її розвитку) (див. додаток М, табл. М.78).

Таблиця 5.8 – Вплив проблем і можливостей на бажане майбутнє рівня функціонування споживчої кооперації України

Бажане майбутнє	Проблеми	Можливості	P_i
Проблеми	1	0,5	0,333333
Можливості	2	1	0,666667
$\lambda_{max} = 2,0$ $IY = 0$ $BY = 0$			

Джерело: розраховано автором монографії

3-й етап ЗПП: розраховуємо значущість проблем і складових можливостей відносно фокуса проблеми (розвиток споживчої кооперації України у структурі національної економіки) (табл. 5.9). В останньому стовпці виокремлено найбільш значущі проблеми та складові можливостей і перенормовані їх пріоритети. Таких елементів 20 і їх сумарна вага становить 91,44 %.

Таблиця 5.9 – Пріоритети проблем і можливостей розвитку споживчої кооперації України (фокуса проблеми)

Проблеми та можливості	Пріоритет по верхньому рівню	Значущість елементів верхнього рівня	Вага елементу	Ранг відносно фокуса проблеми	Пріоритет (нормований ранг) відносно фокуса проблеми	Пріоритет відносно фокуса проблеми, %	Найбільш значущі елементи	Нормування пріоритетів
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Пр.1	0,0221	0,3333	0,393939	0,002904	0,005424	0,54		
Пр.2	0,0217	0,3333	0,393939	0,002854	0,005331	0,53		

Продовж. табл. 5.9

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Пр.3	0,0237	0,3333	0,393939	0,003106	0,005801	0,58		
Пр.4	0,0295	0,3333	0,393939	0,003879	0,007246	0,72		
Пр.5	0,0404	0,3333	0,393939	0,0053	0,009901	0,99		
Пр.6	0,0099	0,3333	0,393939	0,001306	0,002439	0,24		
Пр.7	0,0201	0,3333	0,393939	0,002638	0,004928	0,49		
Пр.8	0,0920	0,3333	0,393939	0,012085	0,022574	2,26	+	0,02469
Пр.9	0,2771	0,3333	0,393939	0,036391	0,067975	6,80	+	0,07434
Пр.10	0,2491	0,3333	0,393939	0,03271	0,061099	6,11	+	0,06682
Пр.11	0,0414	0,3333	0,393939	0,005439	0,01016	1,02		
Пр.12	0,0789	0,3333	0,393939	0,010366	0,019363	1,94	+	0,02118
Пр.13	0,0939	0,3333	0,393939	0,012336	0,023042	2,30	+	0,02520
М.1	0,1501	0,6667	0,606061	0,060638	0,113267	11,33	+	0,12388
М.2	0,1232	0,6667	0,606061	0,049783	0,09299	9,30	+	0,10170
М.3	0,1191	0,6667	0,606061	0,048126	0,089895	8,99	+	0,09832
М.4	0,0114	0,6667	0,606061	0,004615	0,00862	0,86		
М.5	0,0110	0,6667	0,606061	0,00446	0,008331	0,83		
М.6	0,0284	0,6667	0,606061	0,011477	0,021439	2,14	+	0,02345
М.7	0,0315	0,6667	0,606061	0,012743	0,023803	2,38	+	0,02603
М.8	0,0966	0,6667	0,606061	0,039019	0,072885	7,29	+	0,07971
М.9	0,0058	0,6667	0,606061	0,00234	0,004372	0,44		
М.10	0,0104	0,6667	0,606061	0,004188	0,007822	0,78		
М.11	0,1032	0,6667	0,606061	0,041685	0,077865	7,79	+	0,08516
М.12	0,0070	0,6667	0,606061	0,002826	0,005278	0,53		
М.13	0,0626	0,6667	0,606061	0,025292	0,047243	4,72	+	0,05167
М.14	0,0474	0,6667	0,606061	0,019168	0,035803	3,58	+	0,03916
М.15	0,0511	0,6667	0,606061	0,020652	0,038577	3,86	+	0,04219
М.16	0,0240	0,6667	0,606061	0,009702	0,018123	1,81	+	0,01982
М.17	0,0203	0,6667	0,606061	0,008193	0,015304	1,53	+	0,01674
М.18	0,0172	0,6667	0,606061	0,006936	0,012955	1,30	+	0,01417
М.19	0,0624	0,6667	0,606061	0,025231	0,047129	4,71	+	0,05154
М.20	0,0172	0,6667	0,606061	0,006968	0,013016	1,30	+	0,01424

Джерело: розраховано автором монографії

4-й етап ЗПП: розраховуємо вагу (значущість) параметрів системи відносно 20-ти найбільш важливих проблем і складників можливостей розвитку споживчої кооперації України (див. додаток М, табл. М.80–М.99).

5-й етап ЗПП: розраховуємо пріоритети параметрів системи 20-ти найбільш важливих проблем і складників можливостей відносно фокуса проблеми – розвитку споживчої кооперації України у структурі національної економіки. Для цього знаходимо добуток пріоритету параметра системи та вагу проблем або можливостей. Знаходимо добуток рангів параметрів системи пріоритету проблем або можливостей розвитку споживчої кооперації України (табл. 5.10).

Таблиця 5.10 – Пріоритети та вага проблем або можливостей розвитку споживчої кооперації України у структурі національної економіки (фокуса проблеми)

Проблеми або можливості відносно фокуса проблеми	Кількість параметрів системи	Пріоритет проблеми або можливості відносно фокуса проблеми	Вага проблеми або можливості відносно фокуса проблеми
Пр.8	3	0,0246884	0,09375
Пр.9	3	0,0743425	0,09375
Пр.10	2	0,0668229	0,0625
Пр.12	2	0,0211769	0,0625
Пр.13	2	0,0252008	0,0625
М.1	2	0,1238772	0,0625
М.2	2	0,1017011	0,0625
М.3	2	0,0983162	0,0625
М.6	1	0,0234469	0,03125
М.7	1	0,0260324	0,03125
М.8	1	0,0797125	0,03125
М.11	1	0,0851595	0,03125
М.13	1	0,0516686	0,03125
М.14	1	0,0391575	0,03125
М.15	2	0,0421905	0,0625
М.16	1	0,0198205	0,03125
М.17	1	0,0167378	0,03125
М.18	1	0,014169	0,03125
М.19	1	0,0515437	0,03125
М.20	2	0,0142352	0,0625

Джерело: розраховано автором монографії

Результативний вектор нормуємо для отримання пріоритетів параметрів системи відносно проблем та можливостей розвитку споживчої кооперації України у структурі національної економіки (табл. 5.11).

Таблиця 5.11 – Пріоритети параметрів системи відносно проблем і можливостей розвитку споживчої кооперації України (фокуса проблеми)

Проблеми або можливості відносно фокуса проблеми	Параметри системи	Пріоритет параметрів системи	Ранг параметрів системи	Ранг параметрів системи відносно фокуса проблеми	Пріоритет параметрів системи відносно фокуса проблеми
1	2	3	4	5	6
Пр.8	I	0,54721643	0,0513015	0,0012666	0,0239597
	ПВБ	0,26307422	0,0246632	0,0006089	0,0115186
	ДП	0,18970934	0,0177853	0,0004391	0,0083064
Пр.9	I	0,58415641	0,0547647	0,0040713	0,0770184
	З	0,28083311	0,0263281	0,0019573	0,0370266
	ДП	0,13501048	0,0126572	0,000941	0,0178005
Пр.10	ПВБ	0,66666667	0,0416667	0,0027843	0,0526709
	ДП	0,33333333	0,0208333	0,0013921	0,0263354
Пр.12	ПВБ	0,66666667	0,0416667	0,00088	0,016692
	ДП	0,33333333	0,0208333	0,00044	0,008346
Пр.13	ПВБ	0,25	0,015625	0,00039	0,0074489
	ДП	0,75	0,046875	0,00118	0,0223466
М.1	ОА	0,66666667	0,0416667	0,00516	0,0976421
	ДП	0,33333333	0,0208333	0,00258	0,048821
М.2	I	0,25	0,015625	0,00159	0,0300609
	ДП	0,75	0,046875	0,00477	0,0901828
М.3	I	0,75	0,046875	0,00461	0,0871812
	ДП	0,25	0,015625	0,00154	0,0290604
М.6	ПВБ	1	0,03125	0,00073	0,0138609
М.7	ПВБ	1	0,03125	0,00081	0,0153894

1	2	3	4	5	6
М.8	ПВБ	1	0,03125	0,00249	0,047123
М.11	Р	1	0,03125	0,00266	0,0503431
М.13	Р	1	0,03125	0,00161	0,0305445
М.14	З	1	0,03125	0,00122	0,0231484
М.15	З	0,5	0,03125	0,00132	0,0249414
	ДП	0,5	0,03125	0,00132	0,0249414
М.16	З	1	0,03125	0,00062	0,0117172
М.17	ПВБ	1	0,03125	0,00052	0,0098948
М.18	ПВБ	1	0,03125	0,00044	0,0083762
М.19	З	1	0,03125	0,00161	0,0304707
М.20	З	0,5	0,03125	0,00044	0,0084153
	ДП	0,5	0,03125	0,00044	0,0084153

Джерело: розраховано автором монографії

Знаходимо сумарний пріоритет (вагу) параметрів системи у ЗПП відносно майбутнього стану рівня функціонування споживчої кооперації України у структурі національної економіки (1-го рівня) ієрархії ЗПП по всіх проблемах та складових можливостей розвитку споживчої кооперації України. Отже, маємо такі пріоритети параметрів системи відносно бажаного майбутнього рівня функціонування споживчої кооперації України у ЗПП: Інтелект (І) – 21,82 %; Природна та виробнича база (ПВБ) – 18,30 %; Здоров'я (З) – 13,57 %; Організованість і адаптування (ОА) – 9,76 %; Регулювання (Р) – 8,09 %; Державна політика (ДП) – 28,46 %.

6-й етап ЗПП: розраховуємо значущість завдань параметра «Державна політика» стосовно майбутнього стану рівня функціонування споживчої кооперації України у структурі національної економіки (1-го рівня) ієрархії ЗПП (табл. 5.12).

7-й етап ЗПП: розраховуємо значущість (вагу) завдань параметрів системи відносно розвитку споживчої кооперації України (фокуса проблеми). Для цього знаходимо добуток пріоритету завдання параметра системи та вагу цього завдання. Знаходимо добуток рангів завдань пріоритету параметра системи (табл. 5.13).

Таблиця 5.12 – Пріоритети завдань параметра «Державна політика» відносно розвитку споживчої кооперації (фокуса проблеми)

Фокус проблеми	ДП.1	ДП.2	ДП.3	Вектор пріоритетів P_i
ДП.1	1	5	3	0,636986
ДП.2	0,2	1	0,3	0,104729
ДП.3	0,3	3	1	0,258285
$\lambda_{max} = 3,039$ $IY = 0,019$ $BY = 0,0332$				

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця 5.13 – Пріоритети та вага параметрів системи відносно розвитку споживчої кооперації України у структурі національної економіки (фокуса проблеми)

Параметри системи	Кількість завдань	Пріоритет параметра системи	Вага параметра системи
I	10	0,21822	0,28571429
ПВБ	2	0,182975	0,05714286
З	2	0,13572	0,05714286
ОА	14	0,097642	0,4
Р	4	0,080888	0,11428571
ДП	3	0,284556	0,08571429

Джерело: розраховано автором монографії

Результативний вектор нормуємо для отримання пріоритетів завдань параметрів системи. Вибираємо суттєві завдання параметрів системи та нормуємо їх вагу (табл. 5.14).

В останньому стовпці виокремлено знаком «+» 21 завдання параметрів, кожне з яких впливає на розвиток споживчої кооперації України у середньому більше ніж на 1,45 %, у підсумку становить 88,95 % впливу. Щоб уникнути громіздкості аналізу, далі використовуємо тільки найвпливовіші завдання.

**Таблиця 5.14 – Пріоритети завдань відносно розвитку
споживчої кооперації України
(фокуса проблеми)**

Завдання	Пріоритет завдання	Вага завдання	Ранг завдання відносно фокуса проблеми	Пріоритет завдання відносно фокуса проблеми	Пріоритет завдання відносно фокуса проблеми, %	Суттєвий вплив	Пріоритет суттєвих завдань відносно фокуса проблеми
1	2	3	4	5	6	7	8
I.1	0,24764361	0,070755318	0,01544	0,1007511	10,08 %	+	0,113272
I.2	0,19671031	0,056202947	0,012265	0,0800294	8,00 %	+	0,089975
I.3	0,14408172	0,041166205	0,008983	0,0586181	5,86 %	+	0,065903
I.4	0,11967154	0,034191869	0,007461	0,0486871	4,87 %	+	0,054738
I.5	0,05437434	0,015535526	0,00339	0,0221216	2,21 %	+	0,024871
I.6	0,0935627	0,026732201	0,005834	0,038065	3,81 %	+	0,042795
I.7	0,06352997	0,018151419	0,003961	0,0258465	2,58 %	+	0,029059
I.8	0,0353092	0,010088343	0,002201	0,0143652	1,44 %		
I.9	0,02502666	0,007150474	0,00156	0,0101818	1,02 %		
I.10	0,02008994	0,005739983	0,001253	0,0081734	0,82 %		
ПВБ.1	0,83333333	0,047619048	0,008713	0,0568548	5,69 %	+	0,063920
ПВБ.2	0,16666667	0,00952381	0,001743	0,011371	1,14 %		
3.1	0,75	0,042857143	0,005817	0,0379543	3,80 %	+	0,042671
3.2	0,25	0,014285714	0,001939	0,0126514	1,27 %		
ОА.1	0,14537817	0,058151267	0,005678	0,0370503	3,71 %	+	0,041655
ОА.2	0,11127936	0,044511746	0,004346	0,0283601	2,84 %	+	0,031885
ОА.3	0,08801561	0,035206246	0,003438	0,0224312	2,24 %	+	0,025219
ОА.4	0,01889294	0,007557175	0,000738	0,004815	0,48 %		
ОА.5	0,0351696	0,014067841	0,001374	0,0089631	0,90 %		
ОА.6	0,0455983	0,018239318	0,001781	0,0116209	1,16 %		
ОА.7	0,07595246	0,030380983	0,002966	0,0193568	1,94 %	+	0,021762
ОА.8	0,06969367	0,027877469	0,002722	0,0177618	1,78 %	+	0,019969
ОА.9	0,01234714	0,004938855	0,000482	0,0031467	0,31 %		
ОА.10	0,06330753	0,025323014	0,002473	0,0161342	1,61 %	+	0,018139
ОА.11	0,27338989	0,109355955	0,010678	0,0696747	6,97 %	+	0,078334
ОА.12	0,02545058	0,010180233	0,000994	0,0064862	0,65 %		
ОА.13	0,02175392	0,008701568	0,00085	0,0055441	0,55 %		
ОА.14	0,01377083	0,00550833	0,000538	0,0035096	0,35 %		

Продовж. табл. 5.14

1	2	3	4	5	6	7	8
P.1	0,10205008	0,011662866	0,000943	0,0061558	0,62 %		
P.2	0,25927493	0,02963142	0,002397	0,0156398	1,56 %	+	0,017583
P.3	0,57975636	0,06625787	0,005359	0,0349716	3,50 %	+	0,039318
P.4	0,05891864	0,006733559	0,000545	0,003554	0,36 %		
ДП.1	0,63698557	0,054598763	0,015536	0,1013785	10,14 %	+	0,113977
ДП.2	0,10472943	0,008976809	0,002554	0,0166681	1,67 %	+	0,018739
ДП.3	0,25828499	0,022138714	0,0063	0,041107	4,11 %	+	0,046216
Нормативна вага суттєвих завдань			0,024391	0,8894618	88,95 %	21 суттє- ве за- вдан- ня	1,0

Джерело: розраховано автором монографії

8-й етап ЗПП: розраховуємо та використовуємо значущість заходів відносно кожного з 21-го найважливішого завдання параметрів системи. У ході здійснення розрахунку немає підстав вважати пріоритети завдань параметрів системи іншими, ніж у першому прямому процесі планування (ПППП) функціонування споживчої кооперації України у структурі національної економіки (див. додаток М, табл. М.6–М.22). Інші пріоритети заходів відносно найбільш суттєвих завдань параметрів системи подано у додатку М, табл. М.100–М.107.

9-й етап ЗПП: розраховуємо значущість заходів найважливіших завдань параметрів системи відносно фокуса проблеми – розвиток споживчої кооперації України у структурі національної економіки. Формуємо матрицю А (загальну) (див. додаток М, табл. М.108). Складаємо структурну матрицю L. Знаходимо добуток матриці А на матрицю L. (див. додаток М, табл. М.109). Множимо матрицю AL на вектор X пріоритетів завдань параметрів системи (21 найсуттєвіше) відносно фокуса проблеми. Розділивши елементи вектора ALX на суму його елементів, отримаємо вектор W – пріоритети (важливість) заходів відносно фокуса проблеми. Позначаємо найсуттєвіші заходи (див. додаток М, табл. М.110).

Після обрахунків отримали виокремлені 23 заходи найважливіших завдань параметрів системи відносно фокуса проблеми – майбутній рівень функціонування споживчої кооперації України у структурі національної економіки, кожний із яких впливає у середньому більше, ніж на 1,54 %, а у підсумку це становить 69,49 % впливу.

10-й етап ЗПП: вибираємо найсуттєвіші заходи найсуттєвіших завдань параметрів системи відносно фокуса проблеми ЗПП і ПППП – розвиток споживчої кооперації України у структурі національної економіки (див. додаток М, табл. М.111).

Таким чином, унаслідок проведення зворотного процесу планування отримано 23 найсуттєвіші заходи найсуттєвіших завдань параметрів системи із пріоритетами відносно фокуса ієрархії вище середнього:

1. Стандартизувати складові частини системи споживчої кооперації, зв'язки і процеси, що в ній відбуваються, з метою уніфікації і взаємозамінюваності.

2. Розподілити систему споживчої кооперації на індивідуальні (спеціалізовані) частини з метою якісного виконання своїх функцій кожною частиною.

3. Об'єднати спеціалізовані підсистеми споживчої кооперації з метою їх посилення і захисту від несприятливого впливу довкілля.

4. Створити базу стандартних спадкових і стандартних неспадкових програм як умови для вибору оптимальної у кожному конкретному випадку і як основи для формування нестандартних програм.

5. Зберегти систему споживчої кооперації в умовах, що змінюються.

6. Забезпечити динамічний і ефективний розвиток торгівлі та надання послуг як основи діяльності споживчих кооперативів.

7. Підтримувати інтеграцію економічних, транспортних, фінансових та інформаційних зв'язків споживчої кооперації.

8. Створити єдиний операційний ланцюжок: заготівля – переробка – торгівля.

9. Забезпечити зростаючий ринок продукції ексклюзивної (домашньої) якості, яка може бути затребувана найбільш вимогливими споживачами в торговельній мережі та підприємствах громадського харчування.

10. Відновити соціальні пріоритети функціонування системи споживчої кооперації, захисту інтересів і задоволення потреб членів-пайовиків, працівників і споживачів – не членів споживчих товариств.

11. Забезпечити гарантований захист інтересів і задоволення соціально-економічних і інших потреб членів-пайовиків і працівників споживчих кооперативів, а також обслуговуваного населення, забезпечуючи збалансованість інтересів усіх суб'єктів-учасників системи споживчої кооперації і сформувати соціально-орієнтований тип відносин споживчої кооперації.

12. Забезпечити оптимізацію податкових платежів, розвиток соціальної сфери та захист соціально-економічних інтересів пайовиків споживчої кооперації.

13. Забезпечити стійке економічне зростання і збалансований соціальний розвиток споживчої кооперації.

14. Забезпечити поповнення основних і оборотних засобів кооперативних організацій за рахунок пайового фонду унаслідок вступу нових членів, збільшення пайового внеску, а також позикових засобів пайовиків, залучення пайовиків до інвестування організацій споживчої кооперації.

15. Забезпечити умови для створення інфраструктури споживчої кооперації, адекватної етапу регульованої ринкової економіки соціально-орієнтованого суспільства.

16. Сформувати програми реалізації головної і функціональної цілей системи споживчої кооперації в нестандартних умовах, що змінюються.

17. Забезпечити досягнення головної і функціональної цілей системи споживчої кооперації при забезпеченні її гомеостатичного стану у момент часу, що безпосередньо передуює процесу прийняття і реалізації рішень, на підставі поточної інформації про фактичний стан системи, спрямованого на ліквідацію або нейтралізацію розузгодження, що виникло в системі.

18. Скорочення диференціації рівня та якості життя населення за рахунок створення сприятливих умов функціонування споживчої кооперації.

19. Здійснення взаємодії із системою споживчої кооперації щодо просування законних інтересів і опрацювання нормативно-правової бази для діяльності споживчої кооперації.

20. Створення механізмів захисту організацій споживчої кооперації у взаємодії з іншими організаціями, у тому числі під час залучення кредитів і позик, взаємодії з приватними інвесторами.

21. Формування економічної і соціальної інфраструктури держави.

22. Інтеграція системи споживчої кооперації у процес реалізації пріоритетних національних проектів і державних програм розвитку села, агропромислового комплексу, зайнятості населення, житлового забезпечення, освіти.

23. Стимулювання економічного розвитку споживчої кооперації шляхом створення нових центрів економічного зростання на основі її конкурентних переваг.

У ПППП таких заходів було отримано 15, із яких заходи І.4.3, І.6.2, І.7.1 (надати повну, своєчасну та достатню інформацію про зв'язок розвитку споживчої кооперації з розвитком економіки України в цілому; забезпечити стратегічне управління повною і достовірною інформацією про організацію споживчої кооперації, пайовиків, фінансовий стан; упорядкувати структуру в умовах, що змінюються) відсутні серед відібраних заходів ЗПП. Приєднуючи їх до 23 заходів ЗПП, одержуємо 26 заходів, які необхідно враховувати в другому прямому процесі планування (ДППП) для наближення бажаного майбутнього до логічного сценарію відносно розвитку споживчої кооперації України у структурі національної економіки. Заходи, які є найвпливовішими, разом становлять 68,3 % впливу на майбутній рівень досліджуваної проблеми.

Отже, аналітичне стратегічне планування процесу функціонування та розвитку споживчої кооперації України у структурі національної економіки під час зворотного процесу планування

за допомогою методу аналізу ієрархій, дає можливість досягти мети зворотного процесу планування – ідентифікувати змістовні заходи найсуттєвіших завдань параметрів системи, реалізація яких сприятиме наближенню (до збіжності) ймовірного (логічного) сценарію функціонування споживчої кооперації України у структурі національної економіки та бажаного майбутнього сценарію розвитку цієї системи.

У наступному підрозділі дослідження побудуємо імітаційну модель розвитку споживчої кооперації України на основі узгодження її інтересів і держави за допомогою другого прямого процесу планування.

5.4. Імітаційна модель розвитку споживчої кооперації України на основі узгодження її інтересів та держави

Отримані результати дослідження свідчать про необхідність побудови імітаційної моделі розвитку споживчої кооперації України на основі узгодження її інтересів із державними за допомогою другого прямого процесу планування. Щоб уникнути громіздкості аналізу, далі, використовуючи тільки найвпливовіші завдання параметрів системи, визначені пріоритетом від 1,54 % і вище, проведемо другий прямий процес планування (ДППП) – розвиток споживчої кооперації України на основі узгодження її інтересів та держави.

Побудуємо імітаційну модель розвитку споживчої кооперації України на основі узгодження її інтересів та держави (рис. 5.5.).

1-й рівень (фокус проблеми) – функціонування споживчої кооперації України у структурі національної економіки;

2-й рівень – параметри, які використані у першому прямому процесі планування функціонування споживчої кооперації України (ПППП). До параметрів ПППП додано параметр «Державна політика (ДП)» зі зворотного процесу планування розвитку споживчої кооперації України (ЗПП);

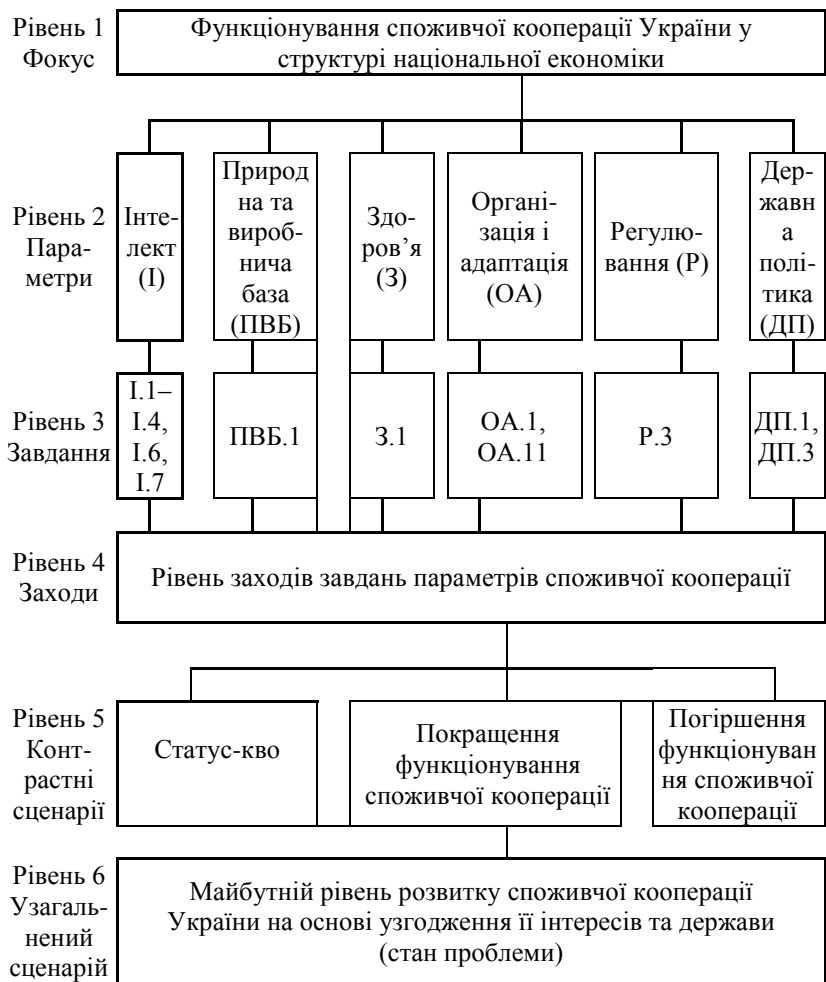

Рисунок 5.5. – Імітаційна модель розвитку споживчої кооперації України на основі узгодження її інтересів та держави

Джерело: розроблено автором монографії

3-й рівень – завдання параметрів: І.1 (Стандартизація складових частин споживчої кооперації України, зв'язків і процесів,

що в ній відбуваються, з метою уніфікації і взаємозамінюваності), І.2 (Розподіл системи на індивідуальні (спеціалізовані) частини з метою якісного виконання своїх функцій кожною частиною), І.3 (Об'єднання спеціалізованих систем з метою їх посилення із захисту від несприятливого впливу довкілля), І.4 (Створення бази стандартних спадкових і стандартних неспадкових програм як умови для вибору оптимальної у кожному конкретному випадку і як основи для формування нестандартних програм), І.6 (Збереження системи в умовах, що змінюються), І.7 (Упорядкування структури в умовах, що змінюються), ПББ.1 (Відтворення різноманіття природних підсистем, у яких одні системи забезпечують інші), З.1 (Забезпечення якісного стану інтелекту, природно-виробничої бази та якості управління відповідно до функціонування системи), ОА.1 (Формування доцільної структури системи за рахунок формування нерівнозначних частин (керованих, керуючих зв'язків), ОА.11 (Формування програм реалізації головної і функціональної цілей системи в нестандартних умовах, що змінюються), Р.3 (Досягнення основної і функціональної цілей системи при забезпеченні її гомеостатичного стану у момент часу, що безпосередньо передуює процесу прийняття і реалізації рішень, на підставі поточної інформації про фактичний стан системи, спрямоване на ліквідацію або нейтралізацію розузгодження, що виникло в системі), ДП.1 (Регламентация господарського життя, що утворює зведення законів (кодекс) для системи споживчої кооперації, що визначає її права й обов'язки, міру взаємної відповідальності, у тому числі й набуття чинності певних заборон, націлених на недопущення збитку суб'єктів ринку), ДП.3 (Вироблення соціально-економічної завдання, у межах якої здійснюють управління, визначення і результативне застосування механізмів її реалізації);

4-й рівень – заходи завдань параметрів (26): І.1.1 (Стандартизувати складові частини системи, зв'язки і процеси, що в ній відбуваються, з метою уніфікації і взаємозамінюваності), І.2.1 (Розподілити систему на індивідуальні (спеціалізовані) частини з метою якісного виконання своїх функцій кожною части-

ною), І.3.1 (Об'єднати спеціалізовані підсистеми з метою їх посилення і захисту від несприятливого впливу довкілля), І.4.1 (Створити базу стандартних спадкових і стандартних не спадкових програм як умови для вибору оптимальної у кожному конкретному випадку і як основи для формування нестандартних програм), І.4.3 (Надати повну, своєчасну та достатню інформацію про зв'язок розвитку споживчої кооперації з розвитком економіки України в цілому), І.6.1 (Зберегти систему в умовах, що змінюються), І.6.2 (Забезпечити стратегічне управління повною і достовірною інформацією про організацію споживчої кооперації, пайовиків, фінансовий стан), І.7.1 (Упорядкувати структуру в умовах, що змінюються), ПВБ.1.1 (Забезпечити динамічний і ефективний розвиток торгівлі та надання послуг як основи діяльності споживчих кооперативів), ПВБ.1.4 (Підтримувати інтеграцію економічних, транспортних, фінансових та інформаційних зв'язків), ПВБ.1.5 (Створити єдиний операційний ланцюжок: заготівля – переробка – торгівля), ПВБ.1.6 (Забезпечити зростаючий ринок продукції ексклюзивної (домашньої) якості, яка може бути затребувана найбільш вимогливими споживачами в торговельній мережі та підприємствах громадського харчування), 3.1.3 (Відновити соціальні пріоритети функціонування системи споживчої кооперації, захисту інтересів і задоволення потреб членів-пайовиків, працівників і споживачів – не членів споживчих товариств), 3.1.4 (Забезпечити гарантований захист інтересів і задоволення соціально-економічних і інших потреб членів-пайовиків і працівників споживчих кооперативів, а також обслуговуваного населення, забезпечуючи збалансованість інтересів усіх суб'єктів-учасників системи споживчої кооперації і сформував соціально-орієнтований тип відносин споживчої кооперації), 3.1.7 (Забезпечити оптимізацію податкових платежів, розвиток соціальної сфери та захист соціально-економічних інтересів пайовиків), 3.1.8 (Забезпечити стійке економічне зростання і збалансований соціальний розвиток), 3.1.10 (Забезпечити поповнення основних і оборотних засобів кооперативних організацій за рахунок пайового фонду унаслідок

док вступу нових членів, збільшення пайового внеску, а також позикових засобів пайовиків, залучення пайовиків до інвестування організацій споживчої кооперації), ОА.1.1 (Забезпечити умови для створення інфраструктури споживчої кооперації, адекватної етапу регульованої ринкової економіки соціально-орієнтованого суспільства), ОА.11.1 (Сформувати програми реалізації головної і функціональної цілей системи в нестандартних умовах, що змінюються), Р.3.1 (Забезпечити досягнення головної і функціональної цілей системи при забезпеченні її гомеостатичного стану у момент часу, що безпосередньо передує процесу прийняття і реалізації рішень, на підставі поточної інформації про фактичний стан системи, спрямованого на ліквідацію або нейтралізацію розузгодження, що виникло в системі), ДП.1.1 (Скорочення диференціації рівня та якості життя населення за рахунок створення сприятливих умов розвитку споживчої кооперації), ДП.1.3 (Здійснення взаємодії із системою споживчої кооперації щодо просування законних інтересів і опрацювання нормативно-правової бази для діяльності споживчої кооперації), ДП.1.4 (Створення механізмів захисту споживчої кооперації у взаємодії з іншими організаціями, у тому числі під час залучення кредитів і позик, взаємодії з приватними інвесторами), ДП.3.1 (Формування економічної і соціальної інфраструктури), ДП.3.7 (Інтеграція системи споживчої кооперації у процес реалізації пріоритетних національних проєктів і державних програм розвитку села, агропромислового комплексу, зайнятості населення, житлового забезпечення, освіти), ДП.3.8 Стимулювання економічного розвитку споживчої кооперації шляхом створення нових центрів економічного зростання на основі її конкурентних переваг);

5-й рівень – контрастні сценарії функціонування споживчої кооперації України у структурі національної економіки: С1) статус-кво (проекція сучасного стану на майбутнє); С2) покращення функціонування споживчої кооперації; С3) погіршення функціонування споживчої кооперації;

6-й рівень – узагальнюючий сценарій: майбутній рівень роз-

витку споживчої кооперації України на основі узгодження її інтересів та держави.

Розрахунки ДППП майбутнього рівня розвитку споживчої кооперації України на основі узгодження її інтересів та держави розбі'ємо на кілька етапів:

1-й етап ДППП: розраховуємо пріоритети параметрів відносно впливу на майбутній рівень розвитку споживчої кооперації України у структурі національної економіки за методом аналізу ієрархій, на основі матриці попарних порівнянь параметрів знаходимо їх пріоритети. Матриця попарних порівнянь параметрів та їхні пріоритети подано в табл. 5.15.

Таблиця 5.15 – Пріоритети (важливість) параметрів відносно фокуса проблеми

Параметри системи	I	ПВБ	З	ОА	Р	ДП	Вектор пріоритетів P_i
I	1,0000	9,0000	3,0000	5,0000	5,0000	3,0000	0,4352
ПВБ	0,1111	1,0000	0,2000	4,0000	4,0000	0,3333	0,0857
З	0,3333	5,0000	1,0000	4,0000	5,0000	2,0000	0,2464
ОА	0,2000	0,2500	0,2500	1,0000	3,0000	0,5000	0,0631
Р	0,2000	0,2500	0,2000	0,3333	1,0000	1,0000	0,0473
ДП	0,3333	3,0000	0,5000	2,0000	1,0000	1,0000	0,1223
$\lambda_{max} = 6,941$ $IU = 0,188$ $BU = 0,152$							

Джерело: розраховано автором монографії

2-й етап ДППП: розраховуємо вагу (відносно параметрів) завдань, що мають найсуттєвіші заходи. Пріоритети завдань параметрів подано в додатку М, табл. М.112–М.117.

3-й етап ДППП: розраховуємо вагу (відносно фокусу проблеми) завдань, що мають найсуттєвіші заходи. Утворюємо матрицю А, проставивши в ній пріоритети завдань, які є у параметрів, що розраховані на основі матриць попарних порівнянь. Усім елементам, які відповідають відсутнім завданням, що аналізуються, ставимо нулі (додаток М, табл. М.118). Складаємо структурну матрицю L (додаток М, табл. М.119). Знаходимо добуток

матриці A на матрицю L (додаток М, табл. М.120). Множимо матрицю AL на вектор X пріоритетів завдань (13 найсуттєвіших) відносно фокуса проблеми – функціонування споживчої кооперації України, розрахованих на 1-му етапі ДППП. Розділивши елементи вектора ALX на суму його елементів отримаємо вектор W – пріоритети (важливість) завдань, які мають найсуттєвіші заходи відносно фокуса проблеми (додаток М, табл. М.120).

4-й етап ДППП: розраховуємо вагу (відносно завдань) найсуттєвіших заходів найсуттєвіших завдань параметрів, які не було визначено під час ПППП функціонування споживчої кооперації України (додаток М, табл. М.121-М.126).

5-й етап ДППП: розраховуємо вагу (відносно фокуса проблеми – функціонування споживчої кооперації України). Утворюємо матрицю A , проставивши в ній пріоритети заходів, які є у завдань параметрів, що розраховані на основі матриць попарних порівнянь. Усім елементам, які відповідають відсутнім завданням, що проаналізовані, ставимо нулі (додаток М, табл. М.127). Складаємо структурну матрицю L (додаток М, табл. М.128). Знаходимо добуток матриці A на матрицю L (додаток М, табл. М.129). Множимо матрицю AL на вектор X пріоритетів завдань (13 найсуттєвіших) відносно фокуса проблеми, розрахованих на 3-му етапі ДППП. Пронормуємо елементи вектора ALX (розділимо його на суму його елементів) і отримаємо вектор W – це і є пріоритети (важливість) найсуттєвіших заходів найсуттєвіших завдань параметрів відносно фокуса проблеми (додаток М, табл. М.129).

6-й етап ДППП: визначаємо пріоритети контрастних сценаріїв ДППП відносно найсуттєвіших заходів завдань параметрів відносно фокуса проблеми – функціонування споживчої кооперації України. Результати розрахунків дозволять отримати матрицю пріоритетів цих сценаріїв, яку використовуємо на наступному етапі ДППП (додаток М, табл. М.130).

7-й етап ДППП: визначаємо структуру узагальненого сценарію – майбутнього рівня розвитку споживчої кооперації України на основі узгодження її інтересів та держави. Перемножуючи матрицю, складену з пріоритетів сценаріїв відносно найсуттєві-

ших заходів завдань параметрів, на стовпець пріоритетів заходів відносно фокуса проблеми з 4-го етапу ДППП параметрів, отримуємо пріоритет сценаріїв відносно фокуса проблеми ДППП. Після розрахунків отримуємо: майбутній рівень розвитку споживчої кооперації України у структурі національної економіки «Статус-кво» – 24,16 %, майбутній рівень розвитку споживчої кооперації України у структурі національної економіки «Функціонування кооперації покращується» – 67,27 %, майбутній рівень розвитку споживчої кооперації України у структурі національної економіки «Функціонування кооперації погіршується» – 8,57 %.

8-й етап ДППП: визначаємо наслідки прийняття найбільш імовірного майбутнього стану розвитку споживчої кооперації України на основі узгодження її інтересів та держави (узагальненого сценарію) та оцінимо інтегрований рівень її функціонування.

Кожний із майбутніх рівнів розвитку споживчої кооперації України кількісно оцінюють за множиною критеріїв (Кр.1-20), що виокремлено на етапі оцінки сценаріїв її функціонування. Значення критеріїв для майбутнього рівня розвитку споживчої кооперації України на основі узгодження її інтересів та держави визначають відносно поточного стану її функціонування за шкалою різниць (табл. 5.16).

Отже, результати проведеного аналізу ранжирування критеріїв відносно ймовірних сценаріїв майбутнього рівня розвитку споживчої кооперації України на основі узгодження її інтересів та держави, що наведені у табл. 5.16, свідчать, що з урахуванням ваги всіх критеріїв отримана інтегральна оцінка узагальненого сценарію другого прямого процесу планування є позитивною і дорівнює 4,0720. Це означає, що ситуація з розвитком споживчої кооперації України у структурі національної економіки в найближчому майбутньому значно покращиться за умови ефектної взаємодії з параметром «Державна політика» і використання визначених можливостей і запобігання проблемам, що перешкоджають розвитку споживчої кооперації.

**Таблиця 5.16 – Ранжирування змінних стану (критеріїв)
відносно майбутнього рівня розвитку
споживчої кооперації України на основі
узгодження її інтересів та держави (сценаріїв)**

Критерій	Змінна стану (критерій для оцінки наслідків)	Вага критеріїв	Сценарій і його вага			Значення інтенсивності зміни критерію	Вага узагальненого сценарію (складова інтегральної оцінки)
			C1	C2	C3		
			0,242	0,672	0,086		
1	2	3	4	5	6	7	8
Кр.1	Посилення ділової активності між організаціями споживчої кооперації та підприємствами суміжних і підсобних виробництв.	0,1501	2	6	–4	4,1734	0,6263
Кр.2	Підтримка механізмів кооперації й інтеграції малих і середніх підприємств місцевими органами влади.	0,1232	2	4	–2	3,0008	0,3697
Кр.3	Рациональний вибір і ретельне обґрунтування способів зміцнення конкурентоспроможності системи споживчої кооперації шляхом побудови відповідної структури, що забезпечить стійкий розвиток національної економіки.	0,1191	2	6	–4	4,1734	0,4971
Кр.4	Обмеження імпорту та світові тенденції до зростання цін на сільськогосподарську продукцію.	0,0114	1	2	–2	1,4146	0,0162
Кр.5	Підвищення уваги до безпеки України у сфері продовольчого забезпечення розкрити ринок для вітчизняного виробництва.	0,0110	3	6	–4	4,4154	0,0487

Продовж. табл. 5.16

1	2	3	4	5	6	7	8
Кр.6	Реальні можливості відновити заготівельну діяльність у великих масштабах.	0,0284	1	6	-8	3,5879	0,1019
Кр.7	Значне збільшення обсягів власного виробництва.	0,0315	2	6	-6	4,0017	0,1262
Кр.8	Створення єдиного операційного ланцюжка: виробництво і заготівля – переробка – торгівля.	0,0966	1	8	-4	5,2754	0,5095
Кр.9	Відновлення і розвиток культури споживання.	0,0058	2	4	-4	2,8292	0,0164
Кр.10	Забезпечення зростаючого ринку продукцією ексклюзивної (домашньої) якості, яка може бути затребувана найбільш вигідними споживачами в торговельній мережі та на підприємствах громадського харчування.	0,0104	1	3	-2	2,0867	0,0216
Кр.11	Своєчасне виявлення ознак і причин неплатоспроможності та банкрутства, надання допомоги в розробці антикризової програми та реалізації заходів з оздоровлення.	0,1032	3	8	-6	5,5879	0,5765
Кр.12	Підвищення загальної юридичної й фінансової грамотності керівної ланки, працівників фінансово-економічних та юридичних служб.	0,0070	1	5	-3	3,3450	0,0234
Кр.13	Підвищення інтенсивності розвитку та зниження ризиків втрати прибутків.	0,0626	2	6	-5	4,0875	0,2559
Кр.14	Забезпечення оптимізації податкових платежів, розвитку соціальної сфери та захисту соціально-економічних інтересів пайовиків.	0,0474	2	4	-3	2,9150	0,1383

Продовж. табл. 5.16

1	2	3	4	5	6	7	8
Кр.15	Забезпечення стійкого еко- номічного зростання і зба- лансованого соціального розвитку.	0,0511	1	6	–4	3,9313	0,2009
Кр.16	Збільшення масштабів за рахунок зміцнення взаємо- дії з пайовиками як учас- никами заготівельної діяль- ності та лояльними покуп- цями товарів кооператив- них торговельних мереж.	0,0240	1	5	–3	3,3450	0,0803
Кр.17	Зростання обсягів закупів- ель сільськогосподарської продукції й дикорослої сировини, і, відповідно, обсягів переробки та ви- робництва.	0,0203	1	5	–3	3,3450	0,0678
Кр.18	Збільшення ресурсів тор- гівлі за рахунок продукції пайовиків, індивідуальної трудої діяльності, на- родних промислів, полю- вання, рибальства, звірин- ництва.	0,0172	1	5	–3	3,3450	0,0574
Кр.19	Поповнення основних і оборотних засобів коопе- ративних організацій за рахунок пайового фонду в наслідок вступу нових членів, збільшення пайо- вого внеску, а також по- зикових засобів пайови- ків, залучення пайовиків до інвестування організа- цій споживчої кооперації.	0,0624	1	7	–4	4,6034	0,2875
Кр.20	Стимулювання платоспро- можного попиту населен- ня й активізації виробни- цтва в сільській місцевості.	0,0172	2	4	–3	2,9150	0,0503
Інтегральна оцінка узагальненого сценарію другого прямого процесу планування							4,0720

Джерело: розраховано автором монографії

Така ситуація пояснена значним покращенням (відносно поточного стану функціонування споживчої кооперації України) значення більшості критеріїв. Найбільше покращення очікується у своєчасному виявленні ознак і причин неплатоспроможності та банкрутства, надання допомоги щодо розробки антикризової програми та реалізації заходів з оздоровлення споживчої кооперації. Умови створення єдиного операційного ланцюжка: заготівля – переробка – торгівля і поповнення основних і оборотних засобів кооперативних організацій за рахунок пайового фонду внаслідок вступу нових членів, збільшення пайового внеску, а також позикових засобів пайовиків, залучення пайовиків в інвестування організацій споживчої кооперації можна оцінити як дуже вірогідні. Очікується значне посилення ділової активності між організаціями споживчої кооперації та підприємствами суміжних і підтримувальних виробництв, більш раціональний вибір і ретельне обґрунтування способів зміцнення конкурентоспроможності системи споживчої кооперації шляхом побудови відповідної структури, що забезпечить стійкий розвиток національної економіки. Підвищення уваги до безпеки України у сфері продовольчого забезпечення відкриє ринки для вітчизняного виробництва; з'являться реальні можливості для відновлення заготівельної діяльності у великих масштабах. Буде спостережено значне збільшення обсягів власного виробництва; підвищення інтенсивності розвитку та зниження ризиків втрати прибутків, а також використання умов забезпечення стійкого економічного зростання й збалансованого соціального розвитку споживчої кооперації. Помітним буде збільшення рівня підтримки механізмів кооперації й інтеграції малих і середніх підприємств місцевими органами влади; відновлення і розвитку культури споживання. Підвищиться загальна юридична та фінансова грамотність керівної ланки, працівників фінансово-економічних і юридичних служб. Виникнуть сприятливі умови для оптимізації податкових платежів, розвитку соціальної сфери та захисту соціально-економічних інтересів пайовиків. Зростуть масштаби функціонування споживчої кооперації за рахунок зміцнення взаємодії із пайовиками як учасниками заготівельної діяльності

та лояльними покупцями товарів кооперативних торговельних мереж. Зростуть обсяги закупівель сільськогосподарської продукції й дикорослої сировини, а отже, обсяги переробки та виробництва. Збільшиться кількість ресурсів торгівлі за рахунок продукції пайовиків, індивідуальної трудової діяльності, народних промислів, полювання, рибальства, звіринництва. Стимулювання платоспроможного попиту населення і активізації виробництва в сільській місцевості набуде великого значення. Забезпечення зростаючого ринку продукцією ексклюзивної (домашньої) якості, яка може бути затребувана найбільш вимогливими споживачами в торговельній мережі та на підприємствах громадського харчування набуде невеликого значення. Обмеження імпорту та світові тенденції до зростання цін на сільськогосподарську продукцію практично не зазнає змін.

Порівнявши інтегральні оцінки узагальнених сценаріїв першого І1 та другого І2 прямих процесів планування за формулою (5.4.), виявили, що відносне покращення становить $\Pi = 1,287$ або 128,7 % інтегральної оцінки.

$$\Pi = \frac{I2-I1}{I1} , \quad (5.4.)$$

де Π – відносне покращення майбутнього рівня розвитку споживчої кооперації України на основі узгодження її інтересів та держави;

І1 – інтегральна оцінка узагальненого сценарію ПППП;

І2 – інтегральна оцінка узагальненого сценарію ДППП.

Отже, на основі всебічного аналітичного планування майбутнього рівня розвитку споживчої кооперації України у структурі національної економіки показано, як необхідно змінити структуру ієрархії проблеми, щоб наблизити бажане майбутнє, тобто логічне майбутнє наблизити до бажаного. Для цього враховано вплив параметру «Державна політика», а також вжито найсуттєвіші заходи параметрів системи із розрахованою інтенсивністю застосування. Такі циклічні розрахунки передбачені до

того часу, поки логічне майбутнє не наблизиться до бажаного майбутнього рівня розвитку споживчої кооперації України. Але покращення інтегральної оцінки узагальненого сценарію (розвиток споживчої кооперації України на основі узгодження її інтересів та держави) в 1,287 рази підтверджує, що мету аналізу покращень уже досягнуто (Укоопспілка, м. Київ).

Під час практичної апробації запропонованого підходу доведено, що він є методичною основою для прогнозування рівнів функціонування та розвитку споживчої кооперації України у структурі національної економіки та практичним інструментом, який ґрунтується на системному аналізі проблеми та всебічно враховує та використовує: всі чинники-обмеження функціонування та розвитку споживчої кооперації України; всі цілі, завдання і заходи, проблеми та можливості параметрів системи, що фігурують у проблематиці; всі альтернативи й можливості сценаріїв розвитку подій.

Висновки до розділу 5

Дослідження процесу формування концептуальної моделі побудови комплексу сценаріїв розвитку споживчої кооперації України у структурі національної економіки дає підстави для формулювання ряду практичних узагальнень і висновків:

1. Систематизовано характеристики параметрів цілей, завдань та заходів споживчої кооперації України у структурі національної економіки та запропоновано модель побудови комплексу сценаріїв її розвитку.

2. Розроблено сценарій функціонування споживчої кооперації України в умовах сталості наявних тенденцій розвитку, який подано як аналітичне планування, що включає прямі та зворотні процеси планування з метою наближення логічного майбутнього системи до бажаного майбутнього. За рахунок реалізації розробленого сценарію досягнуто мету – спроектувати логічне майбутнє згідно з припущенням сталості наявних тенденцій функціонування споживчої кооперації України у структурі національної економіки.

3. Розроблено сценарій можливостей розвитку споживчої кооперації України у структурі національної економіки. За рахунок реалізації розробленого сценарію досягнуто мету – ідентифікувати найвагоміші заходи найсуттєвіших завдань параметрів системи, реалізація яких сприятиме наближенню ймовірного (логічного) сценарію функціонування споживчої кооперації України у структурі національної економіки та бажаного майбутнього сценарію функціонування цієї системи на основі її розвитку.

4. Розроблено імітаційну модель розвитку споживчої кооперації України на основі узгодження інтересів споживчої кооперації з державними. Практична апробація розробленої моделі відносно ймовірних сценаріїв майбутнього рівня розвитку споживчої кооперації України на основі ранжирування критеріїв, доводить, що відносне покращення становить 1,287, або 128,7 % інтегральної оцінки, тобто в 1,287 рази. Це означає, що ситуація з розвитком споживчої кооперації України у структурі національної економіки в найближчому майбутньому значно покращиться за умови ефективної взаємодії з параметром «Державна політика» і використання визначених можливостей та запобігання проблемам, що перешкоджають розвитку споживчої кооперації.

Доведено, що розглянутий підхід є, з одного боку, методичною основою для прогнозування рівнів функціонування та розвитку споживчої кооперації України у структурі національної економіки, а з іншого – є практичним інструментом, який ґрунтований на системному аналізі проблеми, всебічно враховує та використовує: всі чинники-обмеження функціонування та розвитку споживчої кооперації України; всі цілі, завдання і заходи, проблеми та можливості параметрів системи, що фігурують у проблематиці; всі альтернативи й можливості сценаріїв розвитку подій.

ВИСНОВКИ

У монографії здійснено розробку теоретико-методологічних, науково-методичних засад та обґрунтовано практичні рекомендації щодо вирішення проблем функціонування та розвитку споживчої кооперації України у структурі національної економіки. Це дозволило сформулювати висновки, які повною мірою відображають теоретичний, методологічний, науково-методичний та практичний характер дослідження:

1. Сформовано теоретичні основи синтезу фундаментальних характеристик системи шляхом об'єднання та розвитку позитивних ознак існуючих підходів щодо системно-аналітичного дослідження. Принциповою відмінністю цього є те, що до фундаментальних характеристик систем загального характеру належать: організованість, цілісність, складність, функціональна анізотропність, інерційність, що формують необхідні передумови існування системи й обумовлюють характер прояву специфічних системних якостей, мають більш глибокий сутнісний порядок. Доведено, що ці характеристики є підґрунтям для виявлення особливостей пізнання систем, розробки адекватних методологічних засобів системно-аналітичного дослідження функціонування та розвитку споживчої кооперації.

2. Визначено адаптивно-гомеостатичні показники (АГП) функціонування систем на основі теоретико-методологічної бази та закону збереження систем, доцільного й оптимального самоуправління і управління. Доведено, що це є основою для: розроблення стандартів до кожного параметра основної і функціональної цілей кожної системи, визначення їх АГП; прийняття АГП цільових параметрів систем як об'єктивних критеріїв самоуправління і управління, тобто представлення АГП параметрів основної мети системи як критеріїв реалізації основної мети, тобто критеріїв самоуправління; прийняття універсальної теорії самоуправління та управління за наукову базу управління, в якій би відбивались об'єктивні закони існування; оптимізації законів, що забезпечують реалізацію принципів самоуправління і управління. Принципова відмінність від трактувань інших авторів полягає у можливості встановлювати оптимальний ступінь відпо-

відності процесів і вихідних характеристик її функціональному призначенню та виявленні можливостей забезпечення функціонування систем управління.

3. Окреслено концептуальні пріоритети функціонування та розвитку систем. Принципова відмінність отриманих результатів від попередніх напрацювань полягає у виявленні специфіки понять «якість», «ефективність» і «надійність» систем, визначенні їх послідовності та взаємозв'язку. Доведено, що реалізація виокремлених основних пріоритетів у сукупності сприятиме тривалому функціонуванню та розвитку споживчої кооперації.

4. Встановлено напрями взаємодії національної економіки та споживчої кооперації України. Визначено напрями державної політики та розвитку споживчої кооперації шляхом спільного досягнення цілей та орієнтації на соціальні цінності, норми і зразки поведінки, властиві кооперативній формі господарювання. Принциповою відмінністю отриманих результатів від позиції інших авторів, викладених в економічній літературі, є те, що дослідження взаємодії національної економіки та споживчої кооперації довело про їх діалектичний взаємозв'язок та єдність.

5. Досліджено генезис функціонування споживчої кооперації в Україні, що стало наслідком деформованих внутрішньо системних соціально-економічних відносин та обумовлюють негативну динаміку розвитку споживчої кооперації, призводять до її стагнації. Виокремлено соціально-економічні протиріччя, що лежать в основі негативних тенденцій розвитку споживчої кооперації та обґрунтовано пропозиції, спрямовані на підвищення ефективності й активізацію процесів її розвитку. Принципова відмінність від інших наукових підходів полягає у врахуванні особливостей, специфіки, ряду принципових завдань та впровадженні ефективних і адекватних особливостям ринкової економіки організаційних механізмів, без реалізації яких неможливий подальший розвиток споживчої кооперації України по шляху соціального й економічного прогресу.

6. Сформовано науковий підхід до дослідження параметрів функціонування споживчої кооперації України, що є циклічним комплексом дослідницьких етапів і обґрунтованим у межах системно-аналітичного дослідження. У цьому комплексі роль про-

цедури дослідження виконує системний підхід, модифікований із урахуванням розв'язання проблеми системно-аналітичного дослідження основних параметрів функціонування споживчої кооперації України. Доведено, що дослідження параметрів функціонування споживчої кооперації України забезпечує їх доповнення, поглиблення і концептуалізацію під кутом їх зовнішніх вимірів з боку актуального середовища та з позицій закономірностей макросередовища.

7. Сформовано системно-організаційний підхід до функціонування та розвитку споживчої кооперації України. Доведено, що сферою практичного застосування цього підходу може стати експертна оцінка проектів побудови та перетворення складних систем. Виявлено, що системно-організаційний підхід функціонування та розвитку споживчої кооперації України можна використовувати як загальні рекомендації в безпосередній її організаційній діяльності у структурі національної економіки.

8. Сформовано методологічний підхід до розвитку споживчої кооперації України у структурі національної економіки на основі концепції розвитку та сформованої блок-схеми завдань побудови системи управління споживчої кооперації. Побудовано модель надійного розвитку споживчої кооперації України за регіонами, яка, на відміну від існуючих моделей, враховує особливості розвитку соціально-орієнтованої ринкової економіки. Доведено, що споживча кооперація, завдяки модернізації функціонування споживчої кооперації України в структурі національної економіки, може взяти на себе функцію реалізації загальнодержавних завдань, пріоритетних національних проектів, забезпеченні зайнятості населення, розв'язанні проблем продовольчої безпеки країни.

9. Сформульовано концептуальні засади розвитку споживчої кооперації України, що ґрунтовані на її поетапному реформуванні в умовах переходу до ринкової соціально-орієнтованої економіки. В їх основу покладені комплекси заходів щодо стабілізації функціонування та перспектив розвитку споживчої кооперації з урахуванням ступеня їх відносної значущості для процесу формування вітчизняної споживчої кооперації. Принципова відмінність від наявних узагальнень полягає у тому, що

сформульовані методологічні засади розвитку споживчої кооперації України є об'єктивною основою для безпосередньої розробки конкретних варіантів технічних, технологічних, організаційних, економічних, соціальних і інших заходів у дослідженнях стосовно надійності розвитку споживчої кооперації України у структурі національної економіки.

10. Сформульовано авторське визначення поняття «розвиток споживчої кооперації» як результативність кількісних і якісних змін у часі та просторі, перехід її з одного якісного стану, для якого характерні структурні перетворення як у цілому системі, так і основних її елементів і зв'язків (соціально-організаційних і соціально-господарських структур, соціально-економічних відносин, соціального статусу і інтересів суб'єктів-учасників, соціальних інститутів споживчої кооперації і тому подібне) – в інший стан, якому властиві структурні перетворення, трансформація інтересів і соціального статусу суб'єктів-учасників споживчої кооперації України, зміст її соціально-економічних відносин між ними. Дане визначення стало основою розробки методичних засад діагностики функціонування споживчої кооперації України в економіці ринкової орієнтації, яку покладено в основу вибору критеріїв і показників оцінки функціонування споживчої кооперації України.

11. Розроблено методичні засади діагностики функціонування споживчої кооперації України на основі впорядкування сукупності методик і запропонування інструментарію щодо її проведення, який відрізняється від наявних повнотою аналізу та оцінки функціонування системи споживчої кооперації України стосовно особливостей етапу становлення економіки соціально-орієнтованого суспільства та містить усі необхідні чинники, які впливають на рівень функціонування споживчої кооперації України. На основі запропонованого інструментарію діагностики виявлено ознаки спаду та одержано найбільш ґрунтовну оцінку її функціонування по окремих споживчих спілках споживчої кооперації України. Доведено, що практична апробація розробленої методики діагностики функціонування споживчої кооперації України демонструє можливість її безпосереднього використання для обґрунтування, вибору та застосування показників у про-

цесі аналізу тенденцій функціонування споживчої кооперації України у структурі національної економіки, а також для обґрунтування стратегій, планів і програм їх розвитку на коротко-строкову, середньострокову та довгострокову перспективу.

12. Розроблено методичні засади оцінювання надійності розвитку споживчої кооперації України у структурі національної економіки. Отримано відносну оцінку надійності розвитку суб'єктів споживчої кооперації України та відображено їх місце в розвитку національної економіки. Синтезовані індикатори, використовувані під час розрахунку інтегрального індексу дали можливість визначити ступінь надійності розвитку суб'єктів національної економіки та споживчої кооперації України.

13. Розроблено концептуальну модель побудови комплексу сценаріїв розвитку споживчої кооперації України у структурі національної економіки на основі систематизації характеристик параметрів її основної мети, завдань і заходів. Розроблено сценарії функціонування споживчої кооперації України у структурі національної економіки в умовах сталості наявних тенденцій розвитку України та сценарій можливостей її розвитку.

14. Обґрунтовано ефективність застосування розробленої імітаційної моделі розвитку споживчої кооперації України на основі узгодження інтересів споживчої кооперації з державними. Практична апробація запропонованої моделі відносно ймовірних сценаріїв розвитку споживчої кооперації України на основі ранжирування критеріїв, доводить, що відносне покращення становить 1,287, або 128,7 % інтегральної оцінки, тобто в 1,287 рази. Визначено, що ситуація з розвитком споживчої кооперації України у структурі національної економіки значно покращиться за умови ефективної взаємодії з параметром «Державна політика» й використання визначених можливостей і запобігання проблемам, що перешкоджають її розвитку. Доведено, що розглянутий підхід є методичною основою та практичним інструментом для прогнозування розвитку споживчої кооперації України у структурі національної економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аверьянов А. М. Системное познание мира. Москва: Политиздат, 1985. 263 с.
2. Автоматизация управления в системе просвещения / В. Е. Быков и др. Томск: Изд-во ТГУ, 1984. 264 с.
3. Акофф Р. Л. Планирование в больших экономических системах / ред. И. А. Ушаков; пер. с англ. Г. Б. Рубальский. Москва: Советское радио, 1972. 224 с.
4. Акофф Р., Эмери Ф. О целеустремленных системах. Москва: Советское радио, 1974. 272 с.
5. Андренюк Н. Споживча кооперація України і проблеми та перспективи розвитку. *Економіка України*. 1997. № 11. С. 87–90.
6. Анохин П. К. Избранные труды. Философские аспекты теории функциональной системы. Москва: Наука, 1978. 400 с.
7. Апопій В. В. Місце і роль кооперації у формуванні аграрного ринку України. *Національний кооперативний рух та структурні зміни в економіці України ХХІ століття*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Київ: Укоопосвіта, 2001. С. 255–263.
8. Астафьев А. К. Надежность живых систем. *Вопросы философии*. 1967. № 6. С. 121–130.
9. Афанасьев В. Г. Проблема целостности в философии и биологии. Москва: Политиздат, 1964. 408 с.
10. Афанасьев В. Г. О системном подходе в социальном познании. *Вопросы философии*. 1973. № 6. С. 98–111.
11. Афанасьев В. Г. Социальная информация и управление обществом. Москва: Политиздат, 1975. 408 с.
12. Афанасьев В. Г. Общество: системность, познание и управление. Москва: Политиздат, 1981. 432 с.
13. Афанасьев В. Г., Урсул А. Д. Об эффективности социального управления. *Вопросы философии*. 1982. № 7. С. 57–69.
14. Афанасьев В. Г. Мир живого: системность, эволюция и управление. Москва: Политиздат, 1986. 334 с.
15. Ахлибинский Б. В., Храменко Н. И. Теория качества в науке и практике: Методологический анализ. Ленинград: Изд-во Ленинград. ун-та, 1989. 200 с.

16. Біла О. Г. Фінансова стабілізація у споживчій кооперації. *Фінанси України*. 1999. № 10. С. 89–95.
17. Бабенко С. Г., Галюк В. Г., Гелей С. Д. Історія кооперативного руху. Львів: Ін-т українознав. НАН України, 1995. 410 с.
18. Бабенко С. Г. Концептуальні підходи до розвитку національного кооперативного руху у ХХІ столітті. *Національний кооперативний рух та структурні зміни в економіці України ХХІ століття*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Київ: Укоопосвіта, 2001. С. 28–34.
19. Бабенко С. Г. Собственность потребительской кооперации: социально-экономическая природа и особенности реформирования. *Економіка України*. 2001. № 12. С. 4–10.
20. Бабенко С. Г. Стратегія розвитку кооперативного сектора економіки України. *Економіка і прогнозування*. 2003. № 4. С. 38–49.
21. Бабенко С. Г. Трансформація кооперативних систем у перехідній економіці: монографія. Київ: Наук. думка, 2003. 332 с.
22. Бабенко С. Г., Гелей С. Д. Українська кооперативна ідея в загальноєвропейському контексті. Київ: Ред. газ. «Вісті ЦІСТУ», 2003. 160 с.
23. Бабенко С. Г. Споживча кооперація України: етапи встановлення, тенденції, сучасні пріоритети розвитку. *Вісті Ділового Вісника*. 2006. 20 жовт. 65 с.
24. Бабенко С. Г. Сучасні тенденції і пріоритети розвитку споживчої кооперації України. *Вісті Ділового Вісника*. 2006. 26 жовт. 65 с.
25. Базаровский И. Надежность. Теория и практика. Москва: Мир, 1965. 332 с.
26. Балашов Е. П. Эволюционный синтез систем. Москва: Радио и связь, 1985. 328 с.
27. Башнянин Г. І., Томашик Л. С., Рехлецький Є. А. Трансформація кооперативного бізнесу системи споживчої кооперації в перехідній економіці України. *Споживча кооперація України: історичні та соціально-економічні аспекти*. Київ: Вісті Центральної спілки споживчих т-в України, 1996. С. 121–125.

28. Башнянин Г. І., Коцупей В. М., Рехлецький Є. А. Про розвиток соціально-економічної системи споживчої кооперації в перехідній економіці України (теоретико-методологічні аспекти). *Вісник Львівської комерційної академії*: зб. наук. пр. Т. 1. Львів: ЛКА, 1997. С. 109–119.
29. Башнянин Г. І., Коцупей В. П., Рехлецький Є. А. Тенденції розвитку соціально-економічної системи споживчої кооперації. *Інтеграція економічних інтересів споживчої кооперації в національно-державні інтереси України*. Львів: ЛКА, 1997. С. 74–77.
30. Башнянин Г. І., Бабенко С. Г., Драбовський А. Г. Дослідження кооперативних систем в контексті ринкових систем. *Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України*: зб. наук.-техн. пр. Вип. 19.11. Львів: НЛТУ України, 2009. С. 114–119.
31. Башнянин Г. І., Драбовський А. Г., Іжевський В. В. Кооперативні системи: проблеми трансформації за умов ринкової транзиції. Львів: Вид-во ЛКА, 2009. 414 с.
32. Башнянин Г. І., Драбовський А. Г. Особливості сучасної методології дослідження кооперативних систем. *Современные проблемы и пути их решения в науке, транспорте, производстве и образовании*. Київ: Економіка. 2009. Т. 8. С. 11–13.
33. Башнянин Г. І., Бабенко С. Г., Драбовський А. Г. Посттрадиційні напрями дослідження кооперативних економічних систем. *Наукові праці Лісівничої академії наук України*: зб. наук. пр. Вип. 7. Львів: РВВ НЛТУ України, 2009. С. 113–116.
34. Белей О. І., Ананьєв О. М. Підприємницька філософія системи споживчої кооперації України. *Вісник Львівської комерційної академії* 2002. Вип. 12. С. 67–75.
35. Берг А. И. Кибернетика – наука об оптимальном управлении. Ленинград: Энергия, 1964. 64 с.
36. Берг А. И. Кибернетика и надёжность. Москва: Знание, 1964. 194 с.
37. Беренштейн Б. Л., Третяк О. М. Розвиток сільськогосподарської кооперації в Україні. *Економіка Агропромислового комплексу*. 2009. № 7. С. 38–43.

38. Берталанфи Л. фон. Общая теория систем: критический обзор. *Исследования по общей теории систем*: сб. переводов / общ. ред. и вст. ст. В. Н. Садовский, Э. Г. Юдин. Москва: Прогресс, 1969. С. 23–82.
39. Берталанфи Л. фон. История и статус общей теории систем. *Системные исследования. Методологические проблемы*. Москва: Наука, 1973. С. 20–37.
40. Бир Ст. Кибернетика и управление производством. Москва: Наука, 1965. 391 с.
41. Бирман А. М. Некоторые проблемы науки об управлении народным хозяйством. Москва: Экономика, 1965. 65 с.
42. Біла О. Г. Економічний потенціал споживчої кооперації України в умовах перехідної економіки. *Вісник Львівської комерційної академії*. Серія економічна. 2007. Вип. 24. С. 362–367.
43. Блауберг И. В., Юдин Э. Г. Становление и сущность системного подхода. Москва: Наука, 1973. 270 с.
44. Богданов А. О. Тектология. Всеобщая организационная наука: в 2 кн. / ред. кол.: Л. И. Абалкин и др. Москва: Экономика, 1989. Кн. 1. 304 с.
45. Боголепов В. П., Малиновский А. А. Организация. *Философская энциклопедия*: в 5 т. / ред. Ф. В. Константинов. Москва: Советская энцикл., 1967. Т. 4. С. 160–161.
46. Богомоллов А. М., Твердохлеб В. А. Диагностика сложных систем. Киев: Наук. думка, 1974. 128 с.
47. Бойко В. С. Предпосылки и начало самоорганизации. *Философские науки*. 1988. № 10. С. 104–107.
48. Большие системы: Моделирование организационных механизмов / В. Н. Бурков и др.; АН СССР, Ин-т проблем упр.; отв. ред. В. И. Опойцев; Москва: Наука, 1989. 246 с.
49. Большой энциклопедический словарь / ред. А. М. Прохоров. 2-е изд. Москва: Большая Российская энцикл., 1998. 1456 с.
50. Борисова Н. В., Степанов Г. В. Конкурентноспособность многоотраслевых потребительских обществ. *Вестник Нижегородского университета имени Н. Лобачевского*. Серия: Экономические науки. 2010. № 3 (2). С. 415–419.

51. Бусленко Н. П. Моделирование сложных систем. Москва: Наука, 1968. 355 с.
52. Быков А. П., Вейц А. В. От нейрона – к искусственному мозгу. Москва: Наука, 1971. 128 с.
53. Быков В. И. Моделирование экономических систем с иерархической структурой: автореф. дис. ... канд. экон. наук: 13.00.01 / Дальневосточный государственный университет. Владивосток, 1978. 26 с.
54. Валентієва О. В. Виробничо-економічна система промисловості регіону: розвиток і шляхи підвищення ефективності функціонування (на матеріалах Полтавщини): автореф. дис. ... канд. экон. наук: спец. 08.07.01 / Рада по вивченню продуктивних сил України Національної академії наук. Київ, 2001. 22 с.
55. Ваніловський М. Українська кооперація: вимоги сьогодення і перспективи. *Вісті Ділового Вісника*. 2006. 1 груд. 78 с.
56. Ванівський М. М. Інфраструктурне забезпечення розвитку споживчої кооперації: дис. ... канд. экон. наук: 08.00.04 / Центральна спілка споживчих товариств України Львівська комерційна академія. Львів, 2012. 224 с.
57. Винограй Э. Г., Смирнов В. П. Вопросы разработки комплексных программ совершенствования организационных систем. *Наука – образование – производство: проблемы развития*. Томск: Изд-во ТГУ, 1982. С. 49–54.
58. Винограй Э. Г. Системный подход к выбору задач автоматизации при создании автоматизированных систем управления. *Методологические проблемы совершенствования взаимодействия науки и производства* / Новосибирск: Наука, 1985. С. 103–108.
59. Винограй Э. Г. Методологические принципы создания прогрессивной техники. *Методологические проблемы создания новой техники и технологии*. Новосибирск: Наука, 1989. С. 21–34.
60. Винограй Э. Г. Общая теория организации и системно-организационный подход: монография. Томск: Изд-во ТГУ, 1989. 236 с.

61. Вовчак О. Д., Загорський В. С. Споживча кооперація України: проблеми сучасного розвитку. Кн. 1. Ринкова орієнтація споживчої кооперації України: монографія. Львів: Коопосвіта, 1999. 366 с.
62. Вовчак О. Д. Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку споживчої кооперації. *Вісник Львівської комерційної академії*. Сер. економічна. 2006. Вип. 2.1. С. 186–192.
63. Гаєць В. М., Горкіна Л. П. Кооперація вчора, сьогодні, завтра: науково-практичні аспекти. *Споживча кооперація України: історичний досвід, сучасний розвиток, стратегічні орієнтири*: зб. наук. доп. Всеукр. наук.-практ. конф., (Львів, 12 жовт. 2010 р.). Львів: ЛКА, 2010. С. 21–44.
64. Ганзен В. А. Системные описания в психологии. Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1984. 176 с.
65. Гегель. Наука логики. Сочинения: в 14 т. Москва: Политиздат, 1937. Т. 6. 682 с.
66. Гелей С. Д., Бабенко С. Г. Споживча кооперація України: історія та сучасний стан. *Фінанси України*. 1999. № 10. С. 26–40.
67. Гельфанд И. М., Цетлин М. Л. О некоторых способах управления сложными системами. *Успехи математических наук*. 1962. Т. 17, вып. 1. С. 23–42.
68. Генисаретский О. И. Методологическая организация системной деятельности. *Разработка и внедрение автоматизированных систем в проектировании*: коллективная монография. Москва: Строй-издат, 1975. С. 409–512.
69. Герман И. М. Системный подход в управлении экономикой: Методологические аспекты / ред. А. А. Сергеев. Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1991. 133 с.
70. Гиг Дж. Ван. Прикладная общая теория систем. Москва: Мир, 1981. 336 с.
71. Глущенко В. В. Менеджмент. Системные основы. Железнодорожный, Москов. обл.: Крылья, 1996. 216 с.
72. Гончаренко В. В. Теоретико-методологічні підходи до відродження національного кооперативного руху. *Вісник Полтавського. державного. сільськогосподарського інституту*. 2001. № 5–6 (18–19). С. 10–15.

73. Гончаренко В. В., Білопольський М. Г. Проблематика гнучкого розвитку регіональних систем споживчої кооперації. *Вісник економічної науки України*. 2010. № 2. С. 18–20.
74. Горкіна Л. Кооперація у контексті ліберально-демократичної концепції модернізації суспільства. *Економіка України*. 2011. № 5. С. 4–15.
75. Григорова Т. В. Кооперация: условия возникновения, сущность, перспективы развития: монография. Новосибирск: СибУБК, 2007. 232 с.
76. Гринів Б. В. Організація аналітичної роботи в системі споживчої кооперації. *Обліково-аналітичні системи суб'єктів господарської діяльності в Україні*: наук. зб. Спец. вип. 15 (ч. 2). Формування ринкової економіки в Україні / ред. В. Є. Швець. Львів: Інтереко, 2005. С. 379–383.
77. Губин В. В., Степанов А. А., Степанов И. А. Проблемы социально-экономического развития системы потребительской кооперации в условиях рынка. Москва: ООО «Изд. дом Центросоюза», 2012. 196 с.
78. Губинский А. И. Надежность и качество функционирования эрратических систем. Ленинград: Наука, 1982. 270 с.
79. Гутман Г. В. Формы кооперативного движения в условиях рыночных реформ: монография. Москва: ИТД «Дашков и Ко», 2003. 384 с.
80. Демчишин М. Я. Оцінка ефективності праці у споживчій кооперації: деякі аспекти застосування економіко-математичних методів. *Вісник Львівської комерційної академії*. Серія економічна. 2007. Вип. 24. С. 376–379.
81. Демчишин М. Я. Прогнозування основних економічних показників споживчої кооперації України. *Формування ринкової економіки в Україні*: наук. зб. Спец. вип. 13. Економіка України в євроінтеграційних процесах. Львів: Інтереко, 2004. С. 727–735.
82. Денисова И. Н. Методология построения бизнес-кластера на основе организации потребительской кооперации в контексте устойчивого социально-экономического развития региона: монография. Москва: Компания Спутник +, 2010. 344 с.

83. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: монографія / ред. З. С. Варналій. Київ: НІСД, 2007. 768 с.
84. Джеймс Е. Гордон. Конструкции или почему не ломаются вещи. Москва: Наука, 1985. 256 с.
85. Джеймс У. Прагматизм. *Воля к вере* / ред. П. С. Гуревич; пер. с англ. П. С. Юшкевич. Москва: Мир, 1997. С. 208–431.
86. Джонсон Р., Каст Ф., Розенцвейг Д. Системы и руководство (теория систем и руководство системами). Москва: Советское радио, 1971. 648 с.
87. Дідківська Л. І., Головка Л. С. Державне регулювання економіки. Київ: Знання-Прес, 2000. 209 с.
88. Драбовський А. Г. Кооперативні системи у трансформаційній економіці. Львів: Вид-во ЛКА, 2012. 288 с.
89. Дроздова М. И. Диверсификация деятельности потребительской кооперации депрессивных регионов в условиях глобализации: теория, методология, практика: автореф. дис. ... д-ра экон. наук: 08.00.05 / Сибирский университет потребительской кооперации. Новосибирск, 2010. 33 с.
90. Дружинин В. В. Проблемы системологии. Проблемы теории сложных систем. Москва: Советское радио, 1976. 296 с.
91. Економічна енциклопедія: у 3 т. / відп. ред. С. В. Мочерний та ін. Київ: Вид. центр «Академія», 2000. Т. 1. 684 с.
92. Економічна енциклопедія. URL: <http://studentbook.com.ua/content/view/36/39>. (дата звернення: 17.08.2016).
93. Економічний енциклопедичний словник. URL: <http://www.subject.com.ua/economic/slovník/3933.html>. (дата звернення: 17.08.2016).
94. Емельянов А. А. Теория систем и системный анализ в управлении организациями / под ред. В. Н. Волкова, А. А. Емельянов. Москва: Финансы и статистика, 2006. 848 с.
95. Епифанов А. Д. Надежность систем управления летательными аппаратами. Москва: Машиностроение, 1975. 180 с.
96. Ефективність дерегулювання державних, кооперативних і приватних мікроекономічних систем у перехідній економіці / Башнянин Г. І. та ін. *Науковий вісник Національного лісо-технічного університету України*: зб. наук.-техн. пр. Вип. 18.3. Львів: НЛТУ України, 2008. С. 163–174.

97. Ємець О. О., Роскладка О. В. Задачв оптимізації на полі комбінаторних множинах: властивості та розв'язування: монографія. Полтава: РВЦ ПУСКУ, 2006. 129 с.
98. Захарченко Н. Н., Минаева Н. В. Основы системного анализа. Санкт-Петербург: С.-петерб. ун-т экон., 1992. 77 с.
99. Зеленовский Я. Организация трудовых коллективов. Введение в теорию организации и управления. Москва: Прогресс, 1971. 311 с.
100. Ильина Л. И., Мухаметгалимова Н. Н. Роль потребительской кооперации в развитии производственной и социальной инфраструктуре региона *Вестн. Научно-исследовательского центра корпоративного права, управления и венчурного инвестирования Сыктывкарского государственного университета*: электрон. науч. изд. Сыктывкар, 2016. URL: <http://koet.syktu.ru/vestnik/2011/2011-4/10/10.html>. (дата обращения: 17.08.2016).
101. Ильичев А. В. Эффективность проектируемой техники. Москва: Прогресс, 1991. 146 с.
102. Исаенко Е. В., Скрипченко И. Ю. Направления устойчивого развития организаций потребительской кооперации: монография. Белгород: Кооперативное образование, 2006. 209 с.
103. Иванов Ю. Б., Пилипенко А. А. Інтеграційний розвиток суб'єктів господарювання: теоретичне обґрунтування та організація управління: монографія. Харків: ВД «Інжек», 2012. 400 с.
104. Інфраструктурне забезпечення конкурентної економіки регіонів (методологія і механізми) / ред. П. Ю. Беленький. Львів: ІРД НАН України, 2002. 308 с.
105. Йолон П. Ф. Логика научного исследования. Москва: Наука, 1965. 263 с.
106. Каган М. С. О системном подходе к системному подходу. *Философские науки*. 1973. № 6. С. 34–42.
107. Каган М. С. Человеческая деятельность (опыт системного анализа). Москва: Политиздат, 1974. 328 с.
108. Капур К., Ламберсон Л. Надежность и проектирование систем. Москва: Мир, 1980. 279 с.

109. Кацура А. В. Научное познание и системные закономерности. *Системные исследования. Методологические проблемы*. Ежегодник 1985. Москва: Наука, 1986. С. 305–323.
110. Качмарик Я. Д., Лупак Р. Л. Система рішень процесу відтворення трудового потенціалу корпоративних систем. *Обліково-аналітичні системи суб'єктів господарської діяльності в Україні*: наук. зб. / ред. В. Є. Швець. Спец. вип. 15 (ч. 1): Формування ринкової економіки в Україні. Львів: Інтереко, 2005. С. 105–110.
111. Квейд Э. Анализ сложных систем. Москва: Советское радио, 1969. 519 с.
112. Квейд Э. Методы системного анализа. *Новое в теории и практике управления производством в США* / ред. Б. З. Мильнер. Москва: Прогресс, 1971. С. 78–98.
113. Клиланд Д., Кинг В. Системный анализ и целевое управление. Москва: Советское радио, 1974. 279 с.
114. Князев В. Н. Основы теории надежности. Москва: 1971. 216 с.
115. Князева Е. Н. Проблемы динамического и статистического: к философскому осмыслению результатов синергетики. *Философские науки*, 1988. № 6. С. 19–29.
116. Козлова О. В. Организация управления общественным производством Москва: Высш. шк., 1990. 320 с.
117. Колесников Л. А. Основы теории системного подхода. Киев: Наук. думка, 1988. 175 с.
118. Концепція економічної безпеки споживчої кооперації України: Постанова VI зборів Ради Укоопспілки XIX скликання від 12 листоп. 2008 р. *Законы Украины: Информационно-правовой портал*. URL: http://uazakon.com/documents/date_3c/pg_gnguso.htm. (дата звернення: 17.08.2016).
119. Концепція маркетингу споживчої кооперації України: Постанова III зборів Ради Укоопспілки XX скликання від 10 листоп. 2010 р. *document.UA: сайт*. 2003–2016. URL: <http://document.ua/koncepcija-marketu-spozivchoyi-kooperaciyi-ukrayini-doc47523html>. (дата звернення: 17.08.2016).

120. Кооперация. Теория, история, практика: избранные изречения, факты, материалы, комментарии / авт.-сост. К. И. Вахитов. 6-е изд., перераб. и доп. Москва: ИТД «Дашков и Ко», 2012. 560 с.
121. Котарбинский Т. Трактат о хорошей работе. Москва: Мысль, 1975. 188 с.
122. Котик М. А., Емельянов А. М. Природа ошибок человека-оператора (на примерах управления транспортными средствами). Москва: Наука и техника, 1993. 112 с.
123. Кочергин А. Н., Марков Ю. Г., Васильев Н. Г. Экологическое знание и сознание. Москва: Наука, 1987. 222 с.
124. Кузин Б. И., Дуболазов В. А. Организация и оперативно-календарное планирование в АСУП. Ленинград: Изд-во Ленингр. ун-та, 1978. 240 с.
125. Кузьмин В. П. Принцип системности в теории и методологии К. Маркса. Москва: Политиздат, 1986. 399 с.
126. Кунц Г. О., Доннел С. Управление: системный и ситуационный анализ управленческих функций: в 2 т. / общ. ред. и предисл. Д. М. Гвишиани. Москва: Прогресс, 1981. Т. 1. 495 с.; Т. 2. 511 с.
127. Кухтенко А. И. Кибернетика и фундаментальные науки. Киев: Наук. думка, 1987. 142 с.
128. Кучин Б. Л., Якушева Е. В. Управление развитием экономических систем: технический прогресс, устойчивость. Москва: Экономика, 1990. 157 с.
129. Лала О. М. Вивчення природи надійності у філософському аспекті. *Економіка и управление*. 2009. № 2–3. С. 33–38.
130. Лала О. М. Історична ретроспектива взаємозв'язку ефективності, надійності та якості системи управління. *Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського*. Серія: «Економічні науки». 2009. № 3 (43). С. 48–59.
131. Лала О. М. Надійність як сфера інтересів теорії управління соціально-економічними системами. *Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України*. Серія: «Економічні науки». 2009. № 6 (37). С. 119–126.

132. Лала О. М. Природа надійності у філософському аспекті. *Методологія та практика менеджменту у XXI столітті: загальнодержавні, галузеві та регіональні аспекти*: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф., 13–14 трав. 2010 р. Полтава: РВВ ПУЕТ, 2010. Ч. 1. С. 48–50.
133. Ларичев О. И. Методологические проблемы практического применения системного анализа. *Системные исследования. Методологические проблемы*. Ежегодник 1979. Москва: Наука, 1980. С. 210–219.
134. Левицкий Е. М. Адаптация в моделировании экономических систем. Новосибирск: Наука; СО, 1977. 208 с.
135. Лейбниц Г. В. Сочинения: в 4 т. Москва: Мысль, 1989. Т. 4. 1989. 554 с.
136. Лем С. Сумма технологи. Москва: Мир, 1968. 608 с.
137. Ллойд Д., Липов М. Надежность. Организация исследования, методы, математический аппарат. Москва: Советское радио, 1964. 234 с.
138. Максимов С. В. Развитие внутреннего рынка потребительской кооперации: монография. Москва: ИНФА-М, 2013. 363 с.
139. Малиновский А. А. Механизмы формирования целостности систем. *Системные исследования*. Ежегодник 1973. Москва: Наука, 1973. С. 52–62.
140. Малік М. Й. Науково-методичне забезпечення розвитку кооперації в аграрній сфері економіки. *Економіка Агропромислового комплексу*. 2010. № 12. С. 103–108.
141. Малік М. Й., Лузан Ю. Я. Проблемні питання розвитку кооперації та інтеграційних відносин в АПК. *Економіка Агропромислового комплексу*. 2010. № 3. С. 3–8.
142. Малік М. Й. Розвиток кооперативної ідеї в контексті наукових доробок І. І. Лукінова. *Економіка Агропромислового комплексу*. 2012. № 2. С. 167–169.
143. Манжура О. В. Проблеми і перспективи становлення кооперативної моделі національного господарства: монографія. Запоріжжя: Класичний приватний ун-т, 2015. 292 с.

144. Маринич І. А., Рогуцька О. С. Стан та ефективність використання матеріально-технічної бази споживчої кооперації. *Перехідні економічні системи*: зб. наук. пр. викл. і студ. Вип. 7. Львів: ЛКА, 2004. С. 411–412.
145. Марков Ю. Г. Большие системы и системный подход. Природа, 1970. № 10. С. 9–11.
146. Марков В. И., Шимчук Т. А. Альтернативное мышление и бюрократический объективизм в истории. *Методологические проблемы активизации человеческого фактора в условиях перестройки*: тезисы конф. Кемерово, 1988. Ч. 1. С. 19–21.
147. Маркс К., Энгельс Ф. Капитал, Сочинения : в 2 т. Москва: Наука, 1969. Т. 1. 189 с.
148. Маркс К., Энгельс Ф., В. Ленин. О кооперации. Москва: Прогресс, 1998. 318 с.
149. Марцин В. Проблеми функціонування потребительської кооперації і пути стабілізації хозяйственной деятельности. *Економіка України*. 2003. № 4. С. 24–28.
150. Масюк І. І. Функціонування споживчої кооперації на трансформаційному етапі. *Торгівля, комерція*: зб. наук. пр. / ред. кол. Апопій В. В., Дайновський Ю. А., Скибінський С. В. та ін. Львів: Вид-во Львів. комерційної акад., 2009. С. 151–154.
151. Мейен С. В. Основные аспекты типологии организмов. *Журнал общей биологии*. 1978. № 4, т. 39. С. 495–508.
152. Міценко Н. Г., Федорці О. Проблеми ефективного розвитку споживчої кооперації в умовах сучасного ринку. *Науковий вісник*: зб. наук.-техн. пр. Львів: НЛТУУ, 2006. Вип. 16.7. С. 238–242.
153. Міценко Н. Г. Розвиток економічного потенціалу споживчої кооперації. *Вісн. ЛКА*. Серія економічна. 2006. Вип. 21. С. 104–110.
154. Міценко Н. Г. Адаптація інтегрованої системи споживчої кооперації до змін у ринковому середовищі. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування*. Серія: «Економіка». 2010. Вип. 4 (52). С. 167–172.

155. Міценко Н. Г. Локальна інтегрована система «заготівлі-переробка-реалізація»: економічна сутність та особливості. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. Серія: «Економічні науки». 2011. № 1 (45). С. 90–95.
156. Моделирование процессов восстановления машин / Апсин В. П. и др. Москва: Наука и техника, 1996. 260 с.
157. Молдаван Л. В., Крисанов Д. Ф., Удова Л. О. Роль кооперативів у подоланні сільської бідності. *Економіка України*. 2010. № 11. С. 121–129.
158. Надежность в машиностроении: Справочник / общ. ред. В. В. Шашкин, Г. П. Карзонов. Санкт-Петербург: Политехника, 1992. 719 с.
159. Надежность и гомеостаз биологических систем: сб. науч. тр. / отв. ред. Д. М. Гродзинский; АН Украинской ССР, Ин-т физиологии растений. Киев: Наук. думка, 1987. 192 с.
160. Надежность и эффективность в технике: Справочник: в 10 т. Т. 7: Качество и надежность в производстве / ред. И. В. Апполонов. Москва: Машиностроение, 1989. 280 с.
161. Небрат В., Дідківська Л., Албов А. Кооперація в Україні: історичний досвід та сучасні проблеми. *Споживча кооперація України: історичний досвід, сучасний розвиток, стратегічні орієнтири*: зб. наук. доп. учасн. Всеукр. наук.-практ. конф., (Львів, 12 жовт. 2010 р.). Львів: ЛКА, 2010. С. 81–97.
162. Николенко С. С., Кушнир Л. Л. Глобальное регулирование устойчивого развития в условиях растущей турбулентности экономической динамики: теоретические проблемы концептуальных подходов. *Актуальные проблемы изучения гуманитарных наук*. 2014. № 4. С. 347–352.
163. Ніколенко С. С., Пінчук І. О. Господарсько-політичний механізм сучасної ринкової економіки: монографія. Укоопспілка, Полтав. ун-т споживчої кооперації України. Полтава: РВВ ПУСКУ, 2008. 153 с.
164. Ніколенко С. С., Кушнир Л. Л. Досвід макроекономічного програмування розвитку економіки України в період 1992–

- 2014 рр. *Інституційний розвиток соціально-економічних систем: національна економіка у глобальному середовищі*: зб. наук. пр. за матеріалами VII Міжнар. наук.-практ. конф. Полтава: ПУЕТ, 2015. С. 146–149.
165. Ніколенко С. С., Лозова О. В. Особливості побудови національної моделі соціально-економічного розвитку України. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. Серія: «Економічні науки». 2013. № 1 (56). С. 66–73.
166. Ніколенко С. С., Лозова О. В. Прогнозування та оцінювання соціально-економічного розвитку національної економіки України. *Трансформація економічних систем: особливості інституційного розвитку сучасного ринкового господарства*: зб. наук. пр. V міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., (м. Полтава, 14–15 трав. 2013 р.). Полтава: ПУЕТ, 2013. С. 83–89.
167. Ніколенко С. С., Таран-Лала О. М. Структурна модель оцінки ефективності функціонування споживчої кооперації в аграрному секторі національної економіки. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. Серія: «Економічні науки». 2017. № 2 (80). С. 9–17.
168. Окландер М. А., Чукурна О. П., Гончаренко В. В. Стратегії розвитку підприємств споживчої кооперації України: монографія. Одеса: Екологія, 2007. 324 с.
169. Олигин-Нестеров В. И. Об общих закономерностях управления социально-экономическими процессами. Свердловск: Наука, 1970. 217 с.
170. Онищенко О., Носік В. Суттєвий внесок у відродження кооперативного руху в Україні. *Економіка України*. 1999. № 1. С. 94–95.
171. Основні показники господарсько-фінансової діяльності підприємств Укоопспілки за 2004 рік. Київ: Укоопспілка, 2005. 129 с.
172. Основні показники господарсько-фінансової діяльності підприємств Укоопспілки за 2005 рік. Київ: Укоопспілка, 2006. 132 с.

173. Основні показники господарсько-фінансової діяльності підприємств Укоопспілки за 2006 рік. Київ: Укоопспілка, 2007. 117 с.
174. Основні показники господарсько-фінансової діяльності підприємств Укоопспілки за 2008 рік. Київ: Укоопспілка, 2009. 116 с.
175. Основні показники господарсько-фінансової діяльності підприємств і організацій Кримспоживспілки, облспоживспілок за 2010 рік. Київ: Укоопспілка, 2011. 107 с.
176. Острейковский В. А. Основы теории систем: основные положения и методы теории систем. Обнинск: Обнинский ин-т атомной энергетики, 1987. 116 с.
177. Панасюк Б. Я. Кооперація та інтеграція в сучасному селі. *Вісн. аграр. науки*. 2011. № 4. С. 24–29.
178. Пантелеймоненко А. О. Аграрна кооперація в Україні: теорія і практика: монографія. Полтава: РВВ ПУСКУ, 2008. 347 с.
179. Пархоменко В. М. Актуальні питання розвитку сільськогосподарських виробничих кооперативів в умовах сучасної ринкової економіки. *Вісник Харківського національного аграрного університету імені В. В. Докучаєва*. Серія: «Економічні науки». 2010. № 11. С. 283–290.
180. Пархоменко Н. М. Інтеграційні процеси споживчої кооперації: регіональні аспекти: дис. ... канд. екон. наук: 08.10.01 / Полтав. нац. техн. ун-т ім. Юрія Кондратюка. Полтава, 2004. 222 с.
181. Педченко, Н. С. Потенціал розвитку при стратегічному управлінні підприємством: монографія. Полтава: ПУЕТ, 2012. 365 с.
182. Перегудов Ф. И., Тарасенко Ф. П. Введение в системный анализ. Москва: Высш. шк., 1989. 367 с.
183. Перегудов Ф. И., Тарасенко Ф. П. Введение в системный анализ. Москва: Наука, 1989. 186 с.
184. Перепелова Л. И. Использование экономических законов в процессе управления. Москва: Экономика, 1974. 111 с.

185. Перхун В. Г. Розвиток відносин соціального партнерства у споживчій кооперації в умовах глобалізації. *Соціальна економіка*. 2006. № 1–2. С. 88–92.
186. Перхун В. Г. Споживча кооперація у соціальному розвитку сучасного суспільства. *Українська кооперація: наук. електрон. журн.* 2010. № 3 / заснов. Центральна спілка споживчих т-в України (Укоопспілка); Полтав. ун-т економіки і торгівлі. URL: <http://ukrcoop-journal.com.ua/2010-3/num/perhun.htm>. (дата звернення: 17.08.2016).
187. Петраков Н. Я. Управление хозяйственными системами. Москва: Знание, 1975. 64 с.
188. Петров А. С. Основы организации управления производством. Москва: Экономика, 1969. 215 с.
189. Петрушенко Л. А. Самодвижение материи в свете кибернетики. Москва: Наука, 1971. 292 с.
190. Петрушенко Л. А. Единство системности, организованности и самодвижения (О влиянии философии на формирование понятий теории систем). Москва: Мысль, 1975. 285 с.
191. Пилипенко А. А., Кизим О. М., Зінченко В. А. Збалансована система показників: монографія. Харків: ВД «ІНЖЕК», 2007. 192 с.
192. Питерс Т., Уотермен Р. В поисках эффективного управления (опыт лучших компаний). Москва: Экономика, 1986. 268 с.
193. Показники господарсько-фінансової діяльності підприємств і організацій системи Укоопспілки за 2004–2008 роки. Київ: Укоопспілка, 2009. 146 с.
194. Показники господарсько-фінансової діяльності підприємств і організацій системи Укоопспілки за 2009 рік. Київ: Укоопспілка, 2010. 104 с.
195. Показники господарсько-фінансової діяльності підприємств і організацій Кримспоживспілки і облспоживспілок за 2011 рік. Київ: Укоопспілка, 2012. 53 с.
196. Показники господарсько-фінансової діяльності підприємств і організацій Кримспоживспілки і облспоживспілок за 2012 рік. Київ: Укоопспілка, 2013. 53 с.

197. Показники господарсько-фінансової діяльності підприємств і організацій спілок споживчих товариств АР Крим, областей за 2013 рік. Київ: Укоопспілка, 2014. 54 с.
198. Показники господарсько-фінансової діяльності підприємств і організацій спілок споживчих товариств і областей за 1 півріччя 2014 року. Київ: Укоопспілка, 2015. 62 с.
199. Половко А. М. Основы теории надежности. Москва: Наука, 1964. 448 с.
200. Пономаренко О. І. Системні методи в економіці, менеджменті та бізнесі. Київ: Либідь, 1995. 239 с.
201. Про кооперацію: Закон України № 1087–IV від 10 лип. 2003 р. *Kodeksy.com.ua*: сайт. 2011–2016. URL: http://kodeksy.com.ua/pro_kooperatsiyu.htm. (дата звернення: 17.08.2016).
202. Про програму подальшого реформування споживчої кооперації України : Постанова XXI (позачергового) з'їзду споживчої кооперації України від 4 жовт. 2012 р. // *Vicmi*. 2012. № 42 (1063). С. 4–5.
203. Про споживчу кооперацію: Закон України № 2265–XII від 10 квіт. 1992 р. *Верховна Рада України*: офіційний веб-портал. Київ, 1994–2016. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-12>. (дата звернення: 17.08.2016).
204. Проблема эффективности в современной науке / ред. А. Д. Урсул. Кишинев: Наука, 1985. 256 с.
205. Програма інформатизації споживчої кооперації України на 2011–2015 рр. *УКООПНКОМ*: сайт. Київ, 2016. URL: <http://www.ukspro.com.ua>. (дата звернення: 17.08.2016).
206. Пушкин В. Г. Проблема надежности. (Философский очерк). Москва: Наука, 1971. 218 с.
207. Раппопорт А. Математические аспекты абстрактного анализа систем. Исследование по общей теории систем. Москва: Прогресс, 1969. 520 с.
208. Рехлецкий Є. А. Про соціальну організацію системи споживчої кооперації. *Інтеграція економічних інтересів споживчої кооперації в національно-державні інтереси України*. Львів: ЛКА, 1997. С. 81–82.

209. Рикардо Д. Сочинения: в 5 т. Москва: Мысль, 1965. Т. 1. 468 с.
210. Ринкова орієнтація споживчої кооперації України: монографія / В. В. Апопій та ін. Львів: Коопосвіта, 1999. 366 с.
211. Рогоза М. Є. Стимулювання підйому ефективності діяльності соціально-економічних систем. *Вісник Житомирського державного технологічного університету*. 2005. № 4. С. 29–32.
212. Рогоза М. Є. Управління промисловими підприємствами: реструктуризація підсистем управління. *Вісник Донбаської державної машинобудівної академії*. 2005. № 2. С. 157–164.
213. Рогоза М. Є. Модель ринково-орієнтованого соціально-економічного механізму управління підприємствами споживчої кооперації. *Економіка: проблеми теорії та практики*: зб. наук. пр. Т. II, вип. 248. Дніпропетровськ: ДНУ, 2009. С. 239–244.
214. Рогоза М. Є. Проблеми, процеси, моделі управління розвитком підприємств споживчої кооперації. *Академічний огляд*. 2009. № 1. С. 82–89.
215. Рогоза М. Є. Концептуальний погляд щодо механізмів забезпечення ефективності розвитку системи споживчої кооперації України. *Споживча кооперація України: історичний досвід, сучасний розвиток, стратегічні орієнтири*: зб. наук. доп. учасн. Всеукр. наук.-практ. конф., (Львів, 12 жовт. 2010 р.). Львів: ЛКА, 2010. С. 124–130.
216. Рогоза М. Є., Рамазанов С. К., Мусаєва Е. К. Нелінійні моделі та аналіз складних систем: навч. посіб.: в 2 ч. 2-ге вид., перероб. Полтава: РВВ ПУЕТ, 2011. Ч. 1. 302 с.
217. Рогоза М. Є., Ємець О. О., Ємець Є. М. Системи підтримки прийняття рішень: навч. посіб. Полтава: РВВ ПУЕТ, 2013. 312 с.
218. Саати Т., Кернс К. Аналитическое планирование. Организация систем. Москва: Радио и связь, 1991. 224 с.
219. Сагатовский В. Н. Природа системной деятельности. *Понятие деятельности в философской науке*. Томск: Изд-во ТГУ, 1978. С. 69–92.

220. Сагатовский В. Н. Системная деятельность и ее философское осмысление. *Системные исследования. Методологические проблемы*. Ежегодник 1980. Москва: Наука, 1981. С. 52–68.
221. Свиницкий В. Н. Целесообразность: в 2 т. Киев: Энциклопедия кибернетики, 1975. Т. 2. 515 с.
222. Свидерский В. И. О некоторых особенностях развития. *Вопросы философии*. Москва: Наука, 1985. № 7. С. 27–35.
223. Свидерский В. И. О философском осмыслении современности. *Философские науки*. 1990. № 5. С. 100–103.
224. Селиванов А. И. Основы теории старения машин. Москва: Прогресс, 1971. 124 с.
225. Сетров М. И. Организация биосистем. Ленинград: Наука, 1971. 240 с.
226. Сетров М. И. Основы функциональной теории организации. Москва: Наука, 1972. 164 с.
227. Система. Симметрия. Гармония / ред. В. С. Тюхтин, Ю. А. Урманцев. Москва: Мысль, 1988. 318 с.
228. Системный анализ и структура управления / под общ. ред. В. Г. Шорин. Москва: Знание, 1975. 304 с.
229. Системный анализ процессов глобального развития / отв. ред. Д. М. Гвишиани. Москва: Наука, 1985. 104 с.
230. Ситник В. П. Споживча кооперація – генеза становлення і розвитку. *Споживча кооперація України: історичний досвід, сучасний розвиток, стратегічні орієнтири*: зб. наук. доп. учасн. Всеукр. наук.-практ. конф., (Львів, 12 жовт. 2010 р.). Львів: ЛКА, 2010. С. 48–55.
231. Сичивица О. М. Проблема выбора перспективного направления в науке и оптимальность научного прогресса. *Ленинская концепция развития*. Горький: Изд-во ГГУ, 1970. С. 167–186.
232. Скляр Г. П. Філософія кооперації: монографія. Полтава: Інтерграфіка, 2005. 100 с.
233. Скляр Г. П. Економічні умови і протиріччя розвитку споживчої кооперації в перехідній економіці: монографія. Полтава: РВВ ПУСКУ, 2008. 279 с.

234. Скляр Г. П. Розвиток інтегральної моделі сфери споживчої кооперації в умовах перехідної економіки. *Соціальна економіка*. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2008. № 3–4. С. 170–177.
235. Скляр Г. П. Економічні умови та вітчизняна практика розвитку відносин інтегральної моделі сфери споживчої кооперації. *Соціальна економіка*. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2009. № 1. С. 200–204.
236. Соколов В. Г. Исследование надежности и гибкости экономических систем. Новосибирск, 1990. 253 с.
237. Солодкая М. С. К единству социального и технического: проблемы и тенденции развития научных подходов к управлению. Оренбург: Наука, 1997. 208 с.
238. Сороко Э. М. Структурная гармония систем. Минск: Наука и техника, 1984. 264 с.
239. Социально-экономическая эффективность общественного производства / под ред. В. И. Иванов. Москва: Наука, 1983. 146 с.
240. Социально-экономические основы взаимодействия потребительской кооперации с субъектами агропродовольственного комплекса: монография / В. И. Елагин и др. Чебоксары: ЧКИ РУК, 2008. 144 с.
241. Споживча кооперація України. Від зародження до сьогодення: монографія / М. В. Аліман та ін.; за заг. ред. С. Гелей. Львів: Вид-во Львів. комерц. академії, 2013. 976 с.
242. Споживча кооперація України. Історичні та соціально-економічні аспекти / С. Г. Бабенко та ін. Харків: Вісті ЦССТУ, 1996. 192 с.
243. Споживча кооперація України: проблеми сучасного розвитку: монографія. Кн. 1: Ринкова орієнтація споживчої кооперації України / В. В. Апопій та ін. Львів: Коопосвіта, 1999. 366 с.
244. Статистичний щорічник України за 2003 рік / Держ. ком. статистики України: за ред. О. Г. Осауленко. Київ: Консультант, 2004. 574 с.

245. Статистичний щорічник України за 2004 рік / Держ. ком. статистики України: за ред. О. Г. Осауленко. Київ: Консультант, 2005. 585 с.
246. Статистичний щорічник України за 2005 рік / Держ. ком. статистики України: за ред. О. Г. Осауленко. Київ: Консультант, 2006. 576 с.
247. Статистичний щорічник України за 2006 рік / Держ. ком. статистики України: за ред. О. Г. Осауленко. Київ: Консультант, 2007. 565 с.
248. Статистичний щорічник України за 2007 рік / Держ. ком. статистики України: за ред. О. Г. Осауленко. Київ: Консультант, 2008. 572 с.
249. Статистичний щорічник України за 2008 рік / Держ. ком. статистики України: за ред. О. Г. Осауленко. Київ: Консультант, 2009. 567 с.
250. Статистичний щорічник України за 2009 рік / Держ. ком. статистики України: за ред. О. Г. Осауленко. Київ: Консультант, 2010. 567 с.
251. Статистичний щорічник України за 2010 рік / Держ. служба статистики України: за ред. О. Г. Осауленко. Київ: ТОВ «Август Трейд», 2011. 560 с.
252. Статистичний щорічник України за 2011 рік / Держ. служба статистики України: за ред. О. Г. Осауленко. Київ: ТОВ «Август Трейд», 2012. 559 с.
253. Статистичний щорічник України за 2012 рік / Держ. служба статистики України: за ред. О. Г. Осауленко. Київ: ТОВ «Август Трейд», 2013. 551 с.
254. Статистичний щорічник України за 2013 рік / Держ. служба статистики України: за ред. О. Г. Осауленко. Київ: ТОВ «Август Трейд», 2014. 534 с.
255. Статистичний щорічник України за 2017 рік / Держ. служба статистики України: за ред. І. Є. Вернер: у 2-х частинах. Київ: ТОВ «Вид-во Консультант», 2017. 323 с; 687 с.
256. Степанов А. А., Савина М. В., Губин В. В., Степанов И. А. Социально-экономическая трансформация системы потребительской кооперации и проблемы ее развития на этапе

- становлення постіндустріальної економіки: монографія. Москва: ООО «ИД Центросоюза», 2013. 195 с.
257. Сторонянська І. З., Шульц С. Л. Міжрегіональна інтеграція в Україні: монографія. Львів: Арал, 2007. 292 с.
258. Стратегія розвитку споживчої кооперації України (2004–2015 рр.) / кер. авт. кол. С. Г. Бабенко. Київ: Укоопспілка, 2004. 62 с.
259. Структурні трансформації в національній економіці: проблеми діагностики та інституційного забезпечення: монографія / за ред. А. Ф. Мельник. Тернопіль: ТНЕУ, 2012. 532 с.
260. Сухотин Ю. В. Политическая экономия – вширь или вглубь. *Экономика и организация промышленного производства*. 1988. № 11. С. 3–17.
261. Таран-Лала О. М. Концептуальний погляд на взаємозв'язок понять «стратегія» та «стратегічний розвиток». *Економіка Крима*. 2010. № 3 (32). С. 24–28.
262. Таран-Лала О. М. Категоріальний аналіз теоретико-системних досліджень. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. Серія: «Економічні науки». 2011. № 6 (51), Ч. 1. С. 113–117.
263. Таран-Лала О. М. Діалектична концепція складності системи. *Економіка Крима*. 2012. № 4 (41). С. 108–111.
264. Таран-Лала О. М. Категорія «мета» в теорії управління. *Економіка, Менеджмент, Підприємництво*: зб. наук. праць. Луганськ: СНУ імені Володимира Даля, 2012. № 24 (I). С. 77–82.
265. Таран-Лала О. М. Формування категоріальної бази теоретико-системних досліджень. *Problems of Business and Education Development in West and East European Countries: Collection of papers the 2nd International Workshop*. (Budapest, Hungary, 22–24 April 2012). Budapest; Kyiv, 2012. P. 151–155.
266. Таран-Лала О. М. Головні пріоритети управління та розкриття їх історичного ретроспективного взаємозв'язку. *Развитие гуманитарных наук. Проблемы и перспективы* =

Rozwój nauk humanistycznych. Problemy i perspektywy (Katowice): материалы Междунар. науч.-практ. конф., (м. Катовице, Польша, 28–30 сентяб. 2012 г.). Warszawa: Sp. z o. o. «Diamond trading tour», 2012. С. 96–98.

267. Таран-Лала О. М. Адаптивно-гомеостатичні показники нормального функціонування системи. *Економіка, Менеджмент, Підприємництво*: зб. наук. праць. Луганськ: СЛУ імені Володимира Даля, 2013. № 25 (II). С. 13–26.
268. Таран-Лала О. М. Засоби реалізації головної та функціональної цілей системи. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. Серія: «Економічні науки». 2013. № 4 (60). С. 45–53.
269. Таран-Лала О. М. Особливості пізнання систем. *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну*. 2013. № 1 (69). С. 252–256.
270. Таран-Лала О. М. Фундаментальні характеристики системи. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. Серія: «Економічні науки». 2013. № 2 (58). С. 99–105.
271. Таран-Лала О. М. Особливості пізнання складних систем. *Менеджмент у ХХІ сторіччі: методологія і практика*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 16–17 трав. 2013 р.). Полтава: Вид. Шевченко Р. В., 2013. С. 64–66.
272. Таран-Лала О. М. Методологічна конструкція системно-організаційного підходу. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: «Економічні науки». 2014. Вип. 9, Ч. 7. С. 63–66.
273. Таран-Лала О. М. Умови функціонування систем відповідно до реалізації принципів і функцій управління. *Науковий вісник Чернівецького університету*: зб. наук. праць. Серія: «Економіка». Чернівці: ЧНУ, 2014. Вип. 681. С. 128–132.
274. Таран-Лала О. М. Обґрунтування функцій управління, необхідних для збереження соціально-економічних систем. *Управління розвитком соціально-економічних систем у новій економіці*: монографія / за заг. ред. Л. М. Шимановська-Діанич. Полтава: ПУЕТ, 2015. С. 84–95.

275. Таран-Лала О. М. Системно-аналітичне дослідження системних параметрів об'єкта. *Молодий вчений*. 2015. № 2 (17), Ч. III. С. 99–106.
276. Таран-Лала О. М. Категоріальний базис теоретико-системних досліджень. *Розвиток нової економічної системи на світовому, державному та регіональному рівнях*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 30–31 січ. 2015 р.). Львів: ЛЕФ, 2015. С. 68–71.
277. Таран-Лала О. М. Фундаментальні характеристики системи. *Наукові засади ресурсозбереження в системі антикризового управління і відтворення економіки*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 30–31 січ. 2015 р.). Хмельницький: Вид. дім «Гельветика», 2015. С. 71–74.
278. Таран-Лала О. М. Засоби реалізації головної і функціональної цілей системи. *Розвиток національної економіки: теорія і практика*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 3–4 квіт. 2015 р.). Івано-Франківськ: Вид. дім «Гельветика», 2015. С. 63–65.
279. Таран-Лала О. М. Умови функціонування соціально-економічних систем. *Менеджмент розвитку соціально-економічних систем у новій економіці*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 14–15 трав. 2015 р.). Полтава: ПУЕТ, 2015. С. 89–92.
280. Таран-Лала О. М. Функціонування соціально-економічних систем: теорія та практика: монографія. Полтава: ПУЕТ, 2016. 332 с.
281. Таран-Лала О. М. Взаємодія національної економіки та споживчої кооперації як соціально-економічної системи. *Молодий вчений*. 2016. № 3 (30), Ч. II. С. 216–221.
282. Таран-Лала О. М. Комплекс сценаріїв ефективного функціонування споживчої кооперації України в структурі національної економіки. *Вісник соціально-економічних досліджень*: зб. наук. праць. Одеса, ОНЕУ, 2016. № 1 (60). С. 86–97.
283. Таран-Лала О. М. Концепція соціально-економічного розвитку системи споживчої кооперації. *Науковий вісник*

- Херсонського державного університету*. Серія: Економічні науки. 2016. Вип. 17, Ч. 4. С. 35–39.
284. Таран-Лала О. М. Методологічні аспекти формування механізму діагностики ефективного функціонування споживчої кооперації України як соціально-економічної системи. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. Серія: «Економічні науки». 2016. № 1 (73). С. 77–90.
285. Таран-Лала О. М. Оцінка надійності споживчої кооперації України як соціально-економічної системи в структурі національної економіки. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. Науки: економіка, політологія, історія. 2016. № 5 (237). С. 156–182.
286. Таран-Лала О. М. Проблеми функціонування споживчої кооперації як соціально-економічної системи в нових економічних умовах. *Науковий вісник Ужгородського університету*: зб. наук. праць. Серія: «Економіка». Вип. 1 (47), Т. 1. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2016. С. 152–158.
287. Таран-Лала О. М. Визначення напрямів взаємодії національної економіки та споживчої кооперації як соціально-економічної системи. *Економіка і менеджмент 2016: перспективи інтеграції та інноваційного розвитку*: збірник наукових праць Міжнародної науково-практичної конференції, Т. 8. (м. Дніпропетровськ, 14–15 квітня 2016 року.). Дніпропетровськ: Видавець Біла К. О., 2016. С. 69–72.
288. Таран-Лала О. М. Формування механізму діагностики ефективного функціонування споживчої кооперації як соціально-економічної системи в секторі національної економіки. *Регіональні проблеми розвитку територіальних систем: теорія, практика, перспективи*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, Ч. 1. (м. Ужгород, 15–16 квітня 2016 року.). Ужгород: ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 2016. С. 91–95.
289. Таран-Лала О. М. Особливості надійності розвитку споживчої кооперації України. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*: зб. наук. праць. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України», 2018. Вип. 3 (131). С. 10–14.

290. Таран-Лала О. М. Імітаційна модель розвитку споживчої кооперації України на основі узгодження її інтересів та держави. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*: зб. наук. праць. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України», 2018. Вип. 4 (132). С. 10–16.
291. Тахтаджян А. Л. Принципы организации и трансформации сложных систем: эволюционный подход. Санкт-Петербург: СПХФА, 1998. 118 с.
292. Тейлор Д. Проектирование надежной аппаратуры. *Вопросы радиолокационной техники*. 1958. № 1. С. 12–18.
293. Теплов В. И. Социально-экономическая деятельность потребительской кооперации: монографія. Белгород: Изд-во Белгород. ун-та потребительской кооперации, 1999. 206 с.
294. Теплов В. И. Управление социально-экономическим развитием системы потребительской кооперации. Белгород: Изд-во Белгород. ун-та потребительской кооперации, 1999. 295 с.
295. Терновский Д. С. Теория и методология социально-экономического развития потребительской кооперации в институциональной среде: автореф. дис. ... д-ра экон. наук: 08.00.05 / Белгород. ун-т потреб. кооперации. Белгород, 2010. 48 с.
296. Тимофеев А. В. Роботы и искусственный интеллект. Москва: Наука, 1978. 192 с.
297. Трубников В. В. О категориях «цель», «средство», «результат». Москва: Высш. шк., 1968. 147 с.
298. Туган-Барановский М. И. Социальные основы кооперации. Москва: Экономика, 1989. 496 с.
299. Уемов А. И. Системный подход и общая теория систем. Москва: Мысль, 1978. 272 с.
300. Украинцев Б. С. Активность отображения. *Философские проблемы биологии*. 1973. С. 200–206.
301. Уоддингтон К. Х. Основные биологические концепции. *На пути к теоретической биологии*. 1970. С. 166–180.

302. Урманцев Ю. А. Симметрия природы и природа симметрии. Москва: Мысль, 1974. 230 с.
303. Ушаков И. А. Основные принципы и методы теории надежности. *Вопросы философии*. 1967. № 6. С. 108–119.
304. Федоренко Н. П. Методологические проблемы совершенствования управления экономикой. *Вопросы философии*. 1974. № 6. С. 3–15.
305. Философская энциклопедия. *Академик*: сайт. Электрон. дан. 2000–2014. – URL: http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/2260html. (дата звернення: 18.08.2016).
306. Фінансові послуги України: енциклопедичний довід.: у 6 т. / І. О. Мітюков та ін. Київ: Укрбланквидав, 2001. Т. 2. 602 с.
307. Флейшман Б. С. Системотехника и инженерная экология. *Вопросы философии*. 1983. № 3. С. 28–31.
308. Фридман А. М. Развитие в трудах А. В. Чаянова экономического механизма функционирования кооперации. *Фундаментальные и прикладные исследования*. 2010. № 3. С. 41–44.
309. Фролов К. В. Методы совершенствования машин и современные проблемы машиноведения. Москва: Наука, 1984. 120 с.
310. Фролов К. В. Наука в стратегии развития АН СССР. Москва: Наука, 1984. 230 с.
311. Фролов К. В., Гончаревич И. Ф., Лихнов П. П. Инфразвук, вибрация, человек. Москва: Наука, 1996. 180 с.
312. Футало Т. В. Споживча кооперація України: формування конкурентоспроможної системи. *Споживча кооперація України: історичний досвід, сучасний розвиток, стратегічні орієнтири*. ЛКА: зб. наук. доп. Всеукр. наук.-практ. конф. Львів: Вид-во ЛКА, 2010. С. 277–286.
313. Хайман Д. Н. Современная микроэкономика: анализ и применение. Москва: Финансы и статистика, 1992. 362 с.
314. Харазішвілі Ю. М. Теоретичні основи системного моделювання соціально-економічного розвитку України. Київ: ТОВ «ПоліграфКонсалтинг», 2007. 324 с.

315. Харрингтон Дж. Управление качеством в американских корпорациях. Москва: Экономика, 1990. 272 с.
316. Хейнман С. А. Организационно-структурные факторы экономического роста. *Экономика и организация промышленного производства*. 1980. № 5. С. 32–52.
317. Хміль Ф. І. Ринкова орієнтація споживчої кооперації України: Т. 1. *Споживча кооперація України: проблеми сучасного розвитку*: монографія: у 2 т. Львів: Коопосвіта, ЛКА, 1999. 240 с.
318. Холод Б. И. Социально-экономическая система как пространство управленческого саморазвития. Донецк: Ин-т экономики пром-сти, 1997. 223 с.
319. Цвиркун А. Д. Структура сложных систем. Москва: Советское радио, 1975. 199 с.
320. Цимбал В. О. Тенденції розвитку світового кооперативного руху. *Економіка Агропромислового комплексу*. 2010. № 12. С. 140–147.
321. Чистов С. М., Никифоров А. Є., Куценко Т. Ф. Державне регулювання економіки. Київ: КНЕУ, 2005. 441 с.
322. Чукурна О. П. Місце і роль споживчої кооперації в умовах трансформаційної економіки. *Економіка: проблеми теорії та практики*: зб. наук. пр. Вип. 188. Т. 4. Дніпропетровськ: Дніпропетр. нац. ун-т. 2004. С. 1088–1100.
323. Чумаченко Н. Г. Проблемы системного анализа. Донецк: Ин-т экономики пром-сти АН СССР, 1975. 45 с.
324. Чухнов А. И. Организация. *Математика и кибернетика в экономике*. Москва: Экономика, 1975. С. 410–412.
325. Шимановська-Діанич Л. М., Власенко В. А. Організаційно-економічний механізм управління розвитком підприємств та організацій споживчої кооперації України: монографія. Полтава: РВВ ПУЕТ, 2010. 341 с.
326. Эмерсон Г. Файоль А., Тэйлор Ф., Форд Г. Управление – это наука и искусство. Москва: Наука, 1992. 352 с.
327. Эффективность и надежность сложных систем: Информация, оптимальность, принятие решений / И. Л. Плетнев и др. Москва: Машиностроение, 1977. 216 с.

328. Эшби У. Р. Введение в кибернетику. Москва: Иностранная л-ра, 1959. 432 с.
329. Эшби У. Р. Конструкция мозга. Прохождение адаптивного поведения. Москва: Изд-во иностранной л-ры, 1962. 92 с.
330. Эшби У. Р. Принципы самоорганизации. Москва: Мир, 1966. 343 с.
331. Югай Г. А. Общая теория жизни диалектика формирования. Москва: Мысль, 1985. 256 с.
332. Южаков В. Н. Организация процесса развития. Объективные закономерности, познание и управление. Саратов: Изд-во СГУ, 1986. 158 с.
333. Albask S., Schultz C. On the Relative Advantage of Cooperatives. *Economics Letters*. 1998. Vol. 59. P. 397–401.
334. Bahm A. J. Five types of systems philosophy. *Intern. J. Gen. Syst.* 1981. Vol. 6, No 3. P. 233–237.
335. Bertalanffy L. von. General system theory: Foundations. Development. Applications. L.: Allen Lane the Penguin Press. 1971. 311 p.
336. Bertalanffy L. von.. An Outline of General System Thueory. *British J. for Phil of Sci.* 1950. Vol. 1, No 2. P. 21–32.
337. Bertalauffy L. von. General Theory of Systems: Application for psychology. *Social Sci. Infonmation surles sciences sociates.* 1967. Vol. 1, No 6, P. 125–136.
338. Bonin J. P., Jones D. C., Putterman L. Theoretical and Empirical Studies of Producer Cooperatives: Will ever the Twain Meet? *Journal of Economic Literature*. 1993. Vol. 31. P. 1290–1320.
339. Bonin J. P., Putterman L. Economic of Cooperation and the Labour-anaged Economy. L.: Harwood, 1987. 332 p.
340. Bowler Downing T. General systems as philosophy. *Improving the human condition: Quality and stability in social systems.* L. 1979. P. 20–29.
341. Cavallo R. E. Systems research movement: characteristics, accomplishments and current developments. *General Systems Bull. Spec. Iss.* 1979. Vol. 9, № 3. P. 1–132.
342. Churchmen C. W. The systems approach. N. Y.: A Delta Book. 1968. 244 p.

343. Commons J. R. Institutional Economics. *American Economic Review*. 1931. Vol. 21. P. 648–657.
344. Estrin S. Worcers' Co-operatives: Their Merits and their Limitations. *Market Socialism* / Ed. by J. Le Grand, S. Estrin. Oxford: Clarendon Press, 1989. P. 165–192.
345. Gorelik G. Bogdanov's «Tektology», General systems theory and Cybernetics. *Cybernetics and systems: An Internat Journ.* 1987. Vol. 18, № 2. P. 157–175.
346. Gulich L. The Tluory of Organization. N. J.: Institute of Public Administration, 1937, P. 31.
347. Hey J. D. A Unified Theory of Behavior of Profit-Maximizing, Labour- Managed and Joint-Stock Firms Operating under Uncertainty. *Economic Journal*. 1981. Vol. 91. P. 364–374.
348. International Co-operative Alliance. URL: <http://ica.coop/> (дата звернення: 16.09.2016).
349. Klir G. J. An approach to general systems theory. N.Y.: Van Nostrand. 1969. 323 p.
350. Koontz H., O'Donnell C., McGraw P. I. Management: A systems and contingency analysis of managerial functions. Hill: Book Company, 1976. 512 p.
351. Laszlo E. A strategy for the future: the systems approach to world order. N.Y.: George Braziller. 1974. 238 p.
352. Marcus L. Cooperatives and Basic Values. *Review of International Cooperation*. 1988. Vol. 81. P. 3–16.
353. Mattessich R. Instrumental reasoning and systems methodology. Dordrecht. Boston: D. Reidel. 1978. 396 p.
354. McCain R. A. Economics of Transition from State-Capitalist to Cooperative Enterprises, 1996. URL: <http://william-king.www.drexel.edu/top/personal/wkpaps/coco/> (дата звернення: 26.09.2015).
355. M'Pherson P. K. A perspective on systems science and systems philosophy. *Futures*. 1974. June. P. 219–239.
356. Royer J. S. Cooperative Theory: Neoclassical Approach. Nebraska: University of Nebraska-Lincoln, 2003. 35 p.

357. Taran-Lala O. M. Reliability in the theory of management of socio-economic systems. *Solution of a social requirements and objective reality issues in economical and juridical sciences: materials digest of the XXXV International Research and Practice Conference and the III stage of the Championship in political, philosophical and military sciences.* (London, UK, 11–16 October 2012.). London: Published by IASHE, 2013. P. 52–54.
358. Taran-Lala O. Conceptual Model Construction of Complex Scenarios : Monograph. Mauritius: LAP LAMBERT Academic Publishing , 2017. 121 p.
359. Taran-Lala O. M. The Simulation Model of the Functioning of Cooperation consumer of Ukraine as an integral social and economic system on the basis of coordination of its interests and The State. *Anti-crisis management: state, region, enterprise.* International scientific conference. (Le Mans, France, 17 November 2017.). Le Mans: Published by EMSU, 2017. P. 48–53.
360. Trends in general systems theory / Ed. by G. J. Klir. N.Y.: Wiley - Interscience. 1972. 462 p.
361. World Economic Forum. UPL: <http://www.weforum.org/en/initiatives/gcp/Global%20Competitiveness%20> (дата звернення: 16.02.2016).

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1 – Основні показники господарсько-фінансової діяльності споживчої кооперації України за 2005–2016 рр.

Показники	Роки												Відхи- лення (+, -) 2016 р. до 2005 р.
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014 ¹	2015 ¹	2016 ¹	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Загальний обсяг господарської діяльності, млн грн, у тому числі:	4 252,6	4 727,5	5 366,9	6 372,3	5 723,2	6 568,4	6 724,8	7 174,8	6 697,9	4 156,7	5 452,1	6 420,6	+2 168,0
обсяг роздріб-ного товарообо-роту, млн грн	2 130,9	2 431,1	2 727,0	3 215	2 989,7	3 674,1	3 955,6	4 449,2	4 505,3	2 965,2	3 910,5	4 606,6	+2 475,7
обсяг ресторан-ного господар-ства, млн грн	479,9	516,8	604,7	672,0	680,8	694,0	676,4	714,0	647,4	402,15	530,8	625,3	+145,4
обсяг оптової торгівлі, млн грн	276,3	305,8	382,0	524,5	420,5	399,7	445,2	501,4	392,9	498,45	658,0	775,1	+498,8

Продовж. дод. А
Продовж. табл. А.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
обсяг заготівель сільськогоспода рської продукції і сировини, млн грн	568,8	602,0	643,7	746,4	572,6	752,3	733,2	623,2	433,1	11,2	11,2	11,2	-557,6
обсяг промис- лової торгівлі, млн грн	448,2	458,6	498,9	589,5	515,4	466,3	304,8	444,8	392,8	258,2	341,6	402,5	-45,7
обсяг платних послуг населен- ню, млн грн	348,5	413,2	510,6	624,9	553,0	582,0	609,6	442,2	353,4	23,61	31,2	36,7	-311,8
Прибуток, млн грн	34,5	56,4	113,7	146,0	88,1	85,0	49,5	125,0	164,4	105,9	138,8	164,7	+130,2
Рентабельність діяльності, %	0,01	0,01	0,02	0,02	0,02	0,01	0,01	0,02	0,02	0,03	0,03	0,03	+0,02

¹ Дані без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції у 2014 р. та без урахування результатів діяльності банків, бюджетних установ та без урахування зміни підприємствами основного виду економічної діяльності

Джерело: сформовано та розраховано автором монографії за даними [171–175, 193–198]

Продовж. дод. А

Таблиця А.2 – Основні показники діяльності споживчої кооперації України за 2005–2016 рр.

Показники	Роки												Відхи- лення (+, -) 2016 р. від 2005 р.
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014 ¹	2015 ¹	2016 ¹	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Кількість підприємств	7 056	6 230	5 743	5 323	5 160	4 486	4 467	4 495	4 405	4 142	4 138	4 134	-2922
Статутний капітал, млн грн	1 670,6	1 677,8	1 654,0	1 705,3	1 422,8	1 516,4	1 551,1	1 581,8	1 609,6	1 481,0	1 990,7	2 345,0	+674,4
Витрати на власне виробництво, тис. грн	418 747	422 070	458 708	444 649	430 589	429 139	425 688	428 668	423 095	386 700	510 444	601 300	+182 553
Середня чисельність працівників, осіб	93 996	85 150	77 749	69 856	65 229	59 536	56 131	48 988	41 430	33 311	33 341	33 341	-60 655
Фонд нарахованої заробітної плати, тис. грн	51 773,0	60 490,6	71 840,1	87 431,8	93 929,8	97 520,0	104 538,4	102 522,1	94 907,8	64 789,9	71 973,2	84 676,6	+32 903,6

Продовж. дод. А
Продовж. табл. А.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Загальний обсяг гос- подарської діяльності, млн грн	4 252,6	4 727,5	5 366,9	6 372,3	5 723,2	6 568,4	6 724,8	7 174,8	6 697,9	4 156,7	5 452,1	6 420,6	+2 168

¹ Дані без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції у 2014 р. та без урахування результатів діяльності банків, бюджетних установ та без урахування зміни підприємствами основного виду економічної діяльності

Джерело: сформовано та розраховано автором монографії за даними [171–175, 193–198]

Продовж. дод. А

**Таблиця А.3 – Витрати на власне виробництво споживчої кооперації України
за 2005–2016 рр. (тис. грн)**

Роки	Витрати на власне виробництво	з витрат на виробництво продукції				
		Матеріальні витрати	Витрати на оплату праці	Страхові внески до Пенсійного фонду, ФСС	Амортизація основних засобів	Інші витрати
2005	418 747	247 898	82 074	16 750	20 100	51 925
2006	422 070	244 801	87 791	17 305	20 259	51 914
2007	458 708	255 042	110 090	20 642	22 477	50 457
2008	444 649	198 999	148 052	20 225	22 434	54 939
2009	430 589	142 956	186 014	19 807	22 391	59 421
2010	429 139	199 185	146 218	18 418	21 838	42 481
2011	425 688	255 413	106 422	17 028	21 284	25 541
2012	428 668	257 201	107 167	17 147	21 433	25 720
2013	423 095	253 857	105 774	16 924	21 154	25 386
2014 ¹	386 700	232 020	96 675	15 486	19 335	23 184
2015 ¹	510 444	306 266	127 611	20 418	25 522	30 627
2016 ¹	601 303	360 781	150 325	24 052	30 064	36 081

¹ Дані без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції у 2014 р. та без урахування результатів діяльності банків, бюджетних установ та без урахування зміни підприємствами основного виду економічної діяльності

Джерело: сформовано та розраховано автором монографії за даними [171–175, 193–198]

Додаток Б

Таблиця Б.1 – Результати соціологічного опитування керівників споживчої кооперації України

Питання	Результати опитування, %
А	Б
1. Чи задовольняє Вас діяльність споживчого товариства з реалізації статутних цілей?	
а) задовольняє цілком	16,5
б) задовольняє частково	19,3
в) не задовольняє	64,2
2. Назвіть основні, на Вашу думку, негативні тенденції і проблеми розвитку споживчої кооперації держави?	
а) соціально-економічна політика держави з питань розвитку споживчої кооперації	18,9
б) недостатність професійних знань управлінських кадрів в органах управління споживчих товариств і їх спілок	42
в) тіньові економічні та корупційні інтереси чиновників і керівників	2,1
г) особисті та групові антисоціальні й комерційні інтереси керівників споживчих товариств	37,0
3. Чи влаштовує Вас процедура ухвалення управлінських рішень із ключових принципових питань розвитку споживчих кооперативів?	
а) так	34,2
б) ні	65,8
4. Чи відповідає Вашим інтересам частка прибутку, яка націлена в споживчому товаристві на задоволення соціально-економічних потреб	
а) задовольняє повністю	2,1
б) задовольняє частково	15,3
в) не задовольняє	71,4
г) важко відповісти	11,2
5. Чи відповідає Вашим інтересам частка прибутку, яка направлена на накопичення й інвестиції з метою подальшого розвитку матеріально-технічної бази організації?	
а) задовольняє повністю	4,1

Продовж. дод. Б
Продовж. табл. Б.1

А	Б
б) задовольняє частково	13,0
в) не задовольняє	80,1
г) важко відповісти	2,8
6. Як Ви оцінюєте якість товарів і послуг, які надають організації споживчої кооперації?	
а) відмінно	0,7
б) добре	3,8
в) задовільно	69,6
г) незадовільно	25,9
7. Які пріоритетні напрями реорганізації діяльності споживчого товариства є, на вашу думку, найбільш актуальні нині?	
а) техніко-технологічні	2,7
б) маркетингові	16,3
в) організаційні	28,7
г) управлінські	27,2
д) соціальні	25,1
е) інші (назвіть, які)	—
8. На задоволення яких потреб у найближчій і середньотерміновій перспективі має бути переорієнтовано соціальну функцію споживчих кооперативів?	
а) задоволення потреб в традиційних споживчих товарах і послугах	1,5
б) рішення соціальних питань (освіта, медицина, відпочинок, інтелектуальний і культурний розвиток, поліпшення умов праці та побуту (розв'язання житлово-побутових і інших проблем та ін.)	28,7
в) надання інформаційних, інноваційних і консалтингових послуг, розробка і просування інноваційних продуктів і технологій, створення і використання єдиної інформаційно-ресурсної і інформаційно-інноваційної бази	17,3
г) організацію виробництва унікальних продуктів і послуг обмеженого попиту; розвиток кустарних виробництв і ремісництва, створення оригінальних продуктів, заснованих на аутентичній майстерності та творчості	11,7
д) організацію збутової і постачальницької діяльності	8,3

Продовж. дод. Б
Продовж. табл. Б.1

А	Б
ж) реалізацію творчого потенціалу (художня творчість, ексклюзивне кустарне виробництво, наука, освіта, творчий розвиток особистості, у тому числі дітей, придбання додаткової освіти, навчання іноземним мовам тощо)	32,5
9. Чи готові Ви інвестувати й брати участь в розвитку нових напрямів діяльності споживчих кооперативів?	
а) так	38,9
б) ні	61,1
10. На кого Ви розраховуєте у розв'язанні проблеми вдосконалення діяльності споживчих кооперативів в умовах ринкової економіки?	
а) на державну владу	8,7
б) на губернатора і його команду	0,3
в) на міську владу	21
г) на керівництво і фахівців споживчих кооперативів	54
д) тільки на себе	16
11. Які причини породжують труднощі ефективного розвитку споживчої кооперації і передусім освоєння нововведень і різноманітних реорганізацій у споживчих товариствах?	
а) нинішню політику держави у сфері споживчої кооперації	34
б) тінізація та криміналізація соціально-економічних відносин у споживчій кооперації	38
в) непрофесіоналізм управлінських кадрів у системі державного управління	28
12. Чи зацікавлені Ви у формуванні сприятливого середовища для ефективного соціально-економічного розвитку споживчої кооперації?	
а) не зацікавлені	63
б) зацікавлені	37
13. Як Ви оцінюєте соціально-економічні відносини, що склалися в споживчій кооперації між представниками органів державної і міської влади та керівництвом споживчих кооперативів?	
а) позитивно	22
б) не відповідають спільним інтересам	78

Продовж. дод. Б
Продовж. табл. Б.1

А	Б
14. Як Ви ставитеся до створення нових процедур організації і ухвалення управлінських рішень у споживчих кооперативах і впровадження в них інновацій?	
а) позитивно	93
б) негативно	7
15. Як Ви оцінюєте заходи щодо реорганізації діяльності споживчих кооперативів на принципах інноваційного розвитку через програми соціально-економічного розвитку	
а) позитивно	19
б) негативно	81
16. Як Ви оцінюєте перспективи розвитку в області та районі споживчих кооперативів, діяльність яких буде зосереджена на інноваційних напрямках?	
а) оптимістично	18,1
б) позитивно	36,5
в) негативно	32,9
г) песимістично	12,5
17. Які на Вашу думку можливі та найбільш прийнятні напрями виходу з кризових процесів у споживчій кооперації?	
а) в посиленні ролі регулятивної дії держави	61,1
б) у принципову зміну керівників споживчих кооперативів на нове покоління	38,9
18. Що б Ви побажали керівництву для активізації процесів соціально-економічного розвитку споживчої кооперації?	
а) посилити курс на підтримку кооперативного руху в регіонах	28,9
б) забезпечити гнучкість у проведенні кооперативної політики	24,7
в) розвивати споживчу кооперацію у тісній взаємодії із громадською думкою	17,8
г) посилити пропаганду кооперативної політики	4,3
д) удосконалити політику, концепцію і стратегію розвитку споживчої кооперації	24,3

Джерело: розроблено та розраховано автором монографії

Додаток В

Таблиця В.1 – Показники соціально-економічного розвитку України за 2005–2016 рр.

Показники	Роки												Темп (+,–) 2016 р. від 2005 р.
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014 ¹	2015 ¹	2016 ¹	
1	2	3	4	5	6	7	8	8	10	11	12	13	14
Валовий внутрішній продукт, млн грн	441 452	544 153	720 731	948 056	913 345	1082569	1302 079	1411238	1454931	1586915	1979458	1988544	+1 547 092
Валовий регіональний продукт, грн на душу населення	9 372	11 630	15 496	20 495	19 832	23 600	28 488	32 002	33 473	36 904	46 201	46 413	+37 041
Індекс обсягу продукції промисловості, %	103,1	106,2	107,1	95,0	79,4	112,0	108,0	99,5	95,7	89,9	87,0	102,8	–0,3
Обсяг інвестицій в основний капітал, грн на душу населення	1 969,0	2 669,0	4 040,8	5 026,3	3 289,2	3 928,7	5 270,7	5 779,2	5 441,8	4 830,2	5 850,4	8 451,6	+6 482,6

Продовж. дод. В
Продовж. табл. В.1

1	2	3	4	5	6	7	8	8	10	11	12	13	14
Індекс споживчих цін, %	113,5	109,1	112,8	125,2	115,9	109,4	108,0	100,6	99,7	112,1	148,7	112,4	-1,1
Прямі інвестиції, млн дол. США	9 047,0	16 890,0	21 607,3	29 542,7	35 616,4	39 175,7	43 836,8	48 991,4	53 679,3	57 056,4	45 744,8	48 856,4	+39 809,4
Загальний обсяг інноваційних витрат (млн грн)	5 751,6	6 160,0	10 821,0	11 994,2	7 949,9	8 045,5	14 333,9	11 480,6	9 562,6	7 695,9	13 813,7	13 813,6	+8 062
Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %	6,5	6,7	6,7	5,9	4,8	3,8	3,8	3,3	3,3	2,5	1,4	2,8	-3,7
Питома вага підприємств, що впроваджували інновації. %	8,2	10,0	11,5	10,8	10,7	11,5	12,8	13,6	13,6	12,1	15,2	16,1	+7,9

Продовж. дод. В
Продовж. табл. В.1

1	2	3	4	5	6	7	8	8	10	11	12	13	14
Роздрібний товарообор от, гривень на душу населення	1 943,8	2 635,2	3 754,3	5 259,5	4 981,3	5 974,4	7 569,0	8 872,0	9 422,9	9 623,9	11 133,8	27 599,7	+25 655,9
Рівень без- робіття (за методикою МОП), %	7,2	6,8	6,4	6,4	8,8	8,1	7,9	7,5	7,2	9,3	9,1	9,3	+2,1
Рівень еко- номічної активності населення, %	62,2	62,2	62,6	63,3	63,3	63,7	64,3	64,6	65,0	62,4	62,4	62,2	0
Частка зайнятих у загальній чисельності зайнятих, %	57,7	57,9	58,7	59,3	57,7	58,5	59,2	59,7	60,3	56,6	56,7	56,3	-1,4
Коефіцієнт депопуляції населення, на 1 тис. населення	-7,6	-6,4	-6,2	-5,3	-4,2	-4,4	-3,5	-3,1	-3,5	-3,9	-4,2	-4,8	-12,4

Продовж. дод. В
Продовж. табл. В.І

1	2	3	4	5	6	7	8	8	10	11	12	13	14
Житловий фонд, м ² на душу населення	22,0	22,2	22,5	22,8	23,0	23,3	23,5	23,7	23,8	21,3	22,7	23,0	+1,0
Кількість зареєстрованих злочинів на тис. осіб. населення	10,4	9,1	8,8	8,4	9,5	11,0	11,4	9,8	12,4	11,6	13,2	15,8	+5,4
Частка у загальному обсязі скидання забруднених стічних вод у природні поверхневі водні об'єкти, млн м ³	8 900	8 824	8 917	8 655	7 692	8 141	8 044	8 081	7 722	6 587	5 581	6 983	-1 917
Рівень утворення відходів І-ІІІ класів небезпеки, тис. т	2 411,8	2 370,9	2 585,2	2 301,2	1 230,3	1 659,9	1 434,5	1 368,1	919,1	739,7	587,3	621,0	-1 790,8

Продовж. дод. В
Продовж. табл. В.1

1	2	3	4	5	6	7	8	8	10	11	12	13	14
Викиди забруднювальних речовин в атмосферне повітря, що відходять від стаціонарних джерел, тис. т на тис. осіб. населення	0,09	0,10	0,10	0,10	0,09	0,09	0,10	0,10	0,09	0,07	0,07	0,06	-0,03
Відтворення лісів, тис. га	58,6	66,7	73,6	80,2	80,9	70,1	72,4	70,1	67,7	58,0	60,4	60,8	+2,2

¹ Дані без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції у 2014 р. та без урахування результатів діяльності банків, бюджетних установ та без урахування зміни підприємствами основного виду економічної діяльності

Джерело: сформовано та розраховано автором монографії за даними [244–255]

Додаток Г

**Критерії, які впливають на рівень функціонування
споживчої кооперації України у структурі національної
економіки (параметри системи та системні характеристики)**

Таблиця Г.1 – Інтелект

№ з/п	Критерії	Системні ха- рактеристики	Зна- чення
1	2	3	4
1	Інформаційне забезпечення стратегічного управління є неповним і недостатнім	Організованість	0,1
2	Неможливо визначити підхід до системного управління споживчою кооперацією	Цілісність	0,4
3	Відсутня повна, своєчасна і достатня інформація про зв'язок розвитку товариств із розвитком економіки України	Організованість	0,2
4	Недостатньо приділяється уваги інтересам організацій споживчої кооперації	Інерційність	0,1
5	Відсутня підтримка механізмів кооперації і інтеграції малих і середніх підприємств місцевими органами влади	Інерційність	0,2
6	Відсутній раціональний вибір і ретельне обґрунтування способів зміцнення конкурентоспроможності системи споживчої кооперації шляхом побудови відповідної структури, що забезпечить стійкий розвиток національної економіки	Організованість	0,3
7	Відсутнє формування і реалізація випереджаючої наступальної стратегії споживчої кооперації	Складність	0,6
8	Відсутня модернізація структури управління, орієнтована на економічне зростання і підвищення ефективності	Організованість	0,2
9	Відсутність системи мотиваційної активності, що забезпечує соціально-економічний розвиток усіх суб'єктів – учасників системи споживчої кооперації	Складність	0,4

Продовж. дод. Г
Продовж. табл. Г.1

1	2	3	4
10	Відсутня стандартизація частин, зв'язків і процесів системи, що в ній відбуваються, з метою уніфікації і взаємозамінюваності	Функціональна анізотропність	0,3
11	Відсутній розподіл системи на індивідуальні (спеціалізовані) частини з метою якісного виконання своїх функцій кожною частиною	Функціональна анізотропність	0,4
12	Відсутнє об'єднання спеціалізованих підсистем із метою їх посилення і захисту від несприятливого впливу довкілля	Інерційність	0,2
13	Відсутність бази стандартних спадкових і стандартних неспадкових програм як умови для вибору оптимальної у кожному конкретному випадку і як основи для формування нестандартних програм	Інерційність	0,2
14	Не відбувається заміна підсистем, що вийшли з ладу, своїми ж підсистемами у складі системи	Функціональна анізотропність	0,3
15	Неефективне збереження системи в умовах, що змінюються	Цілісність	0,3
16	Неефективне впорядкування структури в умовах, що змінюються	Організованість	0,2
17	Не відбувається перевірка стану системи в кожний теперішній момент часу	Цілісність	0,3
18	Не відбувається ухвалення оперативних рішень, адекватних умовам, що змінюються, на основі даних контролю і діагностики за допомогою бази даних стандартних програм	Інерційність	0,2
19	Не коригуються раніше прийняті рішення	Інерційність	0,1

Джерело: сформовано автором монографії

Таблиця Г.2 – Природна та виробнича бази

№ з/п	Критерії	Системні характеристики	Значення
1	2	3	4
1	Виникнення і посилення дезінтеграційних процесів, унаслідок чого втрачаються економічні, транспортні, фінансові, інформаційні зв'язки	Цілісність	0,2
2	Недостатньо високий рівень взаємодії інформаційного забезпечення, відсутність єдиної стратегії розвитку, інвестиційної привабливості, прагнення самостійно розв'язувати складні комплексні проблеми	Організованість	0,3
3	Зниження динаміки розвитку організацій споживчої кооперації, що призводить до стагнації	Інерційність	0,3
4	Відсутність закумульованих джерел фінансування розвитку перспективних і конкурентоспроможних організацій, великомасштабних проектів	Організованість	0,3
5	Гальмування формування конкурентних переваг	Інерційність	0,3
6	Слабка включеність кооперативного сектора економіки у процес коопераційно-інтеграційної взаємодії з іншими господарюючими суб'єктами ринкових стосунків, неефективний менеджмент і маркетинг	Цілісність	0,3
7	Обмеження імпорту та світові тенденції до зростання цін на сільськогосподарську продукцію	Інерційність	0,2
8	Відсутні реальні можливості відновити заготівельну діяльність у великих масштабах	Функціональна анізотропність	0,2
9	Відсутні реальні можливості відновити роздрібну діяльність у великих масштабах	Функціональна анізотропність	0,1

Продовж. дод. Г
Продовж. табл. Г.2

1	2	3	4
10	Відсутні реальні можливості відновити оптову діяльність у великих масштабах	Функціональна анізотропність	0,2
11	Відсутні реальні можливості відновити діяльність готельно-ресторанного господарства у великих масштабах	Функціональна анізотропність	0,2
12	Відсутні можливостей для створення єдиного операційного ланцюжка: заготівля – переробка – торгівля	Функціональна анізотропність	0,3
13	Низьке забезпечення зростаючого ринку продукцією ексклюзивної (домашньої) якості, що може бути затребувана найбільш вимогливими споживачами в торговельній мережі та на підприємствах громадського харчування	Інерційність	0,2
14	Зниження обсягів закупівель сільськогосподарської продукції і дикорослої сировини, і, відповідно, обсягів переробки	Організованість	0,2
15	Зниження ресурсів торгівлі за рахунок продукції пайовиків, індивідуальної трудової діяльності, народних промислів, полювання, рибальства, звірівництва	Організованість	0,2
16	Відсутні заходи з підвищення інвестиційної привабливості організацій у рамках реалізації інвестиційних програм споживчої кооперації різного рівня	Складність	0,6
17	Відсутній розвиток кредитування сільського населення, реалізації програм мікрокредитування	Складність	0,4
18	Низький рівень ліквідації деформацій у матеріально-технічній і фінансовій політиках у системі споживчої кооперації	Цілісність	0,3
19	Руйнування матеріально-технічної бази споживчої кооперації	Цілісність	0,2

Джерело: сформовано автором монографії

Таблиця Г.3 – Здоров'я

№ з/п	Критерії	Системні характеристики	Значення
1	2	3	4
1	Не забезпечений належний облік пайовиків, вони не зацікавлені в активній участі в роботі організацій споживчої кооперації	Цілісність	0,3
2	Руйнування і низький рівень розвитку культури споживання	Складність	0,5
3	Зниження загальної юридичної і фінансової грамотності керівної ланки, працівників фінансово-економічних і юридичних служб	Організованість	0,2
4	Відсутність забезпечення оптимізації податкових платежів, розвитку соціальної сфери та захисту соціально-економічних інтересів пайовиків	Функціональна анізотропність	0,2
5	Відсутність забезпечення стійкого економічного зростання і збалансованого соціального розвитку	Функціональна анізотропність	0,3
6	Зниження масштабів за рахунок послаблення взаємодії з пайовиками як учасниками заготівельної діяльності та лояльними покупцями товарів кооперативних торговельних мереж	Організованість	0,3
7	Відсутність поповнення основних і оборотних засобів кооперативних організацій за рахунок пайового фонду через вступ нових членів, збільшення пайового внеску, а також позикових засобів пайовиків, залучення пайовиків в інвестування організацій споживчої кооперації	Функціональна анізотропність	0,3
8	Відсутність стимулювання платоспроможного попиту населення і активізації виробництва в сільській місцевості	Складність	0,5

Продовж. дод. Г
Продовж. табл. Г.3

1	2	3	4
9	Незадоволення потреб та інтересів членів споживчих кооперативів і споживачів продуктами споживчої кооперації	Цілісність	0,4
10	Відсутність нових робочих місць і необхідних передумов для підвищення професійного рівня, поліпшення виробничих, житлових, побутових і інших умов своїх членів і найманих робітників	Функціональна анізотропність	0,2
11	Відсутня робота з пайовиками щодо збереження і примноження їх чисельності	Цілісність	0,3
12	Відсутність повномасштабного розвитку кадрового потенціалу усієї системи споживчої кооперації	Організованість	0,3
13	Руйнування соціальних пріоритетів функціонування системи споживчої кооперації, відсутність захисту інтересів і задоволення потреб членів-пайовиків, працівників і споживачів – не членів споживчих товариств	Інерційність	0,5
14	Руйнування кадрового потенціалу споживчої кооперації.	Організованість	0,2
15	Відсутній захист інтересів і задоволення соціально-економічних і інших потреб членів-пайовиків і працівників споживчих кооперативів, а також обслуговуваного населення, що забезпечує збалансованість інтересів усіх суб'єктів-учасників системи споживчої кооперації і формування соціально-орієнтованого типу стосунків споживчої кооперації	Інерційність	0,5

Джерело: сформовано автором монографії

Таблиця Г.4 – Організація й адаптація

№ з/п	Критерії	Системні характеристики	Значення
1	2	3	4
1	Організації споживчої кооперації мають різні організаційно-правові форми, неоднорідні за розмірами та складом	Організованість	0,1
2	У системі управління є надлишкова кількість органів управління, які не виконують функцій, передбачених законом і статутами товариств	Функціональна анізотропність	0,2
3	Недостатньо регламентовані механізми взаємодії між організаціями споживчої кооперації, що ускладнює прийняття і реалізацію єдиних стратегічних рішень	Функціональна анізотропність	0,1
4	Упевненість організацій споживчої кооперації у можливості ефективного самостійного існування поза єдиною системою	Цілісність	0,2
5	Втрата конкурентних переваг, заснованих на масштабах і системній єдності	Інерційність	0,4
6	Втрата здатності не лише випереджати існуючі тенденції, але навіть просто адаптуватися до змін зовнішнього середовища	Інерційність	0,3
7	Зниження ділової активності між організаціями споживчої кооперації і підприємствами суміжних і підтримуючих виробництв	Цілісність	0,4
8	Відсутність розподілу між підсистемами системи відповідних функцій	Функціональна анізотропність	0,1
9	Відсутність забезпечення вибору з усіх стандартних і нестандартних програм найбільш оптимальних	Складність	0,5
10	Не відбувається реалізація принципів оптимальності та спадкоємності, а також функціонування системи за загальними правилами і законами (стандартами)	Складність	0,5

Продовж. дод. Г
Продовж. табл. Г.4

1	2	3	4
11	Відсутній розподіл і об'єднання, індивідуалізм і колективізм, спеціалізація і універсалізація, виконання системою своїх функцій взаємозамінюваності, взаємозахисту, взаємозбереження, реалізації об'єктивних принципів і функцій управління	Функціональна анізотропність	0,2
12	Неналежне виконання підсистемами та системою своїх функцій на основі вузької спеціалізації	Функціональна анізотропність	0,1
13	Послаблення потужності системи й опірності руйнівному впливу довкілля	Цілісність	0,4
14	Відсутність формування програм реалізації головної і функціональної цілей системи в нестандартних умовах, що змінюються	Організованість	0,2
15	Відсутність безперервного спостереження і зіставлення поточних показників стану системи з нормативними адаптивно-гомеостатичними показниками цільових параметрів	Організованість	0,1
16	Відсутність неупередженого, автоматизованого, усебічного та прогностичного діагнозу системи для ухвалення неупереджених рішень	Функціональна анізотропність	0,1
17	Не відбувається реалізація оперативних програм, спрямованих на відновлення нормативного стану системи	Функціональна анізотропність	0,1
18	Відсутній систематичний моніторинг фінансового стану організацій із метою виокремлення неформальних ознак неспроможності (банкрутства), системи критеріїв банкрутства, ключових показників	Функціональна анізотропність	0,1
19	Відсутність нових методів роботи у сфері аналізу, планування, контролю і стимулювання	Організованість	0,2

Продовж. дод. Г
Продовж. табл. Г.4

1	2	3	4
20	Відсутній розвиток інформаційного забезпечення діяльності споживчої кооперації	Організованість	0,2
21	Відсутність концентрації організаційно-економічних заходів на виході системи споживчої кооперації з кризи, відновлення принципів кооперативного руху, формування ефективної соціально-орієнтованої системи управління розвитком споживчої кооперації	Інерційність	0,3
22	Не завершено створення інфраструктури споживчої кооперації, адекватної етапу регульованої ринкової економіки соціально-орієнтованого суспільства	Організованість	0,2

Джерело: сформовано автором монографії

Таблиця Г.5 –Регулювання

№ з/п	Критерії	Системні характеристики	Значення
1	2	3	4
1	Рішення щодо управління багатьма споживчими товариствами приймаються з урахуванням найближчої перспективи і об'єктивно не можуть враховувати наслідки на майбутні 5–10 років	Інерційність	0,2
2	Багато організацій споживчої кооперації (особливо на районному рівні) мають ілюзію, що вони в змозі вижити та розвиватися самостійно	Складність	0,4
3	Більшість організації споживчої кооперації не взаємодіють і не розвиваються спільно	Функціональна анізотропність	0,4
4	Несвоєчасне виявлення ознак і причин неплатоспроможності та банкрутства, надання допомоги в розробці антикризової програми та реалізації заходів з оздоровлення	Інерційність	0,2

Продовж. дод. Г
Продовж. табл. Г.5

1	2	3	4
5	Зниження інтенсивності розвитку і підвищення ризиків втрати прибутків	Організованість	0,4
6	Відсутність підтримки на певному рівні необхідних значень змінних і істотних для функціонування об'єктів управління	Цілісність	1,0
7	Неможливість утримання системи в упорядковано стійкому стані при впливі випадкових збурень за допомогою реалізації програм адаптації	Інерційність	0,3
8	Неможливість досягнення головної і функціональної цілей системи при забезпеченні її гомеостатичного стану у момент часу, що безпосередньо передуює процесу прийняття і реалізації рішень, на підставі поточної інформації про фактичний стан системи, спрямоване на ліквідацію або нейтралізацію розузгодження, що виникло в системі	Інерційність	0,3
9	Відсутність розробки та реалізації стандартних і нестандартних програм, вироблених інтелекто-носіями у стадії організації і адаптації (програмування)	Складність	0,6
10	Відсутній розвиток підприємств споживчої кооперації, не відбувається їх структурна перебудова, не виконуються програми захисту інтересів і задоволення потреб членів-пайовиків і працівників споживчих кооперативів і населення	Організованість	0,6
11	Відсутнє формування, розвиток і ефективне функціонування розвиненої соціальної і виробничої інфраструктури споживчої кооперації	Функціональна анізотропність	0,6

Джерело: сформовано автором монографії

Додаток Д

Дані по Укоопспілці та обласним споживчим спілкам для проведення експрес діагностики функціонування споживчої кооперації України у структурі національної економіки

Таблиця Д.1 – Інтелект

№ з/п	Критерії	Укоопспілка	Полтавська ОСС	Житомирська ОСС	Дніпропетровська ОСС	Черкаська ОСС	Львівська ОСС	Одеська ОСС
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Інформаційне забезпечення стратегічного управління є неповним і недостатнім	2	4	4	5	4	5	5
2	Неможливо визначити підхід до системного управління споживчою кооперацією	3	3	3	4	3	4	4
3	Відсутня повна, своєчасна і достатня інформація про зв'язок розвитку товариств із розвитком економіки України	5	5	5	5	5	5	5
4	Недостатньо приділяється уваги інтересам організацій споживчої кооперації	1	3	3	4	3	4	4
5	Відсутня підтримка механізмів кооперації і інтеграції малих і середніх підприємств місцевими органами влади	4	5	5	5	5	5	5

Продовж. дод. Д
Продовж. табл. Д.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
6	Відсутній раціональний вибір і ретельне обґрунтування способів зміцнення конкурентоспроможності системи споживчої кооперації шляхом побудови відповідної структури, що забезпечить стійкий розвиток національної економіки	4	4	5	4	4	4	5
7	Відсутнє формування і реалізація випереджаючої наступальної стратегії споживчої кооперації	5	5	5	5	5	5	5
8	Відсутня модернізація структури управління, орієнтована на економічне зростання і підвищення ефективності	5	5	4	5	4	4	5
9	Відсутність системи мотиваційної активності, що забезпечує соціально-економічний розвиток усіх суб'єктів – учасників системи споживчої кооперації	5	5	5	5	5	5	5
10	Відсутня стандартизація частин, зв'язків і процесів системи, що в ній відбуваються, з метою уніфікації і взаємозамінюваності	4	5	4	5	4	4	5
11	Відсутній розподіл системи на індивідуальні (спеціалізовані) частини з метою якісного виконання своїх функцій кожною частиною	2	4	3	4	3	3	4
12	Відсутнє об'єднання спеціалізованих підсистем із метою їх посилення і захисту від несприятливого впливу довкілля	4	4	3	4	3	3	4
13	Відсутність бази стандартних спадкових і стандартних неспадкових програм як умови для вибору оптимальної у кожному конкретному випадку і як основи для формування нестандартних програм	1	3	2	3	2	2	4

Продовж. дод. Д
Продовж. табл. Д.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
14	Не відбувається заміна підсистем, що вийшли з ладу, своїми ж підсистемами у складі системи	5	5	5	5	5	5	5
15	Неефективне збереження системи в умовах, що змінюються	4	5	5	5	5	5	5
16	Неефективне впорядкування структури в умовах, що змінюються	4	5	5	5	5	5	5
17	Не відбувається перевірка стану системи в кожний теперішній момент часу	3	4	3	4	3	3	5
18	Не відбувається ухвалення оперативних рішень, адекватних умовам, що змінюються, на основі даних контролю і діагностики за допомогою бази даних стандартних програм	4	3	2	3	2	2	3
19	Не коригуються раніше прийняті рішення	3	3	3	4	3	2	4

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця Д.2 – Природна та виробнича база

№ з/п	Критерії	Укоопспілка	Полтавська ОСС	Житомирська ОСС	Дніпропетровська ОСС	Черкаська ОСС	Львівська ОСС	Одеська ОСС
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Виникнення і посилення дезінтеграційних процесів, унаслідок чого втрачаються економічні, транспортні, фінансові, інформаційні зв'язки	5	5	5	5	5	5	5

Продовж. дод. Д
Продовж. табл. Д.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9
2	Недостатньо високий рівень взаємодії інформаційного забезпечення, відсутність єдиної стратегії розвитку, інвестиційної привабливості, прагнення самотійно розв'язувати складні комплексні проблеми	5	5	5	5	5	5	5
3	Зниження динаміки розвитку організацій споживчої кооперації, що призводить до стагнації	5	5	5	5	5	5	5
4	Відсутність закумульованих джерел фінансування розвитку перспективних і конкурентоспроможних організацій, великомасштабних проектів	5	5	5	5	5	4	5
5	Гальмування формування конкурентних переваг	5	5	4	5	4	3	5
6	Слабка включеність кооперативного сектора економіки у процес операційно-інтеграційної взаємодії з іншими господарюючими суб'єктами ринкових стосунків, неефективний менеджмент і маркетинг	5	5	5	5	5	4	5
7	Обмеження імпорту та світові тенденції до зростання цін на сільськогосподарську продукцію	1	4	3	4	3	2	5
8	Відсутні реальні можливості відновити заготівельну діяльність у великих масштабах	5	4	4	5	4	3	5
9	Відсутні реальні можливості відновити роздрібну діяльність у великих масштабах	4	5	5	5	4	3	3
10	Відсутні реальні можливості відновити оптову діяльність у великих масштабах	4	5	5	5	4	3	3
11	Відсутні реальні можливості відновити діяльність готельно-ресторанного господарства у великих масштабах	5	5	5	5	4	5	5

Продовж. дод. Д
Продовж. табл. Д.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9
12	Відсутні можливостей для створення єдиного операційного ланцюжка: заготівля – переробка – торгівля	5	5	5	5	4	4	5
13	Низьке забезпечення зростаючого ринку продукцією ексклюзивної (домашньої) якості, що може бути затребувана найбільш вимогливими споживачами в торговельній мережі та на підприємствах громадського харчування	5	5	4	5	4	4	5
14	Зниження обсягів закупівель сільськогосподарської продукції і дикорослої сировини, і, відповідно, обсягів переробки	4	5	5	5	4	4	5
15	Зниження ресурсів торгівлі за рахунок продукції пайовиків, індивідуальної трудової діяльності, народних промислів, полювання, рибальства, звірівництва	5	5	5	5	4	4	5
16	Відсутні заходи з підвищення інвестиційної привабливості організацій у рамках реалізації інвестиційних програм споживчої кооперації різного рівня	5	5	5	5	5	4	5
17	Відсутній розвиток кредитування сільського населення, реалізації програм мікрокредитування	5	5	5	5	5	5	5
18	Низький рівень ліквідації деформацій у матеріально-технічній і фінансовій політиках у системі споживчої кооперації	4	5	5	5	4	4	5
19	Руйнування матеріально-технічної бази споживчої кооперації	5	4	3	4	3	3	4

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця Д.3 – Здоров'я

№ з/п	Критерії	Укоопселка	Полтавська ОСС	Житомирська ОСС	Дніпропетровська ОСС	Черкаська ОСС	Львівська ОСС	Одеська ОСС
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Не забезпечений належний облік пайовиків, вони не зацікавлені в активній участі в роботі організацій споживчої кооперації	3	5	4	5	3	3	5
2	Руйнування і низький рівень розвитку культури споживання	5	5	4	5	4	4	5
3	Зниження загальної юридичної і фінансової грамотності керівної ланки, працівників фінансово-економічних і юридичних служб	3	4	3	4	3	3	4
4	Відсутність забезпечення оптимізації податкових платежів, розвитку соціальної сфери та захисту соціально-економічних інтересів пайовиків	5	5	5	5	5	5	5
5	Відсутність забезпечення стійкого економічного зростання і збалансованого соціального розвитку	5	5	5	5	5	5	5
6	Зниження масштабів за рахунок послаблення взаємодії з пайовиками як учасниками заготівельної діяльності та лояльними покупцями товарів кооперативних торговельних мереж	5	5	4	5	4	4	5

Продовж. дод. Д
Продовж. табл. Д.3

1	2	3	4	5	6	7	8	9
7	Відсутність поповнення основних і оборотних засобів кооперативних організацій за рахунок пайового фонду через вступ нових членів, збільшення пайового внеску, а також позикових засобів пайовиків, залучення пайовиків в інвестування організацій споживчої кооперації	5	5	5	5	5	5	5
8	Відсутність стимулювання платоспроможного попиту населення і активізації виробництва в сільській місцевості	5	5	5	5	4	4	5
9	Незадоволення потреб та інтересів членів споживчих кооперативів і споживачів продуктами споживчої кооперації	5	5	5	5	4	4	5
10	Відсутність нових робочих місць і необхідних передумов для підвищення професійного рівня, поліпшення виробничих, житлових, побутових і інших умов своїх членів і найманих робітників	5	5	5	5	5	5	5
11	Відсутня робота з пайовиками щодо збереження і примноження їх чисельності	5	5	5	5	5	5	5
12	Відсутність повномасштабного розвитку кадрового потенціалу усієї системи споживчої кооперації	4	4	4	4	4	4	4
13	Руйнування соціальних пріоритетів функціонування системи споживчої кооперації, відсутність захисту інтересів і задоволення потреб членів-пайовиків, працівників і споживачів – не членів споживчих товариств	5	5	4	5	4	4	5
14	Руйнування кадрового потенціалу споживчої кооперації.	4	5	5	5	5	5	5

Продовж. дод. Д
Продовж. табл. Д.3

1	2	3	4	5	6	7	8	9
15	Відсутній захист інтересів і задоволення соціально-економічних і інших потреб членів-пайовиків і працівників споживчих кооперативів, а також обслуговуваного населення, що забезпечує збалансованість інтересів усіх суб'єктів-учасників системи споживчої кооперації і формування соціально-орієнтованого типу стосунків споживчої кооперації	5	5	4	5	4	4	5

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця Д.4 – Організація й адаптація

№ з/п	Критерії	Укопспілка	Полтавська ОСС	Житомирська ОСС	Дніпропетровська ОСС	Черкаська ОСС	Львівська ОСС	Одеська ОСС
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Організації споживчої кооперації мають різні організаційно-правові форми, неоднорідні за розмірами та складом	1	1	1	1	1	1	1
2	У системі управління є надлишкова кількість органів управління, які не виконують функцій, передбачених законом і статутами товариств	4	2	2	2	2	2	2

Продовж. дод. Д
Продовж. табл. Д.4

1	2	3	4	5	6	7	8	9
3	Недостатньо регламентовані механізми взаємодії між організаціями споживчої кооперації, що ускладнює прийняття і реалізацію єдиних стратегічних рішень	4	4	4	4	4	4	4
4	Упевненість організацій споживчої кооперації у можливості ефективного самостійного існування поза єдиною системою	1	3	3	3	3	5	3
5	Втрата конкурентних переваг, заснованих на масштабах і системній єдності	3	5	4	5	4	4	5
6	Втрата здатності не лише випереджати існуючі тенденції, але навіть просто адаптуватися до змін зовнішнього середовища	3	5	5	5	4	4	5
7	Зниження ділової активності між організаціями споживчої кооперації і підприємствами суміжних і підтримуючих виробництв	3	5	5	5	4	4	5
8	Відсутність розподілу між підсистемами системи відповідних функцій	0	2	1	2	0	0	3
9	Відсутність забезпечення вибору з усіх стандартних і нестандартних програм найбільш оптимальних	3	4	4	4	3	3	4
10	Не відбувається реалізація принципів оптимальності та спадкоємності, а також функціонування системи за загальними правилами і законами (стандартами)	2	4	4	4	3	3	4
11	Відсутній розподіл і об'єднання, індивідуалізм і колективізм, спеціалізація і універсалізація, виконання системою своїх функцій взаємозамінюваності, взаємозахисту, взаємозбереження, реалізації об'єктивних принципів і функцій управління	3	4	3	4	3	3	4

Продовж. дод. Д
Продовж. табл. Д.4

1	2	3	4	5	6	7	8	9
12	Неналежне виконання підсистемами та системою своїх функцій на основі вузької спеціалізації	4	4	3	4	3	3	4
13	Послаблення потужності системи й опірності руйнівному впливу довкілля	4	5	5	5	5	5	5
14	Відсутність формування програм реалізації головної і функціональної цілей системи в нестандартних умовах, що змінюються	5	5	5	5	5	5	5
15	Відсутність безперервного спостереження і зіставлення поточних показників стану системи з нормативними адаптивно-гомеостатичними показниками цільових параметрів	5	5	5	5	5	5	5
16	Відсутність неупередженого, автоматизованого, усебічного та прогностичного діагнозу системи для ухвалення неупереджених рішень	5	5	5	5	5	5	5
17	Не відбувається реалізація оперативних програм, спрямованих на відновлення нормативного стану системи	5	5	5	5	5	5	5
18	Відсутній систематичний моніторинг фінансового стану організацій із метою виокремлення неформальних ознак неспроможності (банкрутства), системи критеріїв банкрутства, ключових показників	5	5	5	5	5	5	5
19	Відсутність нових методів роботи у сфері аналізу, планування, контролю і стимулювання	4	5	5	5	5	5	5
20	Відсутній розвиток інформаційного забезпечення діяльності споживчої кооперації	4	4	4	4	4	4	4

Продовж. дод. Д
Продовж. табл. Д.4

1	2	3	4	5	6	7	8	9
21	Відсутність концентрації організаційно-економічних заходів на виході системи споживчої кооперації з кризи, відновлення принципів кооперативного руху, формування ефективної соціально-орієнтованої системи управління розвитком споживчої кооперації	4	5	5	5	5	5	5
22	Не завершено створення інфраструктури споживчої кооперації, адекватної етапу регульованої ринкової економіки соціально-орієнтованого суспільства	5	5	5	5	5	5	5

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця Д.5 – Регулювання

№ з/п	Критерії	Укоопспілка	Полтавська ОСС	Житомирська ОСС	Дніпропетровська ОСС	Черкаська ОСС	Львівська ОСС	Одеська ОСС
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Рішення щодо управління багатьма споживчими товариствами приймаються з урахуванням найближчої перспективи і об'єктивно не можуть враховувати наслідки на майбутні 5–10 років	5	5	5	5	5	5	5

Продовж. дод. Д
Продовж. табл. Д.5

1	2	3	4	5	6	7	8	9
2	Багато організацій споживчої кооперації (особливо на районному рівні) мають ілюзію, що вони в змозі вижити та розвиватися самостійно	3	4	4	4	5	5	4
3	Більшість організації споживчої кооперації не взаємодіють і не розвиваються спільно	5	5	5	5	5	5	5
4	Несвоєчасне виявлення ознак і причин неплатоспроможності та банкрутства, надання допомоги в розробці антикризової програми та реалізації заходів з оздоровлення	4	5	5	5	5	5	5
5	Зниження інтенсивності розвитку і підвищення ризиків втрати прибутків	5	5	5	5	5	5	5
6	Відсутність підтримки на певному рівні необхідних значень змінних і істотних для функціонування об'єктів управління	3	4	3	4	3	3	4
7	Неможливість утримання системи в упорядковано стійкому стані при впливі випадкових збурень за допомогою реалізації програм адаптації	3	4	3	4	3	3	4
8	Неможливість досягнення головної і функціональної цілей системи при забезпеченні її гомеостатичного стану у момент часу, що безпосередньо передує процесу прийняття і реалізації рішень, на підставі поточної інформації про фактичний стан системи, спрямоване на ліквідацію або нейтралізацію розузгодження, що виникло в системі	4	4	3	4	3	3	4
9	Відсутність розробки та реалізації стандартних і нестандартних програм, вироблених інтелекто-носіями у стадії організації і адаптації (програмування)	3	4	3	4	3	3	4

Продовж. дод. Д
Продовж. табл. Д.5

1	2	3	4	5	6	7	8	9
10	Відсутній розвиток підприємств споживчої кооперації, не відбувається їх структурна перебудова, не виконуються програми захисту інтересів і задоволення потреб членів-пайовиків і працівників споживчих кооперативів і населення	5	5	4	5	4	4	5
11	Відсутнє формування, розвиток і ефективне функціонування розвинутої соціальної і виробничої інфраструктури споживчої кооперації	5	5	5	5	5	5	5

Джерело: розраховано автором монографії

Додаток Е

Таблиця Е.1 – Економічні показники розвитку суб'єктів національної економіки України за 2005 р.

Регіони	Валовий регіональний продукт, грн. на душу населення	Індекс обсягу продукції промисловості, %	Обсяг інвестицій в основний капітал, грн. на душу населення	Індекс споживчих цін, %	Прямі інвестиції, млн дол. США	Загальний обсяг інноваційних витрат (тис. грн)	Обсяг реалізованої інноваційної продукції, млн грн	Загальна кількість інноваційно активних промислових підприємств	Рівень основних засобів, млн грн	Кількість малих підприємств, на 10 тис. наявного населення
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
АР Крим	6 460	114	1 704,1	111,5	459,7	х	х	х	47 685	73
Вінницька область	5 966	113	993,8	110,7	77,1	х	х	х	28 747	46

Продовж. дод. Е
Продовж. табл. Е.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Волинська область	6 285	122	1 140,1	109,1	111,9	х	х	х	16 659	45
Дніпропетровська область	11 909	107	2 253	108	1 717,2	х	х	х	13 6776	56
Донецька область	12 490	92	2 070,9	111,9	586	х	х	х	14 4630	56
Житомирська область	5 554	113	848,4	110,8	90,3	х	х	х	21 669	45
Закарпатська область	5 373	108	895,9	111,6	261,3	х	х	х	17 027	63
Запорізька область	10 683	104	1 766,1	111,9	549,7	х	х	х	70 358	62
Івано-Франківська область	6 916	105	1 212,3	110,3	134,9	х	х	х	28 022	54
Київська область	8 673	118	2 559,6	112,6	590,7	х	х	х	46 815	57
Кіровоградська область	6 394	110	1 201,7	110	50,5	х	х	х	21 612	51
Луганська область	8 131	102	1 802,7	112	269,5	х	х	х	57 357	43
Львівська область	6 657	93	1 825,8	108,4	382,3	х	х	х	59 232	63
Миколаївська область	7 801	107	2 070,8	111,5	80,5	х	х	х	29 348	64
Одеська область	8 619	99	2 149,4	108,8	594,9	х	х	х	65 200	62
Полтавська область	11 574	98	2 383,7	113,7	287,8	х	х	х	57 632	49
Рівненська область	6 269	113	1 022,9	110,3	79,3	х	х	х	22 785	43
Сумська область	6 497	113	1 168,8	112,2	165,7	х	х	х	28 138	48
Тернопільська область	4 603	109	799,7	108,4	39,2	х	х	х	15 097	39
Харківська область	9 025	113	2 045,6	108,9	468,4	х	х	х	86 816	66
Херсонська область	5 713	88	952,6	109,2	90,3	х	х	х	19 234	55

Продовж. дод. Е
Продовж. табл. Е.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Хмельницька область	5 764	119	1 060,7	108,5	77,3	х	х	х	26 764	44
Черкаська область	6 681	114	1 520,7	111,4	106,7	х	х	х	26 790	44
Чернівецька область	4 654	110	832,4	111,3	30	х	х	х	13 720	45
Чернігівська область	6 474	111	1 139,8	109,9	94,6	х	х	х	29 425	43

Джерело: складено та розраховано автором монографії за даними [244]

Таблиця Е.2 – Економічні показники розвитку суб'єктів національної економіки України за 2016 р.¹

Регіони	Валовий регіональний продукт, грн на душу населення	Індекс обсягу продукції промисловості, %	Обсяг інвестицій в основний капітал, грн на душу населення	Індекс споживчих цін, %	Прямі інвестиції, млн дол. США	Загальний обсяг інноваційних витрат (тис. грн)	Обсяг реалізованої інноваційної продукції, млн грн	Загальна кількість інноваційно активних промислових підприємств	Рівень основних засобів, млн грн	Кількість малих підприємств, на 10 тис. наявного населення
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
АР Крим	х	х	х	х	х	х	х	х	х	х
Вінницька область	37 270,0	105,3	5 224,0	110,0	187,1	575 261,6	730,5	25	х	55
Волинська область	30 387,0	100,2	6 144,0	111,8	248,1	65 280,3	109,4	12	х	50
Дніпропетровська область	65 897,0	99,3	10 239,5	112,7	7 182,9	756 887,9	2 030,7	63	х	76
Донецька область	26 864,0	106,4	2 806,0	111,6	1 827,7	827 653,4	5 376,0	28	х	25
Житомирська область	30 698,0	105,7	4 477,5	112,6	249,3	32 626,8	886,3	28	х	49

Продовж. дод. Е
Продовж. табл. Е.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Закарпатська область	22 989,0	105,9	3 712,2	111,7	311,5	22 530,6	–	14	x	46
Запорізька область	50 609,0	96,9	6 323,7	112,3	931,7	321 051,3	6 822,7	49	x	78
Івано-Франківська область	33 170,0	95,5	5 765,8	110,9	836,6	92 189	408,6	27	x	55
Київська область	60 109,0	106,2	19 340,1	112,2	1 627,1	144 771,6	2 369,0	44	x	98
Кіровоградська область	39 356,0	120,3	6 599,2	112,3	64,4	127 719,1	704,9	25	x	74
Луганська область	10 778,0	139	1 877,4	110,7	582,4	24 254,1	3 608,9	9	x	13
Львівська область	37 338,0	99,3	7 395,5	111,9	1 248,1	277 796,2	4 167,9	64	x	70
Миколаївська область	41 501,0	110,5	8 435,7	112,2	212,7	291 578,5	110,4	29	x	87
Одеська область	41 682,0	109,2	7 036,7	113,6	1 337,4	49 670,7	1 996,1	36	x	96
Полтавська область	66 390,0	100,1	10 712,0	114,2	1 000,6	128 525,6	2,7	30	x	65
Рівненська область	30 350,0	98,1	3 723,7	112,3	220,2	6 865,9	179,6	13	x	42
Сумська область	37 170,0	91,2	5 207,0	114,2	201,6	162 349,5	12 449,6	23	x	48
Тернопільська область	24 963,0	110,3	4 615,0	111,6	50,1	14 557,7	748,8	16	x	46
Харківська область	45 816,0	105,8	6 141,1	114,1	1 569,5	667 008,1	21 559,7	117	x	87
Херсонська область	30 246,0	102	4 341,3	112,8	210,6	70 130,5	100,7	19	x	74
Хмельницька область	31 660,0	104,7	7 090,6	111,4	166,8	66 659,4	20,9	18	x	51
Черкаська область	40 759,0	106,3	5 268,7	112,7	352,9	53 539	397,8	25	x	61
Чернівецька область	20 338,0	96,9	2 945,9	111,0	59,3	18 756,8	–	9	x	43
Чернігівська область	35 196,0	105,8	5 160,3	112,8	92,2	34 997,3	389,4	15	x	53

¹ Дані без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції у 2014 р. та без урахування результатів діяльності банків, бюджетних установ та без урахування зміни підприємствами основного виду економічної діяльності

Джерело: складено та розраховано автором монографії за даними [255]

**Таблиця Е.3 – Соціальні показники розвитку суб'єктів
національної економіки України за 2005 р.**

Регіони	Співвідношення доходів населення, грн. на душу населення і величини прожиткового мінімуму, разів	Роздрібний товарооборот, гривень на душу населення	Рівень безробіття (за методикою МОП), %	Рівень економічної активності населення, %	Доля зайнятих в загальній чисельності зайнятих, %	Коефіцієнт депопуляції населення, на 1 тис. населення	Житловий фонд, тис. м ² на душу населення	Число зареєстрованих злочинів на тис. осіб. Нас.
1	2	3	4	5	6	7	8	9
АР Крим	12,8	1 734	5,5	62,2	58,7	-6,7	19,4	0,01
Вінницька область	13,7	1 314	6,8	61,8	57,6	-9,2	25,5	0,01
Волинська область	12,42	1 759	8,9	63,1	57,5	-3,2	20,4	0,01
Дніпропетровська область	16,6	2 418	5,5	61,8	58,4	-9	22,9	0,01
Донецька область	16,8	1 693	6,2	62,6	58,7	-10,3	21,7	0,01
Житомирська область	13,2	1 327	9,8	64,2	57,9	-9	24,5	0,01
Закарпатська область	11,4	2 139	7	64,5	60,0	-0,6	21,2	0,01
Запорізька область	16,7	2 076	6,9	62,4	58,2	-8	21,7	0,02
Івано-Франківська область	12,6	1 124	8,8	56,5	51,6	-2,7	21,7	0,01
Київська область	14,9	1 705	6,6	62,8	56,8	-9	28,0	0,01
Кіровоградська область	13,2	1 364	8,8	61,9	56,5	-10,5	23,1	0,01
Луганська область	14	1 140	7,8	60,1	55,4	-10,9	23,6	0,01
Львівська область	14,7	2 141	8,8	61,2	55,8	-3,6	19,9	0,01
Миколаївська область	14,5	1 437	9,3	63,2	57,3	-7,7	21,4	0,01
Одеська область	13,9	2 144	5,4	58,7	55,6	-6,7	21,2	0,16
Полтавська область	15,7	1 612	7,3	62,9	58,3	-11,2	23,5	0,01

Продовж. дод. Е
Продовж. табл. Е.3

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Рівненська область	12,6	1 419	9,7	61,2	55,2	-1,7	20,3	0,01
Сумська область	14,1	1 416	7,6	63	58,1	-12,1	22,5	0,01
Тернопільська область	11,9	1 187	9,1	57,9	52,6	-5,2	21,7	0,01
Харківська область	15	2 380	6,6	62,5	58,4	-8,6	21,8	0,01
Херсонська область	12,8	1 613	8,9	63,1	57,5	-7,2	21,7	0,01
Хмельницька область	13,6	1 306	8,7	63,4	57,9	-8,4	23,5	0,01
Черкаська область	13,1	1 293	9,8	63,2	57,0	-10,9	25,5	0,01
Чернівецька область	12	1 578	9,8	60,4	54,5	-3,2	21,4	0,01
Чернігівська область	14,1	1 314	7,9	64,9	59,8	-14,1	25,0	0,01

Джерело: складено та розраховано автором монографії за даними [244]

Таблиця Е.4 – Соціальні показники розвитку суб'єктів національної економіки України за 2016 р.¹

Регіони	Співвідношення доходів населення, грн. на душу населення і величини прожиткового мінімуму, разів	Роздрібний товарооборот, гривень на душу населення	Рівень безробіття (за методикою МОП), %	Рівень економічної активності населення, %	Доля зайнятих в загальній чисельності зайнятих, %	Коефіцієнт депопуляції населення, на 1 тис. населення	Житловий фонд, тис. м. кв. на душу населення	Число зареєстрованих злочинів на тис. осіб. нас.
1	2	3	4	5	6	7	8	9
АР Крим	x	x	x	x	x	x	x	x
Вінницька область	21,2	2 397,0	9,7	62,8	56,6	-5,8	29,6	10,5
Волинська область	17,7	2 763,9	11,5	57,7	51,0	-0,4	22,9	10,3

Продовж. дод. Е
Продовж. табл. Е.4

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Дніпропетровська область	27,2	3 269,5	7,9	64,1	59,1	-6,8	24,0	15,4
Донецька область	12,1	861,1	14,1	58,3	50,0	-4,1	12,1	8,1
Житомирська область	19,7	2 522,7	11,2	63	55,9	-5,7	27,0	11,1
Закарпатська область	15,7	2 170,0	10	60,9	54,8	0,5	24,3	9,0
Запорізька область	26,3	3 160,9	10	62,2	56,0	-7,1	23,3	23,8
Івано-Франківська область	18,7	2 724,8	8,8	60	54,7	-1,9	26,2	6,2
Київська область	24,5	3 579,6	6,8	62	57,8	-5,3	35,8	14,5
Кіровоградська область	19,4	2 632,9	12,4	60,4	52,9	-7,6	25,9	18,9
Луганська область	7,4	413,9	16	66,2	55,6	-3,5	8,5	5,7
Львівська область	21,0	2 698,1	7,7	60,6	55,9	-2,0	23,0	13,1
Миколаївська область	20,7	2 773,5	9,7	63,6	57,5	-5,7	22,2	16,8
Одеська область	23,6	3 600,6	6,8	60,8	56,7	-3,0	22,4	12,3
Полтавська область	22,7	2 479,0	12,6	61	53,3	-8,3	25,1	16,4
Рівненська область	18,6	2 207,2	10,6	63,6	56,9	1,0	22,3	9,5
Сумська область	21,2	2 361,5	9,3	62,6	56,8	-8,9	25,4	12,9
Тернопільська область	16,8	2 110,1	11,5	58,7	52,0	-4,7	25,7	6,7
Харківська область	22,9	3 527,2	6,4	63,8	59,7	-6,7	23,9	15,1
Херсонська область	19,5	2 802,3	11,2	62,8	55,8	-5,3	23,9	15,1
Хмельницька область	20,4	2 304,9	9,4	59,5	53,9	-5,6	26,8	9,8
Черкаська область	19,1	2 478,8	10,4	62,7	56,2	-7,8	27,6	13,2
Чернівецька область	16,8	2 086,7	8,7	61,5	56,2	-1,4	24,5	10,1
Чернігівська область	19,8	2 367,9	11,3	62,6	55,6	-10,3	27,9	15,1

¹ Дані без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції у 2014 р. та без урахування результатів діяльності банків, бюджетних установ та без урахування зміни підприємствами основного виду економічної діяльності

Джерело: складено та розраховано автором монографії за даними [255]

**Таблиця Е.5 – Екологічні показники розвитку суб'єктів
національної економіки України за 2005 р.**

Регіони	Частка у загальному обсязі скидання забруднених зворотних вод у природні поверхневі водні об'єкти, млн м. куб.	Рівень утворення відходів I–IV класів небезпеки, тис. т	Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря, що відходять від стаціонарних джерел, тис. т на тис. осіб. нас.	Площа зелених масивів і насаджень, га з розрахунку на одного міського жителя	Лісовідновлення, га на тис. осіб. нас.
1	2	3	4	5	6
АР Крим	22,6	126,3	0,02	1,5	0,02
Вінницька область	2,4	4,1	0,06	7,5	0,78
Волинська область	1,8	1,1	0,01	0	4,56
Дніпропетровська область	46,7	296,8	0,29	1,18	0,12
Донецька область	45,8	675,5	0,35	1,26	0,14
Житомирська область	42,0	6,5	0,01	0	5,61
Закарпатська область	24,5	191,3	0,01	0	2,21
Запорізька область	56,1	430,0	0,14	0	0,35
Івано-Франківська область	34,1	20,5	0,15	0	2,03
Київська область	2,6	9,1	0,04	0	2,63
Кіровоградська область	38,2	0,7	0,03	7,91	0,81
Луганська область	67,4	120,7	0,2	0	1,84
Львівська область	66,6	0,8	0,04	0	1,84
Миколаївська область	37,6	197,3	0,02	5,46	0,69
Одеська область	65,8	5,5	0,02	1,62	0,18
Полтавська область	3,3	70,8	0,04	0	1,27
Рівненська область	26,8	7,0	0,01	0	4,16
Сумська область	12,9	135,7	0,02	0	1,78
Тернопільська область	4,4	0,4	0,01	8,62	1,02
Харківська область	6,1	66,4	0,06	6,27	0,64
Херсонська область	2,6	18,0	0,02	5,13	1,08

Продовж. дод. Е
Продовж. табл. Е.5

1	2	3	4	5	6
Хмельницька область	10,7	1,0	0,01	0	1,46
Черкаська область	9,8	8,2	0,03	7,07	0,91
Чернівецька область	21,4	0,5	0,01	0	2,42
Чернігівська область	23,6	9,0	0,03	0	3,02

Джерело: складено та розраховано автором монографії за даними [255]

**Таблиця Е.6 – Екологічні показники розвитку суб'єктів
національної економіки України за 2016 р.¹**

Регіони	Частка у загальному обсязі скидання забруднених зворотних вод у природні поверхневі водні об'єкти, млн м. куб.	Рівень утворення відходів I–IV класів небезпеки, тис. т	Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря, що відходять від стаціонарних джерел, тис. т на тис. осіб. нас.	Площа зелених масивів і насаджень, га з розрахунку на одного міського жителя	Лісовідновлення, га на тис. осіб. нас.
1	2	3	4	5	6
АР Крим	х	х	х	х	х
Вінницька область	х	1 926,9	119,8	0,24	1,24
Волинська область	х	683,6	4,7	0,67	4,31
Дніпропетровська область	244,0	205 798,3	833	0,06	0,12
Донецька область	180,0	20 059,5	981,4	0,05	0,14
Житомирська область	3,0	549,5	9,3	0,89	6,53
Закарпатська область	4,0	154,2	4,9	0,57	2,54
Запорізька область	64,0	5 024,8	167	0,07	0,28
Івано-Франківська область	1,0	1 932,6	196,7	0,46	2,53

Продовж. дод. Е
Продовж. табл. Е.6

1	2	3	4	5	6
Київська область	5,0	1 535,6	98,2	0,38	1,79
Кіровоградська область	1,0	34 402,1	11,8	0,19	1,12
Луганська область	19,0	2 449,3	155,5	0,16	0,86
Львівська область	46,0	2 771,7	103,1	0,27	1,62
Миколаївська область	22,0	2 303,6	13,9	0,11	0,43
Одеська область	29,0	639,4	26,4	0,09	0,21
Полтавська область	3,0	5 369,8	56,2	0,20	1,45
Рівненська область	5,0	712,6	9,1	0,69	5,86
Сумська область	24,0	551,7	19,8	0,41	1,96
Тернопільська область	2,0	853,1	9	0,19	0,75
Харківська область	10,0	1 891,1	100,2	0,15	0,37
Херсонська область	1,0	354,2	9,7	0,14	0,84
Хмельницька область	x	1 297,4	21,7	0,22	1,23
Черкаська область	7,0	1 218,5	52,3	0,27	1,36
Чернівецька область	2,0	388,4	3	0,28	3,19
Чернігівська область	6,0	719,6	37,1	0,70	3,50

¹ Дані без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення анти-терористичної операції у 2014 р. та без урахування результатів діяльності банків, бюджетних установ та без урахування зміни підприємствами основного виду економічної діяльності

Джерело: складено та розраховано автором монографії за даними [255]

Додаток Ж

**Таблиця Ж.1 – Економічні показники розвитку суб'єктів споживчої кооперації
України за 2005 р.**

Регіони	Загальний обсяг господарської діяльності, млн грн	Обсяг роздрібного товарообороту, млн грн	Обсяг ресторанного господарства, млн грн	Обсяг оптової торгівлі, млн грн	Обсяг заготівель сільськогосподарської продукції і сировини, млн грн	Обсяг промислової торгівлі, млн грн	Обсяг платних послуг населенню, млн грн	Прибуток, млн грн	Статутний капітал, млн грн	Витрати на власне виробництво, тис. грн	Кількість підприємств
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
АР Крим	227,1	113,5	18,7	12,7	28	27,3	26,9	3,701	79,9	21,8	90
Вінницька область	392,4	196,5	24,3	25,1	69,3	66,7	10,5	0,88	122,6	65,7	701
Волинська область	149,5	62,3	33,9	7,1	21,5	11,9	12,8	0,313	56,1	12	260
Дніпропетровська область	165,3	88,1	14,2	8,6	28,3	5,3	20,8	1,401	107,3	4,6	469
Донецька область	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Житомирська область	313,1	153,4	44,2	43,2	33,1	19,7	19,5	2,04	79,3	19,2	279
Закарпатська область	133,1	73,2	25,1	2,5	11,5	15,3	5,5	0,594	63,2	14,7	348
Запорізька область	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Івано-Франківська область	59,8	33,3	8	3	6,6	4,8	4,1	0,053	35,6	4,5	400

Продовж. дод. Ж
Продовж. табл. Ж.І

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Київська область	127,1	94,2	13,5	0,8	10,3	5,3	3	0,568	106,1	5,3	221
Кіровоградська область	116,5	55,9	6	14,5	25	6,2	8,9	0,132	42,4	6,2	389
Луганська область	108,1	52,3	5,9	3,5	18,2	5,7	22,5	0,19	47,4	3,1	174
Львівська область	209,4	128,5	22,9	18,3	18,1	15,1	6,5	0,748	74,1	15	567
Миколаївська область	116,3	42	9,1	3,9	24	20,6	16,7	0,679	62,1	20	208
Одеська область	109,4	61,6	14,8	0,9	16,1	4,2	11,8	1,219	50,9	4,2	462
Полтавська область	229,3	132,3	15,1	24,8	18,4	22,9	15,8	0,538	105,3	22,5	390
Рівненська область	312	135,3	70,2	36,1	34,6	30	5,8	1,412	65,1	29,7	170
Сумська область	160	77	11,2	18,5	22,6	17,2	13,5	2,834	43,1	16,5	218
Тернопільська область	119,1	62,3	12,2	7,2	12,3	18,7	6,4	2,344	55,7	16	165
Харківська область	222,6	121,9	16,7	14,1	33,2	23	13,7	0,721	36,9	22,5	261
Херсонська область	105,6	49,4	9,9	3,8	16,9	11,3	14,3	0,813	57,9	11,3	226
Хмельницька область	140	63,1	18	3,6	25,4	16,4	13,5	0,857	64,3	16	306
Черкаська область	319,4	155,2	32,7	10,2	61	38,8	21,5	0,442	95,1	40,8	136
Чернівецька область	91,5	49,8	19,8	1,6	9,3	6,4	4,6	0,791	63	6,2	162
Чернігівська область	210,2	113,9	31	3,6	24,1	25,3	12,3	0,321	35,3	22	336

Джерело: складено та розраховано автором монографії за даними [171]

Продовж. дод. Ж

Таблиця Ж.2 – Економічні показники розвитку суб'єктів споживчої кооперації України за 2016 р.¹

Регіони	Загальний обсяг господарської діяльності, млн грн	Обсяг роздрібного товарообороту, млн грн	Обсяг ресторанного господарства, млн грн	Обсяг оптової торгівлі, млн грн	Обсяг заготівель сільсько-господарської продукції і сировини, млн грн	Обсяг промислової торгівлі, млн грн	Обсяг платних послуг населенню, млн грн	Прибуток, млн грн	Статутний капітал, млн грн	Витрати на власне виробництво, тис. грн	Кількість підприємств
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
АР Крим	х	х	х	х	х	х	х	х	х	х	х
Вінницька область	906,49	713,73	50,38	68,81	1,50	72,07	1,63	7 857,21	155,03	54,27	579
Волинська область	175,90	88,40	39,88	40,12	0,03	7,46	3,73	7 704,83	92,83	27,21	139
Дніпропетровська область	1 128,67	878,40	39,18	203,62	0,00	7,46	3,73	25 650,62	185,20	33,43	146
Донецька область	87,70	47,12	7,46	18,66	0,00	14,46	0,23	4 181,29	0,00	0,00	0
Житомирська область	264,09	201,99	28,22	11,20	0,06	22,62	5,36	10 999,79	140,10	35,30	218
Закарпатська область	203,22	124,09	48,75	8,16	0,06	22,16	1,63	5 019,41	118,95	17,26	224
Запорізька область	128,30	90,03	4,90	32,65	0,02	0,70	0,00	1 060,48	35,30	20,06	70
Івано-Франківська область	140,31	107,53	15,39	12,36	0,02	5,01	0,23	1 368,36	72,15	16,33	230

Продовж. дод. Ж
Продовж. табл. Ж2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Київська область	74,17	53,88	11,43	4,66	0,00	4,20	0,00	5 860,64	102,16	25,03	139
Кіровоградська область	72,09	53,88	4,43	10,26	0,02	3,50	1,17	1 640,48	52,87	14,15	229
Луганська область	78,15	62,74	6,76	5,13	0,02	3,50	1,87	1 850,40	0,00	0,00	83
Львівська область	214,36	160,94	31,25	20,29	0,01	1,87	0,05	3 456,68	98,12	18,50	260
Миколаївська область	62,26	29,86	5,13	2,80	0,45	24,02	1,17	4 049,12	105,27	7,31	153
Одеська область	100,53	80,70	18,89	0,47	0,00	0,47	1,87	5 902,63	96,25	15,39	195
Полтавська область	385,79	254,24	45,72	47,12	0,01	38,72	0,47	3 515,76	121,91	32,19	259
Рівненська область	770,72	433,83	110,32	188,93	1,95	35,69	0,00	16 754,69	139,01	62,04	154
Сумська область	304,72	187,76	25,66	63,44	1,50	26,36	4,66	10 391,80	160,78	42,45	111
Тернопільська область	262,65	222,75	8,63	12,60	0,02	18,66	1,40	9 149,38	160,78	32,19	70
Харківська область	х	х	х	х	х	х	х	х	х	х	х
Херсонська область	78,94	50,38	8,63	0,70	1,50	17,73	1,87	2 830,03	93,76	42,92	137
Хмельницька область	273,13	210,15	32,89	1,40	2,10	26,59	0,47	5 380,16	111,34	22,08	298
Черкаська область	418,02	336,34	35,92	14,46	0,75	30,55	4,90	15 663,11	169,18	43,85	132
Чернівецька область	149,51	116,62	22,16	3,97	0,00	6,76	0,05	8 881,93	101,69	19,90	154
Чернігівська область	140,91	101,23	23,32	3,27	1,20	11,90	0,23	5 571,42	32,34	19,44	154

¹ Дані без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції у 2014 р. та без урахування результатів діяльності банків, бюджетних установ та без урахування зміни підприємствами основного виду економічної діяльності

Джерело: складено та розраховано автором монографії за показниками господарсько-фінансової діяльності підприємств і організацій спілок споживчих товариств і областей за 2016 рік

Продовж. дод. Ж

**Таблиця Ж.3 – Соціальні показники розвитку суб'єктів
споживчої кооперації України за 2005 р.**

Регіони	Кіль- кість організацій	Пайо- вий капітал, тис. грн	Середня чисель- ність пра- цівників, осіб	Заробіт- на плата працівни- ка (в усіх галу- зях), грн	Чисель- ність пайови- ків, осіб
1	2	3	4	5	6
АР Крим	20	3 969	4 781	514	33 800
Вінницька область	480	17 572	5 952	441	38 900
Волинська область	52	1 945	4 172	379	29 300
Дніпропетровська область	105	5 586	3 908	398	70 800
Донецька область	х	0	0	0	х
Житомирська область	85	2 622	5 850	465	41 600
Закарпатська область	65	2 994	4 008	416	35 400
Запорізька область	х	0	0	0	х
Івано-Франківська область	36	3 263	2 022	392	46 500
Київська область	193	7 348	2 656	451	40 100
Кіровоградська область	19	2 192	2 493	381	26 500
Луганська область	27	1 583	2 146	479	9 300
Львівська область	87	3 899	5 218	392	43 300
Миколаївська область	29	3 344	3 262	451	14 000
Одеська область	71	6 343	3 797	415	24 600
Полтавська область	156	5 485	3 881	420	52 600
Рівненська область	33	3 568	5 979	423	40 000
Сумська область	87	4 409	3 130	491	41 800
Тернопільська область	3	1 827	2 663	425	47 300
Харківська область	108	2 585	3 421	427	23 300
Херсонська область	51	2 516	2 630	478	18 500
Хмельницька область	22	5 475	4 379	415	71 500

Продовж. дод. Ж
Продовж. табл. Ж.3

1	2	3	4	5	6
Черкаська область	20	5 773	6 109	478	22 900
Чернівецька область	46	1 976	2 564	444	29 900
Чернігівська область	102	2 117	5 559	457	37 900

Джерело: сформовано та розраховано автором монографії за даними [171]

Таблиця Ж.4 – Соціальні показники розвитку суб'єктів споживчої кооперації України за 2016 р.¹

Регіони	Кількість організацій	Пайовий капітал, тис. грн	Середня чисельність працівників, осіб	Заробітна плата працівника (в усіх галузях), грн	Чисельність пайовиків, осіб
1	2	3	4	5	6
АР Крим	х	х	х	х	х
Вінницька область	542	41 741	3 608	3 086,60	12 980
Волинська область	69	4 096	1 489	2 940,43	4 778
Дніпропетровська область	126	2 459	2 160	3 116,14	19 111
Донецька область	х	х	х	х	х
Житомирська область	92	8 474	2 204	3 336,94	10 391
Закарпатська область	76	8 891	1 427	2 847,13	16 623
Запорізька область	22	3 925	738	2 610,78	1 130
Івано-Франківська область	67	9 318	1 054	2 867,35	20 962
Київська область	177	7 957	756	3 061,72	7 129
Кіровоградська область	40	7 313	875	2 758,50	10 622

Продовж. дод. Ж
Продовж. табл. Ж.4

1	2	3	4	5	6
Луганська область	х	х	х	х	х
Львівська область	100	5 470	1 555	2 767,83	9 710
Миколаївська область	48	4 805	924	2 960,64	6 544
Одеська область	101	7 132	889	3 436,46	6 159
Полтавська область	176	10 276	1 956	2 828,47	12 542
Рівненська область	47	5 628	3 265	2 879,79	3 426
Сумська область	98	2 603	1 651	2 945,09	7 012
Тернопільська область	20	1 418	1 088	3 245,20	9 358
Харківська область	х	х	х	х	х
Херсонська область	66	7 431	1 075	3 562,41	2 584
Хмельницька область	82	12 693	1 748	3 060,16	9 723
Черкаська область	20	8 569	2 484	2 969,97	4 361
Чернівецька область	55	3 327	854	3 204,77	15 574
Чернігівська область	116	2 251	1 541	3 088,15	608

¹ Дані без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції у 2014 р. та без урахування результатів діяльності банків, бюджетних установ та без урахування зміни підприємствами основного виду економічної діяльності

Джерело: складено та розраховано автором монографії за показниками господарсько-фінансової діяльності підприємств і організацій спілок споживчих товариств і областей за 2016 рік

Додаток 3

**Таблиця 3.1 – Оцінка рівня надійності розвитку суб'єктів національної економіки
України за економічними показниками за 2005 р.**

Регіони	Валовий регіональний продукт на душу населення, к	Індекс обсягу продукції промисловості, к	Обсяг інвестицій в основний капітал на душу населення, к	Індекс споживчих цін, к	Прямі інвестиції, млн. дол. США, к	Загальний обсяг інноваційних витрат, к	Обсяг реалізованої інноваційної продукції, к	Загальна кількість інноваційно активних промислових підприємств, к	Рівень основних засобів, к	Кількість малих підприємств, на 10 тис. називного населення, к
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
АР Крим	0,135	0,002	0,036	0,002	0,010	0,004	0,018	0,000	1,000	0,002
Вінницька область	0,208	0,004	0,035	0,004	0,003	0,006	0,030	0,001	1,000	0,002
Волинська область	0,377	0,007	0,068	0,007	0,007	0,010	0,052	0,001	1,000	0,003
Дніпропетровська область	0,087	0,001	0,016	0,001	0,013	0,001	0,006	0,000	1,000	0,000
Донецька область	0,086	0,001	0,014	0,001	0,004	0,001	0,006	0,000	1,000	0,000
Житомирська область	0,256	0,005	0,039	0,005	0,004	0,008	0,040	0,001	1,000	0,002
Закарпатська область	0,316	0,006	0,053	0,007	0,015	0,010	0,051	0,001	1,000	0,004
Запорізька область	0,152	0,001	0,025	0,002	0,008	0,002	0,012	0,000	1,000	0,001
Івано-Франківська область	0,247	0,004	0,043	0,004	0,005	0,006	-0,031	0,001	1,000	0,002
Київська область	0,185	0,003	0,055	0,002	0,013	0,004	0,018	0,000	1,000	0,001

Продовж. дод. 3

Продовж. табл. 3.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Кіровоградська область	0,296	0,005	0,056	0,005	0,002	0,008	0,040	0,001	1,000	0,002
Луганська область	0,142	0,002	0,031	0,002	0,005	0,003	0,015	0,000	1,000	0,001
Львівська область	0,112	0,002	0,031	0,002	0,006	0,003	0,015	0,000	1,000	0,001
Миколаївська область	0,266	0,004	0,071	0,004	0,003	0,006	0,029	0,000	1,000	0,002
Одеська область	0,132	0,002	0,033	0,002	0,009	0,003	0,013	0,000	1,000	0,001
Полтавська область	0,201	0,002	0,041	0,002	0,005	0,003	0,015	0,000	1,000	0,001
Рівненська область	0,275	0,005	0,045	0,005	0,003	0,007	0,038	0,001	1,000	0,002
Сумська область	0,231	0,004	0,042	0,004	0,006	0,006	0,031	0,001	1,000	0,002
Тернопільська область	0,305	0,007	0,053	0,007	0,003	0,011	0,057	0,001	1,000	0,003
Харківська область	0,104	0,001	0,024	0,001	0,005	0,002	0,010	0,000	1,000	0,001
Херсонська область	0,297	0,005	0,050	0,006	0,005	0,009	0,045	0,001	1,000	0,003
Хмельницька область	0,215	0,004	0,040	0,004	0,003	0,006	0,032	0,001	1,000	0,002
Черкаська область	0,249	0,004	0,057	0,004	0,004	0,006	0,032	0,001	1,000	0,002
Чернівецька область	0,339	0,008	0,061	0,008	0,002	0,012	0,063	0,001	1,000	0,003
Чернігівська область	0,220	0,004	0,039	0,004	0,003	0,006	0,029	0,000	1,000	0,001

Джерело: сформовано та розраховано автором монографії

Продовж. дод. 3

Таблиця 3.2 – Оцінка рівня надійності розвитку суб'єктів національної економіки України за економічними показниками за 2016 р.

Регіони	Валовий регіональний продукт на душу населення, к	Індекс обсягу продукції промисловості, к	Обсяг інвестицій в основний капітал на душу населення, к	Індекс споживчих цін, к	Прямі інвестиції, млн. дол. США, к	Загальний обсяг інноваційних витрат, к	Обсяг реалізованої інноваційної продукції, к	Загальна кількість інноваційно активних промислових підприємств, к	Рівень основних засобів, к	Кількість малих підприємств, на 10 тис. наявного населення, к
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
АР Крим	х	х	х	х	х	х	х	х	х	х
Вінницька область	0,065	0,000	0,009	0,000	0,000	1,000	0,127	0,000	х	0,000
Волинська область	0,465	0,002	0,094	0,002	0,004	1,000	0,168	0,000	х	0,001
Дніпропетровська область	0,009	0,000	0,001	0,000	0,001	1,000	0,027	0,000	х	0,000
Донецька область	0,032	0,000	0,003	0,000	0,002	1,000	0,650	0,000	х	0,000
Житомирська область	0,346	0,001	0,051	0,001	0,003	0,368	1,000	0,000	х	0,001
Закарпатська область	1,000	0,005	0,161	0,005	0,014	0,980	0,000	0,001	х	0,002
Запорізька область	0,074	0,000	0,009	0,000	0,001	0,471	1,000	0,000	х	0,000
Івано-Франківська область	0,360	0,001	0,063	0,001	0,009	1,000	0,443	0,000	х	0,001
Київська область	0,254	0,000	0,082	0,000	0,007	0,611	1,000	0,000	х	0,000
Кіровоградська область	0,308	0,001	0,052	0,001	0,001	1,000	0,552	0,000	х	0,001

Продовж. дод. 3

Продовж. табл. 3.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Луганська область	0,030	0,000	0,005	0,000	0,002	0,067	1,000	0,000	x	0,000
Львівська область	0,090	0,000	0,018	0,000	0,003	0,667	1,000	0,000	x	0,000
Миколаївська область	0,142	0,000	0,029	0,000	0,001	1,000	0,038	0,000	x	0,000
Одеська область	0,209	0,001	0,035	0,001	0,007	0,249	1,000	0,000	x	0,000
Полтавська область	0,517	0,001	0,083	0,001	0,008	1,000	0,002	0,000	x	0,001
Рівненська область	1,000	0,003	0,123	0,004	0,007	0,226	0,592	0,000	x	0,001
Сумська область	0,030	0,000	0,004	0,000	0,000	0,130	1,000	0,000	x	0,000
Тернопільська область	0,333	0,001	0,062	0,001	0,001	0,194	1,000	0,000	x	0,001
Харківська область	0,021	0,000	0,003	0,000	0,001	0,309	1,000	0,000	x	0,000
Херсонська область	0,431	0,001	0,062	0,002	0,003	1,000	0,144	0,000	x	0,001
Хмельницька область	0,475	0,002	0,106	0,002	0,003	1,000	0,031	0,000	x	0,001
Черкаська область	0,761	0,002	0,098	0,002	0,007	1,000	0,743	0,000	x	0,001
Чернівецька область	1,000	0,005	0,145	0,005	0,003	0,922	0,000	0,000	x	0,002
Чернігівська область	0,904	0,003	0,133	0,003	0,002	0,899	1,000	0,000	x	0,001

Джерело: сформовано та розраховано автором монографії

Продовж. дод. 3

Таблиця 3.3 – Оцінка рівня надійності розвитку суб'єктів національної економіки України за соціальними показниками за 2005 р.

Регіони	Співвідношення доходів населення, грн. на душу населення і величини прожиткового мінімуму, к	Роздрібний товарооборот, гривень на душу населення, к	Рівень безробіття (за методикою МОП), к	Рівень економічної активності населення, к	Доля зайнятих в загальній чисельності зайнятих, к	Коефіцієнт депопуляції населення, на 1 тис. населення, к	Житловий фонд, тис. м. кв. на душу населення, к	Число зареєстрованих злочинів на тис. осіб, к
1	2	3	4	5	6	7	8	9
АР Крим	0,007	1,000	0,003	0,036	0,034	-0,004	0,011	0,000
Вінницька область	0,010	1,000	0,005	0,047	0,044	-0,007	0,019	0,000
Волинська область	0,007	1,000	0,005	0,036	0,033	-0,002	0,012	0,000
Дніпропетровська область	0,007	1,000	0,002	0,026	0,024	-0,004	0,009	0,000
Донецька область	0,010	1,000	0,004	0,037	0,035	-0,006	0,013	0,000
Житомирська область	0,010	1,000	0,007	0,048	0,044	-0,007	0,018	0,000
Закарпатська область	0,005	1,000	0,003	0,030	0,028	0,000	0,010	0,000
Запорізька область	0,008	1,000	0,003	0,030	0,028	-0,004	0,010	0,000
Івано-Франківська область	0,011	1,000	0,008	0,050	0,046	-0,002	0,019	0,000
Київська область	0,009	1,000	0,004	0,037	0,033	-0,005	0,016	0,000
Кіровоградська область	0,010	1,000	0,006	0,045	0,041	-0,008	0,017	0,000

Продовж. дод. 3

Продовж. табл. 3.3

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Луганська область	0,012	1,000	0,007	0,053	0,049	-0,010	0,021	0,000
Львівська область	0,007	1,000	0,004	0,029	0,026	-0,002	0,009	0,000
Миколаївська область	0,010	1,000	0,006	0,044	0,040	-0,005	0,015	0,000
Одеська область	0,006	1,000	0,003	0,027	0,026	-0,003	0,010	0,000
Полтавська область	0,010	1,000	0,005	0,039	0,036	-0,007	0,015	0,000
Рівненська область	0,009	1,000	0,007	0,043	0,039	-0,001	0,014	0,000
Сумська область	0,010	1,000	0,005	0,044	0,041	-0,009	0,016	0,000
Тернопільська область	0,010	1,000	0,008	0,049	0,044	-0,004	0,018	0,000
Харківська область	0,006	1,000	0,003	0,026	0,025	-0,004	0,009	0,000
Херсонська область	0,008	1,000	0,006	0,039	0,036	-0,004	0,013	0,000
Хмельницька область	0,010	1,000	0,007	0,049	0,044	-0,006	0,018	0,000
Черкаська область	0,010	1,000	0,008	0,049	0,044	-0,008	0,020	0,000
Чернівецька область	0,008	1,000	0,006	0,038	0,035	-0,002	0,014	0,000
Чернігівська область	0,011	1,000	0,006	0,049	0,046	-0,011	0,019	0,000

Джерело: сформовано та розраховано автором монографії

Таблиця 3.4 – Оцінка рівня надійності розвитку суб'єктів національної економіки України за соціальними показниками за 2016 р.

Регіони	Співвідношення доходів населення, грн. на душу населення і величини прожиткового мінімуму, к	Роздрібний товарооборот, гривень на душу населення, к	Рівень безробіття (за методикою МОП), к	Рівень економічної активності населення, к	Доля зайнятих в загальній чисельності зайнятих, к	Коефіцієнт депопуляції населення, на 1 тис. населення, к	Житловий фонд, тис. м. кв. на душу населення, к	Число зареєстрованих злочинів на тис. осіб. нас., к
1	2	3	4	5	6	7	8	9
АР Крим	х	х	х	х	х	х	х	х
Вінницька область	0,009	1,000	0,004	0,026	0,024	-0,002	0,012	0,004
Волинська область	0,006	1,000	0,004	0,021	0,018	-0,000	0,008	0,004
Дніпропетровська область	0,008	1,000	0,002	0,020	0,018	-0,002	0,007	0,005
Донецька область	0,014	1,000	0,016	0,068	0,058	-0,005	0,014	0,009
Житомирська область	0,008	1,000	0,004	0,025	0,022	-0,002	0,011	0,004
Закарпатська область	0,007	1,000	0,005	0,028	0,025	-0,000	0,011	0,004
Запорізька область	0,008	1,000	0,003	0,020	0,018	-0,002	0,007	0,008
Івано-Франківська область	0,007	1,000	0,003	0,022	0,020	-0,001	0,010	0,002
Київська область	0,007	1,000	0,002	0,017	0,016	-0,001	0,010	0,004

Продовж. дод. 3

Продовж. табл. 3.4

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Кіровоградська область	0,007	1,000	0,005	0,023	0,020	-0,003	0,010	0,007
Луганська область	0,018	1,000	0,039	0,160	0,134	-0,008	0,021	0,014
Львівська область	0,008	1,000	0,003	0,022	0,021	-0,001	0,009	0,005
Миколаївська область	0,007	1,000	0,003	0,023	0,021	-0,002	0,008	0,006
Одеська область	0,007	1,000	0,002	0,017	0,016	-0,001	0,006	0,003
Полтавська область	0,009	1,000	0,005	0,025	0,022	-0,003	0,010	0,007
Рівненська область	0,008	1,000	0,005	0,029	0,026	0,000	0,010	0,004
Сумська область	0,009	1,000	0,004	0,027	0,024	-0,004	0,011	0,005
Тернопільська область	0,008	1,000	0,005	0,028	0,025	-0,002	0,012	0,003
Харківська область	0,006	1,000	0,002	0,018	0,017	-0,002	0,007	0,004
Херсонська область	0,007	1,000	0,004	0,022	0,020	-0,002	0,009	0,005
Хмельницька область	0,009	1,000	0,004	0,026	0,023	-0,002	0,012	0,004
Черкаська область	0,008	1,000	0,004	0,025	0,023	-0,003	0,011	0,005
Чернівецька область	0,008	1,000	0,004	0,029	0,027	-0,001	0,012	0,005
Чернігівська область	0,008	1,000	0,005	0,026	0,023	-0,004	0,012	0,006

Джерело: сформовано та розраховано автором монографії

Таблиця 3.5 – Оцінка рівня надійності розвитку суб'єктів національної економіки України за екологічними показниками за 2005 р.

Регіони	Частка у загальному обсязі скидання забруднених зворотних вод у природні поверхневі водні об'єкти, к	Рівень утворення відходів I–IV класів небезпеки, к	Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря, що відходять від стаціонарних джерел, к	Площа зелених масивів і насаджень з розрахунку на одного міського жителя, к	Лісовідновлення на тис. осіб. нас., к
1	2	3	4	5	6
АР Крим	0,179	1,000	0,000	0,012	0,000
Вінницька область	0,320	0,547	0,008	1,000	0,104
Волинська область	0,395	0,241	0,002	0,000	1,000
Дніпропетровська область	0,157	1,000	0,001	0,004	0,000
Донецька область	0,068	1,000	0,001	0,002	0,000
Житомирська область	1,000	0,155	0,000	0,000	0,134
Закарпатська область	0,128	1,000	0,000	0,000	0,012
Запорізька область	0,130	1,000	0,000	0,000	0,001
Івано-Франківська область	1,000	0,601	0,004	0,000	0,060
Київська область	0,286	1,000	0,004	0,000	0,289
Кіровоградська область	1,000	0,018	0,001	0,207	0,021
Луганська область	0,558	1,000	0,002	0,000	0,015
Львівська область	1,000	0,012	0,001	0,000	0,028
Миколаївська область	0,191	1,000	0,000	0,028	0,003
Одеська область	1,000	0,084	0,000	0,025	0,003
Полтавська область	0,047	1,000	0,001	0,000	0,018
Рівненська область	1,000	0,261	0,000	0,000	0,155

Продовж. дод. 3
Продовж. табл. 3.5

1	2	3	4	5	6
Сумська область	0,095	1,000	0,000	0,000	0,013
Тернопільська область	0,510	0,046	0,001	1,000	0,118
Херсонська область	0,144	1,000	0,001	0,285	0,060
Хмельницька область	1,000	0,093	0,001	0,000	0,136
Черкаська область	1,000	0,837	0,003	0,721	0,093
Чернівецька область	1,000	0,023	0,000	0,000	0,113
Чернігівська область	1,000	0,381	0,001	0,000	0,128

Джерело: сформовано та розраховано автором монографії

Таблиця 3.6 – Оцінка рівня надійності розвитку суб'єктів національної економіки України за екологічними показниками за 2016 р.

Регіони	Частка у загальному обсязі скидання забруднених зворотних вод у природні поверхневі водні об'єкти, к	Рівень утворення відходів I–IV класів небезпеки, к	Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря, що відходять від стаціонарних джерел, к	Площа зелених масивів і насаджень з розрахунку на одного міського жителя, к	Лісовідновлення на тис. осіб. нас., к
1	2	3	4	5	6
АР Крим	х	х	х	х	х
Вінницька область	0,000	1,000	0,062	0,007	0,001
Волинська область	0,000	1,000	0,007	0,175	0,006
Дніпропетровська область	0,001	1,000	0,004	0,000	0,000
Донецька область	0,009	1,000	0,049	0,001	0,000
Житомирська область	0,005	1,000	0,017	0,074	0,012
Закарпатська область	0,026	1,000	0,032	0,752	0,016

Продовж. дод. 3
Продовж. табл. 3.6

1	2	3	4	5	6
Запорізька область	0,013	1,000	0,033	0,011	0,000
Івано-Франківська область	0,001	1,000	0,102	0,047	0,001
Київська область	0,003	1,000	0,064	0,092	0,001
Кіровоградська область	0,000	1,000	0,000	0,000	0,000
Луганська область	0,008	1,000	0,063	0,002	0,000
Львівська область	0,017	1,000	0,037	0,009	0,001
Миколаївська область	0,010	1,000	0,006	0,018	0,000
Одеська область	0,045	1,000	0,041	0,066	0,000
Полтавська область	0,001	1,000	0,010	0,003	0,000
Рівненська область	0,007	1,000	0,013	0,063	0,008
Сумська область	0,044	1,000	0,036	0,065	0,004
Тернопільська область	0,002	1,000	0,011	0,030	0,001
Харківська область	0,005	1,000	0,053	0,004	0,000
Херсонська область	0,003	1,000	0,027	0,768	0,002
Хмельницька область	0,000	1,000	0,017	0,160	0,001
Черкаська область	0,006	1,000	0,043	0,013	0,001
Чернівецька область	0,005	1,000	0,008	0,079	0,008
Чернігівська область	0,008	1,000	0,052	0,055	0,005

Джерело: сформовано та розраховано автором монографії

Додаток К

Таблиця К.1 – Оцінка рівня надійності розвитку суб'єктів споживчої кооперації України за економічними показниками за 2005 р.

Регіони	Загальний обсяг господарської діяльності, к	Обсяг роздрібного товарообороту, к	Обсяг ресторанного господарства, к	Обсяг оптової торгівлі, к	Обсяг заготівель сільськогосподарської продукції і сировини, к	Обсяг промислової торгівлі, к	Обсяг платних послуг населенню, к	Прибуток, к	Статутний капітал, к	Витрати на власне виробництво, к	Кількість підприємств
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
АР Крим	1,000	0,500	0,082	0,056	0,123	0,120	0,118	0,016	0,704	0,096	0,480
Вінницька область	0,555	0,278	0,034	0,036	0,098	0,094	0,015	0,001	0,173	0,093	1,000
Волинська область	0,485	0,202	0,110	0,023	0,070	0,039	0,042	0,001	0,182	0,039	1,000
Дніпропетровська область	0,302	0,161	0,026	0,016	0,052	0,010	0,038	0,003	0,196	0,008	1,000
Донецька область	х	х	х	х	х	х	х	х	х	х	х
Житомирська область	0,988	0,484	0,139	0,136	0,104	0,062	0,062	0,006	0,250	0,061	1,000
Закарпатська область	0,365	0,201	0,069	0,007	0,032	0,042	0,015	0,002	0,173	0,040	1,000
Запорізька область	х	х	х	х	х	х	х	х	х	х	х
Івано-Франківська область	0,140	0,078	0,019	0,007	0,015	0,011	0,010	0,000	0,083	0,011	1,000

Продовж. дод. К
Продовж. табл. К.І

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Київська область	0,415	0,308	0,044	0,003	0,034	0,017	0,010	0,002	0,347	0,017	1,000
Кіровоградська область	0,261	0,125	0,013	0,033	0,056	0,014	0,020	0,000	0,095	0,014	1,000
Луганська область	0,533	0,258	0,029	0,017	0,090	0,028	0,111	0,001	0,233	0,015	1,000
Львівська область	0,324	0,199	0,035	0,028	0,028	0,023	0,010	0,001	0,115	0,023	1,000
Миколаївська область	0,510	0,184	0,040	0,017	0,105	0,090	0,073	0,003	0,272	0,088	1,000
Одеська область	0,210	0,118	0,028	0,002	0,316	0,083	0,232	0,024	1,000	0,083	1,000
Полтавська область	0,554	1,256	0,143	0,236	0,175	0,217	0,150	0,005	1,000	0,214	1,000
Рівненська область	1,000	0,434	0,225	0,116	0,111	0,096	0,019	0,005	0,209	0,095	0,564
Сумська область	0,632	0,304	0,044	0,073	0,089	0,068	0,053	0,011	0,170	0,065	1,000
Тернопільська область	0,654	0,342	0,067	0,040	0,068	0,103	0,035	0,013	0,306	0,088	1,000
Харківська область	0,815	0,447	0,061	0,052	0,122	0,084	0,050	0,003	0,135	0,082	1,000
Херсонська область	0,435	0,203	0,041	0,016	0,070	0,047	0,059	0,003	0,238	0,047	1,000
Хмельницька область	0,376	0,170	0,048	0,010	0,068	0,044	0,036	0,002	0,173	0,043	1,000
Черкаська область	1,000	0,486	0,102	0,032	0,191	0,121	0,067	0,001	0,298	0,128	0,448
Чернівецька область	0,535	0,291	0,116	0,009	0,054	0,037	0,027	0,005	0,368	0,036	1,000
Чернігівська область	0,571	0,310	0,084	0,010	0,065	0,069	0,033	0,001	0,096	0,060	1,000

Джерело: сформовано та розраховано автором монографії

Продовж. дод. К

Таблиця К.2 – Оцінка рівня надійності розвитку суб'єктів споживчої кооперації України за економічними показниками за 2016 р.

Регіони	Загальний обсяг господарської діяльності, к	Обсяг розрібного товарообороту, к	Обсяг ресторанного господарства, к	Обсяг оптової торгівлі, к	Обсяг заготівель сільськогосподарської продукції і сировини, к	Обсяг промислової торгівлі, к	Обсяг платних послуг населенню, к	Прибуток, к	Статутний капітал, к	Витрати на власне виробництво, к	Кількість підприємств
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
АР Крим	х	х	х	х	х	х	х	х	х	х	х
Вінницька область	0,115	0,091	0,006	0,009	0,000	0,009	0,000	1,000	0,020	0,007	0,074
Волинська область	0,023	0,011	0,005	0,005	0,000	0,001	0,000	1,000	0,012	0,004	0,018
Дніпропетровська область	0,044	0,034	0,002	0,008	0,000	0,000	0,000	1,000	0,007	0,001	0,006
Донецька область	0,021	0,011	0,002	0,004	0,000	0,003	0,000	1,000	0,000	0,000	0,000
Житомирська область	0,024	0,018	0,003	0,001	0,000	0,002	0,000	1,000	0,013	0,003	0,020
Закарпатська область	0,040	0,025	0,010	0,002	0,000	0,004	0,000	1,000	0,024	0,003	0,045
Запорізька область	0,121	0,085	0,005	0,031	0,000	0,001	0,000	1,000	0,033	0,019	0,066
Івано-Франківська область	0,103	0,079	0,011	0,009	0,000	0,004	0,000	1,000	0,053	0,012	0,168
Київська область	0,013	0,009	0,002	0,001	0,000	0,001	0,000	1,000	0,017	0,004	0,024
Кіровоградська область	0,044	0,033	0,003	0,006	0,000	0,002	0,001	1,000	0,032	0,009	0,140

Продовж. дод. К
Продовж. табл. К.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Луганська область	0,042	0,034	0,004	0,003	0,000	0,002	0,001	1,000	0,000	0,000	0,045
Львівська область	0,062	0,047	0,009	0,006	0,000	0,001	0,000	1,000	0,028	0,005	0,075
Миколаївська область	0,015	0,007	0,001	0,001	0,000	0,006	0,000	1,000	0,026	0,002	0,038
Одеська область	0,017	0,014	0,003	0,000	0,000	0,000	0,000	1,000	0,016	0,003	0,033
Полтавська область	0,110	0,072	0,013	0,013	0,000	0,011	0,000	1,000	0,035	0,009	0,074
Рівненська область	0,046	0,026	0,007	0,011	0,000	0,002	0,000	1,000	0,008	0,004	0,009
Сумська область	0,029	0,018	0,002	0,006	0,000	0,003	0,000	1,000	0,015	0,004	0,011
Тернопільська область	0,029	0,024	0,001	0,001	0,000	0,002	0,000	1,000	0,018	0,004	0,008
Харківська область	х	х	х	х	х	х	х	х	х	х	х
Херсонська область	0,028	0,018	0,003	0,000	0,001	0,006	0,001	1,000	0,033	0,015	0,048
Хмельницька область	0,051	0,039	0,006	0,000	0,000	0,005	0,000	1,000	0,021	0,004	0,055
Черкаська область	0,027	0,021	0,002	0,001	0,000	0,002	0,000	1,000	0,011	0,003	0,008
Чернівецька область	0,017	0,013	0,002	0,000	0,000	0,001	0,000	1,000	0,011	0,002	0,017
Чернігівська область	0,025	0,018	0,004	0,001	0,000	0,002	0,000	1,000	0,006	0,003	0,028

Джерело: сформовано та розраховано автором монографії

Продовж. дод. К

Таблиця К.3 – Оцінка рівня надійності розвитку суб'єктів споживчої кооперації України за соціальними показниками за 2005 р.

Регіони	Кількість організацій, к	Пайовий капітал, к	Середня чисельність працівників, к	Заробітна плата працівника (в усіх галузях), к	Чисельність пайовиків, к
1	2	3	4	5	6
АР Крим	0,001	0,117	0,141	0,015	1,000
Вінницька область	0,012	0,452	0,153	0,011	1,000
Волинська область	0,002	0,066	0,142	0,013	1,000
Дніпропетровська область	0,001	0,079	0,055	0,006	1,000
Донецька область	х	х	х	х	х
Житомирська область	0,002	0,063	0,141	0,011	1,000
Закарпатська область	0,002	0,085	0,113	0,012	1,000
Запорізька область	х	х	х	х	х
Івано-Франківська область	0,001	0,070	0,043	0,008	1,000
Київська область	0,005	0,183	0,066	0,011	1,000
Кіровоградська область	0,001	0,083	0,094	0,014	1,000
Луганська область	0,003	0,170	0,231	0,052	1,000
Львівська область	0,002	0,090	0,121	0,009	1,000
Миколаївська область	0,002	0,239	0,233	0,032	1,000
Одеська область	0,003	0,258	0,154	0,017	1,000
Полтавська область	0,003	0,104	0,074	0,008	1,000
Рівненська область	0,001	0,089	0,149	0,011	1,000
Сумська область	0,002	0,105	0,075	0,012	1,000

Продовж. дод. К
Продовж. табл. К.3

1	2	3	4	5	6
Тернопільська область	0,000	0,039	0,056	0,009	1,000
Харківська область	0,005	0,111	0,147	0,018	1,000
Херсонська область	0,003	0,136	0,142	0,026	1,000
Хмельницька область	0,000	0,077	0,061	0,006	1,000
Черкаська область	0,001	0,252	0,267	0,021	1,000
Чернівецька область	0,002	0,066	0,086	0,015	1,000
Чернігівська область	0,003	0,056	0,147	0,012	1,000

Джерело: сформовано та розраховано автором монографії

Таблиця К.4 – Оцінка рівня надійності розвитку суб'єктів споживчої кооперації України за соціальними показниками за 2016 р.

Регіони	Кількість організацій, к	Пайовий капітал, к	Середня чисельність працівників, к	Заробітна плата працівника (в усіх галузях), к	Чисельність пайовиків, к
1	2	3	4	5	6
АР Крим	х	х	х	х	х
Вінницька область	0,042	0,003	0,278	0,238	1,000
Волинська область	0,014	0,001	0,312	0,615	1,000
Дніпропетровська область	0,007	0,000	0,113	0,163	1,000
Донецька область	х	х	х	х	х

Продовж. дод. К
Продовж. табл. К.4

1	2	3	4	5	6
Житомирська область	0,009	0,001	0,212	0,321	1,000
Закарпатська область	0,005	0,001	0,086	0,171	1,000
Запорізька область	0,010	0,002	0,333	1,000	0,510
Івано-Франківська область	0,003	0,000	0,050	0,137	1,000
Київська область	0,045	0,001	0,593	1,000	0,234
Кіровоградська область	0,025	0,001	0,106	0,387	1,000
Луганська область	х	х	х	х	х
Львівська область	0,004	0,001	0,078	0,261	1,000
Миколаївська область	0,010	0,001	0,160	0,305	1,000
Одеська область	0,007	0,001	0,141	0,525	1,000
Полтавська область	0,016	0,001	0,144	0,459	1,000
Рівненська область	0,014	0,001	0,156	0,230	1,000
Сумська область	0,014	0,002	0,953	0,860	1,000
Тернопільська область	0,014	0,000	0,235	0,463	1,000
Харківська область	х	х	х	х	х
Херсонська область	0,002	0,000	0,116	0,381	1,000
Хмельницька область	0,026	0,003	0,416	1,000	1,000
Черкаська область	0,008	0,001	0,180	0,305	1,000
Чернівецька область	0,005	0,002	0,570	0,735	1,000
Чернігівська область	0,004	0,000	0,055	0,198	1,000

Джерело: сформовано та розраховано автором монографії

Додаток Л

Таблиця Л.1 – Комплексний показник надійності розвитку суб'єктів національної економіки України за блоками за 2005 та 2016 рр.

Регіони	Економічний			Соціальний			Екологічний		
	2005	2016	Темп росту	2005	2016	Темп росту	2005	2016	Темп росту
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
АР Крим	0,359	0	−0,359	0,385	0	−0,385	0,533	0	−0,533
Вінницька область	0,380	0,362	−0,018	0,396	0,381	−0,015	0,885	0,478	−0,407
Волинська область	0,447	0,524	0,077	0,391	0,379	−0,012	0,93	0,569	−0,361
Дніпропетровська область	0,338	0,313	−0,025	0,376	0,374	−0,002	0,52	0,45	−0,070
Донецька область	0,334	0,509	0,175	0,386	0,415	0,029	0,479	0,473	−0,006
Житомирська область	0,398	0,534	0,136	0,396	0,379	−0,017	0,576	0,496	−0,080
Закарпатська область	0,425	0,654	0,229	0,381	0,382	0,001	0,51	0,817	0,307
Запорізька область	0,359	0,469	0,110	0,380	0,375	−0,005	0,506	0,473	−0,033
Івано-Франківська область	0,395	0,566	0,171	0,400	0,376	−0,024	0,745	0,515	−0,230
Київська область	0,381	0,590	0,209	0,387	0,373	−0,014	0,706	0,519	−0,187
Кіровоградська область	0,415	0,578	0,163	0,393	0,378	−0,015	0,558	0,447	−0,111
Луганська область	0,357	0,333	−0,024	0,400	0,487	0,087	0,705	0,48	−0,225
Львівська область	0,349	0,536	0,187	0,379	0,377	−0,002	0,465	0,475	0,010
Миколаївська область	0,409	0,365	−0,044	0,392	0,377	−0,015	0,546	0,462	−0,084
Одеська область	0,356	0,453	0,097	0,378	0,371	−0,007	0,497	0,515	0,018
Полтавська область	0,378	0,486	0,108	0,388	0,380	−0,008	0,476	0,454	−0,022
Рівненська область	0,405	0,591	0,186	0,393	0,383	−0,010	0,634	0,488	−0,146
Сумська область	0,390	0,351	−0,039	0,392	0,380	−0,012	0,496	0,513	0,017
Тернопільська область	0,419	0,481	0,062	0,398	0,382	−0,016	0,75	0,467	−0,283

Продовж. дод. ЛІ
Продовж. табл. ЛІ

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Харківська область	0,343	0,402	0,059	0,377	0,372	-0,005	0,535	0,475	-0,060
Херсонська область	0,414	0,496	0,082	0,388	0,377	-0,011	0,667	0,805	0,138
Хмельницька область	0,384	0,489	0,105	0,397	0,380	-0,017	0,55	0,527	-0,023
Черкаська область	0,400	0,789	0,389	0,397	0,379	-0,018	1,187	0,475	-0,712
Чернівецька область	0,433	0,629	0,196	0,388	0,383	-0,005	0,508	0,492	-0,016
Чернігівська область	0,385	0,888	0,503	0,396	0,381	-0,015	0,676	0,501	-0,175

Джерело: сформовано та розраховано автором монографії

Таблиця Л.2 – Комплексний показник надійності розвитку суб'єктів споживчої кооперації України за блоками за 2005 та 2016 рр.

Регіони	Економічний			Соціальний		
	2005	2016	Темп росту	2005	2016	Темп росту
1	2	3	4	5	6	7
АР Крим	0,994	x	-0,994	0,570	x	-0,570
Вінницька область	0,717	0,418	-0,299	0,728	0,698	-0,030
Волинська область	0,661	0,327	-0,334	0,547	0,869	0,322
Дніпропетровська область	0,546	0,332	-0,214	0,510	0,574	0,064
Донецька область	0,000	0,314	0,314	0,000	0,000	0,000
Житомирська область	0,993	0,329	-0,664	0,544	0,690	0,146
Закарпатська область	0,586	0,354	-0,232	0,542	0,564	0,022
Запорізька область	0,000	0,420	0,420	0,000	0,772	0,772

Продовж. дод. Л
Продовж. табл. Л.2

1	2	3	4	5	6	7
Івано-Франківська область	0,414	0,468	0,054	0,502	0,533	0,031
Київська область	0,662	0,325	-0,337	0,566	0,778	0,212
Кіровоградська область	0,492	0,415	-0,077	0,533	0,679	0,146
Луганська область	0,698	0,354	-0,344	0,651	0,000	-0,651
Львівська область	0,539	0,386	-0,153	0,546	0,600	0,054
Миколаївська область	0,719	0,334	-0,385	0,674	0,660	-0,014
Одеська область	0,934	0,333	-0,601	0,640	0,749	0,109
Полтавська область	1,493	0,415	-1,078	0,532	0,725	0,193
Рівненська область	0,866	0,336	-0,530	0,559	0,626	0,067
Сумська область	0,757	0,327	-0,430	0,534	1,265	0,731
Тернопільська область	0,819	0,325	-0,494	0,494	0,766	0,272
Харківська область	0,860	х	-0,860	0,573	х	-0,573
Херсонська область	0,650	0,352	-0,298	0,584	0,670	0,086
Хмельницька область	0,594	0,367	-0,227	0,512	0,993	0,481
Черкаська область	0,867	0,324	-0,543	0,689	0,669	-0,020
Чернівецька область	0,748	0,323	-0,425	0,522	1,034	0,512
Чернігівська область	0,693	0,334	-0,359	0,544	0,562	0,018

Джерело: сформовано та розраховано автором монографії

Додаток М

Таблиця М.1 – Важливість завдань параметра «Інтелект»

Інтелект	Завдання										Вектор пріоритетів P_i
Завдання	I.1	I.2	I.3	I.4	I.5	I.6	I.7	I.8	I.9	I.10	
I.1	1,000	3,000	4,000	3,000	5,000	2,000	4,000	5,000	5,000	5,000	24,76 %
I.2	0,333	1,000	3,000	4,000	5,000	3,000	3,000	4,000	5,000	5,000	19,67 %
I.3	0,250	0,333	1,000	3,000	4,000	2,000	4,000	4,000	5,000	5,000	14,41 %
I.4	0,333	0,250	0,333	1,000	4,000	3,000	3,000	5,000	5,000	5,000	11,97 %
I.5	0,200	0,200	0,250	0,250	1,000	0,500	0,500	3,000	5,000	5,000	5,44 %
I.6	0,500	0,333	0,500	0,333	2,000	1,000	3,000	4,000	4,000	4,000	9,36 %
I.7	0,250	0,333	0,250	0,333	2,000	0,333	1,000	3,000	4,000	4,000	6,35 %
I.8	0,200	0,250	0,250	0,200	0,333	0,250	0,333	1,000	3,000	3,000	3,53 %
I.9	0,200	0,200	0,200	0,200	0,200	0,250	0,250	0,333	1,000	3,000	2,50 %
I.10	0,200	0,200	0,200	0,200	0,200	0,250	0,250	0,333	0,333	1,000	2,01 %
$\lambda_{max} = 11,382$ $IY = 0,154$ $BY = 0,103$											

Джерело: розраховано автором монографії

Продовж. дод. М

Таблиця М.2 – Важливість завдань параметра «Природна та виробнича база»

Природна та виробнича база	Завдання		Вектор пріоритетів P_i
Завдання	ПВБ.1	ПВБ.2	
ПВБ.1	1	5	83,33 %
ПВБ.2	0,200	1	16,67 %
$\lambda_{max} = 2,0$			$IY = 0$
			$BY = 0$

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.3 – Важливість завдань параметра «Здоров'я»

Природна та виробнича база	Завдання		Вектор пріоритетів P_i
Завдання	3.1	3.2	
3.1	1	3	75,00 %
3.2	0,333	1	25,00 %
$\lambda_{max} = 2,0$			$IY = 0$
			$BY = 0$

Джерело: розраховано автором монографії

Продовж. дод. М

Таблиця М.4 – Важливість завдань параметра «Організованість і адаптація»

Організовани- вість і адаптація	Завдання														Вектор пріоритетів P_i
Завдання	ОА.1	ОА.2	ОА.3	ОА.4	ОА.5	ОА.6	ОА.7	ОА.8	ОА.9	ОА.10	ОА.11	ОА.12	ОА.13	ОА.14	
ОА.1	1,000	3,000	5,000	3,000	5,000	3,000	3,000	5,000	4,000	3,000	0,333	5,000	5,000	5,000	14,54 %
ОА.2	0,333	1,000	2,000	5,000	3,000	3,000	4,000	2,000	5,000	4,000	0,200	5,000	5,000	5,000	11,13 %
ОА.3	0,200	0,500	1,000	5,000	5,000	3,000	2,000	2,000	3,000	2,000	0,200	5,000	5,000	5,000	8,80 %
ОА.4	0,333	0,200	0,200	1,000	0,200	0,333	0,250	0,250	3,000	0,250	0,143	0,333	0,333	3,000	1,89 %
ОА.5	0,200	0,333	0,200	5,000	1,000	0,333	0,250	0,250	5,000	0,250	0,143	4,000	4,000	3,000	3,52 %
ОА.6	0,333	0,333	0,333	3,000	3,000	1,000	0,333	0,333	4,000	0,333	0,143	4,000	4,000	4,000	4,56 %
ОА.7	0,333	0,250	0,500	4,000	4,000	3,000	1,000	2,000	4,000	2,000	0,143	5,000	5,000	5,000	7,60 %
ОА.8	0,200	0,500	0,500	4,000	4,000	3,000	0,500	1,000	4,000	2,000	0,143	5,000	5,000	5,000	6,97 %
ОА.9	0,250	0,200	0,333	0,333	0,200	0,250	0,250	0,250	1,000	0,200	0,111	0,200	0,200	0,333	1,23 %
ОА.10	0,333	0,250	0,500	4,000	4,000	3,000	0,500	0,500	5,000	1,000	0,143	5,000	5,000	5,000	6,33 %
ОА.11	3,000	5,000	5,000	7,000	7,000	7,000	7,000	7,000	9,000	7,000	1,000	7,000	7,000	9,000	27,34 %
ОА.12	0,200	0,200	0,200	3,000	0,250	0,250	0,200	0,200	5,000	0,200	0,143	1,000	3,000	5,000	2,55 %
ОА.13	0,200	0,200	0,200	3,000	0,250	0,250	0,200	0,200	5,000	0,200	0,143	0,333	1,000	5,000	2,18 %
ОА.14	0,200	0,200	0,200	0,333	0,333	0,250	0,200	0,200	3,000	0,200	0,111	0,200	0,200	1,000	1,38 %
$\lambda_{max} = 16,644$ $IV = 0,203$ $BV = 0,130$															

Джерело: розраховано автором монографії

Продовж. дод. М

Таблиця М.5 – Важливість завдань параметра «Регулювання»

Регулювання	Завдання				Вектор пріоритетів P_i
Завдання	Р.1	Р.2	Р.3	Р.4	
P.1	1,000	0,200	0,200	3,000	10,21 %
P.2	5,000	1,000	0,200	5,000	25,93 %
P.3	5,000	5,000	1,000	5,000	57,98 %
P.4	0,333	0,200	0,200	1,000	5,89 %
$\lambda_{max} = 4,494$		$IY = 0,165$		$BY = 0,183$	

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.6 – Пріоритет (важливість) заходів відносно завдання І.1

І.1	І.1.1	Вектор пріоритетів P_i
І.1.1	1	1,00 %
$\lambda_{max} = 0$		$IY = 0$
		$BY = 0$

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.7 – Пріоритет (важливість) заходів відносно завдання І.2

І.2	І.2.1	Вектор пріоритетів P_i
І.2.1	1	1,00 %
$\lambda_{max} = 0$		$IY = 0$
		$BY = 0$

Джерело: розраховано автором монографії

Продовж. дод. М

**Таблиця М.8 – Пріоритет (важливість) заходів
відносно завдання І.3**

І.3	І.3.1	Вектор пріоритетів P_i
І.3.1	1	1,00 %
$\lambda_{max} = 0$ $IY = 0$ $BY = 0$		

Джерело: розраховано автором монографії

**Таблиця М.9 – Пріоритет (важливість) заходів
відносно завдання І.4**

І.4	І.4.1	І.4.2	І.4.3	Вектор пріоритетів P_i
І.4.1	1	5	5	69,28 %
І.4.2	0,2	1	0,25	8,73 %
І.4.3	0,2	4	1	21,99 %
$\lambda_{max} = 3,217$ $IY = 0,109$ $BY = 0,187$				

Джерело: розраховано автором монографії

**Таблиця М.10 – Пріоритет (важливість) заходів
відносно завдання І.5**

І.5	І.5.1	Вектор пріоритетів P_i
І.5.1	1	1,00 %
$\lambda_{max} = 0$ $IY = 0$ $BY = 0$		

Джерело: розраховано автором монографії

**Таблиця М.11 – Пріоритет (важливість) заходів
відносно завдання І.6**

І.6	І.6.1	І.6.2	І.6.3	І.6.4	Вектор пріоритетів P_i
І.6.1	1	5	7	4	59,92 %
І.6.2	0,2	1	5	3	22,93 %
І.6.3	0,14	0,2	1	0,5	6,02 %
І.6.4	0,25	0,33	2	1	11,13 %
$\lambda_{max} = 4,218$ $IY = 0,073$ $BY = 0,081$					

Джерело: розраховано автором монографії

**Таблиця М.12 – Пріоритет (важливість) заходів
відносно завдання І.7**

І.7	І.7.1	І.7.2	Вектор пріоритетів P_i
І.7.1	1	2	66,67 %
І.7.2	0,5	1	33,33 %
$\lambda_{max} = 2,0$ $IY = 0$ $BY = 0$			

Джерело: розраховано автором монографії

**Таблиця М.13 – Пріоритет (важливість) заходів
відносно завдання І.8**

І.8	І.8.1	І.8.2	Вектор пріоритетів P_i
І.8.1	1	2	66,67 %
І.8.2	0,5	1	33,33 %
$\lambda_{max} = 2,0$ $IY = 0$ $BY = 0$			

Джерело: розраховано автором монографії

Продовж. дод. М

**Таблиця М.14 – Пріоритет (важливість) заходів
відносно завдання І.9**

І.9	І.9.1	І.9.2	І.9.3	І.9.4	І.9.5	Вектор пріоритетів P_i
І.9.1	1	0,33	0,2	0,25	3	8,11 %
І.9.2	3	1	0,33	0,5	5	17,74 %
І.9.3	5	3	1	4	5	46,22 %
І.9.4	4	2	0,25	1	5	23,41 %
І.9.5	0,33	0,2	0,2	0,2	1	4,51 %
$\lambda_{max} = 5,361$ $IV = 0,090$ $BU = 0,081$						

Джерело: розраховано автором монографії

**Таблиця М.15 – Пріоритет (важливість) заходів
відносно завдання І.10**

І.10	І.10.1	Вектор пріоритетів P_i
І.10.1	1	1,00 %
$\lambda_{max} = 0$ $IV = 0$ $BU = 0$		

Джерело: розраховано автором монографії

**Таблиця М.16 – Пріоритет (важливість) заходів
відносно завдання ПВБ.1**

ПВБ.1	ПВБ.1.1	ПВБ.1.2	ПВБ.1.3	ПВБ.1.4	ПВБ.1.5	ПВБ.1.6	ПВБ.1.7	ПВБ.1.8	Вектор пріоритетів P_i
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
ПВБ.1.1	1	3	3	3	3	3	5	5	28,16 %
ПВБ.1.2	0,33	1	3	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25	3,98 %
ПВБ.1.3	0,33	0,33	1	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25	3,03 %
ПВБ.1.4	0,33	4	4	1	5	5	5	5	26,12 %
ПВБ.1.5	0,33	4	4	0,20	1	3	3	3	14,42 %
ПВБ.1.6	0,33	4	4	0,20	0,33	1	2	2	9,90 %

Продовж. дод. М
Продовж. табл. М.16

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
ПВБ.1.7	0,2	4	4	0,20	0,33	0,50	1	0,50	6,57 %
ПВБ.1.8	0,2	4	4	0,20	0,33	0,50	2	1	7,81 %
$\lambda_{max} = 9,342$ $IV = 0,192$ $BV = 0,136$									

Джерело: розраховано автором монографії

**Таблиця М.17 – Пріоритет (важливість) заходів
відносно завдання 3.1**

3.1	3.1.1	3.1.2	3.1.3	3.1.4	3.1.5	3.1.6	3.1.7	3.1.8	3.1.9	3.1.10	3.1.11	Вектор пріоритетів P_i
3.1.1	1	3	0,33	0,20	4	2	0,25	0,20	1	0,25	2	5,15 %
3.1.2	0,33	1	0,2	0,20	2	0,50	0,25	0,20	2	0,25	2	3,55 %
3.1.3	3	5	1	0,25	5	4	3	5	0,50	0,25	5	12,53 %
3.1.4	5	5	4	1	7	3	3	0,20	3	3	5	18,67 %
3.1.5	0,25	0,5	0,20	0,14	1	0,33	0,20	0,14	0,20	0,14	0,25	1,73 %
3.1.6	0,50	2	0,25	0,33	3	1	0,20	0,20	0,33	0,20	0,25	3,13 %
3.1.7	4	4	0,33	0,33	5	5	1	3	5	3	5	15,95 %
3.1.8	5	5	0,2	5	7	5	0,33	1	3	3	5	16,35 %
3.1.9	1	0,50	2	0,33	5	3	0,20	0,33	1	0,25	2	5,87 %
3.1.10	4	4	4	0,33	7	5	0,33	0,33	4	1	5	13,54 %
3.1.11	0,50	0,50	0,20	0,20	4	4	0,20	0,20	0,50	0,20	1	3,54 %
$\lambda_{max} = 13,778$ $IV = 0,278$ $BV = 0,184$												

Джерело: розраховано автором монографії

Продовж. дод. М

**Таблиця М.18 – Пріоритет (важливість) заходів
відносно завдання 3.2**

3.2	3.2.1	3.2.2	3.2.3	3.2.4	Вектор пріоритетів P_i
3.2.1	1	0,5	0,5	5	20,32 %
3.2.2	2	1	5	5	51,09 %
3.2.3	2	0,2	1	5	22,85 %
3.2.4	0,2	0,2	0,2	1	5,75 %
$\lambda_{max} = 4,398$ $IU = 0,133$ $BV = 0,147$					

Джерело: розраховано автором монографії

**Таблиця М.19 – Пріоритет (важливість) заходів
відносно завдання ОА.1**

ОА.1	ОА.1.1	ОА.1.2	ОА.1.3	Вектор пріоритетів P_i
ОА.1.1	1	5	5	70,07 %
ОА.1.2	0,2	1	3	20,21 %
ОА.1.3	0,2	0,3	1	9,72 %
$\lambda_{max} = 3,136$ $IU = 0,068$ $BV = 0,117$				

Джерело: розраховано автором монографії

**Таблиця М.20 – Пріоритет (важливість) заходів
відносно завдання ОА.2**

ОА.2	ОА.2.1	Вектор пріоритетів P_i
ОА.2.1	1	1,00 %
$\lambda_{max} = 0$ $IU = 0$ $BV = 0$		

Джерело: розраховано автором монографії

Продовж. дод. М

**Таблиця М.21 – Пріоритет (важливість) заходів
відносно завдання ОА.11**

ОА.11	ОА.11.1	Вектор пріоритетів P_i
ОА.11.1	1	1,00 %
$\lambda_{max} = 0$ $IY = 0$ $BY = 0$		

Джерело: розраховано автором монографії

**Таблиця М.22 – Пріоритет (важливість) заходів
відносно завдання Р.3**

Р.3	Р.3.1	Р.3.2	Вектор пріоритетів P_i
Р.3.1	1	5	83,33 %
Р.3.2	0,2	1	16,67 %
$\lambda_{max} = 2,0$ $IY = 0$ $BY = 0$			

Джерело: розраховано автором монографії

Продовж. дод. М

**Таблиця М.23 – Матриця А (загальна) пріоритетів (важливості) заходів
відносно фокуса проблеми**

	I.1	I.2	I.3	I.4	I.5	I.6	I.7	I.8	I.9	I.10	ПВБ.1	З.1	З.2	ОА.1	ОА.2	ОА.11	Р.3
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
I.1.1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
I.2.1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
I.3.1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
I.4.1	0	0	0	0,6927	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
I.4.2	0	0	0	0,0872	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
I.4.3	0	0	0	0,2199	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
I.5.1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
I.6.1	0	0	0	0	0	0,5992	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
I.6.2	0	0	0	0	0	0,2293	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
I.6.3	0	0	0	0	0	0,0602	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
I.6.4	0	0	0	0	0	0,1113	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
I.7.1	0	0	0	0	0	0	0,6667	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
I.7.2	0	0	0	0	0	0	0,3333	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
I.8.1	0	0	0	0	0	0	0	0,6667	0	0	0	0	0	0	0	0	0
I.8.2	0	0	0	0	0	0	0	0,3333	0	0	0	0	0	0	0	0	0
I.9.1	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0811	0	0	0	0	0	0	0	0
I.9.2	0	0	0	0	0	0	0	0	0,1774	0	0	0	0	0	0	0	0
I.9.3	0	0	0	0	0	0	0	0	0,4622	0	0	0	0	0	0	0	0
I.9.4	0	0	0	0	0	0	0	0	0,2341	0	0	0	0	0	0	0	0
I.9.5	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0451	0	0	0	0	0	0	0	0
I.10.1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
ПВБ.1.1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,2816	0	0	0	0	0	0
ПВБ.1.2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0398	0	0	0	0	0	0
ПВБ.1.3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0303	0	0	0	0	0	0

Продовж. дод. М
Продовж. табл. М.23

[illegible]

Продовж. дод. М
Продовж. табл. М.23

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
Р.3.1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,8333
Р.3.2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,1667

Джерело: розраховано автором монографії

**Таблиця М.24 – Матриця L (структурна) пріоритетів (важливості) заходів
відносно фокуса проблеми**

	I.1	I.2	I.3	I.4	I.5	I.6	I.7	I.8	I.9	I.10	ПВБ.1	З.1	З.2	ОА.1	ОА.2	ОА.11	Р.3
I.1	0,0196	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
I.2	0	0,0196	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
I.3	0	0	0,0196	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
I.4	0	0	0	0,0588	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
I.5	0	0	0	0	0,0196	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
I.6	0	0	0	0	0	0,0784	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
I.7	0	0	0	0	0	0	0,0392	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
I.8	0	0	0	0	0	0	0	0,0392	0	0	0	0	0	0	0	0	0
I.9	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0980	0	0	0	0	0	0	0	0
I.10	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0196	0	0	0	0	0	0	0
ПВБ.1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,1569	0	0	0	0	0	0
З.1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,2157	0	0	0	0	0
З.2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0784	0	0	0	0
ОА.1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0588	0	0	0
ОА.2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0196	0	0
ОА.11	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0196	0
Р.3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0392

Джерело: розраховано автором монографії

Продовж. дод. М

Таблиця М.25 – Матриця AL (структурна) з векторами X, W пріоритетів (важливості) заходів відносно фокуса проблеми

	I.1	I.2	I.3	I.4	I.5	I.6	I.7	I.8	I.9	I.10	ПВБ.1	3.1	3.2	ОА.1	ОА.2	ОА.11	Р.3	ALX	W	W, %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
I.1.1	0,0196	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0038	0,07668	7,67
I.2.1	0	0,0196	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0030	0,06091	6,09
I.3.1	0	0	0,0196	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0022	0,04462	4,46
I.4.1	0	0	0	0,0408	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0038	0,07702	7,70
I.4.2	0	0	0	0,0051	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0005	0,0097	0,97
I.4.3	0	0	0	0,0129	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0012	0,02445	2,45
I.5.1	0	0	0	0	0,0196	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0008	0,01684	1,68
I.6.1	0	0	0	0	0	0,0470	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0035	0,06944	6,94
I.6.2	0	0	0	0	0	0,0180	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0013	0,02657	2,66
I.6.3	0	0	0	0	0	0,0047	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0003	0,00698	0,70
I.6.4	0	0	0	0	0	0,0087	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0006	0,0129	1,29
I.7.1	0	0	0	0	0	0	0,0261	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0013	0,02623	2,62
I.7.2	0	0	0	0	0	0	0,0131	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0007	0,01311	1,31
I.8.1	0	0	0	0	0	0	0	0,0261	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0007	0,01458	1,46
I.8.2	0	0	0	0	0	0	0	0,0131	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0004	0,00729	0,73
I.9.1	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0080	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0002	0,00314	0,31
I.9.2	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0174	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0003	0,00687	0,69
I.9.3	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0453	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0009	0,01791	1,79
I.9.4	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0230	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0005	0,00907	0,91
I.9.5	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0044	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0001	0,00175	0,17
I10.1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0196	0	0	0	0	0	0	0	0,0003	0,00622	0,62
ПВБ.11.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0442	0	0	0	0	0	0	0,0013	0,02569	2,57

Продовж. дод. М
Продовж. табл. М.25

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
ПВБ. 1.2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0063	0	0	0	0	0	0	0,0002	0,00363	0,36
ПВБ. 1.3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0047	0	0	0	0	0	0	0,0001	0,00276	0,28
ПВБ. 1.4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0410	0	0	0	0	0	0	0,0012	0,02383	2,38
ПВБ. 1.5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0226	0	0	0	0	0	0	0,0007	0,01316	1,32
ПВБ. 1.6	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0155	0	0	0	0	0	0	0,0005	0,00903	0,90
ПВБ. 1.7	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0103	0	0	0	0	0	0	0,0003	0,00599	0,60
ПВБ. 1.8	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0123	0	0	0	0	0	0	0,0004	0,00713	0,71
3.1.1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0111	0	0	0	0	0	0,0007	0,01442	1,44
3.1.2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0077	0	0	0	0	0	0,0005	0,00994	0,99
3.1.3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0270	0	0	0	0	0	0,0017	0,03507	3,51
3.1.4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0403	0	0	0	0	0	0,0026	0,05227	5,23
3.1.5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0037	0	0	0	0	0	0,0002	0,00484	0,48
3.1.6	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0068	0	0	0	0	0	0,0004	0,00876	0,88
3.1.7	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0344	0	0	0	0	0	0,0022	0,04464	4,46
3.1.8	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0353	0	0	0	0	0	0,0023	0,04576	4,58
3.1.9	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0127	0	0	0	0	0	0,0008	0,01642	1,64
3.1.10	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0292	0	0	0	0	0	0,0019	0,03792	3,79
3.1.11	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0076	0	0	0	0	0	0,0005	0,0099	0,99
3.2.1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0159	0	0	0	0	0,0003	0,00689	0,69
3.2.2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0401	0	0	0	0	0,0009	0,01734	1,73
3.2.3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0179	0	0	0	0	0,0004	0,00775	0,78
3.2.4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0045	0	0	0	0	0,0001	0,00195	0,19

Продовж. дод. М
Продовж. табл. М.25

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
OA.1.1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0412	0	0	0	0,0009	0,01867	1,87
OA.1.2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0119	0	0	0	0,0003	0,00538	0,54
OA.1.3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0057	0	0	0	0,0001	0,00259	0,26
OA.2.1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0196	0	0	0,0003	0,0068	0,68
OA.1																				
1.1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0196	0	0,0008	0,0167	1,67
P.3.1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0327	0,0005	0,01039	1,04
P.3.2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0065	0,0001	0,00208	0,21

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.26 – Порівняння сценаріїв по заходу І.1.1

І.1.1	Сценарій			Вектор пріоритетів P_i
Сценарій	С1	С2	С3	
С1	1,00	3,00	2,00	0,5472
С2	0,33	1,00	2,00	0,2631
С3	0,50	0,50	1,00	0,1897
$\lambda_{max} = 3,1356$ $IU = 0,0678$ $BV = 0,1169$				

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.27 – Порівняння сценаріїв по заходу І.2.1

І.2.1	Сценарій			Вектор пріоритетів P_i
Сценарій	С1	С2	С3	
С1	1,00	5,00	0,33	0,2969
С2	0,20	1,00	0,20	0,0856
С3	3,00	5,00	1,00	0,6175
$\lambda_{max} = 3,1356$ $IU = 0,0678$ $BV = 0,1169$				

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.28 – Порівняння сценаріїв по заходу І.3.1

І.3.1	Сценарій			Вектор пріоритетів P_i
Сценарій	С1	С2	С3	
С1	1,00	5,00	0,25	0,2606
С2	0,20	1,00	0,20	0,0827
С3	4,00	5,00	1,00	0,6567
$\lambda_{max} = 3,2174$ $IU = 0,1087$ $BV = 0,1874$				

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.29 – Порівняння сценаріїв по заході І.4.1

І.4.1	Сценарій			Вектор пріоритетів P_i
Сценарій	С1	С2	С3	
С1	1,00	5,00	0,20	0,2258
С2	0,20	1,00	0,17	0,0727
С3	5,00	6,00	1,00	0,7016
$\lambda_{max} = 3,2306$ $IU = 0,1153$ $BV = 0,1988$				

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.30 – Порівняння сценаріїв по заході І.4.2

І.4.2	Сценарій			Вектор пріоритетів P_i
Сценарій	С1	С2	С3	
С1	1,00	4,00	0,14	0,1669
С2	0,25	1,00	0,13	0,0634
С3	7,00	8,00	1,00	0,7697
$\lambda_{max} = 3,1769$ $IU = 0,0885$ $BV = 0,1525$				

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.31 – Порівняння сценаріїв по заході І.4.3

І.4.3	Сценарій			Вектор пріоритетів P_i
Сценарій	С1	С2	С3	
С1	1,00	4,00	0,14	0,1669
С2	0,25	1,00	0,13	0,0634
С3	7,00	8,00	1,00	0,7697
$\lambda_{max} = 3,1769$ $IU = 0,0885$ $BV = 0,1525$				

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.32 – Порівняння сценаріїв по заходу І.5.1

І.5.1	Сценарій			Вектор пріоритетів P_i
Сценарій	С1	С2	С3	
С1	1,00	7,00	0,25	0,2669
С2	0,14	1,00	0,14	0,0605
С3	4,00	7,00	1,00	0,6726
$\lambda_{max} = 3,2174$ $IU = 0,1087$ $BU = 0,1874$				

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.33 – Порівняння сценаріїв по заходу І.6.1

І.6.1	Сценарій			Вектор пріоритетів P_i
Сценарій	С1	С2	С3	
С1	1,00	5,00	2,00	0,5498
С2	0,20	1,00	0,17	0,0821
С3	0,50	6,00	1,00	0,3681
$\lambda_{max} = 3,0858$ $IU = 0,0429$ $BU = 0,0739$				

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.34 – Порівняння сценаріїв по заходу І.6.2

І.6.2	Сценарій			Вектор пріоритетів P_i
Сценарій	С1	С2	С3	
С1	1,00	3,00	2,00	0,5076
С2	0,33	1,00	0,20	0,1133
С3	0,50	5,00	1,00	0,3791
$\lambda_{max} = 3,1632$ $IU = 0,0816$ $BU = 0,1407$				

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.35 – Порівняння сценаріїв по заходу І.6.3

І.6.3	Сценарій			Вектор пріоритетів P_i
Сценарій	С1	С2	С3	
С1	1,00	5,00	0,20	0,2185
С2	0,20	1,00	0,14	0,0668
С3	5,00	7,00	1,00	0,7147
$\lambda_{max} = 3,1828$ $IU = 0,0914$ $BV = 0,1576$				

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.36 – Порівняння сценаріїв по заходу І.6.4

І.6.4	Сценарій			Вектор пріоритетів P_i
Сценарій	С1	С2	С3	
С1	1,00	5,00	0,20	0,2185
С2	0,20	1,00	0,14	0,0668
С3	5,00	7,00	1,00	0,7147
$\lambda_{max} = 3,1828$ $IU = 0,0914$ $BV = 0,1576$				

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.37 – Порівняння сценаріїв по заходу І.7.1

І.7.1	Сценарій			Вектор пріоритетів P_i
Сценарій	С1	С2	С3	
С1	1,00	5,00	3,00	0,6092
С2	0,20	1,00	0,17	0,0795
С3	0,33	6,00	1,00	0,3112
$\lambda_{max} = 3,1851$ $IU = 0,0925$ $BV = 0,1596$				

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.38 – Порівняння сценаріїв по заходу І.7.2

І.7.2	Сценарій			Вектор пріоритетів P_i
Сценарій	С1	С2	С3	
С1	1,00	5,00	2,00	0,5415
С2	0,20	1,00	0,14	0,0768
С3	0,50	7,00	1,00	0,3816
$\lambda_{max} = 3,1190$ $IU = 0,0595$ $BV = 0,1025$				

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.39 – Порівняння сценаріїв по заходу І.8.1

І.8.1	Сценарій			Вектор пріоритетів P_i
Сценарій	С1	С2	С3	
С1	1,00	5,00	3,00	0,6092
С2	0,20	1,00	0,17	0,0795
С3	0,33	6,00	1,00	0,3112
$\lambda_{max} = 3,1851$ $IU = 0,0925$ $BV = 0,1596$				

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.40 – Порівняння сценаріїв по заходу І.8.2

І.8.2	Сценарій			Вектор пріоритетів P_i
Сценарій	С1	С2	С3	
С1	1,00	5,00	0,20	0,2185
С2	0,20	1,00	0,14	0,0668
С3	5,00	7,00	1,00	0,7147
$\lambda_{max} = 3,1828$ $IU = 0,0914$ $BV = 0,1576$				

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.41 – Порівняння сценаріїв по заходу І.9.1

І.9.1	Сценарій			Вектор пріоритетів P_i
Сценарій	С1	С2	С3	
С1	1,00	5,00	0,20	0,2122
С2	0,20	1,00	0,13	0,0621
С3	5,00	8,00	1,00	0,7257
$\lambda_{max} = 3,1460$ $IU = 0,0730$ $BV = 0,1259$				

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.42 – Порівняння сценаріїв по заходу І.9.2

І.9.2	Сценарій			Вектор пріоритетів P_i
Сценарій	С1	С2	С3	
С1	1,00	5,00	0,20	0,2185
С2	0,20	1,00	0,14	0,0668
С3	5,00	7,00	1,00	0,7147
$\lambda_{max} = 3,1828$ $IU = 0,0914$ $BV = 0,1576$				

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.43 – Порівняння сценаріїв по заходу І.9.3

І.9.3	Сценарій			Вектор пріоритетів P_i
Сценарій	С1	С2	С3	
С1	1,00	7,00	0,20	0,2271
С2	0,14	1,00	0,11	0,0510
С3	5,00	9,00	1,00	0,7219
$\lambda_{max} = 3,2085$ $IU = 0,1042$ $BV = 0,1797$				

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.44 – Порівняння сценаріїв по заходу І.9.4

І.9.4	Сценарій			Вектор пріоритетів P_i
Сценарій	С1	С2	С3	
С1	1,00	6,00	0,20	0,2234
С2	0,17	1,00	0,13	0,0578
С3	5,00	8,00	1,00	0,7188
$\lambda_{max} = 3,1973$ $IU = 0,0986$ $BU = 0,1701$				

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.45 – Порівняння сценаріїв по заходу І.9.5

І.9.5	Сценарій			Вектор пріоритетів P_i
Сценарій	С1	С2	С3	
С1	1,00	6,00	0,20	0,2234
С2	0,17	1,00	0,13	0,0578
С3	5,00	8,00	1,00	0,7188
$\lambda_{max} = 3,1973$ $IU = 0,0986$ $BU = 0,1701$				

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.46 – Порівняння сценаріїв по заходу І.10.1

І.10.1	Сценарій			Вектор пріоритетів P_i
Сценарій	С1	С2	С3	
С1	1,00	5,00	3,00	0,6092
С2	0,20	1,00	0,17	0,0795
С3	0,33	6,00	1,00	0,3112
$\lambda_{max} = 3,1851$ $IU = 0,0925$ $BU = 0,1596$				

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.47 – Порівняння сценаріїв по заходу ПВБ.1.1

ПВБ.1.1	Сценарій			Вектор пріоритетів P_i
Сценарій	С1	С2	С3	
С1	1,00	6,00	0,20	0,2234
С2	0,17	1,00	0,13	0,0578
С3	5,00	8,00	1,00	0,7188
$\lambda_{max} = 3,1973$ $IU = 0,0986$ $BV = 0,1701$				

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.48 – Порівняння сценаріїв по заходу ПВБ.1.2

ПВБ.1.2	Сценарій			Вектор пріоритетів P_i
Сценарій	С1	С2	С3	
С1	1,00	5,00	0,20	0,2185
С2	0,20	1,00	0,14	0,0668
С3	5,00	7,00	1,00	0,7147
$\lambda_{max} = 3,1828$ $IU = 0,0914$ $BV = 0,1576$				

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.49 – Порівняння сценаріїв по заходу ПВБ.1.3

ПВБ.1.3	Сценарій			Вектор пріоритетів P_i
Сценарій	С1	С2	С3	
С1	1,00	5,00	3,00	0,6092
С2	0,20	1,00	0,17	0,0795
С3	0,33	6,00	1,00	0,3112
$\lambda_{max} = 3,1851$ $IU = 0,0925$ $BV = 0,1596$				

Джерело: розраховано автором монографії

Продовж. дод.

Таблиця М.50 – Порівняння сценаріїв по заходу ПВБ.1.4

ПВБ.1.4	Сценарій			Вектор пріоритетів P_i
Сценарій	С1	С2	С3	
C1	1,00	6,00	0,20	0,2234
C2	0,17	1,00	0,13	0,0578
C3	5,00	8,00	1,00	0,7188
$\lambda_{max} = 3,1973$ $IU = 0,0986$ $BV = 0,1701$				

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.51 – Порівняння сценаріїв по заходу ПВБ.1.5

ПВБ.1.5	Сценарій			Вектор пріоритетів P_i
Сценарій	С1	С2	С3	
C1	1,00	7,00	0,20	0,2271
C2	0,14	1,00	0,11	0,0510
C3	5,00	9,00	1,00	0,7219
$\lambda_{max} = 3,2085$ $IU = 0,1042$ $BV = 0,1797$				

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.52 – Порівняння сценаріїв по заходу ПВБ.1.6

ПВБ.1.6	Сценарій			Вектор пріоритетів P_i
Сценарій	С1	С2	С3	
C1	1,00	5,00	0,20	0,2185
C2	0,20	1,00	0,14	0,0668
C3	5,00	7,00	1,00	0,7147
$\lambda_{max} = 3,1828$ $IU = 0,0914$ $BV = 0,1576$				

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.53 – Порівняння сценаріїв по заходу ПВБ.1.7

ПВБ.1.7	Сценарій			Вектор пріоритетів P_i
Сценарій	С1	С2	С3	
С1	1,00	7,00	0,25	0,2596
С2	0,14	1,00	0,13	0,0563
С3	4,00	8,00	1,00	0,6840
$\lambda_{max} = 3,1769$ $IU = 0,0885$ $BV = 0,1525$				

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.54 – Порівняння сценаріїв по заходу ПВБ.1.8

ПВБ.1.8	Сценарій			Вектор пріоритетів P_i
Сценарій	С1	С2	С3	
С1	1,00	5,00	0,25	0,2437
С2	0,20	1,00	0,14	0,0692
С3	4,00	7,00	1,00	0,6871
$\lambda_{max} = 3,1237$ $IU = 0,0619$ $BV = 0,1066$				

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.55 – Порівняння сценаріїв по заходу 3.1.1

3.1.1	Сценарій			Вектор пріоритетів P_i
Сценарій	С1	С2	С3	
С1	1,00	5,00	0,33	0,2790
С2	0,20	1,00	0,14	0,0719
С3	3,00	7,00	1,00	0,6491
$\lambda_{max} = 3,0649$ $IU = 0,0324$ $BV = 0,0559$				

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.56 – Порівняння сценаріїв по заходу 3.1.2

3.1.2	Сценарій			Вектор пріоритетів P_i
Сценарій	С1	С2	С3	
С1	1,00	6,00	0,17	0,1982
С2	0,17	1,00	0,11	0,0524
С3	6,00	9,00	1,00	0,7493
$\lambda_{max} = 3,2174$ $IU = 0,1087$ $BV = 0,1874$				

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.57 – Порівняння сценаріїв по заходу 3.1.3

3.1.3	Сценарій			Вектор пріоритетів P_i
Сценарій	С1	С2	С3	
С1	1,00	6,00	0,20	0,2234
С2	0,17	1,00	0,13	0,0578
С3	5,00	8,00	1,00	0,7188
$\lambda_{max} = 3,1973$ $IU = 0,0986$ $BV = 0,1701$				

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.58 – Порівняння сценаріїв по заходу 3.1.4

3.1.4	Сценарій			Вектор пріоритетів P_i
Сценарій	С1	С2	С3	
С1	1,00	6,00	0,20	0,2234
С2	0,17	1,00	0,13	0,0578
С3	5,00	8,00	1,00	0,7188
$\lambda_{max} = 3,1973$ $IU = 0,0986$ $BV = 0,1701$				

Джерело: розраховано автором монографії

Продовж. дод. М

Таблиця М.59 – Порівняння сценаріїв по заході 3.1.5

3.1.5	Сценарій			Вектор пріоритетів P_i
Сценарій	С1	С2	С3	
С1	1,00	4,00	3,00	0,5957
С2	0,25	1,00	0,20	0,0959
С3	0,33	5,00	1,00	0,3085
$\lambda_{max} = 3,1973$ $IU = 0,0986$ $BV = 0,1701$				

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.60 – Порівняння сценаріїв по заході 3.1.6

3.1.6	Сценарій			Вектор пріоритетів P_i
Сценарій	С1	С2	С3	
С1	1,00	5,00	0,25	0,2437
С2	0,20	1,00	0,14	0,0692
С3	4,00	7,00	1,00	0,6871
$\lambda_{max} = 3,1237$ $IU = 0,0619$ $BV = 0,1066$				

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.61 – Порівняння сценаріїв по заході 3.1.7

3.1.7	Сценарій			Вектор пріоритетів P_i
Сценарій	С1	С2	С3	
С1	1,00	5,00	0,17	0,1933
С2	0,20	1,00	0,13	0,0601
С3	6,00	8,00	1,00	0,7466
$\lambda_{max} = 3,1973$ $IU = 0,0986$ $BV = 0,1701$				

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.62 – Порівняння сценаріїв по заходу 3.1.8

3.1.8	Сценарій			Вектор пріоритетів P_i
Сценарій	С1	С2	С3	
С1	1,00	5,00	0,20	0,2185
С2	0,20	1,00	0,14	0,0668
С3	5,00	7,00	1,00	0,7147
$\lambda_{max} = 3,1828$ $IU = 0,0914$ $BV = 0,1576$				

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.63 – Порівняння сценаріїв по заходу 3.1.9

3.1.9	Сценарій			Вектор пріоритетів P_i
Сценарій	С1	С2	С3	
С1	1,00	5,00	0,25	0,2515
С2	0,20	1,00	0,17	0,0751
С3	4,00	6,00	1,00	0,6734
$\lambda_{max} = 3,1632$ $IU = 0,0816$ $BV = 0,1407$				

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.64 – Порівняння сценаріїв по заходу 3.1.10

3.1.10	Сценарій			Вектор пріоритетів P_i
Сценарій	С1	С2	С3	
С1	1,00	6,00	0,20	0,2234
С2	0,17	1,00	0,13	0,0578
С3	5,00	8,00	1,00	0,7188
$\lambda_{max} = 3,1973$ $IU = 0,0986$ $BV = 0,1701$				

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.65 – Порівняння сценаріїв по заходу 3.1.11

3.1.11	Сценарій			Вектор пріоритетів P_i
Сценарій	С1	С2	С3	
С1	1,00	6,00	0,20	0,2234
С2	0,17	1,00	0,13	0,0578
С3	5,00	8,00	1,00	0,7188
$\lambda_{max} = 3,1973$ $IU = 0,0986$ $BV = 0,1701$				

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.66 – Порівняння сценаріїв по заходу 3.2.1

3.2.1	Сценарій			Вектор пріоритетів P_i
Сценарій	С1	С2	С3	
С1	1,00	6,00	0,20	0,2234
С2	0,17	1,00	0,13	0,0578
С3	5,00	8,00	1,00	0,7188
$\lambda_{max} = 3,1973$ $IU = 0,0986$ $BV = 0,1701$				

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.67 – Порівняння сценаріїв по заходу 3.2.2

3.2.2	Сценарій			Вектор пріоритетів P_i
Сценарій	С1	С2	С3	
С1	1,00	5,00	2,00	0,5415
С2	0,20	1,00	0,14	0,0768
С3	0,50	7,00	1,00	0,3816
$\lambda_{max} = 3,1190$ $IU = 0,0595$ $BV = 0,1025$				

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.68 – Порівняння сценаріїв по заході 3.2.3

3.2.3	Сценарій			Вектор пріоритетів P_i
Сценарій	С1	С2	С3	
С1	1,00	6,00	0,20	0,2234
С2	0,17	1,00	0,13	0,0578
С3	5,00	8,00	1,00	0,7188
$\lambda_{max} = 3,1973$ $IU = 0,0986$ $BV = 0,1701$				

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.69 – Порівняння сценаріїв по заході 3.2.4

3.2.4	Сценарій			Вектор пріоритетів P_i
Сценарій	С1	С2	С3	
С1	1,00	6,00	0,20	0,2234
С2	0,17	1,00	0,13	0,0578
С3	5,00	8,00	1,00	0,7188
$\lambda_{max} = 3,1973$ $IU = 0,0986$ $BV = 0,1701$				

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.70 – Порівняння сценаріїв по заході ОА.1.1

ОА.1.1	Сценарій			Вектор пріоритетів P_i
Сценарій	С1	С2	С3	
С1	1,00	6,00	0,20	0,2234
С2	0,17	1,00	0,13	0,0578
С3	5,00	8,00	1,00	0,7188
$\lambda_{max} = 3,1973$ $IU = 0,0986$ $BV = 0,1701$				

Джерело: розраховано автором монографії

Продовж. дод. М

Таблиця М.71 – Порівняння сценаріїв по заходу ОА.1.2

ОА.1.2	Сценарій			Вектор пріоритетів P_i
Сценарій	С1	С2	С3	
С1	1,00	5,00	0,33	0,2872
С2	0,20	1,00	0,17	0,0780
С3	3,00	6,00	1,00	0,6348
$\lambda_{max} = 3,0940$ $IU = 0,0470$ $BV = 0,0810$				

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.72 – Порівняння сценаріїв по заходу ОА.1.3

ОА.1.3	Сценарій			Вектор пріоритетів P_i
Сценарій	С1	С2	С3	
С1	1,00	4,00	3,00	0,5957
С2	0,25	1,00	0,20	0,0959
С3	0,33	5,00	1,00	0,3085
$\lambda_{max} = 3,1973$ $IU = 0,0986$ $BV = 0,1701$				

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.73 – Порівняння сценаріїв по заходу ОА.2.1

ОА.2.1	Сценарій			Вектор пріоритетів P_i
Сценарій	С1	С2	С3	
С1	1,00	4,00	3,00	0,5957
С2	0,25	1,00	0,20	0,0959
С3	0,33	5,00	1,00	0,3085
$\lambda_{max} = 3,1973$ $IU = 0,0986$ $BV = 0,1701$				

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.74 – Порівняння сценаріїв по заході ОА.11.1

ОА.11.1	Сценарій			Вектор пріоритетів P_i
Сценарій	С1	С2	С3	
С1	1,00	0,20	7,00	0,2271
С2	5,00	1,00	9,00	0,0510
С3	0,14	0,11	1,00	0,7219
$\lambda_{max} = 3,2085$ $IU = 0,1042$ $BV = 0,1797$				

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.75 – Порівняння сценаріїв по заході Р.3.1

Р.3.1	Сценарій			Вектор пріоритетів P_i
Сценарій	С1	С2	С3	
С1	1,00	7,00	0,20	0,2271
С2	0,14	1,00	0,11	0,0510
С3	5,00	9,00	1,00	0,7219
$\lambda_{max} = 3,2085$ $IU = 0,1042$ $BV = 0,1797$				

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.76 – Порівняння сценаріїв по заході Р.3.2

Р.3.2	Сценарій			Вектор пріоритетів P_i
Сценарій	С1	С2	С3	
С1	1,00	6,00	0,25	0,2491
С2	0,17	1,00	0,13	0,0599
С3	4,00	8,00	1,00	0,6910
$\lambda_{max} = 3,1356$ $IU = 0,0678$ $BV = 0,1169$				

Джерело: розраховано автором монографії

Продовж. дод. М

Таблиця М.77 – Матриця векторів пріоритетів сценаріїв відносно заходів завдань параметрів системи

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
	I.1.1	I.2.1	I.3.1	I.4.1	I.4.2	I.4.3	I.5.1	I.6.1	I.6.2	I.6.3	I.6.4	I.7.1	I.7.2	I.8.1	I.8.2	I.9.1	I.9.2
C1	0,5472	0,2969	0,2606	0,2258	0,1669	0,1669	0,2669	0,5498	0,5076	0,2185	0,2185	0,6092	0,5415	0,6092	0,2185	0,2122	0,2185
C2	0,2631	0,0856	0,0827	0,0727	0,0634	0,0634	0,0605	0,0821	0,1133	0,0668	0,0668	0,0795	0,0768	0,0795	0,0668	0,0621	0,0668
C3	0,1897	0,6175	0,6567	0,7016	0,7697	0,7697	0,6726	0,3681	0,3791	0,7147	0,7147	0,3112	0,3816	0,3112	0,7147	0,7257	0,7147

Продовж. табл. М.77

	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34
	I.9.3	I.9.4	I.9.5	I.10.1	ПВБ. I.1	ПВБ. I.2	ПВБ. I.3	ПВБ. I.4	ПВБ. I.5	ПВБ. I.6	ПВБ. I.7	ПВБ. I.8	3.1.1	3.1.2	3.1.3	3.1.4	3.1.5
C1	0,2271	0,2234	0,2234	0,6092	0,2234	0,2185	0,6092	0,2234	0,2271	0,2185	0,2596	0,2437	0,2790	0,1982	0,2234	0,2234	0,5957
C2	0,0510	0,0578	0,0578	0,0795	0,0578	0,0668	0,0795	0,0578	0,0510	0,0668	0,0563	0,0692	0,0719	0,0524	0,0578	0,0578	0,0959
C3	0,7219	0,7188	0,7188	0,3112	0,7188	0,7147	0,3112	0,7188	0,7219	0,7147	0,6840	0,6871	0,6491	0,7493	0,7188	0,7188	0,3085

Продовж. табл. М.77

	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51
	3.1.6	3.1.7	3.1.8	3.1.9	3.1.10	3.1.11	3.2.1	3.2.2	3.2.3	3.2.4	ОА.1.1	ОА.1.2	ОА.1.3	ОА.2.1	ОА.11.1	Р.3.1	Р.3.2
C1	0,2437	0,1933	0,2185	0,2515	0,2234	0,2234	0,2234	0,5415	0,2234	0,2234	0,2234	0,2872	0,5957	0,5957	0,2271	0,2271	0,2491
C2	0,0692	0,0601	0,0668	0,0751	0,0578	0,0578	0,0578	0,0768	0,0578	0,0578	0,0578	0,0780	0,0959	0,0959	0,0510	0,0510	0,0599
C3	0,6871	0,7466	0,7147	0,6734	0,7188	0,7188	0,7188	0,3816	0,7188	0,7188	0,7188	0,6348	0,3085	0,3085	0,7219	0,7219	0,6910

Джерело: розраховано автором монографії

Продовж. дод. М

Таблиця М.78 – Розрахунок пріоритетів критеріїв розвитку споживчої кооперації України

	Кр.1	Кр.2	Кр.3	Кр.4	Кр.5	Кр.6	Кр.7	Кр.8	Кр.9	Кр.10	Кр.11	Кр.12	Кр.13	Кр.14	Кр.15	Кр.16	Кр.17	Кр.18	Кр.19	Кр.20	P _i , %
Кр.1	1,00	3,00	3,00	5,00	4,00	7,00	6,00	3,00	9,00	7,00	3,00	9,00	5,00	5,00	4,00	5,00	7,00	7,00	5,00	5,00	15,0
Кр.2	0,33	1,00	3,00	3,00	5,00	6,00	5,00	3,00	8,00	7,00	3,00	8,00	4,00	5,00	3,00	4,00	6,00	7,00	5,00	5,00	12,3
Кр.3	0,33	0,33	1,00	5,00	4,00	7,00	6,00	2,00	8,00	7,00	4,00	7,00	6,00	5,00	3,00	6,00	7,00	7,00	5,00	6,00	11,9
Кр.4	0,20	0,33	0,20	1,00	0,33	0,17	0,17	0,20	4,00	4,00	0,20	4,00	0,25	0,17	0,14	0,20	0,33	0,20	0,20	0,20	1,1
Кр.5	0,25	0,20	0,25	3,00	1,00	0,20	0,20	0,14	4,00	0,33	0,20	5,00	0,20	0,20	0,17	0,20	0,20	0,20	0,17	0,20	1,1
Кр.6	0,14	0,17	0,14	6,00	5,00	1,00	0,33	0,20	8,00	7,00	0,20	6,00	0,20	0,20	0,17	3,00	3,00	3,00	0,20	5,00	2,8
Кр.7	0,17	0,20	0,17	6,00	5,00	3,00	1,00	0,14	8,00	7,00	0,20	8,00	0,25	0,25	0,20	5,00	5,00	5,00	0,20	0,33	3,2
Кр.8	0,33	0,33	0,50	5,00	7,00	5,00	7,00	1,00	9,00	7,00	0,33	7,00	5,00	6,00	3,00	6,00	6,00	6,00	3,00	6,00	9,7
Кр.9	0,11	0,13	0,13	0,25	0,25	0,13	0,13	0,11	1,00	0,25	0,14	0,25	0,17	0,20	0,14	0,17	0,17	0,20	0,14	0,20	0,6
Кр.10	0,14	0,14	0,14	0,25	3,00	0,14	0,14	0,14	4,00	1,00	0,17	4,00	0,20	0,20	0,14	0,33	0,33	0,33	0,20	0,20	1,0
Кр.11	0,33	0,33	0,25	5,00	5,00	5,00	5,00	3,00	7,00	6,00	1,00	7,00	5,00	5,00	5,00	7,00	7,00	7,00	4,00	5,00	10,3
Кр.12	0,11	0,13	0,14	0,25	0,20	0,17	0,13	0,14	4,00	0,25	0,14	1,00	0,20	0,20	0,14	0,20	0,20	0,20	0,14	0,20	0,7
Кр.13	0,20	0,25	0,17	4,00	5,00	5,00	4,00	0,20	6,00	5,00	0,20	5,00	1,00	4,00	4,00	5,00	5,00	5,00	3,00	5,00	6,3
Кр.14	0,20	0,20	0,20	6,00	5,00	5,00	4,00	0,17	5,00	5,00	0,20	5,00	0,25	1,00	3,00	5,00	5,00	5,00	0,25	5,00	4,7
Кр.15	0,25	0,33	0,33	7,00	6,00	6,00	5,00	0,33	7,00	7,00	0,20	7,00	0,25	0,33	1,00	5,00	5,00	5,00	0,25	5,00	5,1
Кр.16	0,20	0,20	0,25	5,00	5,00	0,33	0,20	0,17	6,00	3,00	0,14	5,00	0,20	0,20	0,20	1,00	3,00	4,00	0,20	5,00	2,4
Кр.17	0,14	0,17	0,14	3,00	5,00	0,33	0,20	0,17	6,00	3,00	0,14	5,00	0,20	0,20	0,20	0,33	1,00	5,00	0,20	5,00	2,0
Кр.18	0,14	0,14	0,14	5,00	5,00	0,33	0,20	0,17	5,00	3,00	0,14	5,00	0,20	0,20	0,20	0,25	0,20	1,00	0,20	5,00	1,7
Кр.19	0,20	0,20	0,20	5,00	6,00	5,00	5,00	0,33	7,00	5,00	0,25	7,00	0,33	4,00	4,00	5,00	5,00	5,00	1,00	7,00	6,2
Кр.20	0,20	0,20	0,17	5,00	5,00	0,20	3,00	0,17	5,00	5,00	0,20	5,00	0,20	0,20	0,20	0,20	0,20	0,20	0,14	1,00	1,7
$\lambda_{max} = 26,168$ $IU = 0,325$ $BV = 0,198$																					

Джерело: розраховано автором монографії

Продовж. дод. М

Таблиця М.79 – Розрахунок пріоритетів проблем розвитку споживчої кооперації України

Бажане майбутнє	Пр.1	Пр.2	Пр.3	Пр.4	Пр.5	Пр.6	Пр.7	Пр.8	Пр.9	Пр.10	Пр.11	Пр.12	Пр.13	P_i
Пр.1	1,00	1,00	1,00	0,33	0,33	5,00	1,00	0,25	0,11	0,11	1,00	0,20	0,17	0,0221
Пр.2	1,00	1,00	1,00	0,33	0,33	5,00	1,00	0,20	0,11	0,11	1,00	0,20	0,17	0,0217
Пр.3	1,00	1,00	1,00	1,00	0,33	5,00	1,00	0,20	0,11	0,11	1,00	0,20	0,17	0,0237
Пр.4	3,00	3,00	1,00	1,00	0,33	5,00	1,00	0,20	0,11	0,11	2,00	0,20	0,17	0,0295
Пр.5	3,00	3,00	3,00	3,00	1,00	5,00	3,00	0,20	0,11	0,11	2,00	0,14	0,17	0,0404
Пр.6	0,20	0,20	0,20	0,20	0,20	1,00	0,33	0,20	0,11	0,11	0,20	0,20	0,17	0,0099
Пр.7	1,00	1,00	1,00	1,00	0,33	3,00	1,00	0,20	0,11	0,11	0,20	0,20	0,17	0,0201
Пр.8	4,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	1,00	0,11	0,11	5,00	5,00	0,33	0,0920
Пр.9	9,00	9,00	9,00	9,00	9,00	9,00	9,00	9,00	1,00	2,00	5,00	5,00	5,00	0,2771
Пр.10	9,00	9,00	9,00	9,00	9,00	9,00	9,00	9,00	0,50	1,00	5,00	5,00	5,00	0,2491
Пр.11	1,00	1,00	1,00	0,50	0,50	5,00	5,00	0,20	0,20	0,20	1,00	2,00	2,00	0,0414
Пр.12	5,00	5,00	5,00	5,00	7,00	5,00	5,00	0,20	0,20	0,20	0,50	1,00	2,00	0,0789
Пр.13	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	3,00	0,20	0,20	0,50	0,50	1,00	0,0939
$\lambda_{max} = 15,607$ $IV = 0,217$ $BV = 0,139$														

Джерело: розраховано автором монографії

Продовж. дод. М

**Таблиця М.80 – Пріоритет (важливість) параметрів
відносно проблеми Пр.8**

Пр.8	I	ПВБ	ДР	Вектор пріоритетів P_i
I	1	3	2	0,547216
ПВБ	0,3	1	2	0,263074
ДР	0,5	0,5	1	0,189709
$\lambda_{max} = 3,136$ $IY = 0,068$ $BY = 0,117$				

Джерело: розраховано автором монографії

**Таблиця М.81 – Пріоритет (важливість) параметрів
відносно проблеми Пр.9**

Пр.9	I	З	ДР	Вектор пріоритетів P_i
I	1	3	3	0,584156
З	0,3	1	3	0,280833
ДР	0,3	0,3	1	0,13501
$\lambda_{max} = 3,136$ $IY = 0,068$ $BY = 0,117$				

Джерело: розраховано автором монографії

**Таблиця М.82 – Пріоритет (важливість) параметрів
відносно проблеми Пр.10**

Пр.10	ПВБ	ДР	Вектор пріоритетів P_i
ПВБ	1	2	0,666667
ДР	0,5	1	0,333333
$\lambda_{max} = 2,0$ $IY = 0$ $BY = 0$			

Джерело: розраховано автором монографії

Продовж. дод. М

Таблиця М.83 – Пріоритет (важливість) параметрів відносно проблеми Пр.12

Пр.12	ПВБ	ДР	Вектор пріоритетів P_i
ПВБ	1	2	0,666667
ДР	0,5	1	0,333333
$\lambda_{max} = 2,0$ $IY = 0$ $BY = 0$			

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.84 – Пріоритет (важливість) параметрів відносно проблеми Пр.13

Пр.13	ПВБ	ДР	Вектор пріоритетів P_i
ПВБ	1	0,3	0,25
ДР	3	1	0,75
$\lambda_{max} = 2,0$ $IY = 0$ $BY = 0$			

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.85 – Пріоритет (важливість) параметрів відносно можливості М.1

М.1	ОА	ДР	Вектор пріоритетів P_i
ОА	1	2	0,666667
ДР	0,5	1	0,333333
$\lambda_{max} = 2,0$ $IY = 0$ $BY = 0$			

Джерело: розраховано автором монографії

Продовж. дод. М

Таблиця М.86 – Пріоритет (важливість) параметрів відносно можливості М.2

М.2	I	ДР	Вектор пріоритетів P_i
I	1	0,3	0,25
ДР	3	1	0,75
$\lambda_{max} = 2,0$ $IY = 0$ $BY = 0$			

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.87 – Пріоритет (важливість) параметрів відносно можливості М.3

М.3	I	ДР	Вектор пріоритетів P_i
I	1	3	0,75
ДР	0,3	1	0,25
$\lambda_{max} = 2,0$ $IY = 0$ $BY = 0$			

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.88 – Пріоритет (важливість) параметрів відносно можливості М.6

М.6	ПВБ	Вектор пріоритетів P_i
ПВБ	1	1,00
$\lambda_{max} = 0$ $IY = 0$ $BY = 0$		

Джерело: розраховано автором монографії

Продовж. дод. М

Таблиця М.89 – Пріоритет (важливість) параметрів відносно можливості М.7

М.7	ПВБ	Вектор пріоритетів P_i
ПВБ	1	1,00
$\lambda_{max} = 0$	$IY = 0$	$BY = 0$

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.90 – Пріоритет (важливість) параметрів відносно можливості М.8

М.8	ПВБ	Вектор пріоритетів P_i
ПВБ	1	1,00
$\lambda_{max} = 0$	$IY = 0$	$BY = 0$

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.91 – Пріоритет (важливість) параметрів відносно можливості М.11

М.11	Р	Вектор пріоритетів P_i
Р	1	1,00
$\lambda_{max} = 0$	$IY = 0$	$BY = 0$

Джерело: розраховано автором монографії

Продовж. дод. М

**Таблиця М.92 – Пріоритет (важливість) параметрів
відносно можливості М.13**

М.13	Р	Вектор пріоритетів P_i
Р	1	1,00
$\lambda_{max} = 0$ $IY = 0$ $BY = 0$		

Джерело: розраховано автором монографії

**Таблиця М.93 – Пріоритет (важливість) параметрів
відносно можливості М.14**

М.14	З	Вектор пріоритетів P_i
З	1	1,00
$\lambda_{max} = 0$ $IY = 0$ $BY = 0$		

Джерело: розраховано автором монографії

**Таблиця М.94 – Пріоритет (важливість) параметрів
відносно можливості М.15**

М.15	З	ДР	Вектор пріоритетів P_i
З	1	1	0,5
ДР	1	1	0,5
$\lambda_{max} = 2,0$ $IY = 0$ $BY = 0$			

Джерело: розраховано автором монографії

Продовж. дод. М

**Таблиця М.95 – Пріоритет (важливість) параметрів
відносно можливості М.16**

М.16	З	Вектор пріоритетів P_i
З	1	1,00
$\lambda_{max} = 0$ $IY = 0$ $BY = 0$		

Джерело: розраховано автором монографії

**Таблиця М.96 – Пріоритет (важливість) параметрів
відносно можливості М.14**

М.14	ПВБ	Вектор пріоритетів P_i
ПВБ	1	1,00
$\lambda_{max} = 0$ $IY = 0$ $BY = 0$		

Джерело: розраховано автором монографії

**Таблиця М.97 – Пріоритет (важливість) параметрів
відносно можливості М.18**

М.18	ПВБ	Вектор пріоритетів P_i
ПВБ	1	1,00
$\lambda_{max} = 0$ $IY = 0$ $BY = 0$		

Джерело: розраховано автором монографії

Продовж. дод. М

**Таблиця М.98 – Пріоритет (важливість) параметрів
відносно можливості М.19**

М.19	З	Вектор пріоритетів P_i
З	1	1,00
$\lambda_{max} = 0$ $IY = 0$ $BY = 0$		

Джерело: розраховано автором монографії

**Таблиця М.99 – Пріоритет (важливість) параметрів
відносно можливості М.20**

М.20	З	ДР	Вектор пріоритетів P_i
З	1	1	0,5
ДР	1	1	0,5
$\lambda_{max} = 2,0$ $IY = 0$ $BY = 0$			

Джерело: розраховано автором монографії

**Таблиця М.100 – Пріоритет (важливість) заходів
відносно завдання ОА.3**

ОА.3	ОА.3.1	ОА.3.2	Вектор пріоритетів P_i
ОА.3.1	1	5	83,33 %
ОА.3.2	0,2	1	16,67 %
$\lambda_{max} = 2,0$ $IY = 0$ $BY = 0$			

Джерело: розраховано автором монографії

Продовж. дод. М

**Таблиця М.101 – Пріоритет (важливість) заходів
відносно завдання ОА.7**

ОА.7	ОА.7.1	ОА.7.2	Вектор пріоритетів P_i
ОА.7.1	1	5	83,33 %
ОА.7.2	0,2	1	16,67 %
$\lambda_{max} = 2,0$ $IY = 0$ $BY = 0$			

Джерело: розраховано автором монографії

**Таблиця М. 102 – Пріоритет (важливість) заходів
відносно завдання ОА.8**

ОА.8	ОА.8.1	Вектор пріоритетів P_i
ОА.8.1	1	1,00 %
$\lambda_{max} = 0$ $IY = 0$ $BY = 0$		

Джерело: розраховано автором монографії

**Таблиця М.103 – Пріоритет (важливість) заходів
відносно завдання ОА.10**

ОА.10	ОА.10.1	Вектор пріоритетів P_i
ОА.10.1	1	1,00 %
$\lambda_{max} = 0$ $IY = 0$ $BY = 0$		

Джерело: розраховано автором монографії

Продовж. дод. М

**Таблиця М. 104 – Пріоритет (важливість) заходів
відносно завдання Р.2**

Р2	Р2.1	Р2.2	Р2.3	Вектор пріоритетів P_i
Р2.1	1	5	6	70,16 %
Р2.2	0,2	1	5	22,58 %
Р2.3	0,17	0,2	1	07,27 %
$\lambda_{max} = 3,231$ $IY = 0,115$ $BY = 0,199$				

Джерело: розраховано автором монографії

**Таблиця М.105 – Пріоритет (важливість) заходів
відносно завдання ДП.1**

ДП.1	ДП.1.1	ДП.1.2	ДП.1.3	ДП.1.4	Вектор пріоритетів P_i
ДП.1.1	1	3	0,2	0,2	11,51 %
ДП.1.2	0,3	1	0,3	0,3	8,58 %
ДП.1.3	5	3	1	3	50,66 %
ДП.1.4	5	3	0,3	1	29,25 %
$\lambda_{max} = 4,494$ $IY = 0,165$ $BY = 0,183$					

Джерело: розраховано автором монографії

**Таблиця М.106 – Пріоритет (важливість) заходів
відносно завдання ДП.2**

ДП.2	ДП.2.1	ДП.2.2	ДП.2.3	ДП.2.4	ДП.2.5	Вектор пріоритетів P_i
ДП.2.1	1	3	3	3	3	38,96 %
ДП.2.2	0,3	1	0,3	0,25	0,3	6,34 %
ДП.2.3	0,3	3	1	5	4	29,45 %
ДП.2.4	0,3	4	0,2	1	0,3	9,97 %
ДП.2.5	0,3	3	0,25	3	1	15,27 %
$\lambda_{max} = 5,766$ $IY = 0,192$ $BY = 0,171$						

Джерело: розраховано автором монографії

**Таблиця М.107 – Пріоритет (важливість) заходів
відносно завдання ДП.8**

ДП.3	ДП.3.1	ДП.3.2	ДП.3.3	ДП.3.4	ДП.3.5	ДП.3.6	ДП.3.7	ДП.3.8	Вектор пріоритетів <i>Pi</i>
ДП.3.1	1	3	3	3	3	4	3	3	27,51 %
ДП.3.2	0,3	1	1	0,5	0,5	2	0,5	0,5	6,82 %
ДП.3.3	0,3	1	1	1	0,3	0,3	0,3	0,3	5,11 %
ДП.3.4	0,3	2	1	1	0,25	0,2	0,2	0,2	4,44 %
ДП.3.5	0,3	2	3	4	1	2	0,25	0,25	10,15 %
ДП.3.6	0,25	0,5	3	5	0,5	1	0,25	0,25	7,12 %
ДП.3.7	0,3	2	3	5	4	4	1	4	22,76 %
ДП.3.8	0,3	2	3	5	4	4	0,25	1	16,09 %
$\lambda_{max} = 9,303$ $IY = 0,186$ $BV = 0,132$									

Джерело: розраховано автором монографії

Продовж. дод. М

Таблиця М.108 – Матриця А (загальна) пріоритетів (важливості) заходів найважливіших завдань параметрів відносно фокуса проблеми

[illegible]

Продовж. дод. М
Продовж. табл. М.108

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
ДП.1.3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,51	0	0
ДП.1.4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,29	0	0
ДП.2.1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,39	0
ДП.2.2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,06	0
ДП.2.3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,29	0
ДП.2.4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,10	0
ДП.2.5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,15	0
ДП.3.1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,28
ДП.3.2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,07
ДП.3.3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,05
ДП.3.4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,04
ДП.3.5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,10
ДП.3.6	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,07
ДП.3.7	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,23
ДП.3.8	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,16

Джерело: розраховано автором монографії

Продовж. дод. М

Таблиця М.109 – Матриця L (структурна) пріоритетів (важливості) заходів найважливіших завдань параметрів відносно фокуса проблеми

	I.1	I.2	I.3	I.4	I.5	I.6	I.7	ПВБ.1	З.1	ОА.1	ОА.2	ОА.3	ОА.7	ОА.8	ОА.10	ОА.11	Р.2	Р.3	ДП.1	ДП.2	ДП.3
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
I.1	0,01538	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
I.2	0	0,01538	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
I.3	0	0	0,01538	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
I.4	0	0	0	0,04615	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
I.5	0	0	0	0	0,01538	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
I.6	0	0	0	0	0	0,06154	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
I.7	0	0	0	0	0	0	0,03077	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ПВБ.1	0	0	0	0	0	0	0	0,12308	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
З.1	0	0	0	0	0	0	0	0	0,16923	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ОА.1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,04615	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ОА.2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,01538	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ОА.3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,03077	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ОА.7	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,03077	0	0	0	0	0	0	0	0
ОА.8	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,01538	0	0	0	0	0	0	0
ОА.10	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,01538	0	0	0	0	0	0
ОА.11	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,01538	0	0	0	0	0
Р.2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,04615	0	0	0	0
Р.3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,03077	0	0	0
ДП.1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,06154	0	0
ДП.2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,07692	0
ДП.3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,12308

Джерело: розраховано автором монографії

Продовж. дод. М

**Таблиця М.110 – Матриця AL (структурна) з векторами X,
W пріоритетів (важливості) заходів
найважливіших завдань параметрів
відносно фокуса проблеми**

	I.1	I.2	I.3	I.4	I.5	I.6	I.7	ПВБ.1	3.1	ОА.1	ОА.2	ОА.3
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1.1.1	0,01538	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1.2.1	0	0,01538	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1.3.1	0	0	0,01538	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1.4.1	0	0	0	0,03197	0	0	0	0	0	0	0	0
1.4.2	0	0	0	0,00403	0	0	0	0	0	0	0	0
1.4.3	0	0	0	0,01015	0	0	0	0	0	0	0	0
1.5.1	0	0	0	0	0,01538	0	0	0	0	0	0	0
1.6.1	0	0	0	0	0	0,03687	0	0	0	0	0	0
1.6.2	0	0	0	0	0	0,01411	0	0	0	0	0	0
1.6.3	0	0	0	0	0	0,00371	0	0	0	0	0	0
1.6.4	0	0	0	0	0	0,00685	0	0	0	0	0	0
1.7.1	0	0	0	0	0	0	0,02051	0	0	0	0	0
1.7.2	0	0	0	0	0	0	0,01026	0	0	0	0	0
ПВБ.1.1	0	0	0	0	0	0	0	0,03466	0	0	0	0
ПВБ.1.2	0	0	0	0	0	0	0	0,0049	0	0	0	0
ПВБ.1.3	0	0	0	0	0	0	0	0,00373	0	0	0	0
ПВБ.1.4	0	0	0	0	0	0	0	0,03215	0	0	0	0
ПВБ.1.5	0	0	0	0	0	0	0	0,01775	0	0	0	0
ПВБ.1.6	0	0	0	0	0	0	0	0,01219	0	0	0	0
ПВБ.1.7	0	0	0	0	0	0	0	0,00809	0	0	0	0
ПВБ.1.8	0	0	0	0	0	0	0	0,00962	0	0	0	0
3.1.1	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00872	0	0	0
3.1.2	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00601	0	0	0
3.1.3	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0212	0	0	0
3.1.4	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0316	0	0	0
3.1.5	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00293	0	0	0
3.1.6	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0053	0	0	0
3.1.7	0	0	0	0	0	0	0	0	0,02699	0	0	0
3.1.8	0	0	0	0	0	0	0	0	0,02766	0	0	0
3.1.9	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00993	0	0	0
3.1.10	0	0	0	0	0	0	0	0	0,02292	0	0	0
3.1.11	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00599	0	0	0
ОА.1.1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,03234	0	0
ОА.1.2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00933	0	0
ОА.1.3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00448	0	0

Продовж. дод. М
Продовж. табл. М.110

ОА.7	ОА.8	ОА.10	ОА.11	Р.2	Р.3	ДП.1	ДП.2	ДП.3	АЛХ	W	W, %	Най- суттє- віші > се- ред- нього впли- ву
14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00174	0,0367	3,67	+
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00138	0,02915	2,92	+
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00101	0,02135	2,14	+
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00175	0,03686	3,69	+
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00022	0,00464	0,46	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00056	0,0117	1,17	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00038	0,00806	0,81	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00158	0,03324	3,32	+
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0006	0,01272	1,27	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00016	0,00334	0,33	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00029	0,00617	0,62	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0006	0,01255	1,26	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0003	0,00628	0,63	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00222	0,04665	4,67	+
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00031	0,0066	0,66	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00024	0,00502	0,50	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00206	0,04328	4,33	+
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00113	0,0239	2,39	+
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00078	0,01641	1,64	+
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00052	0,01088	1,09	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00061	0,01294	1,29	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00037	0,00784	0,78	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00026	0,0054	0,54	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0009	0,01905	1,91	+
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00135	0,0284	2,84	+
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00012	0,00263	0,26	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00023	0,00476	0,48	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00115	0,02425	2,43	+
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00118	0,02486	2,49	+
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00042	0,00892	0,89	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00098	0,0206	2,06	+
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00026	0,00538	0,54	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00135	0,02837	2,84	+
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00039	0,00818	0,82	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00019	0,00393	0,39	

Продовж. дод. М
Продовж. табл. М.110

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
ОА.2.1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,01538	0
ОА.3.1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,02564
ОА.3.2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00513
ОА.7.1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ОА.7.2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ОА.81	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ОА.10.1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ОА.11.1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Р.2.1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Р.2.2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Р.2.3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Р.3.1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Р.3.2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ДП.1.1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ДП.1.2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ДП.1.3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ДП.1.4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ДП.2.1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ДП.2.2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ДП.2.3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ДП.2.4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ДП.2.5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ДП.3.1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ДП.3.2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ДП.3.3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ДП.3.4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ДП.3.5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ДП.3.6	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ДП.3.7	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ДП.3.8	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Продовж. дод. М
Продовж. табл. М.110

14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00049	0,01033	1,03	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00065	0,01362	1,36	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00013	0,00272	0,27	
0,02564	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00056	0,01175	1,18	
0,00513	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00011	0,00235	0,24	
0	0,01538	0	0	0	0	0	0	0	0,00031	0,00647	0,65	
0	0	0,01538	0	0	0	0	0	0	0,00028	0,00588	0,59	
0	0	0	0,01538	0	0	0	0	0	0,00121	0,02538	2,54	+
0	0	0	0	0,03238	0	0	0	0	0,00057	0,01199	1,20	
0	0	0	0	0,01042	0	0	0	0	0,00018	0,00386	0,39	
0	0	0	0	0,00335	0	0	0	0	0,00006	0,00124	0,12	
0	0	0	0	0	0,02564	0	0	0	0,00101	0,02123	2,12	+
0	0	0	0	0	0,00513	0	0	0	0,0002	0,00425	0,42	
0	0	0	0	0	0	0,00708	0	0	0,00081	0,01701	1,70	+
0	0	0	0	0	0	0,00528	0	0	0,0006	0,01268	1,27	
0	0	0	0	0	0	0,03117	0	0	0,00355	0,07484	7,48	+
0	0	0	0	0	0	0,018	0	0	0,00205	0,04321	4,32	+
0	0	0	0	0	0	0	0,02997	0	0,00056	0,01183	1,18	
0	0	0	0	0	0	0	0,00488	0	0,00009	0,00193	0,19	
0	0	0	0	0	0	0	0,02266	0	0,00042	0,00894	0,89	
0	0	0	0	0	0	0	0,00767	0	0,00014	0,00303	0,30	
0	0	0	0	0	0	0	0,01175	0	0,00022	0,00464	0,46	
0	0	0	0	0	0	0	0	0,03386	0,00156	0,03296	3,30	+
0	0	0	0	0	0	0	0	0,0084	0,00039	0,00817	0,82	
0	0	0	0	0	0	0	0	0,00629	0,00029	0,00612	0,61	
0	0	0	0	0	0	0	0	0,00546	0,00025	0,00531	0,53	
0	0	0	0	0	0	0	0	0,01249	0,00058	0,01216	1,22	
0	0	0	0	0	0	0	0	0,00876	0,0004	0,00853	0,85	
0	0	0	0	0	0	0	0	0,02801	0,00129	0,02727	2,73	+
0	0	0	0	0	0	0	0	0,01981	0,00092	0,01928	1,93	+
Сума											67,43%	
										Середнє	1,54	23 шт

Джерело: розраховано автором монографії

Продовж. дод. М

**Таблиця М.111 – Пріоритетів (важливості) заходів
найважливіших завдань параметрів
відносно фокуса проблеми при ПППП**

Заходи	W	W, %	Найсуттєвіші > середнього впливу
1	2	3	4
I.1.1	0,07668	7,67	+
I.2.1	0,06091	6,09	+
I.3.1	0,04462	4,46	+
I.4.1	0,07702	7,70	+
I.4.2	0,0097	0,97	
I.4.3	0,02445	2,45	+
I.5.1	0,01684	1,68	
I.6.1	0,06944	6,94	+
I.6.2	0,02657	2,66	+
I.6.3	0,00698	0,70	
I.6.4	0,0129	1,29	
I.7.1	0,02623	2,62	+
I.7.2	0,01311	1,31	
I.8.1	0,01458	1,46	
I.8.2	0,00729	0,73	
I.9.1	0,00314	0,31	
I.9.2	0,00687	0,69	
I.9.3	0,01791	1,79	
I.9.4	0,00907	0,91	
I.9.5	0,00175	0,17	
I.10.1	0,00622	0,62	
ПВБ.1.1	0,02569	2,57	+
ПВБ.1.2	0,00363	0,36	
ПВБ.1.3	0,00276	0,28	
ПВБ.1.4	0,02383	2,38	+
ПВБ.1.5	0,01316	1,32	
ПВБ.1.6	0,00903	0,90	
ПВБ.1.7	0,00599	0,60	
ПВБ.1.8	0,00713	0,71	
3.1.1	0,01442	1,44	
3.1.2	0,00994	0,99	
3.1.3	0,03507	3,51	+
3.1.4	0,05227	5,23	+

Продовж. дод. М
Продовж. табл. М.111

1	2	3	4
3.1.5	0,00484	0,48	
3.1.6	0,00876	0,88	
3.1.7	0,04464	4,46	+
3.1.8	0,04576	4,58	+
3.1.9	0,01642	1,64	
3.1.10	0,03792	3,79	+
3.1.11	0,0099	0,99	
3.2.1	0,00689	0,69	
3.2.2	0,01734	1,73	
3.2.3	0,00775	0,78	
3.2.4	0,00195	0,19	
ОА.1.1	0,01867	1,87	
ОА.1.2	0,00538	0,54	
ОА.1.3	0,00259	0,26	
ОА.2.1	0,0068	0,68	
ОА.11.1	0,0167	1,67	
Р.3.1	0,01039	1,04	
Р.3.2	0,00208	0,21	
	Середнє	1,96	
	Сума		15 заходів
			67,11 %

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.112 – Пріоритет (важливість) найсуттєвіших завдань параметра «Інтелект»

Інтелект	Завдання						Вектор пріоритетів P_i
Завдання	I.1	I.2	I.3	I.4	I.6	I.7	
I.1	1	3	4	3	2	4	0,3507
I.2	0,3	1	3	4	3	3	0,2480
I.3	0,25	0,3	1	3	2	4	0,1532
I.4	0,3	0,25	0,3	1	3	3	0,1083
I.6	0,5	0,3	0,5	0,3	1	3	0,0902
I.7	0,25	0,3	0,25	0,3	0,3	1	0,0496
$\lambda_{max} = 6,773$ $IV = 0,155$ $BV = 0,125$							

Джерело: розраховано автором монографії

Продовж. дод. М

Таблиця М.113 – Пріоритет (важливість) найсуттєвіших завдань параметра «Природна та виробнича база»

Природна та виробнича база	Завдання	Вектор пріоритетів P_i
Завдання	ПВБ.1	
ПВБ.1	1	1,0
$\lambda_{max} = 0$ $IY = 0$ $BY = 0$		

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.114 – Пріоритет (важливість) найсуттєвіших завдань параметра «Здоров'я»

Здоров'я	Завдання	Вектор пріоритетів P_i
Завдання	З.1	
З.1	1	1,0
$\lambda_{max} = 0$ $IY = 0$ $BY = 0$		

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.115 – Пріоритет (важливість) найсуттєвіших завдань параметра «Організованість і адаптація»

Організованість і адаптація	Завдання		Вектор пріоритетів P_i
Завдання	ОА.1	ОА.11	
ОА.1	1	0,3	0,25
ОА.11	3	1	0,75
$\lambda_{max} = 2,0$ $IY = 0$ $BY = 0$			

Джерело: розраховано автором монографії

Продовж. дод. М

Таблиця М.116 – Пріоритет (важливість) найсуттєвіших завдань параметра «Регулювання»

Регулювання	Завдання	Вектор пріоритетів P_i
Завдання	Р.3	
Р.3	1	1,0
$\lambda_{max} = 0$		$IV = 0$
		$BV = 0$

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.117 – Пріоритет (важливість) найсуттєвіших завдань параметра «Державна політика»

Державна політика	Завдання		Вектор пріоритетів P_i
Завдання	ДП.1	ДП.3	
ДП.1	1	3	0,75
ДП.3	0,3	1	0,25
$\lambda_{max} = 2,0$		$IV = 0$	$BV = 0$

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.118 – Матриця А (загальна) пріоритетів (важливості) завдань параметрів відносно фокуса проблеми

	І	ПВБ	З	ОА	Р	ДР
I.1	0,3507	0	0	0	0	0
I.2	0,2480	0	0	0	0	0
I.3	0,1532	0	0	0	0	0
I.4	0,1083	0	0	0	0	0
I.6	0,0902	0	0	0	0	0
I.7	0,0496	0	0	0	0	0
ПВБ.1	0	1	0	0	0	0
З.1	0	0	1	0	0	0
ОА.1	0	0	0	0,75	0	0
ОА.2	0	0	0	0,25	0	0

Продовж. дод. М
Продовж. табл. М.118

	І	ПВБ	З	ОА	Р	ДР
Р.3	0	0	0	0	1	0
ДП.1	0	0	0	0	0	0,75
ДП.3	0	0	0	0	0	0,25

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.119 – Матриця L (структурна) пріоритетів (важливості) завдань параметрів відносно фокуса проблеми

	І	ПВБ	З	ОА	Р	ДП
І	0,461538	0	0	0	0	0
ПВБ	0	0,077	0	0	0	0
З	0	0	0,077	0	0	0
ОА	0	0	0	0,154	0	0
Р	0	0	0	0	0,077	0
ДП	0	0	0	0	0	0,154

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.120 – Матриця AL (структурна) з векторами X, W пріоритетів (важливості) завдань параметрів відносно фокуса проблеми

	І	ПВБ	З	ОА	Р	ДП	ALX	W	W, %
І.1	0,16186	0	0	0	0	0	0,0704	0,2724	27,24
І.2	0,114452	0	0	0	0	0	0,0498	0,1926	19,26
І.3	0,070699	0	0	0	0	0	0,0308	0,1190	11,90
І.4	0,049992	0	0	0	0	0	0,0218	0,0841	8,41
І.6	0,041627	0	0	0	0	0	0,0181	0,0701	7,01
І.7	0,022908	0	0	0	0	0	0,0100	0,0386	3,86
ПВБ.1	0	0,076923	0	0	0	0	0,0066	0,0255	2,55
З.1	0	0	0,076923	0	0	0	0,0190	0,0733	7,33
ОА.1	0	0	0	0,115385	0	0	0,0073	0,0281	2,81
ОА.2	0	0	0	0,038462	0	0	0,0024	0,0094	0,94
Р.3	0	0	0	0	0,076923	0	0,0036	0,0141	1,41
ДП.1	0	0	0	0	0	0,115385	0,0141	0,0546	5,46
ДП.3	0	0	0	0	0	0,038462	0,0047	0,0182	1,82
						Сума	0,2586		

Джерело: розраховано автором монографії

Продовж. дод. М

Таблиця М.121 – Пріоритет (важливість) найважливіших заходів відносно завдання І.4

І.4	І.4.1	І.4.3	Вектор пріоритетів P_i
І.4.1	1	2	83,33 %
І.4.3	0,2	1	16,67 %
$\lambda_{max} = 2,0$ $IY = 0$ $BY = 0$			

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.122 – Пріоритет (важливість) найважливіших заходів відносно завдання І.6

І.6	І.6.1	І.6.2	Вектор пріоритетів P_i
І.6.1	1	2	83,33 %
І.6.2	0,2	1	16,67 %
$\lambda_{max} = 2,0$ $IY = 0$ $BY = 0$			

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.123 – Пріоритет (важливість) найважливіших заходів відносно завдання ПВБ.1

ПВБ.1	ПВБ1.1	ПВБ.1.4	ПВБ.1.5	ПВБ.1.6	Вектор пріоритетів P_i
ПВБ.1.1	1	3	3	3	45,29 %
ПВБ.1.4	0,3	1	5	5	33,76 %
ПВБ.1.5	0,3	0,2	1	3	13,29 %
ПВБ.1.6	0,3	0,2	0,3	1	7,67 %
$\lambda_{max} = 4,494$ $IY = 0,165$ $BY = 0,183$					

Джерело: розраховано автором монографії

Продовж. дод. М

Таблиця М.124 – Пріоритет (важливість) найважливіших заходів відносно завдання ДП.1

ДП.1	ДП.1.1	ДП.1.3	ДП.1.4	Вектор пріоритетів P_i
ДП.1.1	1	0,2	0,2	8,56 %
ДП.1.3	5	1	3	61,75 %
ДП.1.4	5	0,3	1	29,69 %
$\lambda_{max} = 3,136 \quad IV = 0,068 \quad BV = 0,117$				

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.125 – Пріоритет (важливість) найважливіших заходів відносно завдання ДП.3

ДП.3	ДП.3.1	ДП.3.7	ДП.3.8	Вектор пріоритетів P_i
ДП.3.1	1	3	3	57,50 %
ДП.3.7	0,3	1	4	30,43 %
ДП.3.8	0,3	0,25	1	12,07 %
$\lambda_{max} = 3,217 \quad IV = 0,109 \quad BV = 0,187$				

Джерело: розраховано автором монографії

Таблиця М.126 – Пріоритет (важливість) найважливіших заходів відносно завдання 3.1

3.1	3.1.3	3.1.4	3.1.7	3.1.8	3.1.10	Вектор пріоритетів P_i
3.1.3	1	0,25	3	5	0,25	16,26 %
3.1.4	4	1	3	0,2	3	24,24 %
3.1.7	0,3	0,3	1	3	3	20,70 %
3.1.8	0,2	5	0,3	1	3	21,22 %
3.1.10	4	0,3	0,3	0,3	1	17,58 %
$\lambda_{max} = 8,641 \quad IV = 0,910 \quad BV = 0,813$						

Джерело: розраховано автором монографії

Продовж. дод. М

**Таблиця М.127 – Матриця А (загальна) пріоритетів
(важливості) заходів завдань параметрів
відносно фокуса проблеми**

	I.1	I.2	I.3	I.4	I.6	I.7	ПВБ.1	З.1	ОА.1	ОА.11	Р.З	ДП.1	ДП.З
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
I.1.1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
I.2.1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
I.3.1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
I.4.1	0	0	0	0,8333	0	0	0	0	0	0	0	0	0
I.4.3	0	0	0	0,1667	0	0	0	0	0	0	0	0	0
I.6.1	0	0	0	0	0,8333	0	0	0	0	0	0	0	0
I.6.2	0	0	0	0	0,1667	0	0	0	0	0	0	0	0
I.7.1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
ПВБ.1.1	0	0	0	0	0	0	0,4529	0	0	0	0	0	0
ПВБ.1.4	0	0	0	0	0	0	0,3376	0	0	0	0	0	0
ПВБ.1.5	0	0	0	0	0	0	0,1329	0	0	0	0	0	0
ПВБ.1.6	0	0	0	0	0	0	0,0767	0	0	0	0	0	0
З.1.3	0	0	0	0	0	0	0	0,1626	0	0	0	0	0
З.1.4	0	0	0	0	0	0	0	0,2424	0	0	0	0	0
З.1.7	0	0	0	0	0	0	0	0,2070	0	0	0	0	0
З.1.8	0	0	0	0	0	0	0	0,2122	0	0	0	0	0
З.1.10	0	0	0	0	0	0	0	0,1758	0	0	0	0	0
ОА.1.1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0
ОА.11.1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0
Р.З.1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0
ДП.1.1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0856	0
ДП.1.3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,6175	0
ДП.1.4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,2969	0
ДП.3.1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,5750
ДП.3.7	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,3043
ДП.3.8	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,1207

Джерело: розраховано автором монографії

Продовж. дод. М

**Таблиця М.128 – Матриця L (структурна) пріоритетів
(важливості) заходів завдань параметрів
відносно фокуса проблеми**

	I.1	I.2	I.3	I.4	I.6	I.7
I.1	0,038462	0	0	0	0	0
I.2	0	0,038462	0	0	0	0
I.3	0	0	0,038462	0	0	0
I.4	0	0	0	0,076923	0	0
I.6	0	0	0	0	0,076923	0
I.7	0	0	0	0	0	0,038462
ПВБ.1	0	0	0	0	0	0
З.1	0	0	0	0	0	0
ОА.1	0	0	0	0	0	0
ОА.11	0	0	0	0	0	0
Р.3	0	0	0	0	0	0
ДП.1	0	0	0	0	0	0
ДП.3	0	0	0	0	0	0

Продовж. табл. М.128

ПВБ.1	З.1	ОА.1	ОА.11	Р.3	ДП.1	ДП.3
0	0	0	0	0	0	0
0	0	0	0	0	0	0
0	0	0	0	0	0	0
0	0	0	0	0	0	0
0	0	0	0	0	0	0
0	0	0	0	0	0	0
0,153846	0	0	0	0	0	0
0	0,192308	0	0	0	0	0
0	0	0,038462	0	0	0	0
0	0	0	0,038462	0	0	0
0	0	0	0	0,038462	0	0
0	0	0	0	0	0,115385	0
0	0	0	0	0	0	0,115385

Джерело: розраховано автором монографії

Продовж. дод. М

**Таблиця М.130 – Матриця пріоритетів (важливості)
контрастних сценаріїв відносно
найсуттєвіших заходів політик акторів
відносно фокуса проблеми**

	I.1.1	I.2.1	I.3.1	I.4.1	I.4.3	I.6.1	I.6.2	I.7.1
C1	0,2583	0,2176	0,1884	0,2050	0,2176	0,2706	0,2176	0,2583
C2	0,6370	0,6910	0,7306	0,7223	0,7283	0,6442	0,7283	0,6370
C3	0,1047	0,0914	0,0810	0,0727	0,0542	0,0852	0,0542	0,1047

Продовж. табл. М.130

ПВБ.1.1	ПВБ.1.4	ПВБ.1.5	ПВБ.1.6	З.1.3	З.1.4	З.1.7	З.1.8	З.1.10
0,1884	0,2185	0,1884	0,2185	0,2790	0,2234	0,2583	0,2790	0,2790
0,7306	0,7147	0,7306	0,7147	0,6491	0,7188	0,6370	0,6491	0,6491
0,0810	0,0668	0,0810	0,0668	0,0719	0,0578	0,1047	0,0719	0,0719

Продовж. табл. М.130

ОА.1.1	ОА.11.1	РЗ.1	ДП.1.1	ДП.1.3	ДП.1.4	ДП.3.1	ДП.3.7	ДП.3.8
0,2790	0,2271	0,2790	0,3090	0,2583	0,2583	0,2706	0,2790	0,2583
0,6491	0,7219	0,6491	0,5816	0,6370	0,6370	0,6442	0,6491	0,6370
0,0719	0,0510	0,0719	0,1095	0,1047	0,1047	0,0852	0,0719	0,1047

Джерело: розраховано автором монографії

Наукове видання

ТАРАН-ЛАЛА Олена Миколаївна

**МЕТОДОЛОГІЯ ТА ПРАКТИКА
ФУНКЦІОНУВАННЯ І РОЗВИТКУ
СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ УКРАЇНИ**

МОНОГРАФІЯ

Головний редактор *М. П. Гречук*
Комп'ютерне верстання *Г. А. Бжікян*

*Формат 60×84/16. Ум. друк. арк. 28,4.
Тираж 300 пр. Зам. № 003/1515.*

*Видавець і виготовлювач
Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»,
к. 115, вул. Ковалю, 3, м. Полтава, 36014; ☎ (0532) 50-24-81*

*Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 3827 від 08.07.2010 р.*